

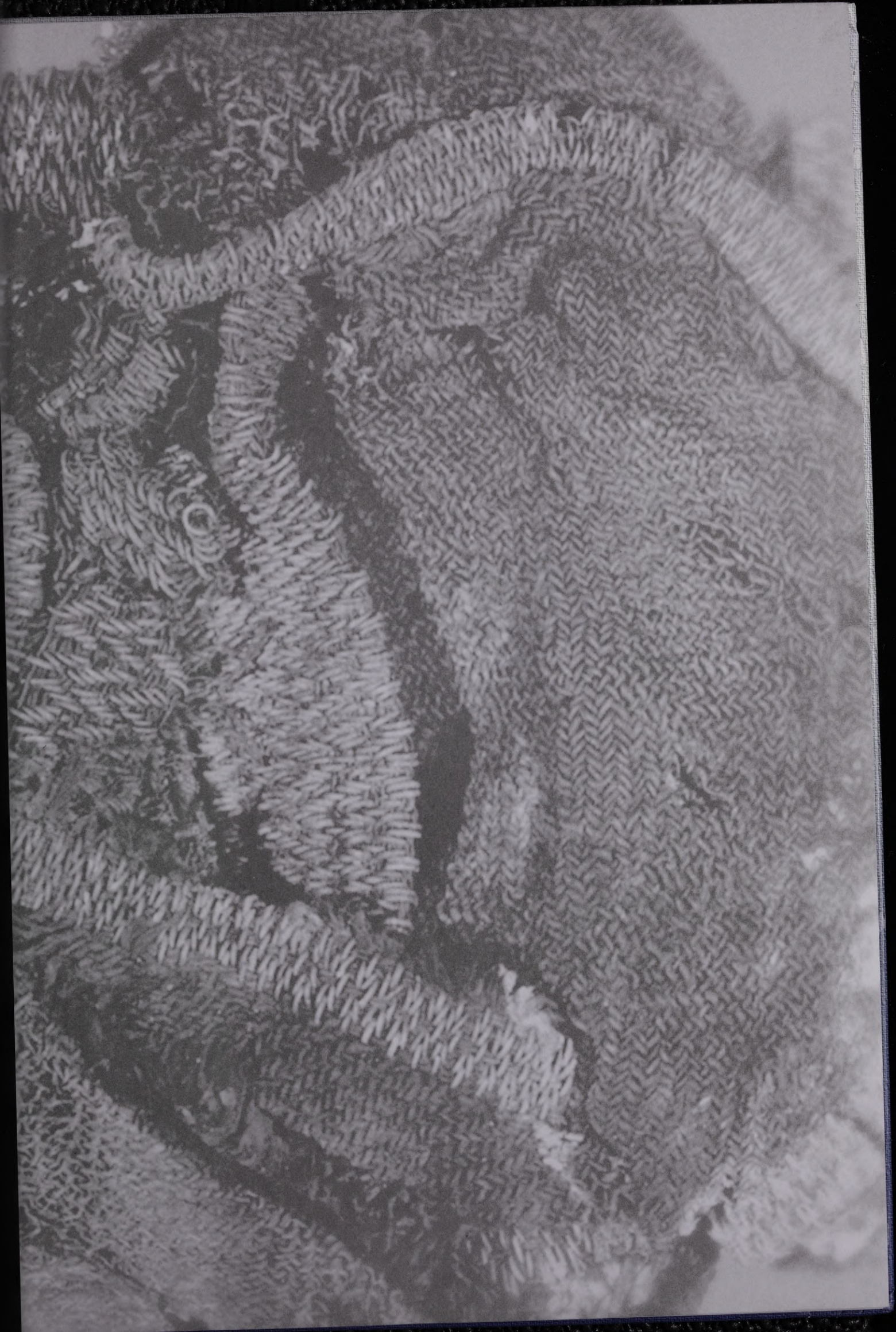
LATVIJAS NACIONĀLAIS VĒSTURES MUZEJS

IRITA ŽEIERE

**ARHEOLOĢISKĀS LIECĪBAS
PAR APĢĒRBU LATVIJĀ
13.-18. GADSIMTĀ**

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
Arheoloģiskās liecības
par apgērnā Latvija
13.-18. gadsimta

2008-7
17

179

LATVIJAS NACIONĀLAIS VĒSTURES MUZEJS

IRITA ŽEIERE

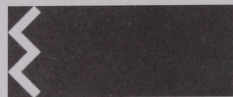
ARHEOLOĢISKĀS LIECĪBAS
PAR APĢĒRBU LATVIJĀ
13.-18. GADSIMTĀ

RĪGA 2008

UDK 902/904 (474.3) + 391 (=174)

Že 250

VALSTS
KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Izdevums tapis ar Valsts kultūrkapitāla fonda atbalstu

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

0308083285

Redaktore: INĀRA STAŠULĀNE

Mākslinieciskais dizains un datormakets: GATIS GREIBERS

Tulkojums angļu valodā: VALDIS BĒRZIŅŠ

Vāka noformējumam izmantots Dundagas Laukskolas kāju sietavas atdarinājums,
darināts Latvijas Amatniecības kamerā pirms 1940. gada

Izdošanai sagatavots: SIA APGĀDS MANTOJUMS

© LATVIJAS NACIONĀLAIS VĒSTURES MUZEJS, 2008

© IRITA ŽEIERE, 2008

© VALDIS BĒRZIŅŠ, tulkojums angļu valodā, 2008

ISBN 9984-747-13-1

Saturs

Ievads	7
Kas šobrīd zināms par seno apģērbu	9
Ieskats Latvijas arheoloģisko tekstiliju pētniecības vēsturē	12
Izmantotie materiāli, audumu veidi	16
Lini un linu izstrādājumi	17
Vilna un tās izstrādājumi	20
Celaines un audenes	23
Adījumi	28
Vienas adatas pinumi	29
Adījumi ar adāmadatām	30
Apģērba rotājumi un apdare	35
Citas liecības par apģērbu	44
13.–18. gadsimta tekstilmateriālu analīze	47
Krekli	48
Brunči	50
Villaines	53
Priekšauti	68
Tekstilās jostas	73
Sietavas	76
Apavi	83
Galvassegas un galvasrotas	85
Secinājumi	99
Summary	102
List of illustrations	114
Pielikums	117
13.–18. gadsimta tekstilmateriālu un tērpu detaļu atradumu vietu saraksts	128
Izmantotie avoti un literatūra	130

SAHUR

..... 7

..... 8

..... 9

..... 10

..... 11

..... 12

..... 13

..... 14

..... 15

..... 16

..... 17

..... 18

..... 19

..... 20

..... 21

..... 22

..... 23

..... 24

..... 25

..... 26

..... 27

..... 28

..... 29

..... 30

..... 31

..... 32

..... 33

..... 34

..... 35

..... 36

..... 37

..... 38

..... 39

..... 40

..... 41

..... 42

..... 43

..... 44

..... 45

..... 46

..... 47

..... 48

..... 49

..... 50

..... 51

..... 52

..... 53

..... 54

..... 55

..... 56

..... 57

..... 58

..... 59

..... 60

..... 61

..... 62

..... 63

..... 64

..... 65

..... 66

..... 67

..... 68

..... 69

..... 70

..... 71

..... 72

..... 73

..... 74

..... 75

..... 76

..... 77

..... 78

..... 79

..... 80

..... 81

..... 82

..... 83

..... 84

..... 85

..... 86

..... 87

..... 88

..... 89

..... 90

..... 91

..... 92

..... 93

..... 94

..... 95

..... 96

..... 97

..... 98

..... 99

..... 100

IEVADS

Apģērbs kopš tā rašanās vissenākajos cilvēces attīstības laikos kļuvis par neatņemamu un būtisku cilvēka dzīves sastāvdaļu un nav zaudējis savu aktualitāti līdz pat mūsdienām. Apģērbs ir veids, kā cilvēki apliecina savu piederību kādai noteiktai etniskajai grupai, sociālajam slānim vai plašākā nozīmē – tautai. Ar apģērba palīdzību pastarpināti iespējams izziņāt arī daudzas citas ar cilvēku dzīvi saistītas jomas. Tieši tāpēc apģērba vēstures pētniecība ir viens no veidiem, kā dziļāk iepazīt tautas kultūru un vēsturi. Tomēr, jo tālākā pagātnē atskatāmies, jo mazāk iespējams uzzināt par senatnē lietoto apģērbu. Arheoloģiskajos izrakumos atrodamie audumu paraugi ir viens no veidiem, kas ļauj ko vairāk uzzināt par cilvēku lietotajiem tērpiem un to attīstību, tomēr tas vienmēr būs tikai daļējs, fragmentārs priekšstats.

Tekstiliju atradumi arheoloģiskajos izrakumos ir ļoti liels retums, tāpēc katrs jauns materiāls dod iespēju paplašināt mūsu zināšanas ar jaunām atziņām un secinājumiem, soli pa solim virzoties zināšanu pilnveidošanas virzienā. Arheoloģiskās pētniecības aktivizēšanās rezultātā Latvijā gadu gaitā uzkrājušies dažādas nozīmes tekstilmateriāli. Daļa no šiem tekstilizstrādājumu atradumiem jau ir

aprakstīti, sistematizēti un pētīti, rezultātus atainojot dažādās publikācijās, tomēr daudzi materiāli kopš to atrašanas brīža joprojām nav pētīti un apkopoti. Arī par vēsturisko laiku tekstilmateriāliem līdz šim nav plaša apkopojuma, izņemot atsevišķu interesantāko atradumu vai izrakumu vietu aprakstus. Tāpēc uzsākts šo materiālu apkopojums, lai apzinātu kopējo atrasto 13.–18. gadsimta tekstilmateriālu apjomu un iezīmētu virzienus, kas attīstāmi tālāk, padziļinātu pētījumu rezultātā.

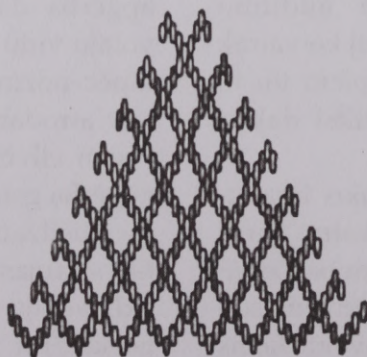
Ilgus gadus pastāvējis priekšstats, ka pēc 13. gadsimta krusta kariem seno rotu un apģērba darināšanas tradīcijas vietējo iedzīvotāju vidū panīkušas un pat degradējušas un tāpēc nozīmīgi un interesanti materiāli vairs nav atrodamā. Vēsturisko procesu ietekme uz visām cilvēku dzīves jomām, to skaitā arī ar apģērba gatavošanu un nēsāšanu saistītajām, ir nenoliedzama, bet, vai to radītās sekas bijušas tik straujas un radikāli ietekmējušas vietējo iedzīvotāju tērpu darināšanas tradīcijas, palīdz noskaidrot pieejamo tekstilmateriālu apkopojums. Kāda bijusi reālā situācija un vai tiešām tekstilmateriālu atradumu skaits arheoloģiskajos pieminekļos pēc 13. gadsimta bijis tik niecīgs, ir vēl viens no jautājumiem, kas

risināms grāmatas ietvaros, mēģinot aizpildīt relatīvo tukšumu abu periodu starpā – apmēram 600 gadu ilgā laika posmā.

Latvijā arheoloģiskajos izrakumos iegūtie tekstilatrādumi vēsturiskā nozīmīguma aspektā ir unikāli, jo ir vienīgais informācijas avots par šeit dzīvojošo cilvēku apģērbu līdz pat 16. gadsimta otrajai pusei, kad parādās pirmās plašākās rakstītās ziņas un ikonogrāfiskais materiāls. Senākie, pilnā apjomā saglabājušies vietējo iedzīvotāju tērpi vai atsevišķas to daļas attiecināmi tikai uz 18. gadsimta beigām un 19. gadsimtu. Starp šiem jaunākajiem, par tradicionālo latviešu tautas tērpu dēvētajiem apģērbiem un ievērojami senākiem, arheoloģiskajos izrakumos atrastajiem tērpu materiāliem saskatāmas gan visai lielas atšķirības, gan arī atsevišķi vienojoši elementi. Kad un kāpēc radušās šīs atšķirības, cik lielā mērā

saglabājušās senās tērpu darināšanas un rotāšanas tradīcijas, ir jautājumi, uz kuriem tika meklētas atbildes 13.–18. gadsimta tekstilmateriālu izpētes procesā, kas apkopoti šajā grāmatā.

Grāmatas pamatā ir arheoloģiskajos izrakumos līdz 2005. gadam Latvijā atrasto vietējo iedzīvotāju tekstilmateriālu apkopojums, to izpēte un analīze. Ārpus grāmatas ietvariem palikuši vairāki materiāli, kuru apstrāde un pētījumi vēl nav veikti. Starp tiem minami Puzes Lejaskroga 2005. un 2006. gada izrakumu materiāli, Veselavas kapsētas 2006., 2007. gada izrakumu un Sāvienas Jokstu 1989. gada izrakumu materiāli, kuru vidū ir arī 13.–14. gadsimta atradumi. Salīdzinājumam izmantotas rakstīto avotu ziņas, kas atbilst šiem senākajiem atradumiem, kā arī etnogrāfiskie materiāli.

KAS ŠOBRĪD ZINĀMS PAR SENO APĢĒRBU

Tekstilmateriāli arheoloģiskajos pētījumos uzskatāmi par vienu no retāk sastopamajām atradumu kategorijām, kas saglabājušies tikai izņēmuma gadījumos. Neskatoties uz to, Latvijā arheoloģiskās pētniecības gaitā muzejos sakrājies visai liels skaits tekstilmateriālu fragmentu no senajiem tērpiem, kas ļauj plašāk raksturot daudzus ar tērpu darināšanu saistītus jautājumus. Senie tekstilmateriāli, pateicoties noturīgajai tradīcijai aizgājējus apglabāt svētku tērpos, pārsvarā iegūstami apbedījumu vietās, tomēr retos gadījumos tie kopā ar audumu gatavošanai lietotajiem darbarīkiem saglabājušies arī dzīvesvietās un noguldīti pat depoziēs. Tie iegūti gan profesionālu speciālistu, gan dažādu vēstures interesentu darbības rezultātā, kā arī nejauši uziet, veicot saimnieciskās darbības, līdz ar to šo materiālu sniegtais izziņas apjoms var būt visai dažāds.

Bez konkrētajiem audumu fragmentiem, kas saglabājušies no senajiem tērpiem, zināmu informāciju par apģērbu var sniegt arī atsevišķas rotas un to izvietojums apbedījumā, tāpat dažādi citi mirušā tuvumā atrastie priekšmeti. Lai gan kopumā Latvijā līdz šim iegūto un analizēto seno tekstilmateriālu skaits ir samērā liels un pārstāv visus Latvijas reģionus, materiālu apjoms tomēr raksturo-

jams kā fragmentārs un atšķirīgs gan hronoloģiskā, gan teritoriālā aspektā.

No vissenākajiem periodiem, sākot ar akmens laikmetu līdz pat pirmajiem gadsimtiem pēc Kristus dzimšanas, Latvijā saglabājušās tikai netiešas liecības par tekstilmateriālu izgatavošanu. Tie ir šķiedru pinumu nospiedumi uz māla trauku lauskām vai šķiedru sagatavošanai izmantotie darbarīki. Pirmie nelielie tekstiliju paraugi, kas saglabājušies pie bronzas rotām, šobrīd zināmi no 2. un 3. gadsimta arheoloģiskajiem pieminekļiem, un to skaits līdz pat 7. gadsimtam mērāms tikai dažos desmitos. Tekstilizstrādājumu atradumu skaits pakāpeniski palielinās pieminekļos, kuri datējami ar laiku pēc 7.–8. gadsimta, kad pieaug izmantoto bronzas rotu daudzums un plašāk ieviešas tradīcija dažādus metāla rotājumus izmantot atsevišķu apģērba daļu greznošanai. Turpmākajos gadsimtos šīs tendences ievērojami pastiprinās, maksimumu sasniedzot 11.–12. gadsimtā. Tas ir periods, no kura saglabāties visvairāk tekstilmateriālu atradumu ar krāšņākajiem metāla rotājumu paraugiem. Jau sākot ar 13. gadsimtu, vērojama apģērbam izmantoto rotājumu skaita un to veidu samazināšanās tendence, kā arī visumā sarūk lietoto rotu daudzums.

Kopumā Latvijā arheoloģiskajos izrakumos līdz šim iegūtie tekstilatrādumi sniedz zināmu priekšstatu par dažādu vēstures periodu tekstilmateriālu izejvielām, audumu gatavošanas tehnoloģijām un izplatītākajiem audumu veidiem. Tāpat saglabājušies tekstilmateriāli kopā ar tērpam piederošajām rotām ļauj spriest par tērpu komplektāciju, to attīstības gaitu un rotāšanas tradīcijām. Senākā apģērba komplektācijai iespējams izsekot jau kopš 7.–8. gadsimta, kad konstatētas visas svarīgākās tērpu komplekta sastāvdaļas, kas bijušas lietošanā daudz gadsimtu garumā. Sievietēm tās bija krekls, brunči, villaines, galvassegas, jostas, sietavas, apavi, vīriešiem – krekls, bikses, galvassegas, jakas, apmetņi, jostas, sietavas un apavi.

Teritoriālā ziņā ar materiāliem ievērojami plašāk pārstāvēta Latvijas austrumu daļa, kur latgaļu, sēļu un libiešu tērpos rotāšana ar bronzas detaļām laikā no 11. līdz 13. gadsimtam bijusi sevišķi izteikta un attīstīta. Metāla rotājumu izmantošana atsevišķu apģērba daļu izgreznošanai bijusi zināma arī Latvijas rietumu daļā mītošo iedzīvotāju vidū, bet izmantota mazākā apjomā un atšķirīgā veidā. Materiālu saglabāšanās ir daļēji saistīta arī ar apbedīšanas tradīcijām, jo mirušo kremācijas dēļ praktiski nav iespējams saglabāties lielākiem organisko materiālu paraugiem. Tas ir iemesls, kāpēc mums praktiski nekas daudz nav zināms par kuršu apģērba ilgstošā laika posmā kopš 9. gadsimta, kad sākas pāreja uz ugunsapbedījumu veidu.

Tā kā pārsvarā rotātas tieši sieviešu tērpa daļas, par vīriešu apģērba liecību saglabājies krietni mazāk. Atsevišķas norādes par rotātām vīriešu apģērba daļām atrodamas 6.–9. gadsimta senkapos gan Latvijas austrumu, gan dienvidrietumu daļā. Izņēmums ir 10.–12. gadsimts, kad Latvijas austrumdaļā sastopams neliels skaits arī visai grezni rotātu vīriešu tērpas sastāvdaļu – cepures, rokauti, jakas, sietavas.

Tērpas greznošanai izmantotie rotājumi, kas nodrošinājuši tekstilmateriālu saglabāšanos, vienlaikus veicinājuši arī zināmu atradumu vienpusību – paraugi saglabājušies pārsvarā tieši no greznākajām tērpa sastāvdaļām – galvassegām, villainēm, jakām, kāju sietavām. Savukārt par krekliem, brunčiem un biksēm, kas praktiski nav bijuši rotāti, pieejamais

materiālu apjoms ir ļoti ierobežots un sniedz datus vien par izmantoto audumu veidiem, bet ne ziņas par to izmēriem, piegriezumu vai šūšanas veidiem. Visplašākais materiāls šobrīd zināms par villainēm, kuru rotāšana bijusi raksturīga visu reģionu iedzīvotājiem.

Arī katrā no atradumu vietām tekstilmateriāli atšķiras gan skaita, gan apjoma ziņā, līdz ar to šo atradumu nozīmība vērtējama ļoti dažādi. Līdzās pavisam sīkiem, tikai dažus milimetrus gariem pavedieniem vai audumu paraudziņiem, vai pat tikai to nospiedumiem korozijas produktu slānī ir arī pāri par metru gari, gandrīz pilnībā saglabājušies tērpas daļu paraugi, kas ļauj tos ne tikai ticamā veidā rekonstruēt, bet izveidot arī pamatotus atdarinājumus.

Neskatoties uz to, ka ir veikti ļoti plaši viduslaiku kapsētu pētījumi, reti kurā no tām izdevies iegūt vērtīgu un plašu materiālu par senatnē lietoto apģērbu. Tā Sēlpils kapsētā, kurā kopumā izpētīti 234 apbedījumi, seno tekstiliju paliekas izdevies konstatēt tikai sešos kapos, turklāt tās ir ne vien ļoti sīkas – tikai dažus centimetru garumā, bet arī nenozīmīgas apģērba veida raksturošanai un aprakstīšanai. Vēl vairākos apbedījumos iegūtas netiešas norādes par dažām tērpas sastāvdaļām – atsevišķi sairusu vainagu rotājumi, tērpas aizdarei lietotās saktas un aķīši ar cilpiņām, metāla jostasprādes, kā arī no alvas darināti rotājumi, kas izmantoti apģērba rotāšanai un saglabājušies tikai divos gadījumos. Ņemot to visu vērā, jāatzīst, ka plašo pētījumu rezultātā praktiski ļoti maz ko izdevies uzzināt par šī apvidus iedzīvotāju tērpas specifiku laikā no 13. līdz 17. gadsimtam.

Līdzīga situācija atklājas arī daudzās citās plašāk pētītās viduslaiku un jauno laiku atradumu vietās. Uplantu senkapos no izpētītajiem 87 apbedījumiem nelieli tekstilizstrādājumu paraugi konstatēti tikai četros gadījumos (Apala 1987, 106). Arī ilgstoši izmantotajā Mārtiņsalas kapsētā, kurā apbedīšana ilgusi no 12./13. gadsimta mijas līdz 17. gadsimta sākumam, starp izpētītajiem 1753 apbedījumiemniecīgi tekstilizstrādājumu paraugi konstatēti nepilnos 200 apbedījumos. Turpretī atsevišķos gadījumos, izpētot tikai dažus apbedījumus, izdevies iegūt daudz seno tekstilmateriālu paraugu, kas ir ne vien labi saglabājušies, bet

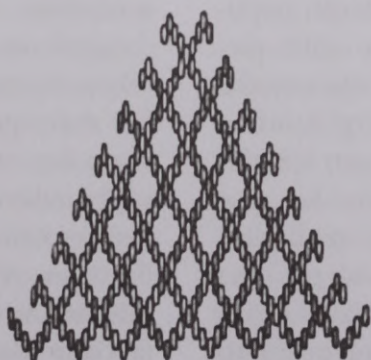
veido pietiekamu pamatu atsevišķu tērpa sastāvdaļu rekonstrukcijām. Kā viens no šādiem piemēriem minams Ances kapulauks, kurā tikai viena – 6. apbedījuma sastāvā iegūts ap 250 dažāda izmēra audumu paraugu no visām sievietes apģērba sastāvdaļām, to skaitā no četrām līdzīgi dotajām villainēm (Žeiere 2000b, 126). Arī Puzes Lejaskroga kapsētas 2001. un 2002. gada izrakumu materiālu vidū ir ievērojams skaits tekstilatrādumu, kas šajā gadījumā saglabājušies, pateicoties bagātīgajam rotu klāstam un tradīcijai apģērba greznošanai izmantot dažādus metāla rotājumus. Tomēr ne vienmēr šie faktori ir noteicošie, lai iegūtu apjomīgu seno tekstilmateriālu daudzumu. Ir zināmi gadījumi, kad saglabājušies lielāki audumu paraugi arī bez jebkādu metālu klātesamības.

Tas, cik daudz iespējams uzzināt par senajiem tērpiem, atkarīgs no ļoti daudziem apstākļiem – būtiska loma ir ne vien cilvēciskajam faktoram – izrakumu veicēju kvalifikācijai, bet arī apbedīšanas tradīcijām un līdzīgi doto artefaktu skaitam, tērpu rotāšanas veidam, kā arī konkrētās vietas augsnes sastāva īpatnībām un vēl citiem faktoriem.

Apkopojot 13.–18. gadsimta arheoloģiskajos izrakumos iegūtos vietējo iedzīvotāju tekstil-

materiālus, secināms, ka to kopējais skaits ir visai liels, tomēr daudzi no tiem ir nejauši iegūti savrupatrādumi, kas mazina šo materiālu vērtību, vai arī par to atrašanās apstākļiem nav saglabājušies nekādi konkrētāki dati, līdz ar to materiālu vērtība ir visai ierobežota. Teritoriālā ziņā dažādas tekstilmateriālu liecības iegūtas visos Latvijas novados, bet lielākie un interesantākie šī posma atradumi nākuši tieši no Kurzemes ziemeļrietumu daļas – reģiona, kurā iepriekšējos periodos nav tikpat kā nekādu materiālu.

Esošajam materiālam piemīt zināma vienpusība, jo tas saglabājies gandrīz vienīgi no sieviešu tērpiem. Lielākā daļa atrādumu iegūta no greznākajiem, rotātajiem tērpiem, kas piederējuši mantiskā vai sociālā ziņā augstākstāvošām sievietēm. Zināmie tekstilmateriāli vienādā apjomā neraksturo arī visas sieviešu tērpa sastāvdaļas. Līdzās apģērba daļām, par kurām uzzināms pietiekami daudz, lai tās varētu pat pilnībā rekonstruēt (villaines, sietavas, vainagi), ir virkne tērpu fragmentu, kuriem iespējams konstatēt tikai izmanto materiālu, auduma veidu un gatavošanas tehniku, neko konkrētu neuzzinot par piederību noteiktai tērpa daļai, tā piegriezuma vai apdares veidiem.

IESKATS LATVIJAS ARHEOLOĢISKO TEKSTILIJU PĒTNIECĪBAS VĒSTURĒ

Arheoloģisko tekstiliju pētniecībai Latvijā ir pietiekami gara, interesanta un nozīmīga vēsture. Šai jomā ir gūti ievērojami rezultāti, ko sekmējis plašais atradumu klāsts un nodrošinājusi ieinteresētu un zinošu cilvēku iesaistīšanās izpētes procesā. Izpēte ļoti cieši saistīta arī ar iegūto atradumu interpretēšanas mēģinājumiem – seno tērpu rekonstrukcijām gan zīmējumu, gan reāli tapušu tērpu un rotu veidā.

Interese par zemē atrastiem seniem priekšmetiem un audumu fragmentiem radās jau līdz ar pirmajiem plašākajiem atradumiem Latvijā 1837. gadā, kad plūdu rezultātā pie Aizkraukles tika izskalots seno latgaļu un lībiešu kapulauks un turpmākajos divos gados veikti pirmie arheoloģiskie izrakumi vācu vēsturnieka Frīdriha Krūzes (*Kruse*) vadībā. Starp daudzajiem senlietu atradumiem bija arī seno tekstiliju fragmenti. F. Krūze bija pirmais, kas pēc atrastajiem paraugiem mēģināja iztēloties, kāds varēja izskatīties senā cilvēka tērps. Viņa zīmējumi uzskatāmi par senākajām tērpu rekonstrukcijām Latvijā. Šo pētījumu rezultāti tika apkopoti grāmatā *Necrolivonica*, kuras vienā no nodaļām lasāmi un skatāmi arī materiāli par tērpiem (*Kruse* 1859). Sprotams, ka pirmie zīmējumi bija visai kļūdaini un

nereāli, jo zināšanas šajā jomā tikai veidojās un arī uzkrātais materiāls vēl bija niecīgs. Rekonstrukciju pamatā F. Krūze izmantojis 19. gadsimta tērpu piegriezumu un komplektāciju, bet rotu izvietojums tērpos veidots atbilstoši autora fantāzijai, nedomājot, vai šāda rotu valkāšana ir praktiski iespējama (sk. II att. pielikumā). Kāda no tolaik pieļautajām nezināšanas kļūdām vēlāk pat tikusi iemūžināta akmenī, piemēram, tēlnieka Kārļa Zāles veidotajā Brīvības pieminekli un vairākās Brāļu kapu skulptūru grupās atainoti karavīri ar galvai pieguļošu, rievotu pusapaļu cepuri, kas patiesībā bija no plūdos izskalotajām senlietām – izirušu sieviešu grīstes vainagu detaļām un spirālgredzeniem. F. Krūzes aplami rekonstruēts veidojums. Tomēr par būtiskāko F. Krūzes pētījuma trūkumu uzskatāms tas, ka visus šos atradumus, arī apģērba fragmentus viņš piedēvēja normānu kultūrai, nekādā veidā tos nesaistot ar vietējo iedzīvotāju klātbūtni. Baltvācu vēsturnieks un mācītājs Augusts Bīlenšteins (*Bielenstein*) 1918. gadā, rakstot par latviešu darbarīkiem, savā darbā aplūkojis arī kopš senatnes aušanai izmantotos priekšmetus – no stellēm līdz pat celu dēļiņiem un saivām. Saistībā ar minētajiem darbarīkiem viņš pievērsies arī apģērba gatavošanai lietota-

jiem materiāliem, aušanas veidiem un citu tekstilizstrādājumi darināšanas paņēmieniem (Bilenšteins 2007). Pieminot arheoloģiskajos izrakumos iegūtos villaiņu fragmentus ar ieaustajiem bronzas rotājumiem, autors kļūdaini domājis, ka tās visas gatavotas, pinot uz rāmja (Bilenšteins 2007, 162).

Savas versijas par seno iedzīvotāju apģērbu, balstoties un iegūtajiem atradumiem un interesi par latviešu tautas vēsturi un mitoloģiju, 19. gadsimta beigās radījuši arī vairāki mākslinieki, to skaitā Arturs Baumanis (sk. III att. pielikumā).

Latviešu pētnieku vidū lielāko vērību izrakumos atrastajām apģērbu paliekām pirmais pievērsis arheologs Francis Balodis. Arī viņa pirmās latgaļu tērpu rekonstrukcijas, kas tapa uz Ludzas Odukalna izrakumu materiālu pamata, neiztika bez nopietnām kļūdām, tomēr vēlāk, pieaugot materiālu apjomam un zināšanu līmenim, autors tās novērsis un pārstrādājis reālākas arī tērpu rekonstrukcijas.

20. gadsimta sākumā veikti arī atsevišķi specifiskāki tekstilmateriālu pētījumi. Tā profesora Kārļa Reinholda Kupfera (*Kupffer*) vadībā 1925. gadā analizēts Rucavas Mazkatužos iegūto 2.–4. gadsimta tekstiliju paraugu šķiedru sastāvs (Kupffer 1928). Senos krāsošanas un linu balināšanas paņēmienus, pamatojoties uz arheoloģiskajos izrakumos iegūtajiem paraugiem un folkloras materiāliem, pētījis ķīmiķis Jūlijs Auškāps (Auškāps 1929).

Aktīvi seno tērpu pētniecībā 20. gadsimta sākumā iesaistījās arī etnogrāfe un rokdarbniece Alma Birģele-Paegle, kas laikā no 1923. līdz 1933. gadam Pieminekļu valdes uzdevumā pētīja senos audumus. Daļa pētījumu tika pārbaudīta un realizēta praksē, izgatavojot nelielus seno celaiņu un audeņu paraugos, kas vēl šodien ir Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM) Arheoloģijas nodaļas kolekcijas sastāvā (A 8389:1–22). Tie faktiski ir pirmie zināmie seno tērpu detaļu atdarinājumi, kam par pamatu ņemts konkrēts materiāls – tekstilatrādumi no Kārļu Ainavas kapulauka izrakumiem 1924. gadā. Arī viņas dzīvesbiedrs – etnogrāfs Edvards Paegle devis lielu ieguldījumu sabiedrības intereses veicināšanā par seno tērpu vēsturi, publicējot paša izdotajā tautas

mākslas un senatnes mēnešrakstā *Latvijas Saule* virkni rakstu par arheoloģiskajos izrakumos atrastajiem audumiem.

Latvijas pirmās republikas laikā aktīvi izvērstā arheoloģiskā pētniecība sekmēja materiālu uzkrāšanos muzeju krātuvēs, starp kuriem bija arī ļoti daudz seno tekstilatrādumu, kas veidoja pamatu tālākiem nopietniem pētījumiem. To rezultātā tapa pirmā senajam apģērbam veltītā grāmata *Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē*, kuras pirmajā daļā *Latviešu tautas tērpa aizvēsture* Valdemārs Ģinters apkopojis arheoloģiskajos izrakumos iegūtos un muzejos glabātos dažādu periodu tekstilmateriālus un veicis to detalizētu analīzi (Ģinters 1936). Šis darbs ar plašo tekstilmateriālu apskatu, uzskatāmo ilustratīvo materiālu un sniegtajām villaiņu rekonstrukcijām nav zaudējis aktualitāti vēl šodien. Arī viņa veidotās seno latgaļu tērpu rekonstrukcijas (sk. IV att. pielikumā) atbilda iegūtajam arheoloģiskajam materiālam un balstījās uz konkrētu materiālu rūpīgu izpēti, nevis uz 19. gadsimta latviešu zemnieku tautas tērpu izmantošanu, kas bija pamatā vairumam iepriekšējo rekonstrukciju. Grāmatā atrodams villaiņu rekonstrukcijas ar dažādu detaļu tehniskajiem zīmējumiem uzskatāmas par pirmajām zinātniski pamatotajām rekonstrukcijām, kas ļāva izgatavot arī reālus atdarinājumus gan muzeja vajadzībām, gan cilvēku personiskai lietošanai, tādējādi sekmējot plašākas intereses rašanos sabiedrībā par tērpu attīstības vēsturi. Pirmie pēc V. Ģintera rekonstrukcijām, balstītām uz 12. gadsimta Kārļu Ainavas un 14. gadsimta Dzelzavas Strūgukalna izrakumu materiāliem, izgatavotie sieviešu tērpu komplektu atdarinājumi muzeja ekspozīcijā nostāvēja daudzus gadus desmitus, kļūstot par vienu no iecienītākajiem apskates objektiem. Pēc V. Ģintera rekonstrukcijām vēl pirms 2. pasaules kara tapuši arī vairāki villaiņu atdarinājumi, kas gatavoti Amatniecības kamerā, bet pēckara periodā pēc tās likvidācijas nonākuši muzejā un kļuvuši par daudzu izstāžu eksponātiem.

Arī vēlāk, dzīvojot emigrācijā, V. Ģinters sekoja šīs jomas jaunumiem Latvijā un analizēja materiālus saistībā ar Ziemeļeiropas materiālu (Ģinters 1981).

30. gadu beigās jaunu atrasto tekstilmateriālu apkopojumu un atsevišķu atradumu detalizētu aprakstu sniegusi Konstānce Ozola (Ozols 1939). Pirmskara periodā seno audumu izpētes procesā aktīvi iesaistījās arī Aleksandra Dzērvīte un Auguste Siliņa, galvenokārt veicot arheoloģiskajos izrakumos iegūto tekstilmateriālu attīrīšanu, vizuālo fiksāciju un dažādu tehnisko risinājumu, apskates analīžu apkopošanu, kā arī zīmēto rekonstrukciju radīšanu, bez kā nav iedomājama neviena nopietna publikācija. Šie nozīmīgie izpētes materiāli tika pievienoti daudziem izrakumu pārskatiem, kas glabājas LNVM Arheoloģijas nodaļā.

Viens no retajiem tikai vienam konkrētam tekstilatrādumam veltītais darbs pirmskara periodā bija Elvīras Šnores raksts par Dundagas Laukumuižas kāju sietavām (Šnore 1938), kas papildināts ar A. Siliņas veidotajiem zīmējumiem. Arī vēlāk, strādājot pie dažādu izrakumu materiālu publikācijām, autore vienmēr pievērsusi uzmanību atrastajiem tekstilmateriāliem.

Tekstilpētniecībā ieguldītais darbs nepalika bez ievēribas, jo sekmēja turpmāku intereses saglabāšanos arī laikā pēc 2. pasaules kara. Tā izpaudās gan jaunu nozīmīgu atradumu atklāšanā, gan to apstrādē un analīzē. Vadošā loma šajā periodā bijusi arheoloģei un tekstiliju pētniecei Annai Zariņai, kas veikusi plašākos un nozīmīgākos pētījumus par senajiem tērpiem, atspoguļojot tos daudzās publikācijās un trīs izdotajās grāmatās. Pirmā no tām veltīta visplašāk pārstāvētajam 9.–13. gadsimta latgaļu apģērbam, kuru no iepriekšējā – V. Ģintera izdevuma šķir 34 gadi, kuru laikā klāt nākuši daudzi jauni atradumi un iegūtas vērtīgas atziņas (Zariņa 1970).

Arī nākamā A. Zariņas grāmata veltīta vienas etniskās grupas – lībiešu apģērbam konkrētā laika posmā un pamatā balstījās uz Rīgas HES ūdenskrātuves celtniecības vietā 1966.–1975. gadā veikto izrakumu materiāliem (Zariņa 1988). Abi minētie izdevumi labi atspoguļoja situāciju, kāda bija izveidojusies saistībā ar tekstilmateriālu atradumu apjomu un to topogrāfiju, jo tieši par latgaļu un lībiešu 10.–13. gadsimta apģērbu arī uzkrājies visplašākais materiālu daudzums, kas visai labi varēja raksturot šai periodā lietotos tērpus. Un

visbeidzot pēdējā – 1999. gadā tapušajā A. Zariņas grāmatā sniegts īss kopsavilkums par dažādu periodu tekstilatrādumiem visā Latvijā, tai skaitā arī par atsevišķiem interesantākajiem atradumiem, kas saglabājušies no viduslaikiem (Zariņa 1999). Atsevišķu rakstu sēriju autore veltījusi Rīgas izrakumos iegūtajiem tekstilatrādumiem (Zariņa 1998; 2000; 2001).

Viņas grāmatas lielā mērā sekmējušas seno tērpu darināšanas kustības saglabāšanos un attīstību mūsdienu Latvijā un bijušas par pamatu daudzu muzeju ekspozīciju vajadzībām tapušo tērpu atdarinājumiem, kas balstīti uz šo atradumu sniegtajām analīzēm un tehniskajiem zīmējumiem. Seno tērpu vai to daļu atdarinājumu izgatavošana, vizualizējot fragmentāro, neizskatīgo arheoloģisko materiālu, padara to saprotamu un pieejamu plašākam cilvēku lokam, vienlaikus radot interesi par dažādiem vēstures procesiem.

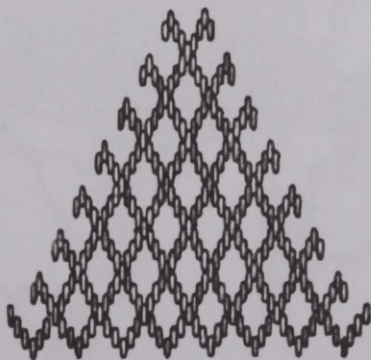
Pēdējos gados saistībā ar nozīmīgiem 13.–17. gadsimta tekstilmateriālu atradumiem Latvijas ziemeļrietumu daļā to izpētei pievērsusies šīs grāmatas autore, publicējot vairākus pētījumu materiālus (Žeiere 2000a; 2000b; 2004).

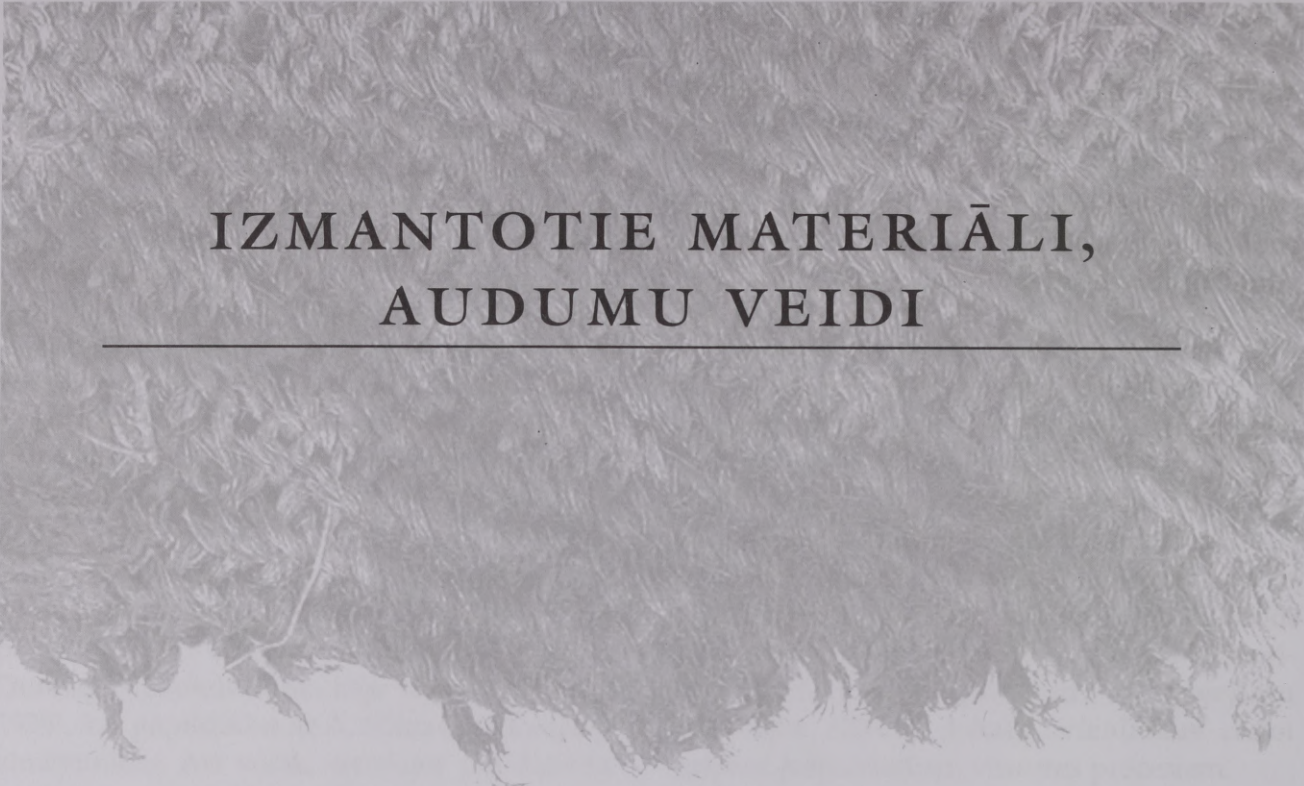
Runājot par Latvijā iegūto arheoloģisko tekstiliju pētniecību, jāmin arī vairāku ārvalstu speciālistu mēģinājumi analizēt Latvijā iegūtos tekstilatradumus. Tā pirmskara gados somu zinātniece Tini Vahtere (*Tyyni Vahter*) rakstījusi par latgaļu villaiņu tipoloģiskajiem veidiem (Vahtere 1931). Atsevišķus atradumus analizējis poļu pētnieks Zdislavs Javorskis (Jaworski 1949/50) un pēdējā laikā arī Radoslavs Hermans (Hermans 2005), kas noteicis vēl pirms vairāk nekā simt gadiem Viļākā iegūto tekstiliju šķiedru sastāvu un sniedzis atradumu interpretāciju. Tomēr jāatzīmē, ka materiāla nepārziņāšana neizbēgami radījusi daudzas faktoloģiskas kļūdas, kas lasāmas šajos un arī dažos citos šeit nepieminētu autoru darbos, kuros apskatīti Latvijā atrastie tekstilmateriāli.

Lai turpinātu arheoloģisko tekstiliju pētniecības tradīcijas un sekmētu jaunu, zinātniski pamatotu seno tērpu rekonstrukciju izgatavošanu muzeja ekspozīcijas un izstāžu vajadzībām, 1991. gadā Latvijas Vēstures muzejā (tagad Latvijas Nacionālais vēstures muzejs)

tika izveidota Zinātniskās izpētes un atdārīnājumu nodaļa. Viens no pirmajiem pētīnīcības objektiem, kas nonāca nodaļas rīcībā, bija Ances senkapos iegūtie bagātīe tekstilmateriāli, saistāmi ar 13./14. gadsimtu. Šie krāšņie atradumi arī radija pakāpenisku interese pieaugumu tieši par viduslaiku tekstilmateriāliem, kas, izņemot

dažus atsevišķus atradumus, līdz šim visai maz bijuši apskatīti pētīnieku darbos. Uz Ances atradumu pamata izdevies radīt pirmo Latvijas rietumu daļas tērpa rekonstrukciju, kurai gan vēl ir zināmas nepilnības, jo par atsevišķām tērpa sastāvdaļām materiālu apjoms ir nepietiekams (sk. V att. pielikumā).

IZMANTOTIE MATERIĀLI, AUDUMU VEIDI

13.–18. gadsimta arheoloģiskie tekstilatrādumi liecina, ka šajā periodā turpinājusies iepriekšējos gadsimtos tērpu gatavošanai lietoto vietējo izejmateriālu – linu un vilnas apstrāde un izmantošana audumu darināšanai, kā arī saglabājušies visi tradicionālie audumu darināšanas veidi. Audumi, kas austi no šiem materiāliem, nav mainījušies gadu simtiem. Lai gan lietoto audumu veidi bijuši pavisam vienkārši, tērpiem izmantotie dažādie audumu apdares materiāli un paņēmieni padarījuši tos savdabīgus un neatkārtojamus. Bez vilnas un liniem atsevišķu tērpu daļu izveidei dažkārt izmantoti arī

krāsaini zirgu astri. Tie lietoti audu vietā kāju sietavu celainēs un izmantoti dekoratīvo spirāļu vērumu gatavošanai vainagu piekaru saitēs, kā arī krāsainu astru lenšu aušanai, kādas atrastas vairākos 12.–13. gadsimta pieminekļos. Dažkārt vietējo iedzīvotāju tērpos izmantotas arī ievestās brokāta lentes no zīda vai linu pavedieniem ar dažādu metālu notinumiem, kādas paretam bija sastopamas arī iepriekšējā periodā. Šauru joslu veidā tās galvenokārt lietotas galvasrotu izveidē. Pieļaujama to izmantošana arī citu tērpa daļu apdarei, tomēr pārlicinoši apstiprinājumi tam šobrīd nav zināmi.

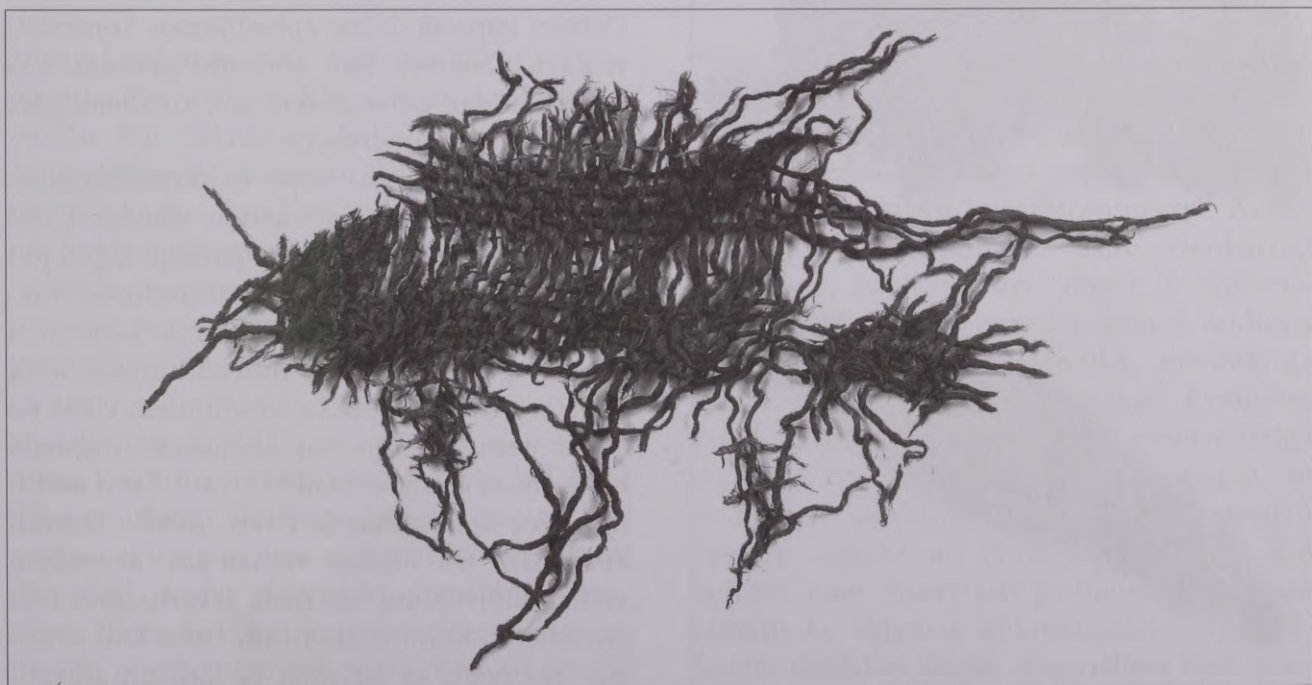
LINI UN LINU IZSTRĀDĀJUMI

Viens no apģērba gatavošanas pamatmateriāliem Baltijas reģionā vienmēr bijuši lini. Pārsvarā tie lietoti kreklu audumu aušanai, un tikai atsevišķi atradumi norāda, ka lini varētu būt izmantoti arī virsējā apģērba darināšanai. Par tādu iespēju liecina dažkārt vienviet konstatētie vairāku atšķirīgu linu auduma fragmenti. Uz daudzu saktu zoslām atrastie linu auduma fragmenti liecina, ka šīs saktas lietotas kreklu priekšpusēs šķēluma aizdarei. Bieži vien saglabājušās arī viena vai abas krekla atšūtās auduma maliņas. Vēl linu audumi dažkārt izmantoti vainagu pamatņu apvilšanai, bet no liniem vērtie pavedieni kopā ar vilnu nereti lietoti, aužot jostas vai celaines. Lini bijuši viens no izejmateriāliem jauktu materiālu – tā saucamo pusvilnas audumu aušanai, kas šajā laika posmā jau stabili iekarojuši popularitāti un bijuši izplatīti visos Latvijas novados. Šādi austi visi rūtainie un rakstainie audumu, kas, spriežot pēc šobrīd pieejamā materiāla, izmantoti galvenokārt vilnainēm.

Savas izturības dēļ linu pavedieni daudz lietoti šūšanai un metāla rotājumu uzvēršanai. Ļoti bieži linu audumi izmantoti kapa vietas

izklāšanai un apbedītā pārsegšanai. Par to liecina visai bieži konstatētie linu auduma fragmenti virs rotām un paraugi, kas saglabājušies apbedījuma vietas pamatnē zem visiem pārējiem atradumiem. Arī apbedījumu vietās atrasto, mirušajiem līdzīgi doto darbarīku vai ieroču apakšpusē palikušie auduma nospiedumi visbiežāk saglabājušies no kapa vietas izklājuma auduma. Tieši ņemot vērā linu audumu fragmentu atrašanas vietu apbedījumā, iespējams izdalīt auduma paraugus, kas saglabājušies no apģērba, un materiālus, kas izmantoti mirušo pārsegšanai vai kapa vietas izklāšanai.

Pārsvarā linu audumu fragmentu saglabāšanās pakāpe ir ļoti vāja. Nereti iegūti tikai nelieli, galīgi izkaltuši, trausli un drūpoši paraugi, kas tomēr ļauj konstatēt linu audumu esamības faktu. Jauktu materiālu audumos linu pavedienu paliekas nereti saredzamas un konstatējamas mikroskopiski, atstājot audumā tukšas joslas (1. att.). Tikai pavedienu krustojumu vietās lielākā palielinājumā var saskatīt linu šķiedru paliekas. Bieži vien no auduma saglabāties tikai tā nospiedums metāla korozijas produktu slānī, kas tomēr ļauj izdarīt

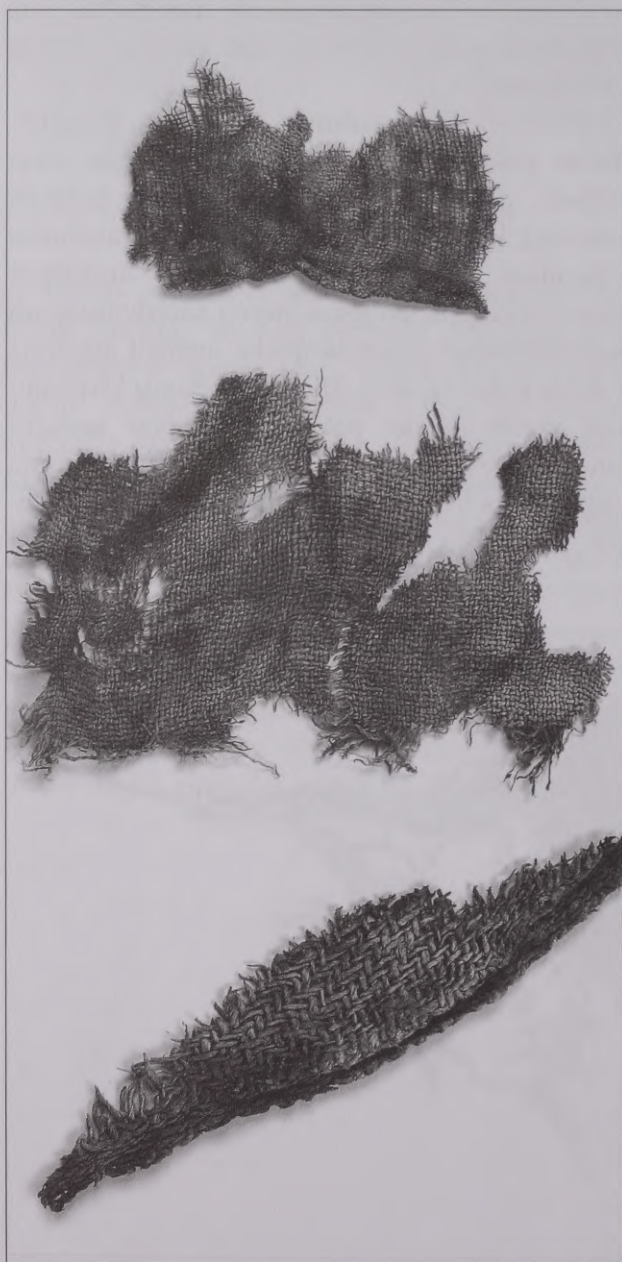
1. att. Rūtainā auduma fragments ar iznikušiem linu pavedieniem. Rūsiši-Debeši, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

0308083285

secinājumus gan par materiālu vērpšanas virzieniem, gan auduma blīvumu un pat tā veidu, ja paraugs bijis pietiekami liels un labi saglabājies. Visbiežāk šāda veida auduma paliekas atrodamas uz dzelzs priekšmetiem vietās, kur audums saskāries ar metālu.

Dažkārt tomēr izdodas atrast arī palielus, labi saglabājušos līnu audumu paraugus. Nereti vienā kapā iegūti pat vairāku veidu līnu audumu fragmenti. Lai noskaidrotu, no kādām tērpdaļām audumi varēja saglabāties, ļoti svarīgs ir katra atraduma novietojuma detalizēts fiksējums. Bieži vien muzejos nonākuši audumu paraugi bez konkrētas norādes par to atrašanās apstākļiem un vietu, līdz ar to līnu

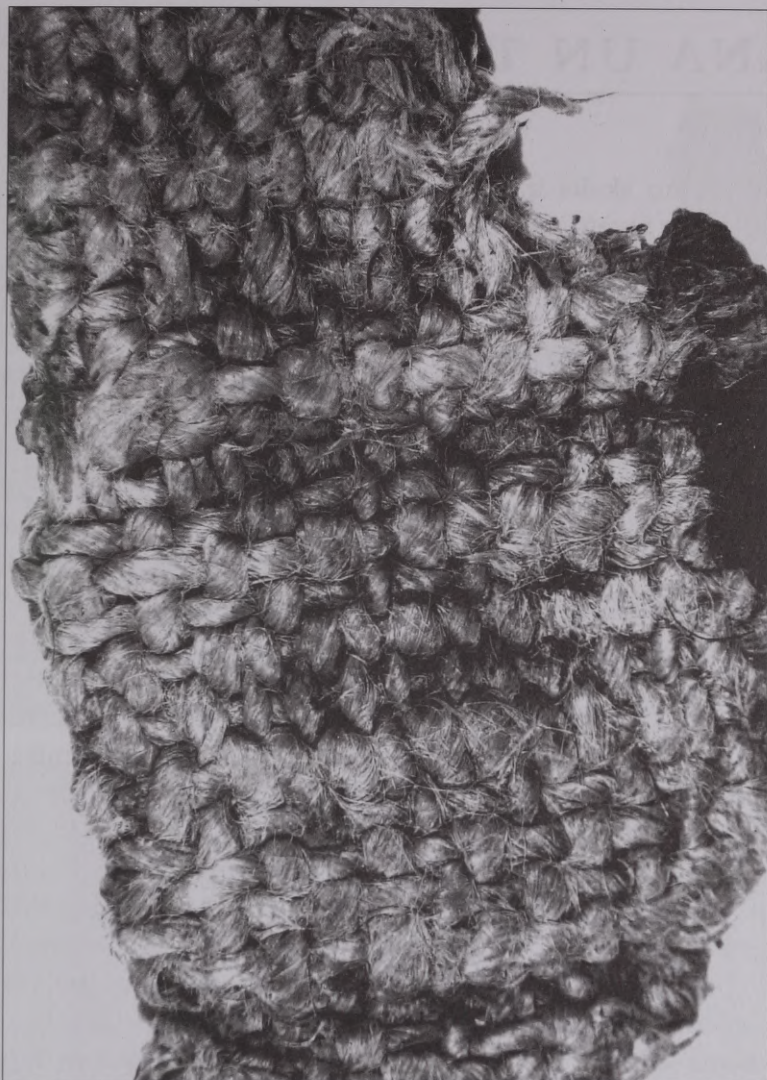
2. att. Trīs vienkopus atrastie līnu audumu fragmenti. Rūsīši-Debeši, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

3. att. Atšķirīgie līnu audumu fragmenti. Darvdedži, 3. kaps. Foto R. Kaniņš

audumu vienveidības dēļ nav iespējams tos saistīt ar kādu konkrētu tērpdaļu, ja paraugam nav nekādas piegriezuma vai šuvuma liecības. Trīs atšķirīgu līnu audumu fragmenti no dažādām apģērba daļām bija saglabājušies vairākos Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos. Ņemot vērā līnu audumu atrašanās vietu Lejaskroga 117. apbedījumā, varēja noskaidrot, ka viens no tiem izmantots mirušā pārsegšanai, otrs – vainaga pamatnes apvilksanai, bet no trešā auduma darināts kreklis. Arī Kauguru Beitu, Jūrkalnes Darvdedžu, Vilces Kalnaplāteru un Rubas Rūsīšu-Debešu kapsētā dažos apbedījumos konstatēti vairāku atšķirīgu līnu audumu paraugi, kas izmantoti gan pārsegšanai, gan krekliem, gan, iespējams, arī virsdrēbēm.

Līnu audumi jau kopš to pirmsākumiem pārsvarā austi tikai vienkārtna tehnikā. Citās tehnikās austu līnu audumu paraugi iegūti ļoti reti. Četrnīšu trinīti austu līnu auduma fragmenti saglabājušies Darvdedžu 3. kapā zem jostas kopā ar vienkārtnu līnu audumu (3. att.). Arī starp Rūsīšu-Debešu atradumiem viens no audumiem, kuram saglabājusies oriģinālā mala, austs četrnīšu trinīti (2. att.). Līnu audumu eģes konstatētas ļoti reti. Rūsīšu-Debešu audumam tās bijušas vienkāršas, ar nelielu velku sablīvējumu un malā ievērtu divkāršu pavedienu. Rombveida trinīti austu līnu auduma fragments ar šuvuma pēdām un atlocītu maliņu saglabājies starp Rojas jūrmalā Lubezerē iegūtajiem atradumiem. Lai gan tas

4. att. Rievainā triniša līnu auduma fragments.
Beites, 3. kaps. Foto R. Kaniņš

atrasts kopā ar monētu depozi, divas sašūtās un atlocītās maliņas liek domāt, ka audums varētu būt saistāms ar kādu no apģērba sastāvdaļām. Arī Kauguru Beitu 3. apbedījumā bez vienkārtna līnu krekla auduma fragmenta no kakla iegriezuma apdares vietas atrasts atšķirīgs, rievainajā trinītī austa līnu auduma paraugs, kura pielietojums šobrīd vairs nav precizējams neskaidrās atraduma vietas dēļ (4. att.).

Audumu kvalitāte, ko nosaka pēc pavedienu vērsuma un auduma blīvuma, lielākajai daļai atradumu vērtējama kā visai augsta. Ļoti rupju, pavirši gatavotu audumu paraugi iegūti tikai daži, un tie, visticamāk, izmantoti pārsegumiem. Viens šāds paraugs ar nevienmērīgi un pavirši vērptiem pavedieniem diemžēl precīzi nezināmā vietā saglabājies Vilces Kalnaplāteru 6. apbedījuma senlietu sastāvā, un tajā augs

vienā centimetrā ieausts tikai četras reizes. Vidējais atrasto līnu auduma blīvums bijis 10–14 velku un 7–12 audu pavedienu centimetrā, bet sastopami arī smalkāki audumi ar 18x14 pavedieniem kvadrācentimetrā. Audumu aušanai izmantoti tikai vienkārtnīgi pavedieni, kas pārsvarā vērpti Z virzienā. Pavedienu vērsums noteicis gatavā auduma kvalitāti – līdzās ļoti smalka, vienmērīga vērsuma pavedieniem zemākas kvalitātes audumos pavedieni savērpti ļoti nevienmērīgā resnumā un intensitātē, veidojot raupju un nelīdzenu audumu. Lietoto izejmateriālu šķiedru sastāva un krāsu analīzes līdz šim veiktas tikai atsevišķos gadījumos, pārsvarā izmantota šķiedru mikroskopiskā apskate. Līdzās dabiskās krāsas materiāliem bieži konstatēti balinātu līnu izstrādājumi, bet krāsotu līnu šķiedru izmantošana šobrīd nav fiksēta.

VILNA UN TĀS IZSTRĀDĀJUMI

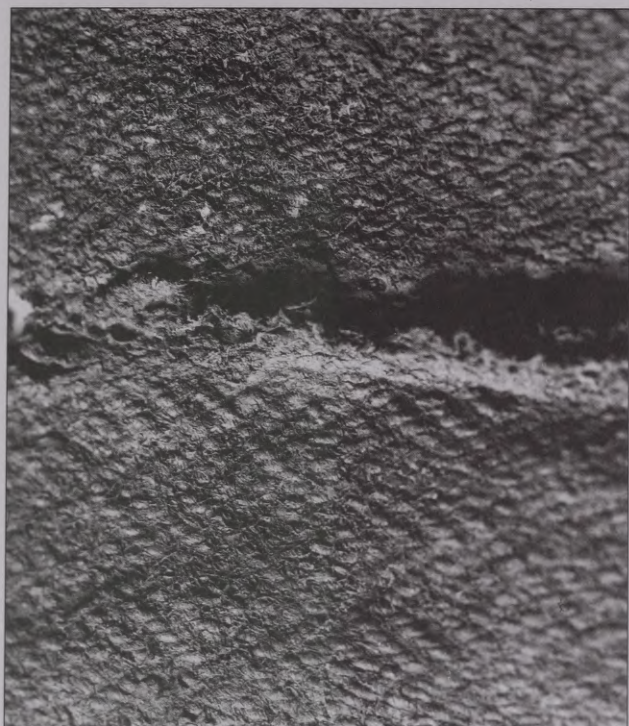
Vilnas audumu atradumu skaits ir lielāks, un to saglabāšanās pakāpe ir ievērojami labāka nekā linu izstrādājumiem, bez tam to vidū vērojama arī lielāka dažādība. Audumi austi gan no nekrāsotās, gan dažādos toņos krāsotas vietējo aitu vilnas, un tie izmantoti dažādu virsdrēbju gatavošanai – brunčiem, biksēm, jakām, villainēm un kāju sietavām, kā arī lietoti kā pārsedzami materiāli. Daudzu iegūto vilnas audumu paraugu identificēšana ar konkrētām apģērba daļām bieži vien ir visai problemātiska apģērba sastāvdaļu specifisko pazīmju trūkuma dēļ. Daļa fragmentu, kas saglabājušies zem apbedījuma vai atrasti virs rotām, iespējams, piederējuši audumiem, kas izmantoti kapa vietas izklāšanai vai mirušo pārsegšanai, tomēr dažkārt tie varēja būt saglabājušies arī no konkrētām tērpa daļām – brunčiem, svārkkiem vai arī villainēm, kas apliktas pleciem vai pārsegtas pār mirušo. Vilnas audumi austi vienkrāsaini no dažādas vērpuma intensitātes pavedieniem, kas gandrīz vienmēr bijuši vienkārtīgi. Šķeterētu pavedienu izmantošana aušanā sastopama ļoti retos gadījumos un tad arī tikai vienā no auduma virzieniem. Šāds, domājams, balta auduma fragments ar šķeterētiem pavedieniem vienā virzienā saglabājies starp Puzes Lejaskroga kapsētas savrupatradumiem, kas uzieti kopā ar sietavām (5. att.).

Arī vilnas audumu darināšanas tehnikas apskatāmajā laika posmā palikušas nemainīgas. Vairums audumu austeriņš trīnīša tehnikā, un pavedienu skaita starpība abos auduma virzienos bijusi pavisam neliela – 1–3 pavedieni. Reti sastopami ar lielu pavedienu skaita starpību – 12Vx6A kvadrācentimetrā. Ziemeļkurzemes reģionā izplatītākais audumu veids bijis rombveida trīnītis, kas citviet praktiski nav sastopams. Šajā tehnikā austi gandrīz visi šeit atrastie audumi – tie bijuši gan regulāru (6. att. A), gan abos virzienos neregulāru izmēru (6. att. C), dažkārt arī ar skujainā trīnīša posmiem vidū vai malās (6. att. B). No citiem trīnīša atvasinājumiem sastopami skujainā trīnīša audumi, kas izmantoti tikai atsevišķu tērpu daļu gatavošanai – sietavām, brunčiem. Līdzīgi novērojumi fiksēti Somijas dienvidrietumu daļas 11.–12. gadsimta sieviešu apbedījumos (Riikonen 2006, 21b). Arī vienkārtņi austu vilnas audumu atradumu skaits ir pavisam neliels. Pēc 13. gadsimta biežāk sastopami trīsnišu trīnīša tehnikā austi audumi, starp kuriem ir visi rūtainie un rakstainie pusvilnas audumi. Vienkrāsainie trīsnišu trīnīša audumi visai bieži tikuši uzveltīti, izmantojot tos gan virsdrēbju šūšanai, gan auduma vainagu pamatnēm.

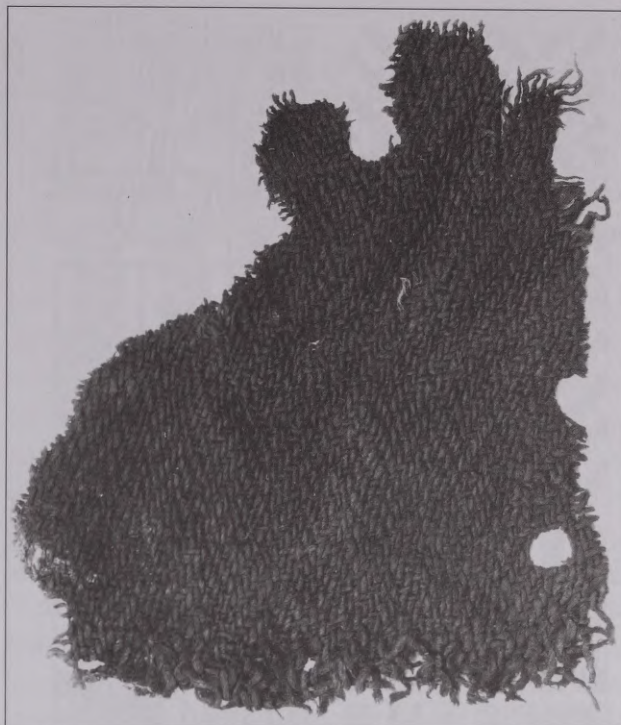
Vērtējot vilnas audumu kvalitāti pēc pavedienu vērpuma un auduma blīvuma, vislie-

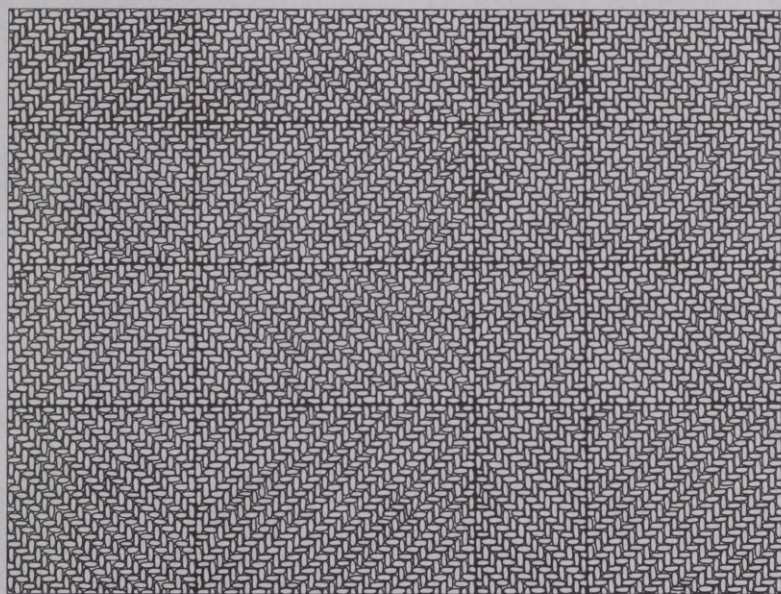
5. att. Vilnas auduma fragments ar šķeterētiem pavedieniem vienā virzienā. Lejaskrogs, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

A

B

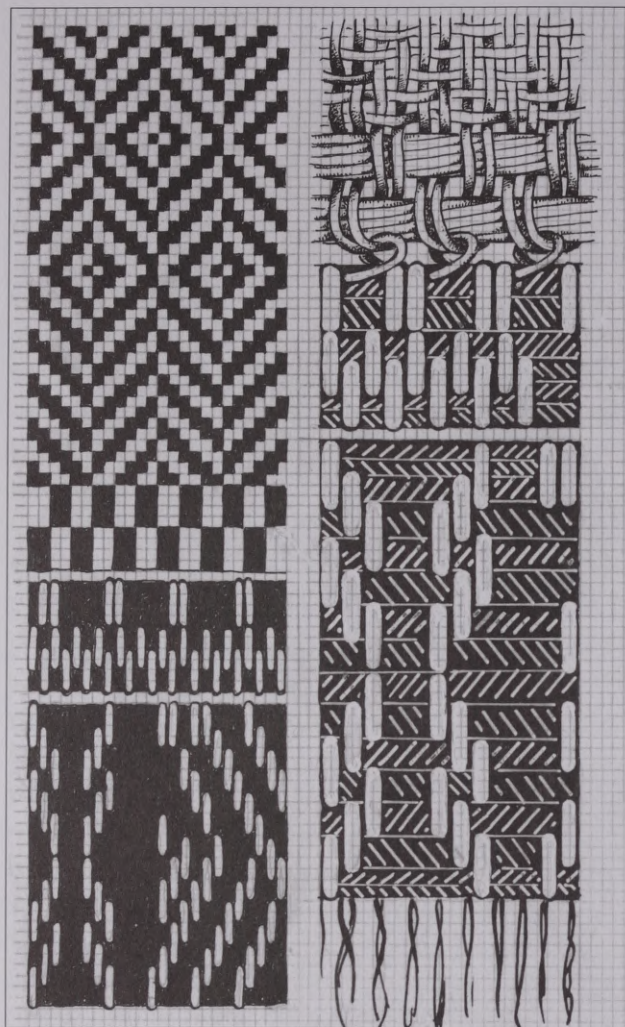
C

6. att. Rombveida triniša auduma paraugi
 A – Laukumuiža, 15. kaps. Foto M. Pluka
 B – Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš
 C – Neregulārā rombveida triniša auduma posms.
 Ance, 6. kaps, 1. villaine. Zīm. A. Alksne-Alksnite

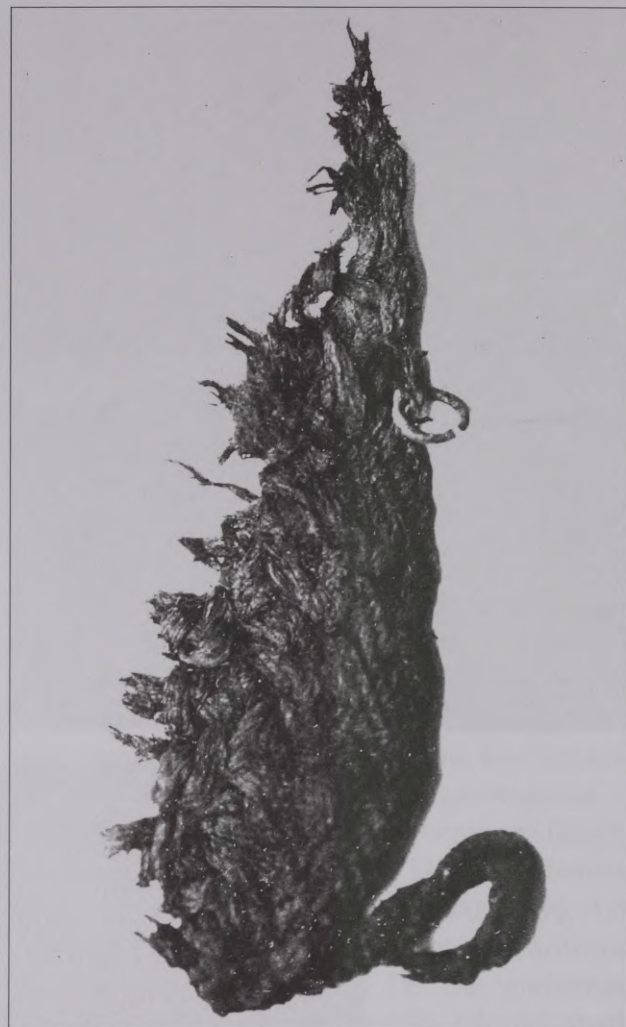
lākais atrasto paraugu skaits atbilst zemākās kategorijas audumiem, kurā pavedienu blīvums nepārsniedz 10Vx8A kvadrātcen-
 timetrā. Augstākas kvalitātes vilnas audumos pavedienu skaits abos virzienos bijis ievēroja-
 mi lielāks, turklāt tiem raksturīgs pretējos virzienos vērptu pavedienu izmantojums. Arī
 nedaudzie vienkārtna audumi vienmēr austi no pretēja vērptuma pavedieniem, bet pārējiem

audumiem lietoti pārsvarā Z/Z virzienā vērpti pavedieni.

Fragmentāri materiāli par aužamajām ierī-
 cēm iegūti tikai pilsētu izrakumos Rīgā,
 Alūksnē, Valmierā un Koknesē. Zināmas norā-
 des par tām gūstamas no audumu sākuma
 vai noslēguma egēm, kas saglabājušās ļoti
 retos gadījumos. Celu sākuma egē, kas rakstu-
 rīga velku atsvaru aužamajiem stāviem,

7. att. Laukumuižas 9. kapa villaines gala tehniskais zīmējums ar auduma sākuma eģi pirms celainēm.
I. Žeieres rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnite

8. att. Auduma fragments ar pīto eģes malu.
Ance, 6. kaps. Foto L. Spure

saglabājusies 17. gadsimta villainei no Kastrānes Skubiņiem, bet ap pavedienu šķipsnām apmestā eģe izmantota Dundagas Laukumuižas villaines aušanai (7. att.). Savukārt starp Ances 6. kapa tekstilatrādumiem ir arī neliels auduma fragments ar pīto eģes malu (8. att.). Audumu sānu malu eģes, kas saglabājušās ievērojami biežāk, netiek uzskatītas par audumu stāvu raksturojošu pazīmi, jo izaužamas dažādos veidos. Pārsvarā joprojām vilnas audumi austi ar maisveida eģēm. Smalkākajiem audumiem tās bijušas 3–6 mm platas, bet biežākiem audumiem – masīvākas un mazāk blīvas, līdz ar to vairāk pakļautas deformācijai (9. att.). Neskatoties uz to, ka jau 12. gadsimtā arī Latvijas teritorijā bija zināmi progresīvākie horizontālie aužamie stāvi, saglabājušies paraugi liecina, ka lauku apvidos aušana ilgstoši turpinājusies vertikālajos stāvos.

9. att. Vilnas auduma maisveida eģes malas.
Užava, 20. kaps. Foto R. Kaniņš

CELAINES UN AUDENES

Bez aužamajos stāvos darinātajiem audumiem, no kuriem šūtas tērpu galvenās sastāvdaļas, lietoti arī citi tekstilmateriālu veidi – celaines un audenes, kas savā starpā atšķiras pēc izgatavošanas tehnikas. Celaines, kas ir senāks tekstilizstrādājumu veids un Latvijā izsekojamas no 6. gadsimta, tiek gatavotas ar celu dēlīšu palīdzību, apvienojot aušanas un vīšanas principu. Šādi tekstilizstrādājumi ir blīvi un izturīgi, tāpēc biežāk tiek izmantoti apģērba malu apdarei vai arī jostām un sietavu saitēm. Audenes ir austi, šauri tekstilizstrādājumi, kuru darināšanai izmanto nišu pacelšanas principu. Šādi austas gan jostas, gan vainagu pamatnes un to piekaru saites. Retāk audenes lietotas villaiņu vai citu tērpa daļu apdarei.

Vēsturisko laiku atradumu vietās ievērojami sarucis šo izstrādājumu atradumu skaits, tomēr tas nebūt nenozīmē, ka to izmantošana gadsimtu gaitā būtu mazinājusies. Šo tekstilizstrādājumu fragmenti 13.–18. gadsimta pieminekļos zināmi vairāk nekā 30 atradumu vietās visā Latvijas teritorijā, bet vairums no tiem koncentrējas divos reģionos – Vidzemes centrālajā daļā un Ziemeļkurzemē. Paraugi iegūti gan arheoloģisko pētījumu gaitā, gan arī kā nejauši atradumi, kas mazina to nozīmību datējuma un atrašanas vietas izvērtēšanas iespēju trūkuma dēļ. Lai gan praktiski visi uz apskatāmo periodu attiecināmie atradumi piederīgi sieviešu tērpiem, arī vīriešu apģērbā šie tekstilizstrādājumi noteikti izmantoti, tikai mazākā mērā un minimālā rotu skaita dēļ nav saglabājušies.

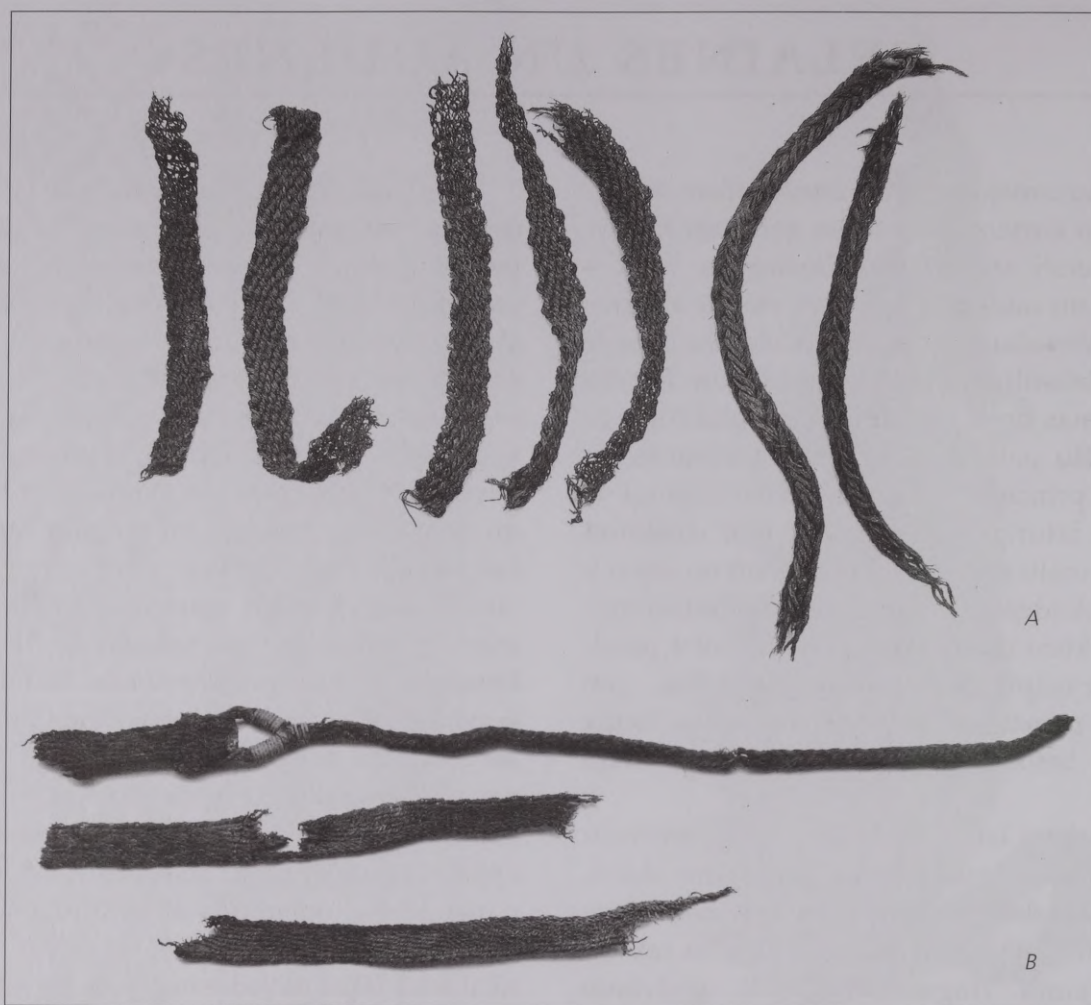
Kvalitātes ziņā iegūto fragmentu vidū vērojama liela dažādība – sastopami gan ļoti smalki un rūpīgi gatavoti izstrādājumi, gan rupjāki vai paviršāki darinājumi. Analizējot plašāko – Ziemeļkurzemes reģionā atrasto materiālu, šobrīd secināms, ka kopumā senākie, uz 13.–14. gadsimtu attiecināmie izstrādājumi tomēr ir nedaudz smalkāki par jaunākajiem izmantoto materiālu ziņā, kas iespaido arī darinājuma vizuālo izskatu. Tomēr arī jaunāku laiku materiālu vidū sastopami smalki, teicamas kvalitātes izstrādājumi.

Skaitliskā ziņā atradumu vietās iegūto celaiņu un audeņu fragmentu daudzums parasti ir mazs – tikai viens vai pāris nelieli paraugi. Citādi tas ir dažās Ziemeļkurzemes atradumu vietās, kur to atradumu skaits, pateicoties iestrādātajiem bronzas riņķīšiem, šajā periodā ir ievērojami lielāks. Tā Ances kapulaukā zināmi septiņi, Laukumuižā – deviņi, bet Lejaskrogā pat vairāk nekā 15 dažādu tērpu daļu celaiņu un audeņu atradumi, kas sastāv no lielāka skaita fragmentu. Nereti saglabājušos paraugu izmēri ir tik mazi, fragmentāri un sairuši, ka iespējams konstatēt vienīgi to eksistences faktu, bet to kopējais izskats un lietošanas veids informācijas trūkuma dēļ paliek neskaidrs. Ja celaines vai audenes raksts bijis vienveidīgs – svītrains vai austeris skujiņā, nav problemātiski pilnā apjomā rekonstruēt to izskatu un darināšanas paņēmienus, tomēr šādu atradumu nav daudz. Biežāk saglabājušies nelieli fragmenti vai pat tikai atsevišķas pavedienu grīstes no rakstainajām celainēm, kurās ornamenti pa posmiem mainījies, tāpēc no pāris centimetru lieliem fragmentiem nav iespējams gūt pietiekami plašu ieskatu, lai izstrādājumu rekonstruētu pilnā apjomā. Salīdzinoši reti atraduma saglabāšanās pakāpe ir tāda, lai to varētu rekonstruēt vismaz daļēji. Kā izņēmums atkal jāmin Ziemeļkurzemes reģiona celaines ar ieaustu bronzas riņķīšu veidoto rotājumu, kas nereti saglabājušās pat visā garumā.

Līdzās jau ierastajiem, visā Latvijas teritorijā lietotajiem celaiņu un audeņu gatavošanas izejmateriāliem – šķeterētiem vilnas un linu pavedieniem – zināma arī zirgu astru un mazu bronzas riņķīšu lietošana, kas raksturīga tieši Ziemeļkurzemei.

Astri izmantoti vienīgi kāju sietavu celainēs, kur tie salikti nelielās grīstēs pa 5–6 kopā un ieausti audu vietā. Tas, ka tie neveido celaines rakstu un praktiski paliek audumā nemanāmi, liek domāt, ka astri izmantoti izturības dēļ. Tomēr iespējams, ka astru lietošana apģērbā saistīta ar kādām tieši šim materiālam piedēvētām īpašībām.

Celaiņu paraugi ar audos iestrādātiem

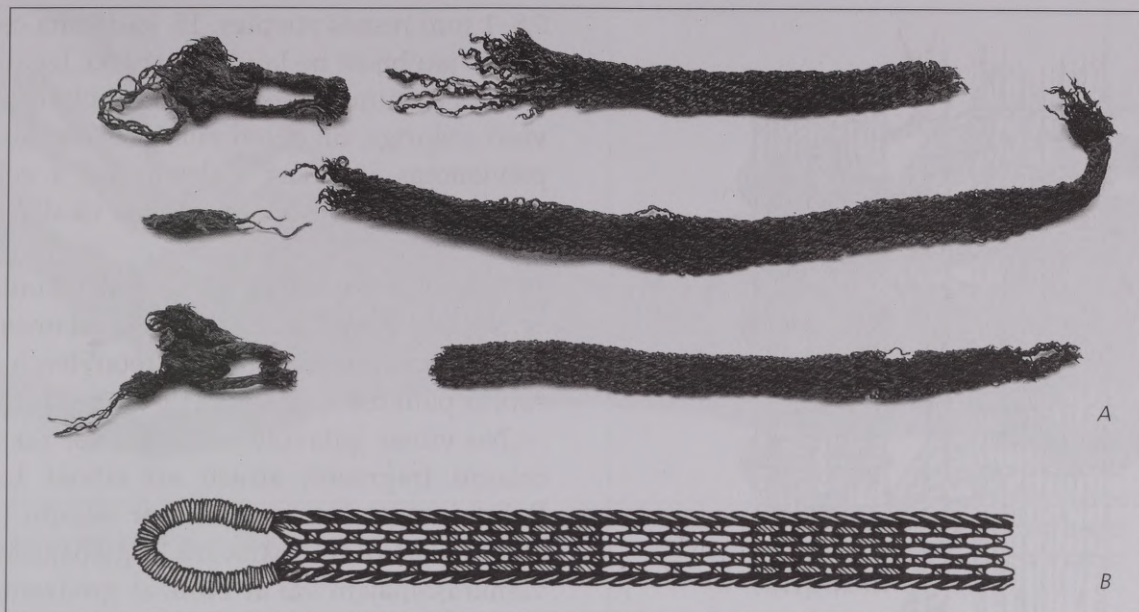

10. att. A – Vienkrāsainās sietavu celaines ar astriem audiem. Lejaskrogs, savrupatradums
B – Rakstainās celaines fragmenti. Laukumuiža, 27. kaps. Foto R. Kaniņš

astriem atrasti ar 13.–14. gadsimtu datētajos Laukumuižas, Ances un Lejaskroga apbedījumos kopā ar grezni rotātām kāju sietavām. Šīs celaines bijušas ļoti šauras (6–8 mm), darinātas gan plānākas, vienkrāsainas, kā Lejaskrogā (10. att. A), gan biezākas un blīvas, ar dažādiem krāsainiem rakstiem, kā Laukumuižā (10. att. B). Ances sietavu celaines, no kurām saglabājušies 29 dažāda izmēra fragmenti, gatavotas no dzelteniem, brūniem un sarkaniem pavedieniem, tos griežot par $\frac{1}{4}$ uz priekšu un atpakaļ, rakstu ielasot katrā otrajā šķīrienā. Rezultātā starp malējām dzeltenas krāsas joslām visas celaines garumā veidojas reljefi taisnstūrains krāsu laukumi, kas ritmiski cits citu nomaina (11. att.). Šo sietavu celaiņu abos galos izveidotas nelielas iegarenas cilpas (ap 1,5 cm garas), kas notītas ar astriem, kā Ancē, vai rotātas ar uzvērtām spirālītēm, kā Laukumuižā. Vienā galā cilpu veidojuši nepārgriezti velku pavedieni, otrā galā tā darināta

no atsevišķiem pavedieniem, kas aiz cilpas sapīti četrkantīgā pīnītē. Izverot celaines galu caur otru cilpu, tas piešūts celainei. Pēc novērojumiem Ancē abi celaines gali ar cilpām pēc to aptišanas kājai atradušies priekšpusē, izvietoti viens otram pretim, un acīmredzot bijuši sasaistīti ar pīnumu, nevis sasieti. Citur līdzīgi veidotu celaiņu galu atradumi šobrīd nav zināmi.

Par galveno celos darināto izstrādājumu izmantošanas veidu, kā liecina iegūtie atradumi, tomēr uzskatāms to lietojums villaiņu apdarēs. Turpinot iepriekšējo gadsimtu tradīcijas, lielākajā Latvijas teritorijas daļā villaiņu galos celaines pieauda, par audiem izmantojot villaiņu velku pavedienus. Lai bārķšu rinda villaines galos būtu krāšņāka un kuplāka, celainēs papildus ieauda 2–4 krāsainu pavedienu grīstes, kas lielā mērā nosedza pamata pavedienu veidotās bārķstis. Šo iemeslu dēļ galu celaines villainēm nav bijušas platas, un to

11. att. A – Sietavu celaiņu fragmenti ar cilpām. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš.
B – Celaines raksta rekonstrukcija. Ance, 6. kaps. Zīm. L.Treija

raksti pārsvarā ir bijuši vienkārši un vienādi visā garumā, izņemot Ziemeļkurzemes villaines, kurām raksti arī galu celainēs mainījušies.

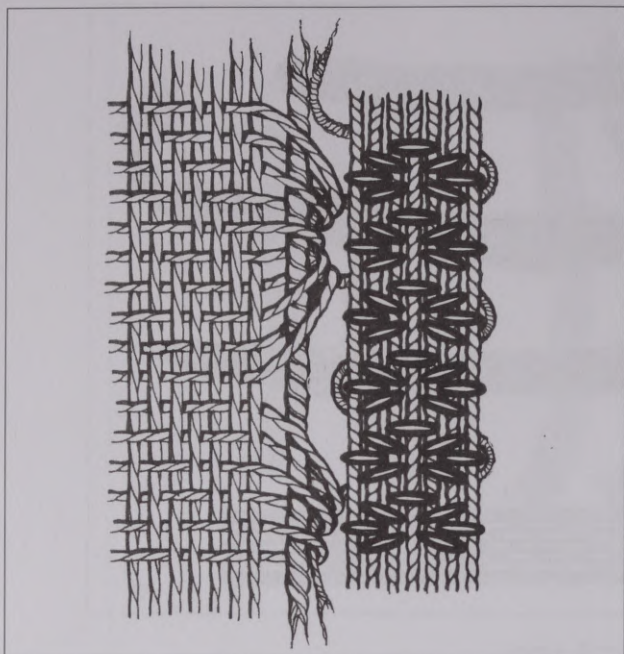
17. gadsimta Kastrānes Skubiņu villaines atradums un tuvāk nedatējamais celaines fragments no Madlienas (12. att.) liecina, ka seno villaiņu darināšanas tradīcijās iezīmējas jaunas tendences – galu celaines austas atsevišķi ar bārkstīm un pēc tam piešūtas audumam, kā tas vērojams daudzām 19. gadsimta villainēm.

Skubiņu 3. kapā iegūto audumu paraugu vidū ir nerotātas villaines fragments bez gala celaines.

Villaiņu garo malu celaines joprojām darinātas tradicionālā veidā, noaužot atsevišķi un pēc tam piešūjot auduma malai, tāpēc tās varēja veidot platākas un ar sarežģītākiem rakstiem, tomēr biežāk sastopamas šauras un vienkāršas svītrainas vai skujiņā austas celaines. Taču Ziemeļkurzemē zināmi vairāki atradumi, kur arī malu celaines audumam tikušas pieaustas,

12. att. Atsevišķi austā gala celaine ar bārkstīm. Madliena, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

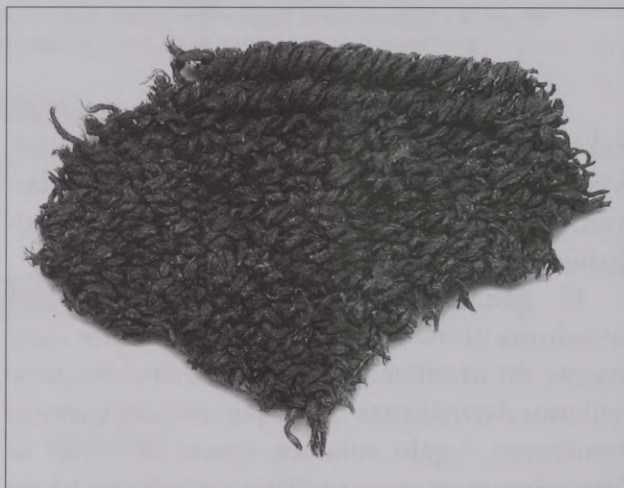
13. att. Villaines malu celaines pieaušanas veids.
Ance, 6. kaps. Zīm. L. Treija

izmantojot adatu ar ievērtu celaines auda pavedienu (13. att.). Šeit villaiņu apdarei lietotie celu apaudi bijuši daudzveidīgāki – līdzās vienkāršainām vai svītrainām vilnas celainēm sastopamas arī sarežģītākas celaines, kurām rakstu veido ieauisti bronzas riņķīši. Tās uzskatāmas par šim reģionam tipiskākajām celainēm. Raksts veidojas, aušanas gaitā noteiktā secībā aplokot 2–4 celu pavedieniem mazus bronzas riņķīšus. Senāko riņķīšu diametrs ir 4 milimetri, un tie gatavoti no

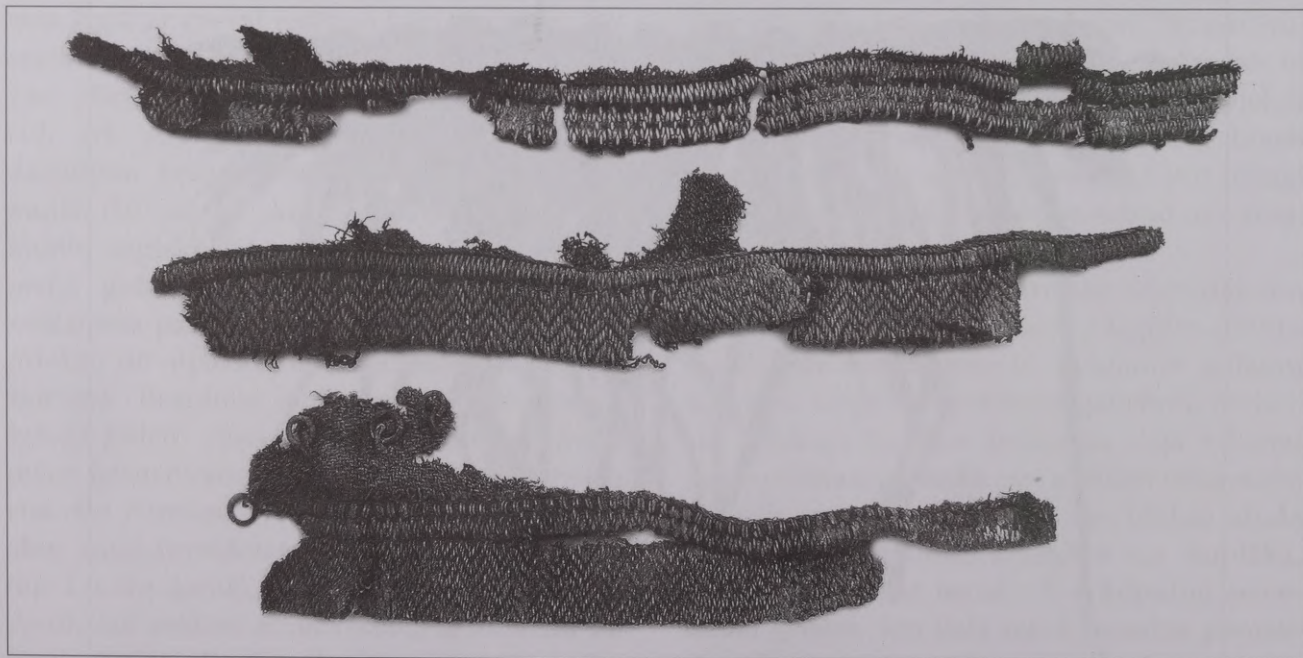
0,8–1 mm resnas stieples, 15. gadsimta celaiņu riņķīši jau bijuši nedaudz masīvāki. Izgatavoto celaiņu platums un ieausto rakstu blīvums bijis visai atšķirīgs, un nereti villainēm cita aiz citas pievienotas vairākas – 2 un pat 3 celaines (14. att.). Šādas celaines lietotas tikai villaiņu apdarei.

Starp Laukumuižas 4. kapsa atradumiem ir arī vairāki vienkāršainas reljefas celaines fragmenti, kuru piederība konkrētai tēpa daļai šobrīd palikusi neskaidra (15. att.).

No vilnas gatavotu svītrainu vai rakstainu celaiņu fragmenti atrasti arī citviet Latvijā. Rakstaino celaiņu fragmenti ar ielasītu rakstu bijuši platāki un pārsvarā saglabājušies pie vienkāršainajām vai ar bronzas gredzentiņiem

15. att. Vienkāršainas, reljefas celaines fragments.
Laukumuiža, 4. kaps. Foto R. Kaniņš

14. att. Villaiņu celaiņu fragmenti ar bronzas riņķīšu rotājumu. Lejaskrogs, savrupatradumi. Foto R. Kaniņš

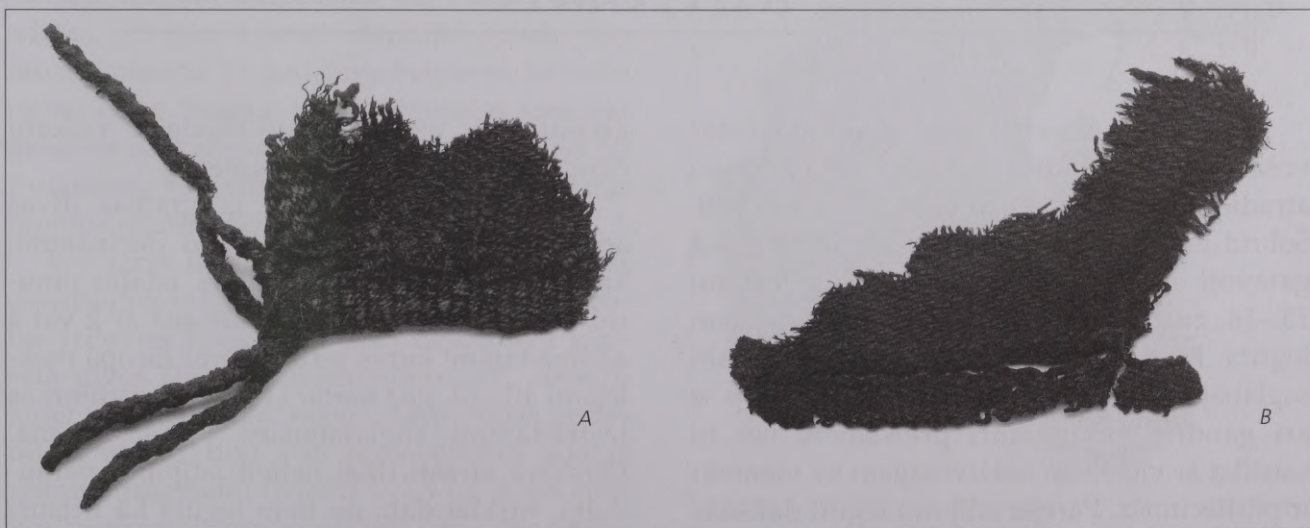
16. att. Skujiņā austā celaine no rakstainās villaines. Skubiņi, 3. kaps. Foto R. Kaniņš

rotātajām villainēm, kādas vēl sastopamas arī 13.–14. gadsimtā. Svītrainās un skujiņā austās vilnas vai vilnas un linu celaines bijušas šaurākas un sastopamas pie vienkāršajām vai pusvilnas auduma villainēm (16. att.).

Audeņu paraugi atrasti daudz retāk, iespējams, to gatavošana nav bijusi tik izplatīta. Galvenais to izmantošanas veids bijis vainagu pamatnes, kas gatavotas no vienas vai vairākām kopā sašūtām dažāda platuma audenēm. Vainagu pamatnēm austās audenes bijušas pavisam vienkāršas, jo to virsmu pilnībā nosedza uzšūtie rotājumi. Pārsvarā vainagu audenes bijušas vienkāršainas vai garenvirzienā svītrainas. Tās austas gan tikai no šķeterētiem vilnas, gan vilnas un linu pavedieniem kopā. Biežāk konstatētā vainagiem

izmantotā vilnas pavedienu krāsa bijusi sarkana, ar brūnganas, dzeltenas vai zilas krāsas ielaidumu. Audenes lietotas arī vainagu piekaru izveidei, lielākā skaitā pievienojot auduma vainagu aizmugurē. Tās austas vienkāršainas, svītrainas vai posmos ar bronzas spirālēm vai to ornamentāliem vērumiem.

Villaiņu apdarē audenes konstatētas ļoti reti – šobrīd zināmas tikai dažas villaies, kas varētu attiekties uz apskatāmā perioda sākumu, kuru malu apdarei lietotas audenes. Tā, piemēram, Katlakalna Pļavniekkalnā atrasts villaines stūris ar abos virzienos piešūtām 1 cm platām, vienkāršām audenēm (17. att. A). Auduma malai piešūtas audenes fragments saglabājies arī Liezeres Ozolmuižas villainei (17. att. B).

17. att. Villaiņu fragmenti ar audeņu apdari. Foto R. Kaniņš
A – Pļavniekkalns, savrupatradums
B – Ozolmuiža, savrupatradums

18. att. Vilnas un līnu audenes fragments. Lejaskrogs, 136. kaps. Foto R. Kaniņš

No vilnas un līniem austa šaura audene izmantota arī vienā no Lejaskroga 136. apbedījuma vilnaines apdares joslām (18. att.).

Apģērbā audenes dažkārt lietotas arī kā jostas, bet to paraugi saglabājušies maz. Reti iegūtas liecības par celaiņu vai audēņu izmantošanu citu tērpa sastāvdaļu apdarei. Šādas norādes saglabājušās pie dažu priekšautu fragmentiem no Ziemeļkurzemes.

Apkopojot vēsturisko laiku celaiņu un audēņu atradumus, secināms, ka laika gaitā būtiski nav mainījušies ne šo tekstilizstrādājumu izmantošanas, ne arī to darināšanas veidi vai kvalitāte. Villaiņu celaines un audenes bijušas visai šauras. Pamatā saglabājušies arī lietotie krāsu salikumi un rakstu kompozīcijas principi, kas zināmi no iepriekšējā perioda atradumiem.

ADĪJUMI

Samērā sens un vienkāršs tekstiliju izgatavošanas veids ir adīšana, tomēr arheoloģisko atradumu vidū adījumu paraugi ir ļoti reti. Šobrīd zināmi apmēram 40 adījumu tehnikā gatavoti izstrādājumi vai to fragmenti no 13.–18. gadsimta pieminekļiem. Puse no tiem iegūta Rīgas pilsētas izrakumos, kur labi saglabājušies organiskie materiāli. Tostarp ir arī gandrīz veseli adīti priekšmeti, bet to saistība ar vietējiem iedzīvotājiem ne vienmēr ir pārlicinoša. Pārējie adījumi iegūti dažādās Latvijas vietās gan kapu inventāra sastāvā, gan arī kā nejauši atradumi. No adītām tērpu daļām arheoloģiskajos izrakumos Latvijā ir

atrasti gan vīriešu, gan sieviešu valkātu cimdu, zeķu un cepuru fragmenti.

Pēc gatavošanas veida izšķiramas divas adījumu grupas. Senāko veido darinājumi, kas gatavoti ar vienu adatu, t.s. adatas pinumi, otrs – jaunāks veids ir adīšana ar 2 vai 4 adāmadatām, kuras pirmsākumi Eiropā meklējami 10.–12. gadsimtā. Ļoti retos gadījumos izstrādājumi saglabājušies pilnā apjomā. Pārsvarā atrasti tikai nelieli adījumu paraudzīni, turklāt daļa no tiem iegūta kā nejauši atradumi, tāpēc neskaidrs ir gan to lietojuma veids, gan arī iespējamais izmantošanas laiks.

VIENAS ADATAS PINUMI

Latvijas teritorijā adatas pinuma tehnikā gatavotu cimdu vai zeķu fragmentu atradumu skaits 13.–18. gadsimta pieminekļos ir neliels – šobrīd zināmi tikai septiņu priekšmetu fragmentu paraugi, no kuriem trīs iegūti Rīgā. Starp tiem ir arī šajā tehnikā gatavotais, gandrīz pilnībā saglabāties pirkstainis no 13. gadsimta ar somiskām tradīcijām atbilstošām uzšūto rakstu joslām. Cimda saglabāšanās pakāpe ļauj pilnībā rekonstruēt tā izskatu un darināšanas veidu, tāpēc bija iespējams izgatavot arī atdarinājumu (sk. VIII att. pielikumā).

Senākie nelielie adatas pinuma izstrādājumu paraugi Latvijā iegūti 12. gadsimta pieminekļos. Par adatas pinuma tehnikas galējo lietošanas robežu pieņemts 17. gadsimts, kad to pilnībā nomainījusi adīšana ar adatām (Zariņa 1998, 298). Pieņēmums balstās uz etnogrāfiskā materiāla, kurā gan vairs nav saglabājušies šajā tehnikā darināti izstrādājumi. Tomēr iegūtas ziņas, kas apliecina, ka minētās iemaņas saglabātas un izmantotas daudz ilgākā laika posmā. Informāciju par to, ka adatas pinuma cimdu darināšanas prasme vēl nebija zudusi 19. gadsimtā no Latvijas uz Sibīriju izbraukušo latviešu zemnieku vidū, sniegusi etnogrāfe Una Balode. Ekspedīcijas laikā Krasnojarskas novada Minusinskas muzejā redzēto eksponātu vidū bijis vienas adatas pinuma tehnikā darināts cimd. Tas muzejā nonācis 19. gadsimta beigās no latviešu ciema Lejas Bulānā, kurā dzīvojušas ienācēju ģimenes no Vidzemes ziemeļu daļas un arī no Kurzemes, kas cimdiem izmantojušas adatas pinuma tehniku vēl 18./19. gadsimtā.*

Bez agrāk jau zināmajiem un aprakstītajiem darinājumiem jaunus adatas pinumu fragmentus izdevies konstatēt Puzes Lejaskroga kapsētā divos sieviešu apbedījumos. 97. apbedījumā vidukļa–krūšu rajonā starp vilnas audumiem atrasti divi vāji saglabājušies adatas pinuma fragmenti (izmēri 3x2,5 un 3,5x4 cm), kas, visticamāk, piederīgi cimdiem. Otrs adatas pinuma paraugs iegūts 110. apbedījumā. Tas ir

nedaudz prāvāks – 4,5x7 cm liels joslveida fragments, kas, iespējams, bijis piešūts pie rombveida triniša auduma ar atlocīto malu, kur saglabājušies vairāki slīpi piešūjamā pavediena dūrieni (19. att.). Pinums gatavots no divkārtīgiem, Z virzienā vaļīgi vērptiem un ap 2 mm resniem vilnas pavedieniem baltā vai pelēcīgā krāsā. Atraduma apstākļi liek domāt, ka adatas pinumi varēja tikt izmantoti arī atsevišķu tērpu daļu apdarei, tomēr apstiprinājumu tam dotu tikai jauni, pārlicinošāki pierādījumi.

Adatas pinumiem lietoto izejmateriālu kvalitāte atšķirībā no adījumos izmantotajiem bijusi zemāka – pavedieni bijuši daudz rupjāki (2–5 mm diametrā) un mazāk grodoti, no nešķirotas dabiski gaišas vai pelēcīgas krāsas vilnas. Pavedieni, kas vērpti Z virzienā, veidojot pinumu, vienmēr likti pa diviem kopā. Kā liecina Rīgas un Annas muižas adatas pinuma izstrādājumu atradumi, to virsma nereti bijusi uzvelta un rotāta ar krāsainu, vienkāršu izšuvumu.

19. att. Adatas pinuma fragments. Lejaskrogs, 110. kaps.
Foto R. Kaniņš

* Ekspedīcijas materiāli šobrīd glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas krājumā.

ADĪJUMI AR ADĀMADATĀM

Jaunāks paņēmieni ir adīšana ar divām vai vairākām adatām. Šobrīd senākie zināmie adījumi Latvijā saistāmi ar 14.–15. gadsimtu (Zariņa 1999). Lielākie un interesantākie ar adāmadatām darinātie izstrādājumi diemžēl ierindojami nejaušo atradumu kategorijā, kas nozīmē, ka atbildes uz daudziem jautājumiem paliek neskaidras. Šādos gadījumos ļoti apgrūtināta ir arī atradumu datēšana, it sevišķi, ja tas ir vienīgais atradums senvietā, kā tas ir ar Rucavas Vārnupes vilnas adījuma paraugu (20. att.). Visticamāk, tas ir no cimda virsmas daļas. Precizēt cimda veidu un arī datējumu šobrīd nav iespējams, tomēr nav šaubu, ka atradums attiecināms uz grāmatā apskatīto periodu. Fragmenti ir 6,5x10,5 cm liels, darināts no gaišas, nešķirotas, 0,75 mm resnas vilnas dzijas, kas bijusi vērpta Z virzienā. Adīts labiskajā adījumā, liekot divus pavedienus kopā, ar 1,6 cm platu akcentētu joslu vidū, ko veido divās paralēlās, vertikāli ejošās joslas posmos ieadītas kreilisko valdziņu grupas.

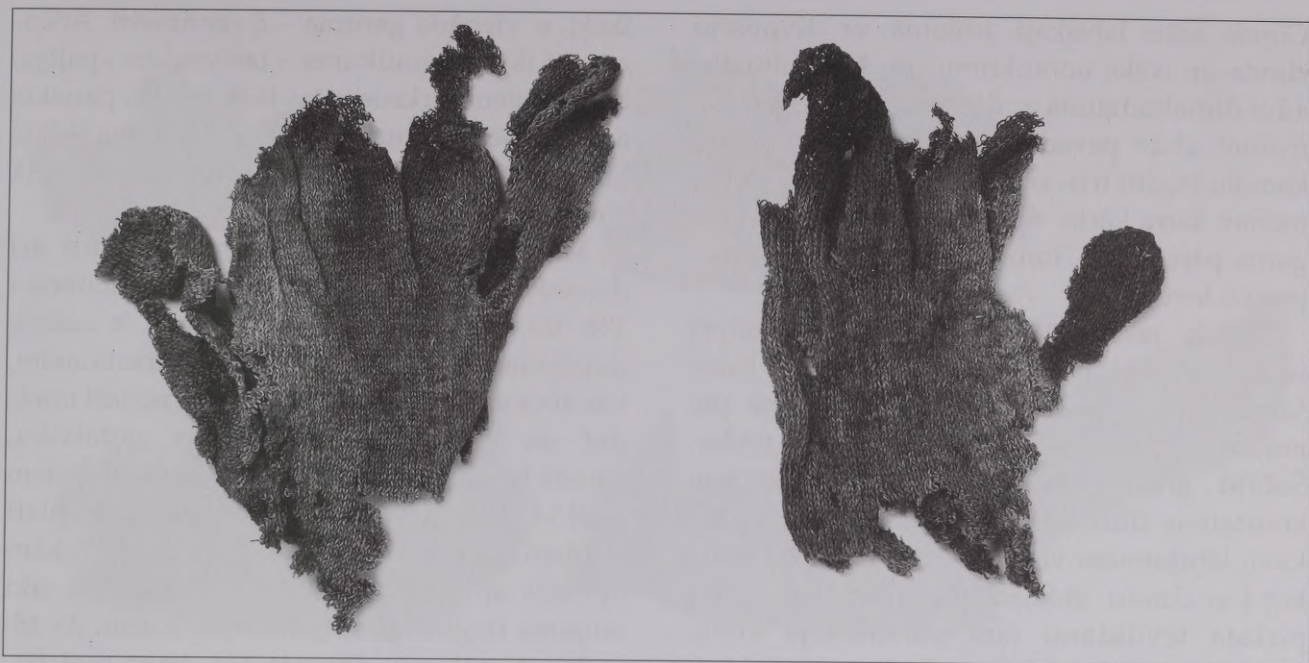

20. att. Adīta cimda fragments. Vārnupe, savrupatradums.
Foto R. Kaniņš

Adījums ir diezgan blīvs – 3,5 valdziņi vienā centimetrā.

Arī Vārves Bēķu vilnas adījuma fragmenta piederība cimdam vai zeķei ir neskaidra, jo nav zināma tā konkrētā atraduma vieta. 21,5 cm garais un 13,3 cm platais malas fragments ar ieadīto raksta joslu tikpat labi varētu būt abu šo apģērba daļu vaļņa posms. Tūlīt aiz 1,2 cm platā, kreiliskā adījumā veidotā divkrāsu vaļņa turpinās 7,5 cm plats, labiskajā adījumā veidots krāšņs joslu raksts, ko no abām pusēm ierobežo taisnas, krāsainas joslas (sk. IX att. pielikumā). Centrālās raksta joslas motīvs sastopams 13./14. gadsimta celu jostā no Ances 6. apbedījuma (sk. 67. B att.) un zināms arī etnogrāfiskajā materiālā. Sekojošajā vienkrāsainajā labiskā adījuma posmā nav saglabājušās norādes par izstrādājuma veidu. Adījumam izmantoti ļoti smalki baltas, dzeltenas un zilas krāsas pavedieni, vienā centimetrā izadot piecus divkārtīgus valdziņus. Balto un dzelteno vilnas pavedienu diametrs bijis 0,5 mm, zilo – 0,25 mm. Adījuma blīvums ir 3,5 valdziņi vienā centimetrā. Kopā ar adījumu atrastie vairāku atšķirīgu tērpu daļu fragmenti, rotas un monētas norāda uz 18. un pat 19. gadsimtu.

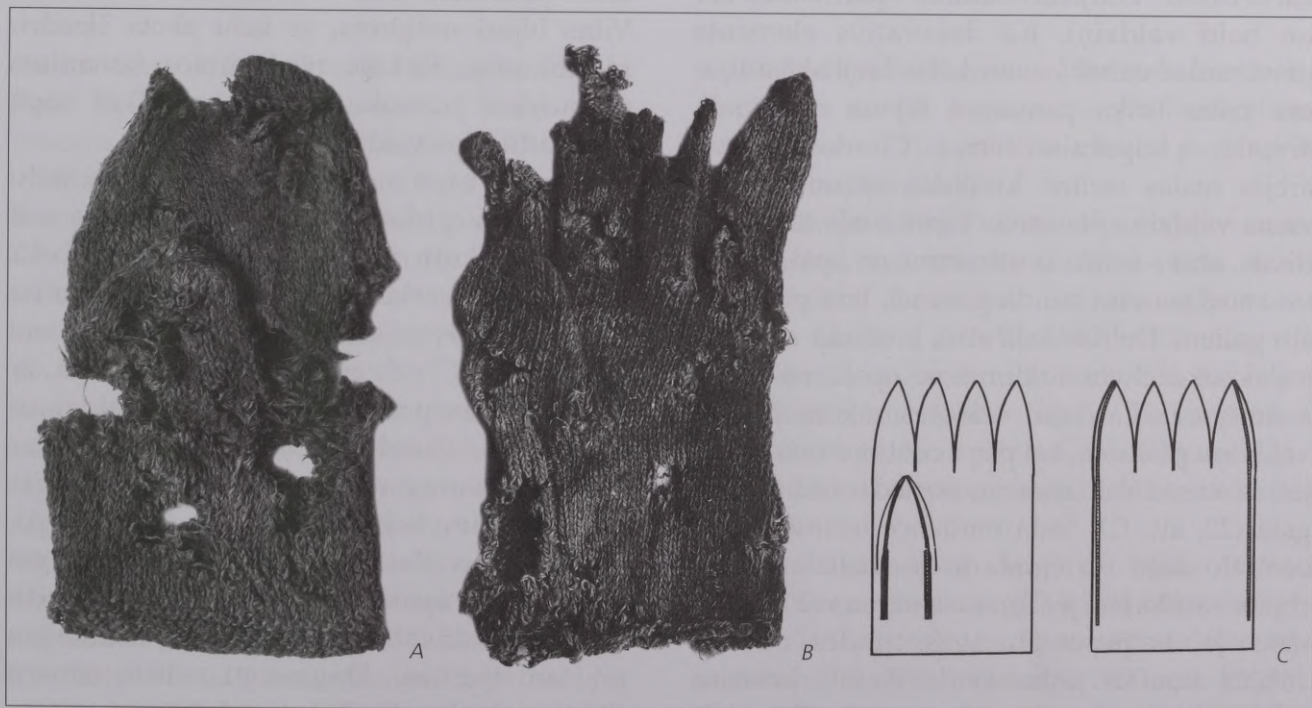
Precīzi datēt nav iespējams arī Lielvārdes kapsētā nejauši iegūto cimdu pāri, kas atrasts kopā ar celu jostu, bet, spriežot pēc saglabātības pakāpes un veida, tas varētu attiekties uz apskatāmā perioda beigu posmu – ap 17. gadsimtu. No abiem vilnas pirkstaiņiem saglabājušies tikai delnas daļas posmi bez valniša un pirkstu daļas (21. att.). Esošo fragmentu garums ir 17 un 18 cm, bet platums – 10,5 un 11 centimetri. Cimdi adīti labiskā adījumā no baltiem, Z virzienā nevienmērīgi vērptiem vilnas pavedieniem, kas likti divkārtīgi. Viena pavediena resnums bijis ap 0,5 milimetriem, un vienā centimetrā izadīti 4,5 valdziņi. Rotājošu rakstu joslas esošajos fragmentos nav saskatāmas, iespējams, tās bijušas vaļņa daļā, kas nav saglabājusies. Labās rokas cimda delnas daļā pie ikšķa 2 cm garumā redzama kreiliski adītu valdziņu vertikāla josla. Samērā garie un platie pirksti pieadīti pamīšus. Pirkstu galu noraukums veidots pakāpenisks, divpusējs.

21. att. Aditu pirkstaiņu pāris. Lielvārde, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

Interesants no atraduma apstākļu viedokļa ir Līvānu kapsētas materiāls, kas datēts ar 15.–16. gadsimtu. Divi cimdi – pirkstainis un dūrainis, abi no vienas – kreisās rokas atradušies mirušajam zem galvas. Neskatoties uz nelieliem iztrūkumiem, cimdi saglabājušies gandrīz pilnībā. Tiem abiem izmantots līdzīgs materiāls – vienkārtīga, Z veida vērpusa gaiša vilnas dzija, kas bijusi vērpta kopā ar līnu

šķiedrām. Pavedienu resnums ļoti nevienmērīgs – no 0,5 līdz 1,25 mm, jo vērpojot tie pārāk stingri grodoti, sametoties cilpās. Minēto iemeslu dēļ adījums neveidojies gluds un līdzens. Cimdš uzņemts no 64 valdziņiem, vienā centimetrā izadot divus valdziņus. Dūrainis bijis 11,5 cm plats un 21 cm garš, adīts ar taisnu valni, kas akcentēts ar trim horizontālām kreiliskā adījuma joslām (22. att. A).

22. att. A – Kreisās rokas dūrainis, Līvāni, 3. kaps. Foto R. Kaniņš
 B – Kreisās rokas pirkstainis, Līvāni, 3. kaps. Foto R. Kaniņš
 C – Kreilisko joslu adījuma vietas pirkstainim. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

Cimds adīts labiskajā adījumā, ar divpusēju cimda un ikšķa noraukumu. Tas bijis siltināts, adot dubultadījumā ar diviem kamoliem reizē, mainot abus pavedienus. Pārsvarā ar vienu kamolu izadīti trīs, ar otru divi valdziņi, secību mainot katrā kārtā, veidojot iekšpusē 1–1,5 cm garus pārstaipus. Tomēr dažviet šī secība nav precīzi ievērota.

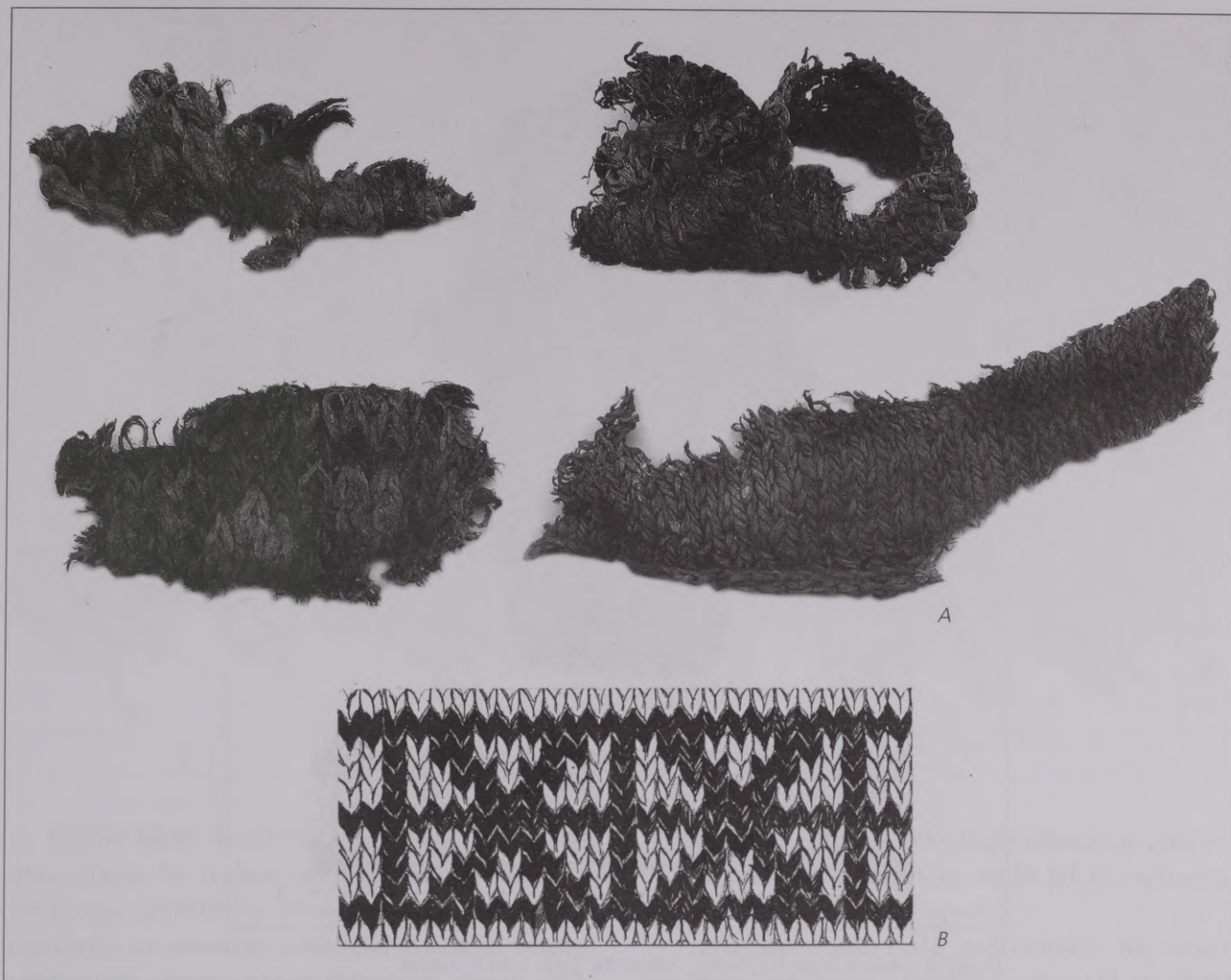
Cimda iekšpusē delnas daļā dzija stipri savēlusies, kas norāda uz tā intensīvu lietošanu. Par to liecina arī plaukstas pusē pie noraukuma saskatāmās senā lāpījuma pēdas. Šobrīd grūti noteikt, vai ikšķa iekšpusē konstatētie dūrieni saglabājušies no paviršākiem lāpījumiem vai arī ikšķis speciāli sašūts kopā ar cimdu, tādējādi padarot neiespējamu pirksta ievilkšanu tam paredzētajā vietā. Pieļaujams, šāda pirkstu aizsūšana varētu būt saistīta ar kādu nezināmu tradīciju vai ticējumu.

Otrs cimds bijis līdzīga izmēra pirkstainis (22. att. B). Tā platums ir 10,5 cm, garums – 21 centimetri. Tam izmantotais materiāls nedaudz smalkāks (pavedieni vidēji 0,75 mm resni) un kvalitatīvāks, kas atspoguļojas arī adījuma blīvumā – vienā centimetrā izadīti trīs valdziņi. Adīts labiskajā adījumā ar taisnu valni, ko iezīmē divas atšķirīgas joslas, aiz kurām seko šaurs, divās kārtās ieadīts vienkāršs raksts visapkārt valnim – pārmaiņus zili un balti valdziņi. Kā dekoratīvs elements uztveramas vairākas vertikālas kreiliskā adījuma joslas ikšķa pamatnes rajonā un cimda ārmalā – kopskaitā četras. Cimda virsmas ārējās malas iezīmē kreiliskā adījuma joslas viena valdziņa platumā. Vienā malā tās sākas divus, otrā – četrus centimetrus no apakšmalas un sniedzas visā cimda garumā, līdz pat pirkstu galiem. Delnas daļā abas kreiliskā adījuma joslas sākas 3 cm attālumā no apakšmalas un, iezīmējot ikšķa daļu, veidotas sākotnēji divu valdziņu platumā, bet pēc 5 centimetriem pārejot uz vienu valdziņu un noslēdzoties pirksta galā (22. att. C). Šāda tendence iezīmēt ikšķa centrālo daļu un cimda ārējo malu ar atšķirīgām vertikālām joslām saskatāma vēl 19. gadsimta otrās puses Rucavas cimdos (CVVN 16120), kur šīs joslas veido ieadīts krāsains raksts (Latviešu tautas tērpi 1997, 722. att.). Cimda pirksti pieadīti pamīšus, katram no tiem uzņemot liekus valdziņus. Visi pirksti, izņemot

ikšķi, ir vienāda garuma – 8 centimetri. Atšķiras arī ikšķa noraukums – tas veidots apaļīgs, bet pārējiem pirkstiem tas bijis smails, panākts ar trīspusējo noraukumu. Arī pirkstaiņa ikšķis bijis piešūts cimdam un tā pieaudzējuma vietā cimds senatnē ticis lāpīts.

Mazāki adītu cimdu fragmenti iegūti arī divos Puzes Lejaskroga sieviešu apbedījumos – 136. un 142. kapā. Lai gan paraugi ir nelieli, iespējams noteikt, ka tie bijuši no pirkstaiņiem, kas abos gadījumos uzvilkti rokās, netieši norādot uz iespējamo apbedīšanas gadalaiku. Cimdi bijuši pārvilkti pār visai apjomīgiem puslodveida gredzeniem, liecinot par plati adītiem pirkstiem. Cimdi seguši arī rokām apliktās aproces, uz kurām saglabājušies sīki adījuma fragmenti un vilnas pavedieni. Ar 15. gadsimta sākumu datētajā 136. kapā saglabājušies deviņi dažādi – gan apakšmalu, gan pirkstu daļu un noslēguma fragmenti no abu roku cimdiem. Mazākā parauga izmēri bija 2x2,3 cm, lielākā – 3,5x9,5 centimetri. Cimdi adīti labiskajā adījumā bez akcentētas valnīša daļas no divkārtīgas, domājams, gaišas vilnas dzijas, centimetrā izadot trīs valdziņus. Izmantotie pavedieni, kas vērpti Z virzienā, bijuši nevienmērīgi – 1–2 mm resni un adot likti pa diviem kopā. Cimda uzmetumam un ieadītajiem rakstiem lietoti atšķirīgas krāsas un kvalitātes pavedieni zilā vai tumši brūnā krāsā. Vilna bijusi nešķīrota, ar lielu akota šķiedru piejaukumu. Pirkstu noslēgumos izmantots divpusējais noraukums, galā savelkot kopā sešus atlikušos valdziņus.

Arī 142. kapā saglabājušies abu roku cimdu apakšmalas, pirkstu vietas, delnas daļas seši fragmenti, kuru izmēri ir robežās no 2,1x4,2 līdz 3,2x12 centimetriem. Adīšanai izmantoti ļoti nevienmērīgi, divkārtīgi vilnas pavedieni baltā krāsā. Cimdi adīti labiskajā adījumā, ar taisnu, neakcentētu valni, izadot trīs valdziņus centimetrā. Cimdu vaļņa daļā saskatāmas vairākas šauras rakstu joslas no atšķirīgas kvalitātes un krāsas materiāla (23. att. A). Pirmā, 1 cm platā josla sākusies jau 2,5 cm attālumā no apakšmalas. Atšķirīgie materiāli un nekvalitatīvais vērpus neļauj ieadītajam rakstam izcelties. Fragmentu nelielo izmēru dēļ abu cimdu pāru raksts pilnībā nav rekonstruējams. Noprotams, ka tas bijis vienkāršs, izkārtots vairākās šaurās joslās, pārmaiņus

23. att. A – Adito cimdu fragmenti. Lejaskrogs, 142. kaps. Foto R. Kaniņš
B – Cimdu raksta rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

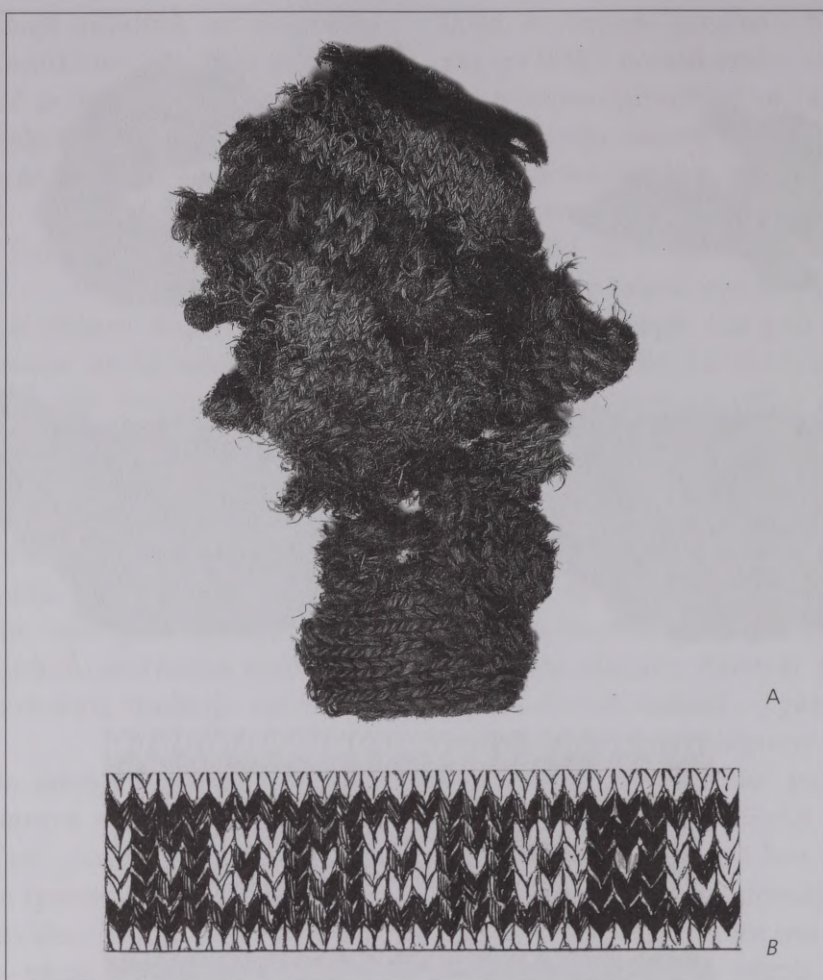
ieadot divu dažādu krāsu valdziņus. Raksta daļa bijusi arī pirkstu rajonā. Vienā joslā posmos ieadītas sešstaru zvaigznes (23. att. B).

Rokās uzvilktu adītu cimdu fragmenti konstatēti arī trijos Užavas viduslaiku kapsētas apbedījumos – 49., 53. un 55. kapā, tomēr tie ir pārāk mazi, lai noteiktu cimdu veidu un tos plašāk raksturotu. Lielākie paraugi atrasti 49. apbedījumā – 2x2,7 un 5x7 cm lieli fragmenti bija saglabājušies virs gredzeniem. Tie raksturo vien izmantotos materiālus un adījuma veidu, jo nekādas zīmīgas detaļas nav saglabājušās. Cimdiem izmantoti ļoti rupji, vāji grodoti pavedieni, kas likti pa diviem kopā. Iespējams, tie bijuši brūnā krāsā. Vienā centimetrā ietilpst tikai 1–1,5 valdziņi. Līdzīga kvalitāte un adījuma blīvums bijis arī pārējiem atradumiem. 53. kapa paraugs ir 1,7x3 cm liels gaiša cimda malas fragments ar ievērtu bronzas riņķīti cimda apakšmalā, kas

nav bijusi īpaši akcentēta. Divi nelieli cimdu fragmenti no 55. kapa adīti no šķeterētiem pavedieniem. Visi minētie cimdu paraugi ir labiskajā adījumā.

Analizējot Baltijas valstu arheoloģisko materiālu, izteikta doma, ka dažāda veida cimdi apbedījumos uzskatāmi par somugru tautu etnisku pazīmi (Peets 1987, 112). Latvijā apbedījumos iegūto cimdu materiāls, kas kompleksā pētījumā ļautu risināt šo jautājumu, šobrīd šķiet pārāk nepilnīgs – plašāku secinājumu veikšanai nepieciešama lielāka materiālā bāze.

No citām adītām apģērba daļām atrasti zeķes un cepures paraugi. Lielāki adījuma fragmenti (7x10,6 cm) no zeķes pēdas daļas bija saglabājušies Zlēku Gaisiņu 24. kapa kājgali. Zeķe adīta pamatadījumā ar kreilisko valdziņu veidotu papēža daļas posmu un vienkāršu raksta joslu stilba daļā. Zeķei lietoti balti,

24. att. A – Adītas zeķes fragments. Gaisiņi, 24. kaps. Foto R. Kaniņš
B – Zeķes raksta rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnite

divās kārtās likti, Z virzienā vērpti vilnas pavedieni, bet rotājuma joslā izmantoti sarkanbrūni pavedieni (24. att.). Virs zeķes saglabājušies divi šķeterēti vilnas pavedieni sarkanā krāsā, kuru nozīme šobrīd neskaidra.

Liels retums ir adītās vilnas cepures paliekas no Makašēnu Greivuļu kapsētas, kas šobrīd ir vienīgais pārliecinošais sieviešu cepures atradums Latvijas arheoloģiskajā materiālā apskatāmajā laika posmā. Galvai pieguļošā cepure adīta labiskajā adījumā no tumši ziliem vienkārtīgiem vilnas pavedieniem. Tie bijuši visai vaļīgi vērpti S virzienā un adot likti pa diviem kopā. Pavedieni vidēji bijuši 1 milimetru resni. Adījums veidojies visai blīvs un līdzens – vienā centimetrā izadīti četri valdziņi. Esošajā fragmentā nekur nav saglabājušās noraukuma pēdas, līdz ar to nav konkrētu datu par cepures virsmas izveides principiem – cik vietās un kā

veidots virsmas sašaurinājums un kāds bijis cepures noslēgums.

Apkopojot 13.–18. gadsimta vietējo iedzīvotāju adījumu atradumus, redzams, ka tie visi darināti samērā vienkārši, no vidējas kvalitātes dzijas, labiskajā pamatadījumā ar nelielām krāsainu rakstu joslām vai kreilisko valdziņu ielaidumiem. Cimdi veidoti ar taisnu, nepaplašinātu vaļņa daļu, kuras akcentēšanai visbiežāk izmantotas kreiliskā adījuma joslas vai vienkārši raksti. Paplašinātie cimdu vaļņi, dažādi ieadītie robiņi un bārkstis acīmredzot lauku iedzīvotāju darinājumos ienākuši vēlāk – ap 18. gadsimtu. Ar šo pašu laiku, iespējams, jāsaista atsevišķu šauro un vienkāršo rakstu joslu transformēšanās vienā platākā un sarežģītākā rotājuma joslā un rakstu ieadīšana visā cimda virsmā, kas senākajos paraugos nav novērota.

APĢĒRBA ROTĀJUMI UN APDARE

Vēlme kādā īpašā veidā izcelt apģērbu vai atsevišķas tā daļas ar atšķirīgu materiālu rotājumu palīdzību zināma ļoti sen, un tā saistāma ar sociālās pašapliecināšanās nepieciešamību. Vieni no senākajiem tērpu daļu rotājumiem, kas gatavoti no bronzas, Eiropā attiecināmi uz 1800. gadu pirms Kristus, un tie nākuši no tagadējās Ungārijas teritorijas (Blumbers 1982, 110). Turpmākos gadsimtos dažādi rotājumi daudzviet periodiski izmantoti tērpu rotājumiem, tai skaitā arī Baltijas jūras reģionā.

Latvijā atsevišķu tērpa daļu rotāšana ar tieši audumā iestrādātām metāla detaļām šobrīd zināma no 7. gadsimta, bet Lietuvas teritorijā konstatēta jau 4. gadsimtā. Senākie apģērbu rotājuma elementi ir no bronzas darinātas spirālītes, dobas podziņas un dažādi no bronzas sloksnes izliekti gredzentiņi, kurus izmantoja villaiņu, galvasrotu un arī kāju sietavu greznošanai. Turpmāko gadsimtu gaitā daļa rotājumu veidu turpināja pastāvēt, bet to klāstu papildināja vai nomainīja jauni rotājumi. Rotāti tika gan sieviešu, gan vīriešu, gan bērnu apģērbi, bet rotājumu izmantošanas intensitāte, veidi un lietojums, kā arī to nozīme bija atšķirīga gan dažādos vēstures posmos, gan dažādās teritorijās. Kā rotāšanai visbiežāk

izmantotās tērpu sastāvdaļas minamas galvassegas, villaines, sietavas, retāk jakas, apmetņi, jostas, celaines un arī apavi.

Izdalāmi materiālā iestrādātie un virsū uzšūtie rotājumi. Tradīcija atsevišķas tērpa daļas greznot ar ieaustiem vai uzšūtiem rotājumiem Latvijā turpinājusies arī viduslaikos un dažviet saglabājusies līdz pat 20. gadsimta sākumam. Bronzas riņķīši, stīpiņas, gredzentiņi un spirāles, kā arī alvas rozetes visintensīvāk izmantotas 11.–13. gadsimtā gan sieviešu un bērnu, gan vīriešu tērpu rotāšanai. Dažkārt tos papildināja trapeceveida mēlītes, krāsainu šuvumu joslas un sīkas, koši dzeltenas krāsas stikla masas krellītes. Daudzo un dažādo rotājumu veidu plaša izmantošana apģērbu greznošanai Latvijas teritorijā dzīvojošo etnosu vidū laikā no 7. līdz 13. gadsimtam padarīja tērpus krāšņus un savdabīgus, vienlaikus nodrošinot arī to daļēju saglabāšanos.

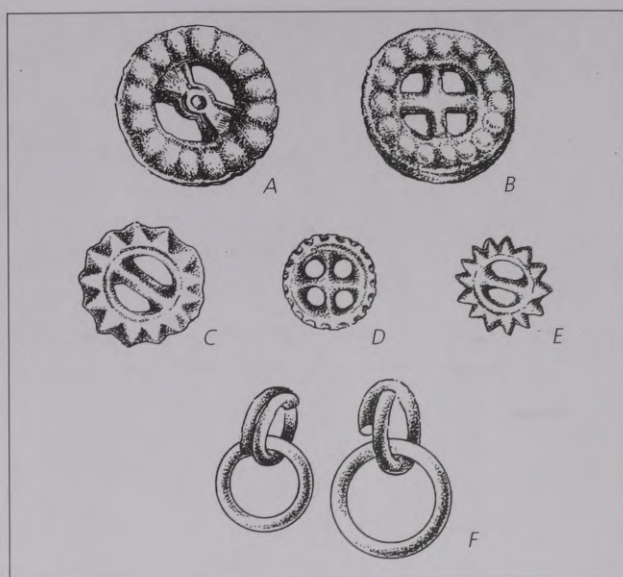
Pieejamais arheoloģiskais materiāls apliecina, ka pēc 13. gadsimta krusta kariem vietējo iedzīvotāju tradīcijai tērpu rotāšanai izmantot dažādas metāla detaļas kopumā vērojama tendence samazināties. Tas arī tiek uzskatīts par galveno iemeslu, kāpēc, sākot ar 13. gadsimtu, daudzviet apbedījumos ievērojami samazinājies tekstilmateriālu atradumu skaits.

Neskatoties uz to, daudzus no šiem agrāk lietotajiem rotājumu veidiem turpināja izmantot arī vēlākajos gadsimtos, un tie būtiski neatšķirās no iepriekš lietotajiem.

Starp tērpa daļām, kas visbiežāk tikušas rotātas laikā pēc 13. gadsimta, minamas dažādas galvassegas, villaines, kāju sietavas, dažkārt apavi, priekšauti un austās jostas. Viens no masveidīgākajiem un visilgstošāk lietotajiem rotājumiem, kas izmantots visā Latvijas teritorijā, ir jau minētās dzeltenās stikla masas krellītes, kuru ražošana kopš 13. gadsimta konstatēta arī tepat uz vietas Rīgā (Caune 2003, 56). Latvijas austrumu daļā vērojama tendence apģērba rotāšanai lietotās bronzas detaļas aizstāt ar stikla masas krellītēm, kas joprojām lietotas villaiņu, bet jo sevišķi vainagu vai citu galvassegu greznošanai. Krelles vienmēr vispirms savērtas uz pavedieniem un tikai pēc tam uzšūtas audumam gan taisnās joslās, gan veidojot līklokus vai lielākus ģeometriskus rakstus. Līdzīgas krelles villaiņu izšuvumos dažviet izmantotas vēl 19. gadsimtā. Apģērba rotāšanai līdz pat 17. gadsimtam izmantotas tikai nelielās, apaļās dzeltenās stikla masas krellītes. Līdzīga izmēra un formas, bet vairāku krāsu krellļu izmantošana konstatēta vienīgi ar 17. gadsimta otro pusi datētajā Madonas kapsētas 88. apbedījumā atrastā vainaga rotājumos.

25. att. Auduma vainaga fragments ar sabirzušu alvas rotājumu paliekām. Lejaskrogs, 46. kaps. Foto R. Kaniņš

26. att. 13.–17. gadsimta alvas (A–E) un bronzas (F) rotājumi.

- Zīm. A. Alksne-Alksnīte
 A – Darvdedži, 3. kaps
 B – Lejaskrogs 130. kaps
 C – Sēlpils, 186. kaps
 D – Augustinišķi, 103. kaps
 E – Sēlpils, 173. kaps
 F – Lejaskrogs, 130. kaps

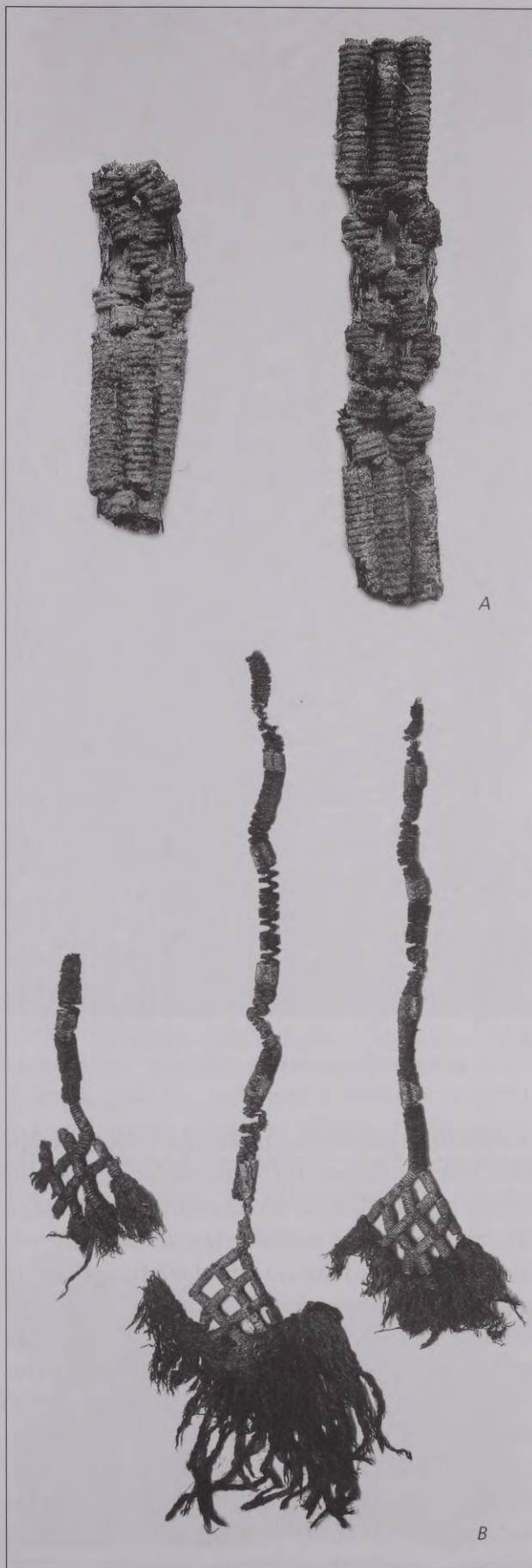
Kopā ar krellēm rotāšanai gandrīz vienmēr lietotas arī nelielas (5–7 mm) alvas vai alvas-svina rozetes, kas parasti atrastas jau sabirzušas, ļaujot tikai noskārst par to kādreizējo eksistenci (25. att.). Ļoti retos gadījumos saglabājušies paraugi, kas ļauj aptuveni rekonstruēt šo rotājumu formu un nostiprināšanas veidu. Alvas-svina rotājumu pastiprināta izplatība kopš 13. gadsimta konstatēta visā Latvijas teritorijā, bet pirms tam tie vairāk bija sastopami Vidzemes lībiešu apdzīvotajā teritorijā, nedaudz mazāk arī latgaļu un sēļu zemēs. Kopš 13. gadsimta tie kļuvuši daudzveidīgāki – līdzās jau tradicionālajām rozetēm, kuru apakšpusē izveidotas cilpiņas uzvēršanai, parādās jauni rotājumu varianti. Ziemeļkurzemē rozetes bijušas lielākas – līdz pat 1,5 centimetriem diametrā. Pēc esošajām rotājumu paliekām nojaušams, ka loka virsma bijusi viegli velvēta, ar nelielu reljefu rievojumu. Rotājumu vidusdaļā bijusi izveidota viena šaura vai divas krusteniskas laipiņas piešūšanai, kas pēc formas tuvina tos pogām (26. att.). Ziemeļkurzemē dažādi alvas rotājumi, kas izmantoti tērpu daļu izgreznošanai, šobrīd zināmi, sākot ar 14. gadsimtu. Starp tiem konstatētas pat no šī materiāla gatavotas sīkas krellītes, kas atrastas starp Užavas centra

un Lejaskroga kapsētas materiāliem. Jāatzīmē, ka alva un svins Ziemeļkurzemē ļoti plaši izmantots arī rotu darināšanai – saktām, piekariem un pat aprocēm.

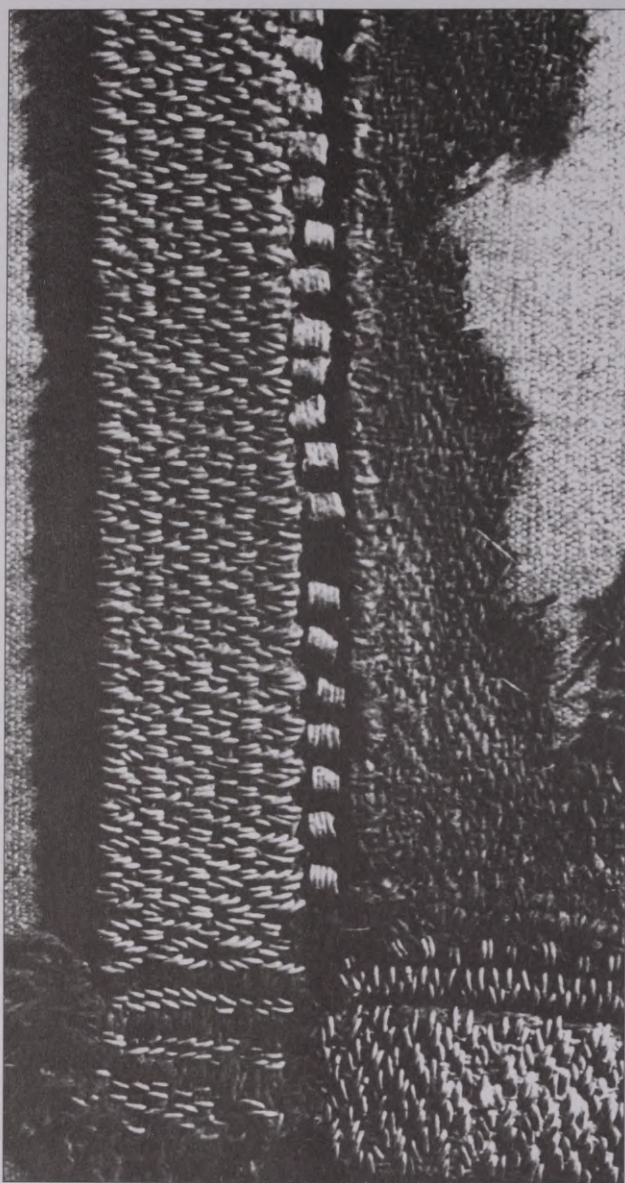
Latvijas austrumu daļas materiālos zināmi arī rotājumi ar robotu ārmalu (26. Att. C, E). Lai gan dažkārt pēc ārējās līdzības dēvēti par pogām, spriežot pēc esošā materiāla, tie izmantoti tikai kā tērpu rotājums, kas uzšūts gan villainēm, gan priekšautu apakšmalām. Mazāki alvas rotājumi, kas vairāk līdzinās agrāk izmantotajiem, konstatēti audumu vainagos un arī villainēs (Skubiņi, 3. kaps). Dažkārt sastopami taisnstūrveida aplokāmi rotājumi ar tīklotu virsmu, kādi izmantoti vainagu piekaru saišu dekorēšanai (Madalāni).

Villaiņu un vainagu rotāšanai lietotas arī bronzas spirāles, kuru izmēri bijuši ļoti atšķirīgi atkarībā no tā, kam tās paredzētas. Villaiņu galos lietotās spirāles bijušas masīvākas, vainagu piekaru posmiem un saišu galu spirāļu vērumos lietotās spirāles bijušas smalkākas, bet vainagu rotāšanai izmantotas pavisam sikas un smalkas bronzas spirālītes.

Jau iepriekš Latvijas austrumu daļā izplatītā spirāļu vēršana villaiņu velku pavedienu galos pirms celaiņu pievienošanas zināmu laiku turpinājusies, tomēr šādu atradumu nav daudz un tie saistās tikai ar 13.–14. gadsimtu. Ilgstoši saglabājusies dažādu spirāļu izmantošanas tradīcija auduma vainagu joslu izveidei Austrumlatvijā – tās savērtas un sagrieztas grīstēs, vērtas uz astriem, veidojot dažādus pinumus, kā arī pavedienam uzvērtas horizontālā joslā piešūtas auduma vainagu augšmalā. No dažāda izmēra spirālēm veidoti auduma vainagu piekaru saišu posmi vai paši piekari, tāpat rombveida pinumi šo saišu galos atrasti arī starp Ziemeļkurzemes materiāliem (27. att.). Atšķirīgi spirāles šeit izmantotas villaiņu rotāšanai – tās pievienotas nevis auduma galos, bet gan garajās malās. Puzes Lejaskroga kapsētas 130. apbedījumā atrastajai villainei nelielu spirāļu rinda bijusi piesaistīta tikai vienai – apakšējai malai. Tā kā garajā auduma malā nav uzveramo pavedienu galu, spirāles vispirms sastiprinātas kopā ar divu, savstarpēji krustotu pavedienu palīdzību, un pēc tam šī josla piešūta auduma malas eģei. Līdzīga spirāļu josta bija pievienota arī 136. kapā atrastās villaines malai; spirāles izmantotas arī

27. att. Lejaskrogs, 118. kaps. Foto R. Kaniņš
A – No spirālēm vērtu vainaga piekaru fragmenti
B – Vainagu piekari ar spirāļu vērumiem galos

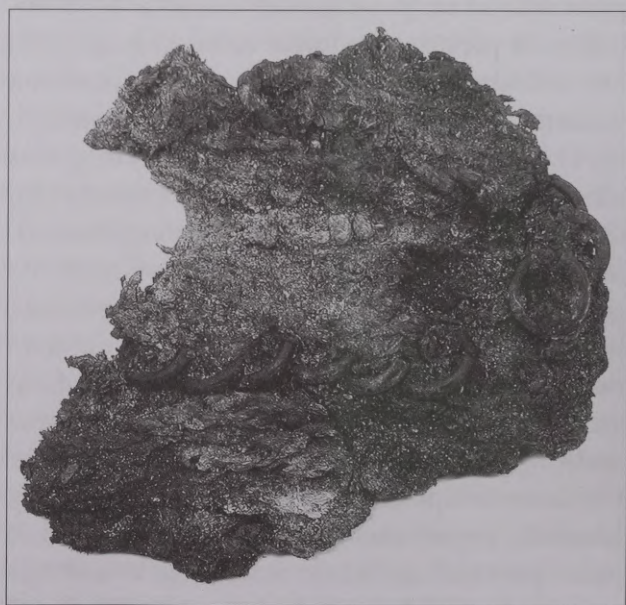

28. att. Villaines stūris ar pievienoto spirāju rindu malā. Laukumuiža, 9. kaps. Foto M. Pluka

priekšauta apakšmalas rotāšanai. Īsāku spirāju josla starp audumu un sānu malai pievienoto celaini bijusi villainei no Laukumuižas 9. kapa (28. att.). Spirāles dažkārt izmantotas arī villaiņu stūros, veidojot no tām dažādus vērumus celaiņu savienojumu vietās, bet kopumā spirāles nav uzskatāmas par Ziemeļkurzemes reģionam raksturīgāko tērpu rotāšanas elementu. Viens no daudzskaitlīgākajiem dekoratīvajiem elementiem šeit ir bronzas riņķīši, kas lietoti daudzu tērpu daļu rotāšanai. Visbiežāk tie izmantoti villaiņu celaiņu un kāju sietavu greznošanai, kur vienmēr audumos ieausti, veidojot rakstus aušanas gaitā. Kā izņēmums minams Užavas centra kapsētas 20. kapa materiāls, kurā lielāka izmēra riņķīši audumā nav ieausti, bet gan vērti uz velku

pavedieniem, kā tas bija raksturīgi Daugavas un Gaujas baseina lībiešu 11. gadsimta tekstilijām (29. att.). Kopā ar 12./13. gadsimta kāju sietavu celainēm no Dundagas Ošbirzēm, kurām audu virzienā izmantoti bronzas riņķīši, tie ir vienīgie šādā somiskajam etnosam raksturīgā veidā izmantotie atradumi minētajā reģionā. Salīdzinājumā ar tiem villaiņu celaiņu darināšanai lietotie, audumā ieaustie bronzas riņķīši ir ievērojami mazāki un smalkāki – tie gatavoti no 0,8 milimetrus resnas stieples, un to ārējais diametrs ir 4–5 milimetri. Jauns rotājuma elements, kas Latvijā šobrīd konstatēts tikai šajā novadā, ir divu savstarpēji saistītu riņķīšu kombinācija. Viens no tiem – mazākais – vienmēr ievērts audumā, bet lielākais izvērts cauri mazākajam, paliekot nepiesaistīts (26. att. F). Riņķīšu izmēri bijuši visai dažādi. Ar šādām dubultu, savstarpēji saistītu bronzas riņķīšu joslām rotātas gan priekšautu apakšmalas, gan villaines. Lielāki, divu atšķirīgu izmēru riņķīši, kas iekabināti viens otrā un iestrādāti audumā, uzskatāmi par šai vietai specifisku kombināciju, kāda iepriekš Latvijas tekstilmateriālos nebija zināma. Nedaudz atšķirīgi bronzas riņķīšu pāru rotājumi līdzās spirālēm dažkārt lietoti arī Igaunijas salu iedzīvotāju 11.–13. gadsimta apģērbos (Māgi 2002, pl. 120).

Vēl kā jauns, bet izplatīts tērpu rotājuma veids jāmin no plāna bronzas skārda darinātas ornamentētas plāksnītes, kas izmantotas atsevišķu tērpu daļu rotāšanai – galvenokārt

29. att. Villaines gala fragments ar velkiem uzvērto riņķīšu joslu. Užavas centra kapsēta, 20. kaps. Foto R. Kaniņš

vainagiem, bet dažkārt arī cepurēm un jostām. Tās visai lielā skaitā atrastas gan apbedījumu vietās, gan dažādās dzīvesvietās, sākot ar 15. gadsimta beigām. Plāksnītes pārsvarā darinātas no ļoti plāna, trausla materiāla, tāpēc ir viegli lūstošas un reti saglabājušās pilnībā. Biežāk sastopamās ir kvadrātveida plāksnītes ar caurumiņiem stūros, kas izmantoti piešūšanai. Plāksnīšu izmēri bijuši dažādi – robežās no 2 līdz 5 centimetriem. To virsma ornamentēta ar dažādiem, vietējām tradīcijām neraksturīgiem motīviem, kas norāda uz to sākotnējo izcelsmi iebraucēju amatnieku darbīcās. Šie rotājumi detalizēti analizēti Baibas Vaskas pētījumā par viduslaiku ornamentu (Vaska 2003). Līdzās kvadrātveida plāksnītēm ļoti retos gadījumos sastopami arī figurālu formu rotājumi.

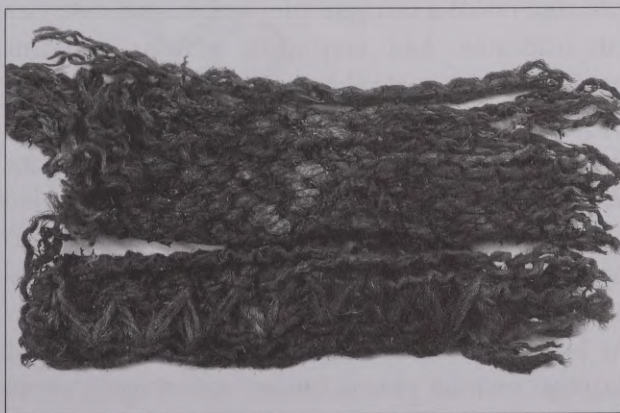
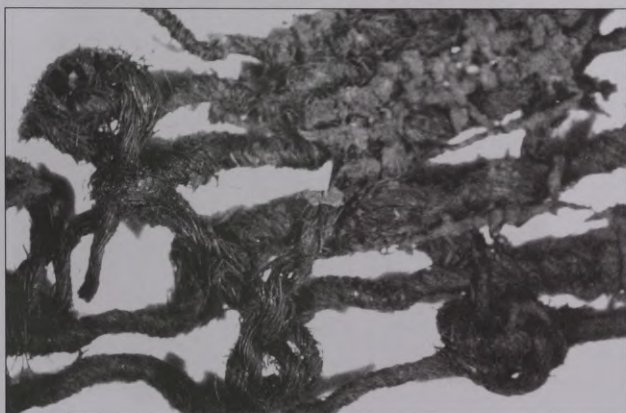
Atsevišķu tērpu daļu rotāšanai no 12.–13. gadsimta izmantots arī krāsainu pavedienu izšuvums. Tas bijis pavisam vienkāršs, šaurs joslveida šuvums, izvietots gar auduma malu tikai vienā joslā. Šūšanai lietoti no pamatauduma atšķirīgas krāsas šķeterēti, pabiezi vilnas pavedieni, visbiežāk sarkanā krāsā, bet zināmi arī zilās un brūnās krāsas pavedienu šuvumi. Dažkārt izšuvumu josla veidota no divu dažādu krāsu pavedieniem, kas pa posmiem mainās. Arī turpmākajos gadsimtos, līdz pat 18.–19. gadsimtam, kad zemnieku tērpu gatavošanā plaši ieviešas t.s. Holbeina izšūšanas tehnika, to veids praktiski nav mainījies. Iegūtajos vēsturisko laiku villaiņu fragmentos konstatēts jau iepriekš zināmais ķēdes dūriena izšuvums un slīpais dūriens, kas lietots tikai nerotāto villaiņu malu apšūšanai (Lejaskrogs, 118. kaps) vai villainēm ar velku galos

30. att. Nerotātās villaines gala fragments ar ķēdes dūriena šuvuma joslu virs bārkstīm. Skubiņi, 3. kaps. Foto R. Kaniņš

uzvērtām spirālēm (Madliena, A 8883:14). Ķēdes dūriena josla, šūta no villaines krāsas pavedieniem, tieši virs sapītajām bārkstīm konstatēta nerotātajai villainei no Skubiņu 3. kapa (30. att.). Šādi šuvumi šobrīd zināmi tikai latgaļu villaiņu tradīcijām atbilstošajos atradumos, starp kuriem minams arī Lejaskroga 118. kapa tekstilmateriāls, bet citos Latvijas rietumu daļai tipiskajos villaiņu paraugos tādi nav sastopami.

Iegūtas norādes par atsevišķu izšuvumu joslu veidošanu rakstainajās villainēs. Tādas konstatētas gan 14. gadsimta Kauguru Beitu 3. kapā, gan 17. gadsimta Kastrānes Skubiņu 3. kapā atrasto rakstaino villaiņu fragmentiem (31. att.). Šobrīd neskaidra ir starp Lejaskroga 136. apbedījuma tekstilatrādumiem atrasto

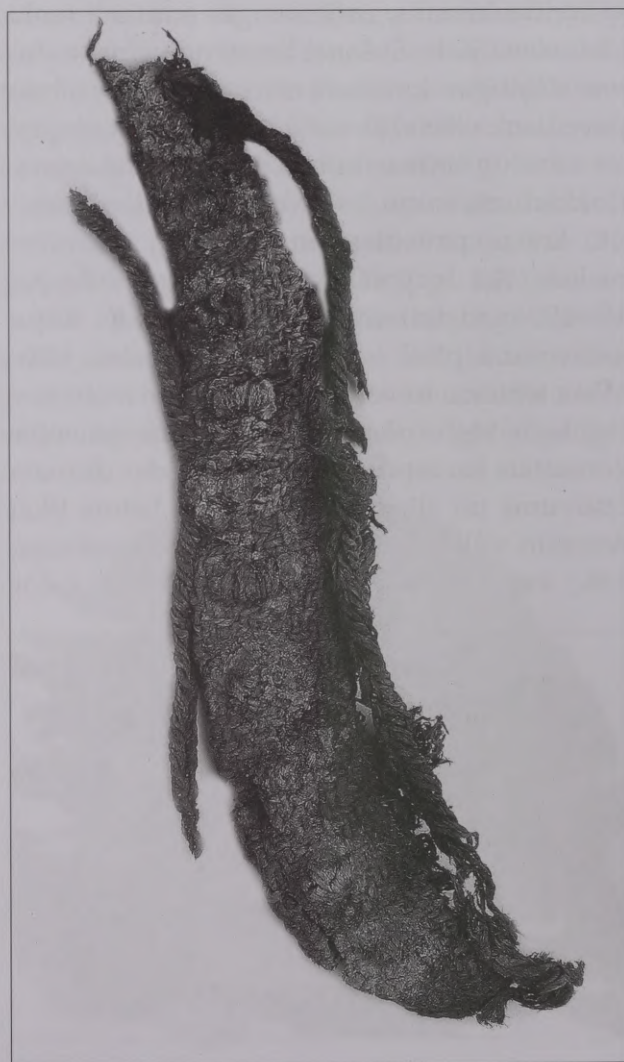
31. att. Izšuvumu josla rakstainajās villainēs. Foto R. Kaniņš
A – Beites, 3. kaps
B – Skubiņi, 3. kaps

32. att. Oderētā auduma malas fragments ar pinuma apdari. Greivuļi, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

izirušo sarkanas krāsas vilnas pavedienu izšuvuma pielietojuma vieta un veids.

Gan kā rotājums, gan vienlaikus arī kā apdares materiāls malu nostiprināšanai izmantotas tērpu apmalēs piešūtās krāsainās vilnas pavedienu pīnītes, kādas plaši lietotas arī iepriekšējā periodā, it sevišķi libiešu tērpu apdarē, bet apskatāmā perioda materiālos nav saglabājušās daudz. Atrastie paraugi gatavoti no četriem pretējos virzienos krustotiem pavedieniem. Ar zilās un sarkanbrūnās krāsas vilnas pavedienu pīnīti apšūta Greivuļu adītās vilnas cepures apakšmala. Sarežģītāks pinuma veids no brūniem šķeterētiem vilnas pavedieniem izmantots kāda cita šajā pašā kapulaukā atrasta vilnas auduma malas apdarei (32. att.). Līdzīgā nolūkā tērpiem pievienotas arī celaines un audenes, kas visplašāk lietotas villaiņu apdarē, tomēr dažkārt izmantotas arī citu apģērba daļu apdarei. Lejaskroga 142. apbedījumā saglabājusies no abām pusēm atlocīta 2,4 cm plata vilnas auduma josla ar malās piešūtām krāsainām, divos celos skujiņā no sarkaniem un dzelteniem vai ziliem pavedieniem austām celainēm, starp kurām audumam ar biezu, sarkanas krāsas pavedienu, apņemot laipiņu vismaz piecas reizes, uzšūti apaļi alvas rotājumi (33. att.). Tie atsegti jau sabirzuši, bet pēc atstātajiem nospiedumiem uz auduma var saskaitīt desmit šādu rotājumu vietas.

33. att. Tērpa malas apdare ar celainēm un alvas rotājumu paliekām. Lejaskrogs, 142. kaps. Foto R. Kaniņš

Visticamāk, fragments saglabājies no kāda priekšpusē atverama virsējā apģērba, kas sasprausts ar saktu rindu.

Viens no biežāk sastopamajiem tērpu dekoratīvās apdares veidiem apskatāmajā periodā ir malu dekoratīvais apšuvums. Daļai vilnas audumu saglabājušās malu apšuvumu paliekas ar līdzīgas vai atšķirīgas krāsas divkārtīgiem pavedieniem. Tādas konstatētas Puzes Lejaskroga 110., 126., 136., un 142. kapā. Audumiem bagātajā 136. apbedījumā krūšu daļā saglabājušās vilnas auduma tērpa malas, kas saspraustas ar vairākām rindām izkārtotām saktām. Abas auduma malas apšūtas ar līdzīgas krāsas šķeterētiem pavedieniem pinuma

dūrienā (34. att.). Līdzīgā veidā apšūtas malas bijušas arī audumam no Užavas centra kapsētas 20. apbedījuma. 19. gadsimtā šādu dūrienu apmalojums zināms vairākiem Augšzemes vainagiem (Kaldabruņa, CVVM 13807; Augšzeme, CVVM 173993).

Lejaskroga 142. kapā atrastā nenosakāmas krāsas rupjā auduma viena mala apšūta t.s. pogcauruma dūrienā ar sarkanbrūnas krāsas pavedienu (35. att.). Šis audums bez tam vēl bijis oderēts ar smalkāku, zilas krāsas, vienkārtna tehnikā austu vilnas audumu. Abu audumu malas saliktas kopā un nošūtas ar dekoratīvo dūrienu. Dažkārt gar auduma malu dekoratīvos nolūkos ievērts biežāks krāsains

34. att. Pinuma dūrienā apšūtās tērpa malas

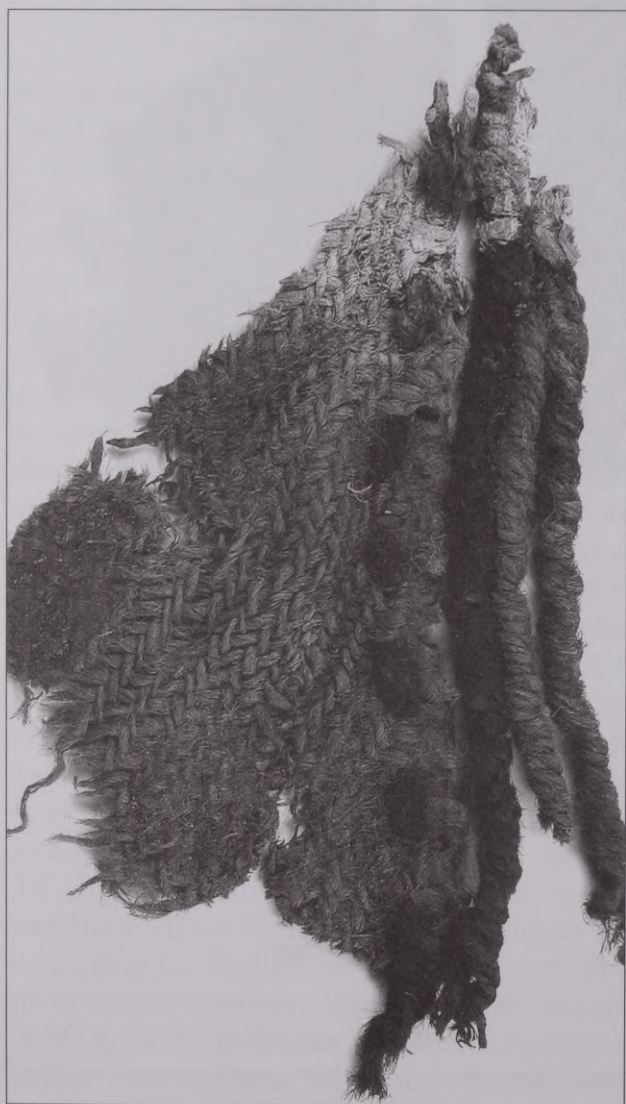
A – Lejaskrogs, 136. kaps. Foto R. Kaniņš

B – Užava, 20. kaps. Foto R. Kaniņš

C – I. Heinolas veidotā pinuma dūriena rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnite

35. att. Auduma malas apdare ar pogcauruma dūrienu.
Lejaskrogs, 142. kaps. Foto R. Kaniņš

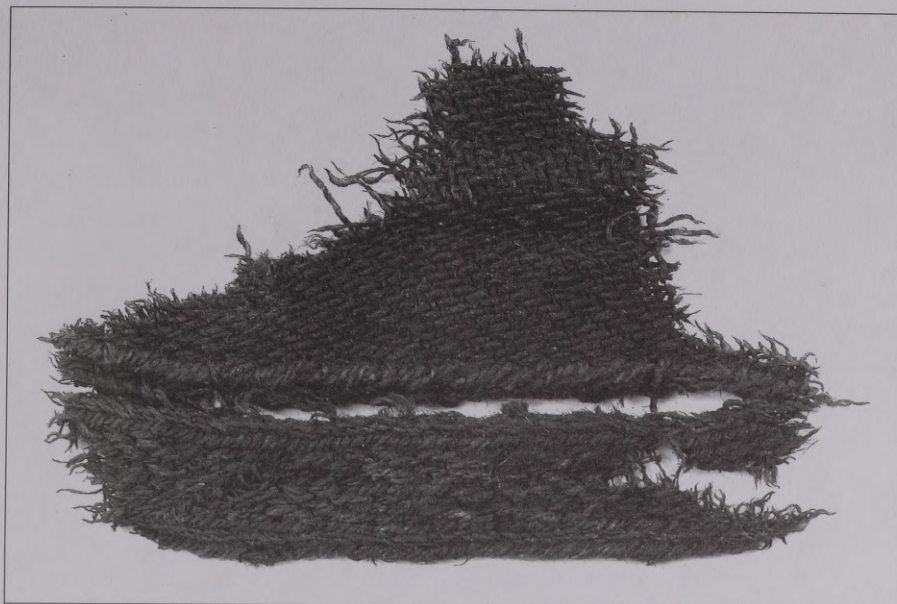
36. att. Tērpa malas dekoratīvā apdare ar krāsainiem
pavedieniem. Jaunbērzkalni, savruppatradums.
Foto R. Kaniņš

pavediens. Līdzīgas krāsainas pavedienu grīstes bijušas piešūtas auduma malai (36. att.). Krāsainu pavedienu grīstes reizēm uzšūtas villaiņu audumu malās, aizstājot šuvuma joslu (37. att.).

Atsevišķos gadījumos konstatēta arī tērpu daļu apdare ar pirkstām, ievestām brokāta lentēm vai tikai to posmiem. Zināms to lietojums auduma vainagu rotāšanai, bet pieļaujama to izmantošana arī citām tērpu daļām.

Saglabājušās liecības arī no citiem ar tērpu apstrādi saistītiem materiāliem, kas lietoti dažādu apģērba daļu praktiskai nostiprināšanai – audumu šūšanai lietotām vilēm, malu apdarei un rotājumu piešūšanai lietotajiem dūrieniem. Linu audumiem malas vienmēr atlocītas divas reizes un tad piešūtas ar vidēja izmēra redzamiem dūrieniem. Dažu kreklu iegriezumu malas atšūtas ar apkārtnemto dūrienu visa atlocījuma platumā (Beites, 3. kaps).

Dažādo rotājumu piešūšanai lietoti krāsaini, no auduma pamatkrāsas atšķirīgi pavedieni, kas šujot nelielu taisnu dūrienu veidā rada dekoratīvas joslas iespaidu, kā tas vērojams vainagos un villainēs, piešujot uzvērto rotājumu grīstes. Veidojot no uzvērtajiem rotājumiem apjomīgākus rakstus, kā Skubiņu villainei, līdzīgs raksts veidojies arī auduma otrā pusē no piešūšanai lietotajiem krāsainajiem pavedieniem, padarot villaini vienlīdz greznu no abām pusēm (sk. VII att. pielikumā).

37. att. Villaines mala ar celaini un audumam uzšūto krāsaino pavedienu grīsti.
Augustinišķi, 50. kaps. Foto R. Kaniņš

Sastopami arī atsevišķi netipiski, pavirši tērpu apstrādes gadījumi. Tā Pļavniekkalnā iegūtā villaines auduma stūrī redzams, ka audums galā nav bijis speciāli apstrādāts, tikai nogriezts un pirms audenes piešūšanas atlocīts,

atstājot pavedienu galus nenostiprinātus (17. att. A). Visai nekārtīgi izskatās arī Greivuļu oderētā auduma iekšpuse ar rotājumu šūšanai lietoto pavedienu haotiskajiem dūrieniem, mezgliem un pavedienu galiem (38. att.).

38. att. Oderētā auduma apakšpuse ar paviršo apstrādi. Greivuļi, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

CITAS LIECĪBAS PAR APĢĒRBU

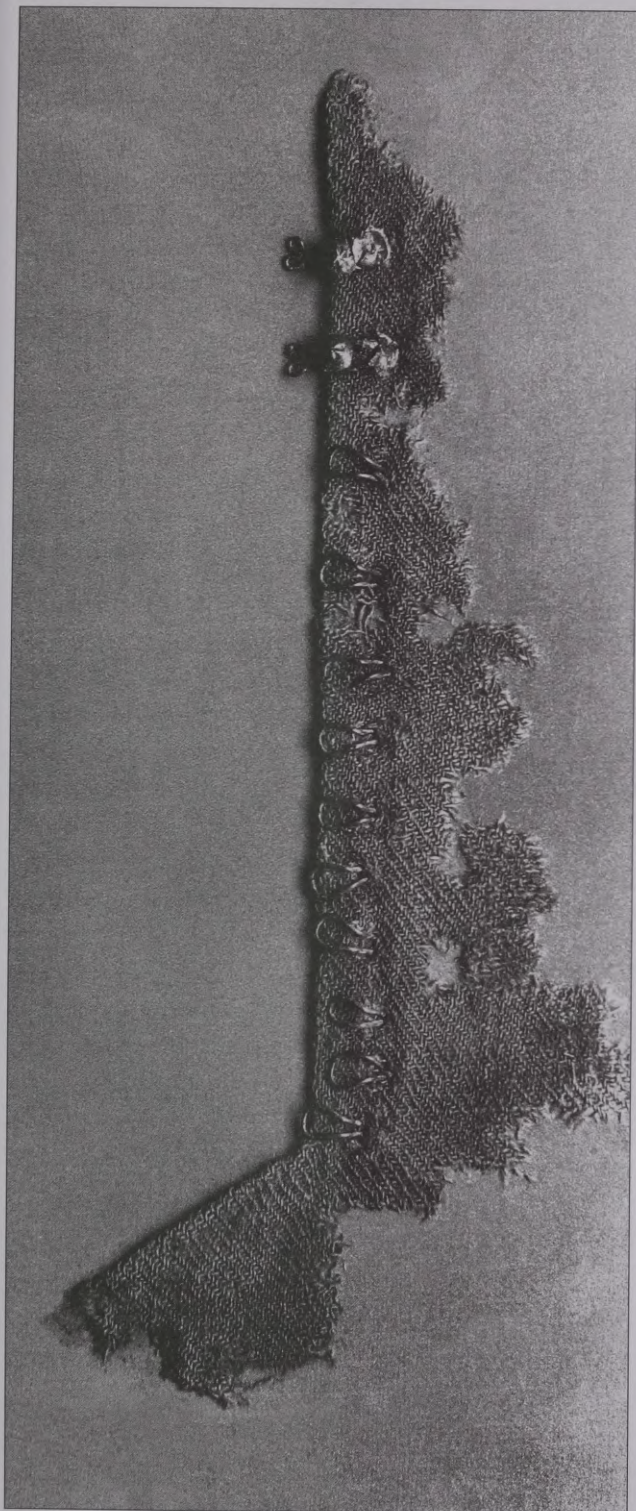
Bez reālajiem tekstilmateriālu paraugu atradumiem atsevišķas netiešas norādes par tērpiem senajās apbedījumu vietās iespējams gūt no rotu izvietojuma un citiem līdzīgiem priekšmetiem, kā arī dažādām uzšūto rotājumu paliekām.

Daudzie saktu atradumi apbedījumos un arī dzīvesvietās liecina, ka turpinājusies jau ierasto – tunikveida piegriezuma tērpu – kreklu, jaku izmantošana, kuru iegriezumi krūšu daļā sasprausti ar saktu. Pēc saktu izmēriem un to izvietojuma apbedījumos pat bez audumu fragmentu paraugiem bieži vien var spriest, kādām tērpa daļām tās izmantotas. Mazākās, zem zoda atrastās saktas lietotas krekla priekšpusē iegriezuma aizdarei. Pēc lielāku, krūšu vidusdaļā izvietoto saktu atradumiem noprotams, ka ar tām bijusi sasprausta villaine vai jaka. Simetriski uz abiem pleciem izvietotās saktas sievietes apbedījumos norāda uz plecos spraužamo brunču veidu, bet šādu atradumu apskatāmajā laikā nav daudz. Pieļaujams, ka brunču augšējo malu nostiprināšanai lietotas saites, bet šādas liecības nav saglabājušās. Vienas palielas saktas atradums uz viena

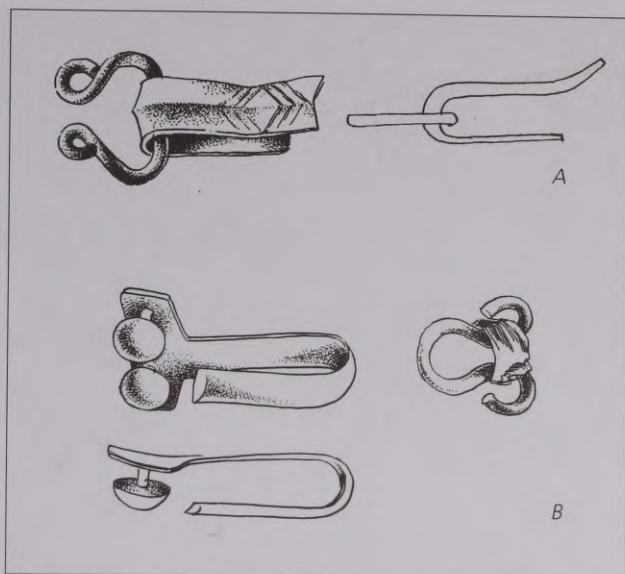
pleca saistāms ar brunču vai, ticamāk, villaiņu nostiprināšanas veidu uz pleca, apņemot augumu zem pretējās puses paduses. Šāds saktu novietojums fiksēts vairākos 13.–15. gadsimta apbedījumos Ziemeļkurzemē un arī Doma baznīcas kapsētā Rīgā, bet Lejaskurzemē – Nīcā, Bārtā villaines spraušanas uz viena pleca pat līdz 20. gadsimta sākumam. Vīriešu apbedījumos šādi novietota sakta varētu norādīt uz apmetņa izmantošanu.

Vairāku, cita aiz citas rindā izvietotu saktu atradumi norāda uz tērpu ar vaļēju, atveramu priekšpusi. Šādi atradumi iegūti Užavas centra 20. un Lejaskroga kapsētas 136. apbedījumā (34. att.). Atlocītās vilnas auduma malas apšūtas ar pinuma dūrieniem, kas maz ticami šķiet villaiņu apdarei. Par virsējā apģērba ar vaļēju, atveramu priekšpusi izplatību liecina arī citu tērpu aizdares materiālu ieviešanās. Pie tādiem pieskaitāmas pogas un āķi. No bronzas stieples izliektie āķīšu un cilpiņu pāri tērpos sāk parādīties ne ātrāk kā 16. gadsimta beigās un gandrīz nemainīgu formu saglabājuši līdz pat mūsdienām, tomēr kopumā āķīšu lietošana 13.–18. gadsimtā nav uzskatāma par īpaši

populāru, jo to atradumu skaits salīdzinājumā ar saktām ir niecīgs. Atsevišķos gadījumos āķišu virsma greznota ar dekoratīvu, reljefu "cepurīti" (39. att.). Ziemeļkurzemē zināmi tērpa aizdares āķi, kas darināti no masīvas, trīsstūrveida griezuma stieples un dažkārt rotāti ar ievilktu svītru rakstu. Tādi atrasti

39. att. Tērpa mala ar piešūto āķišu rindu.
Varmākas, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

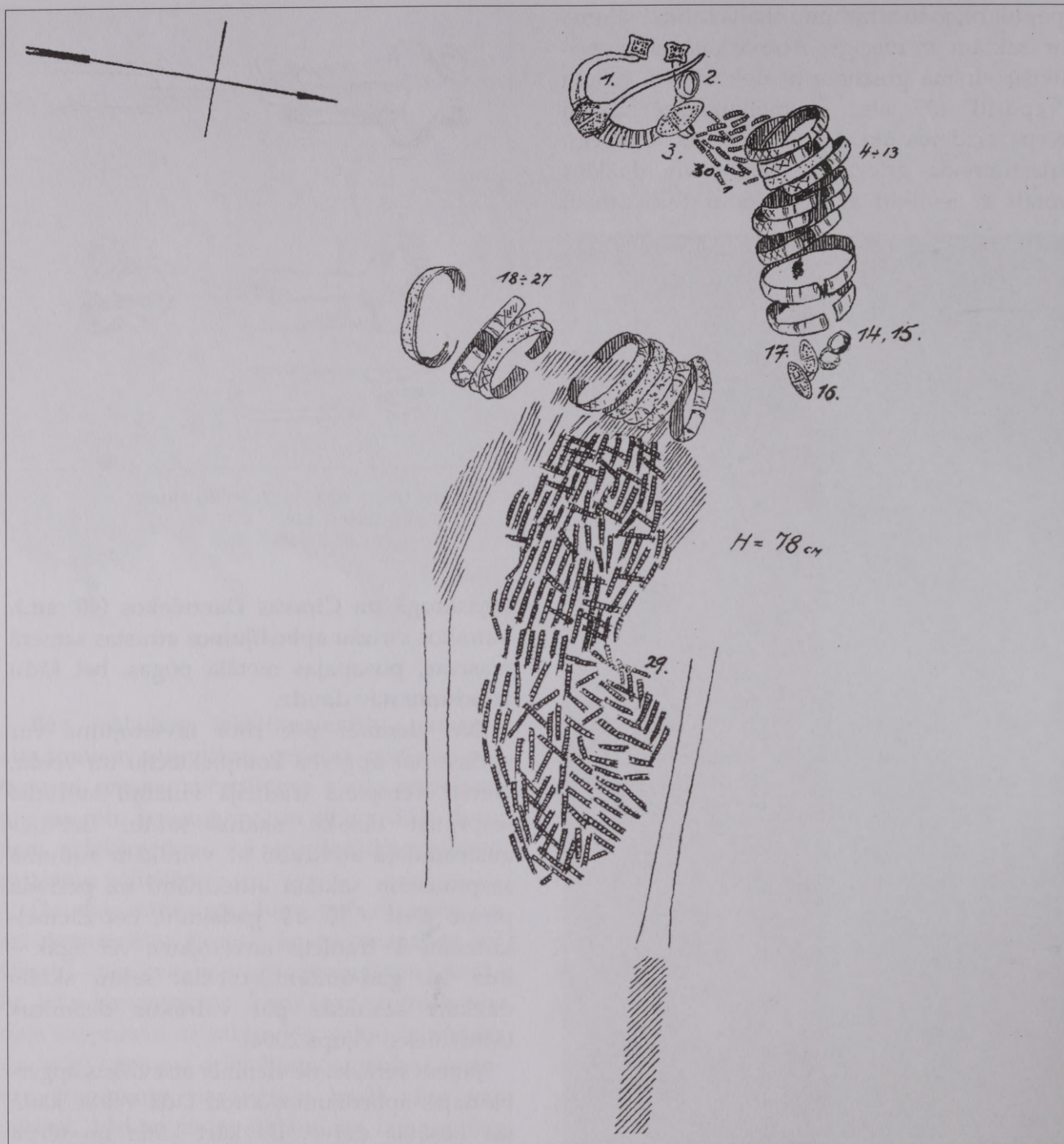

40. att. Bronzas āķu veidi. Zīm. A. Alksne-Alksnīte
A – Dārznieki, 4. kaps
B – Lejaskrogs, 2. kaps

Lejaskrogā un Cīravas Dārzniekos (40. att.). Vairākos vīriešu apbedījumos atrastas samērā masīvas, pusapaļas metāla pogas, bet šādu atradumu nav daudz.

Ne vienmēr pēc rotu izvietojuma var spriest par apģērba komplektāciju un veidu. Nereti vērojama tradīcija villaiņu audumā iespraust lielāku skaitu saktu. Latvijas austrumdaļā atradumi ar vairākām audumā saspraustām saktām attiecināmi uz perioda pirmo pusi – 13.–14. gadsimtu, bet Ziemeļkurzemē šī tradīcija novērojama vēl ilgāk – līdz 16. gadsimtam, turklāt saktu skaits dažkārt sasniedz pat vairākus desmitus (Muižnieks, Vijups 2004).

Jāņem vērā, ka ne vienmēr atsevišķas apģērba daļas apbedījumos atrod tādā veidā, kādā tās nēsātas dzīvē. Dažkārt kāda no tērpa sastāvdaļām bijusi salocīta un novietota apbedījumā kādā īpašā vietā. Daudzkārt konstatēti no reālās situācijas atšķirīgi jostu un vainagu novietošanas veidi – tie ielikti gan mirušajām sievietēm klēpī vai uz kājām, gan arī palikti zem muguras vai galvas (41. att.). Vidukļa rajonā atrastie priekšmeti vairumā gadījumu liecina, ka tie bijuši piestiprināti pie jostas. Ja nav saglabājušās dzelzs vai bronzas sprādzes no ādas jostām, tad noprotams, ka lietotas tekstilās jostas, kas laika gaitā sadalījušās.

41. att. Bronzas spirāļu galvasrota iegurņa rajonā. Laukumuiža, 23. kaps. Pēc AA 269

Paralēli arheoloģiskajos izrakumos iegūtajiem materiāliem norādes par senajiem tērpiem iespējams gūt arī zīmējumos un tērpu aprakstos, kas par Latvijas iedzīvotājiem saglabājušies tikai no 16./17. gadsimta un kas

daudzkārt jau pieminēti, rakstot par apģērbu senatnē. Šajā gadījumā tie izmantojami tikai kā apstiprinājums kādam no izrakumos gūtajiem materiāliem vai uz to bāzes radītiem pieņēmumiem.

13.–18. GADSIMTA TEKSTILMATERIĀLU ANALĪZE

Apkopojot 13.–18. gadsimta tekstilatrādumus, kas saistīti ar vietējo iedzīvotāju apģērbu, secināms, ka to kopējais skaits ir visai liels. Šajā gadījumā iekļaut atrastos fragmentus konkrē-

42. att. Apkalto ādas siksnu rotājums *in situ*.
Lejaskrogs, 109. kaps. A. Vijupa foto

tos skaitļos ir visai sarežģīti. Daļēji tas saistīts ar atradumu datēšanas jautājumu. Ne vienmēr iespējams precīzi nodalīt, vai atradumi saistāmi ar 12., 13. vai pat 14. gadsimtu.

Starp apskatāmajiem materiāliem ir gandrīz vienīgi sieviešu tērpu sastāvdaļas, tāpēc praktiski nav iespējams plašāk raksturot un izdalīt materiālus par vīriešu vai bērnu tērpiem. No tiem saglabājies niecīgs skaits mazu linu un vilnas audumu paraugu no krekliem un virsējā apģērba, kas neļauj sīkāk raksturot tērpu komplektāciju un piegriezumu. Ticamāk, ka arī vīriešu apģērbs komplektācijas un piegriezuma ziņā, līdzīgi kā sieviešu tērpi, vismaz līdz 16. gadsimta beigām nav mainījies. Salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu vīriešu tērpos ir mazāk rotu un pilnībā izzudušas ar bronzu rotātās apģērba sastāvdaļas, kādas reizēm bija sastopamas iepriekš. No rotām saglabājušās galvenokārt saktas, kas lietotas kreklu un jaku saspraušānai, konstatētas arī ādas jostas, kas reizēm dekorētas ar bronzas apkalumiem. Puzes Lejaskroga 109. kapā atsegto apkalto ādas siksnu izvietojums atgādina vairākos 12. gadsimta vīriešu apbedījumos konstatētās, savstarpēji savienotās ādas siksnas, kas apņēmušas augumu pāri pleciem un krūšu daļai (42. att.).

Par bērnu apģērbiem līdz šim nozīmīgi materiāli saglabājušies tikai lībiešu apdzīvoto teritoriju 11.–13. gadsimta. pieminekļos. No grāmatā apskatāmā perioda

liecības par bērnu tērpiem tikpat kā nav atrastas, izņemot sīkus auduma paraugus no kreklīm un atsevišķus materiālus par galvasrotām.

KREKLI

No linu auduma darināts kreklis ir bijis ikviena tērpa pamatsastāvdaļa, par ko liecina bieži linu audumu palieku atradumi pie saktām. Lai gan teorētiski pieļaujama no vilnas auduma šūtu kreklu izmantošana, arheoloģiskajos pētījumos droši pierādījumi par to nav iegūti, un arī Latvijas etnogrāfiskajā materiālā vilnas kreklu lietošana nav zināma, tāpēc to eksistence ir maz ticama. Linu kreklu izmantošanas fakts 13.–18. gadsimta apbedījumos konstatēts samērā bieži saglabājušos nelielu paraugu veidā, tomēr konkrētākas liecības par kreklu piegriezumu gan senākajos materiālos, gan arī apskatāmajā periodā nav izdevies iegūt, neskatoties uz lielāku audumu paraugu atradumiem. Tas skaidrojams ar ļoti vājo linu šķiedru saglabāšanās iespēju augsnē, kā rezultātā līdz mūsdienām nonākuši tikai niecīgi paraudziņi pie rotām vai dažkārt arī vilnas audumu krokās. Samērā bieži tas vairs pat nav reāls audums, bet tikai tā nospiedums metāla korozijas produktu slānī, tomēr arī tādos gadījumos iespējams iegūt datus par materiālu un audumu veidu.

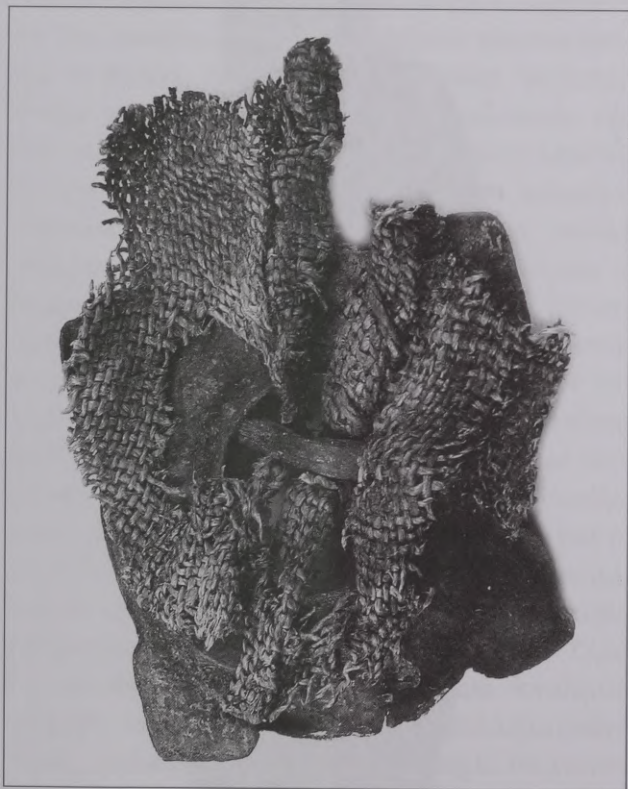
Runājot par piegriezumu, tiek pieņemts, ka kreklis bijis šūts tunikveidā, ar T veida kakla iegriezumu, kas arī etnogrāfiskajā materiālā tiek uzskatīts par senāko krekla piegriezuma veidu. Līdzšinējie arheoloģiskie atradumi šai jomā nav devuši nekādu papildus informāciju, un iegūtie fragmenti liek domāt, ka būtiskas izmaiņas kreklu piegriezumā nav notikušas daudzu gadsimtu garumā. Šobrīd nav zināmas arī kādas norādes par piedurkņu apdares veidu, ne arī par to, ka krekliem būtu bijušas uzšūtas detaļas plecu rajonā vai piešūtas apkakles.

Par kreklu audumu fragmentiem var tikt uzskatīti paraugi, kas konstatēti uz kreklu iegriezuma aizdarei lietoto saktu zoslām vai šo saktu apakšpusē, zem kaklariņķiem vai zem vilnas audumiem, to krokās un dažkārt arī pie jostu sprādzēm. Linu kreklu audumi tradicionāli austi vienkārtna tehnikā no vienkārtīgiem, Z virzienā vērptiem pavedieniem. Tikai izņēmuma gadījumos novērots pretējs – S virziena vērpus abās pavedienu sistēmās (Puzes Lejaskroga 34. kaps).

Paraugu nelielo izmēru dēļ ne vienmēr iespējams konstatēt auduma blīvuma rādītājus, bet starp tiem, kur tas bija nosakāms, dominē audumi ar 12–14 pavedieniem centimetrā, kas atbilst vidējas kvalitātes auduma standartam. Rupjāka auduma paraugi, kuriem pavedienu skaits bijis līdz 10 pavedieniem centimetrā, iegūti reti. Arī augstākās kvalitātes auduma paraugi, kuriem pavedienu skaits centimetrā vismaz vienā aušanas virzienā tuvojas 20, atrasti tikai nedaudzos apbedījumos. Pavedienu skaita starpība audumu abās pavedienu sistēmās parasti nav liela – no 2 līdz 4 pavedieniem centimetrā. Arī audumi ar vienādu pavedienu skaitu abos virzienos nav bieži konstatēti – šādi audumi, kuru blīvums bijis 10x10, 12x12 un 14x14 pavedieni kvadrātcentimetrā, zināmi Lejaskroga 96., 100., 117., 122. apbedījumā. Savukārt lielāka pavedienu blīvuma starpība – 12Vx6A un 14Vx8A cm² – konstatēta Lejaskroga 97., 129 un 124. kapa linu audumu paraugiem.

Pēc linu auduma fragmentiem kopumā nevar plašāk raksturot lietoto kreklu piegriezumu vai tā detaļas, jo pārsvarā saglabājušies

mazi, nenožīmīgi fragmenti. Domājams, ka ilgstoši turpinājusies vienkāršu, tunikveida piegriezuma kreklu lietošana bez piešūtas apkakles un uzšūtām detāļam, jo liecības par to izmantošanu arheoloģiskajos izrakumos līdz šim nav iegūtas. Krekla šuvuma pēdas konstatētas visai retos gadījumos. Pārsvārā tās ir kakla iegriezuma apdares vietas ar atlocītajām auduma maliņām, kādas iegūtas Beitu 3. apbedījumā, vairākos Užavas centra, Lejaskroga un Rūsīšu-Debešu kapsētas apbedījumos (43. att.). Atlocīto maliņu platums bijis neliels – 3–6 milimetri. Atšķirībā no vilnas audumiem, linu izstrādājumus šujot, malas vienmēr atlocītas divas reizes un to atšūšanai lietoti vienkārši, slīpi dūrieni, kas skaidri izdalās audumā, necenšoties tos nomaskēt. Lejaskroga 113. apbedījumā zem saktas atrastajam nelielajam linu auduma fragmentam – acīmredzot no krekla šķēluma apdares vietas – saglabājusies atlocītā auduma mala ar 4 mm gariem ieslēpiem šķeterēta pavediena dūrieniem. Arī

43. att. Linu krekla aizdares vieta ar atlocītajām un atšūtajām malām un iesprausto saktu. Apakšpusē. Rūsīši-Debeši, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

44. att. Dekorativā apšuvumu fragments. Lejaskrogs, 134. kaps. Foto R. Kaniņš

117. kapā krekla saktas apakšpusē bija labi saglabājušās kakla iegriezuma abas malas, kas aizsprautas ar saktu, atstājot starp tām nelielu vaļēju atstarpi. Dažkārt kreklu šķēlumu apdarei izmantots dekoratīvs vilnas pavedienu apšuvums. Nelieli paraugi ar cilpveida apšuvumu 8 mm platumā saglabājušies Lejaskroga 117. un 134. apbedījumā. Pēdējais sastāv no linu auduma malai pievienotiem vairākiem vilnas pavedieniem, kas piešūti audumam ar līdzīgu pavedienu, veidojot dekoratīvus dūrienus (44. att.). Līdzīga vilnas pavedienu šuvuma maliņa saglabājusies arī uz sirdsveida saktas zoslas no atradumiem Rites Bašos (A 8097: 2).

Liecības par citām krekla daļām – piedurknēm, ķīļiem, sānu vilēm, apakšmalām – un to izveides un apdares principiem šobrīd nav izdevies iegūt.

BRUNČI

Brunči ir tā sieviešu tērpa sastāvdaļa, par kuru mūsu rīcībā ir vismazāk materiālu un konkrētu to audumu identificēšana sagādā vislielākās grūtības. Ja nav saglabājušās nekādas piegriezumam apliecinošas detaļas un nav arī ļoti precīzi fiksēta parauga atrašanās vieta un veids, tad ir praktiski neiespējami tikai pēc auduma parauga pateikt, vai tas bijis no brunčiem, villaines, jakas, vēl kāda cita apģērba gabala vai kapa vietas izklājuma, jo audumu veidi bijuši ļoti līdzīgi. Dažkārt norādes par lietoto brunču veidu var sniegt atsevišķu rotu stāvokļa analīze. No iepriekšējiem gadsimtiem piederošajiem nedaudzajiem atradumiem ir secināts, ka valkāti divu veidu brunči – nešūtie, apliekamie, kas sniegušies no jostasvietas uz leju, un garie, plecos saspraucami brunči, kas sākušies virs pleciem. Abiem šiem brunču veidiem iespējamās vairākas variācijas. Pirmā veida brunči gatavoti no taisnstūrainā auduma gabala, kura sānu malas, apņemot gurnus, salika pamīšus un vidukļa rajonā nostiprināja ar jostu. Šie brunči varēja sastāvēt arī no diviem vienā sēnā kopā sašūtiem auduma gabaliem vai pat divām atsevišķām auduma daļām. Šādi apliekamie brunči tiek uzskatīti par senāko un visilgāk lietoto apģērba veidu plašā Eiropas reģionā.

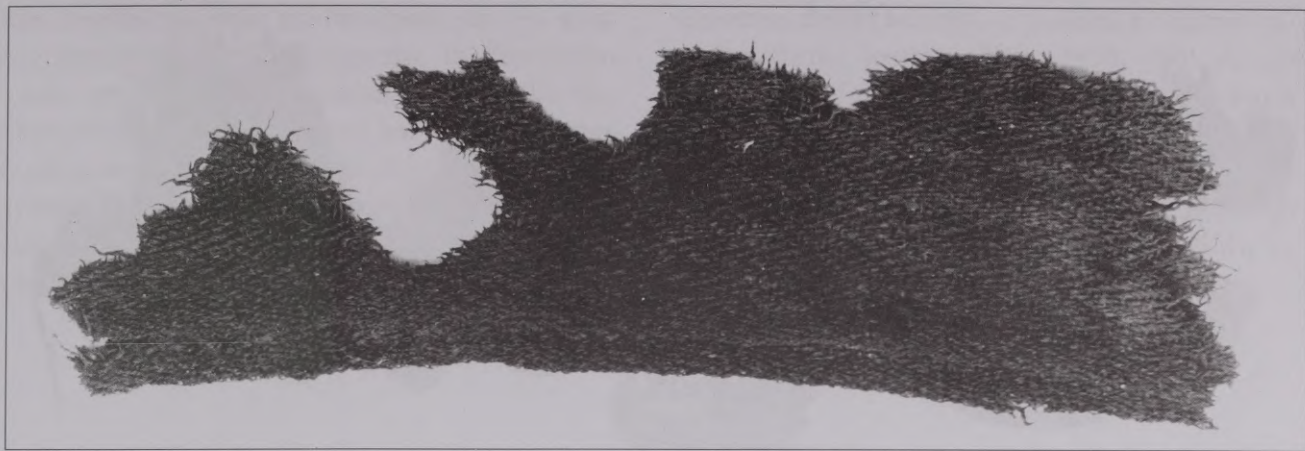
Otra veida brunči sastāvēja no diviem gareniem auduma gabaliem, kurus uz pleciem varēja saspraust ar saktām. Apbedījumos plecu rajonā atsegti saktu pāri liecina par plecos saspraucamo brunču veidu. Pieļaujams arī variants, ka auduma daļas uz pleciem vienkārši bijušas sašūtas. Iespējams, ka arī plecos spraužamiem brunčiem viens vai pat abi sāni līdz padusēm bijuši sašūti. Abas tērpa daļas iespējams saspraust, durot saktu zoslas tieši audumā vai šim nolūkam speciāli izveidotās cilpās. Dažkārt audumam plecu daļā bijuši izveidoti līdz 30 cm lieli atloki, kas brīvi nokarājās uz krūtīm un muguras vai pat tikai vienā pusē. Šādas brunču detaļas vairākkārt konstatētas lībiešu 11.–13. gadsimta materiālos. Kā šo brunču paveids iespējams vēl cits variants, kas rekonstruēts pēc lielās bronzas pakavsaktas novietojuma Doma baznīcas

kapsētas izrakumos Rīgā (45. att.). Līdzīgs brunču saspraucamais veids sastopams arī vairāku zemju etnogrāfiskajos materiālos. Šajā gadījumā brunčus veidojis viens taisnstūrainā auduma gabals, kas saspraucis tikai uz viena pleca, audumu apņemot augumam virs krūtīm zem padusēm. Tomēr tieši šādā pašā veidā varēja būt sasprausta arī villaine. Līdzīgs, tikai zemāk, rokas locītavas iekšpusē saspraustu villaiņu nēsāšanas veids bija izplatīts 19. gadsimtā Lejaskurzemē – Bārtas, Rucavas novadā.

Konkrēti materiāli, kas būtu saistāmi tieši ar brunču audumiem, arheoloģiskajos materiālos

45. att. Sievietes tērps ar apliekamajiem brunčiem, kas sasprausti uz viena pleca. A. Zariņas rekonstrukcija pēc Rīgas izrakumu materiāliem. Zīm. L. Treija

46. att. Brunču apakšmalas fragmenti ar maisveida eģes malu. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš

līdz 13. gadsimtam saglabājušies ļoti maz, un tie galvenokārt iegūti lībiešu apdzīvotajās teritorijās. Vēl mazāk materiālu par brunčiem iegūti objektos, kas datējami ar laiku pēc 13. gadsimta. Līdz šim drošākā norāde par brunčiem iegūta Ziemeļkurzemē, Ance kapulauka 6. kapā, kur abu kāju sietavu apakšpusē, perpendikulāri tām bija saglabājušies auduma malas fragmenti divās kārtās (kopā 4 fragmenti). Tie atradās uz augšējās sietavu tinuma kārtas nedaudz zem ceļgala, un abas auduma malas noslēdzās ar dekoratīvu maisveida eģi (46. att.). Tas norāda, ka brunči bijuši samērā īsi un nav noseguši krāšņi rotātās sietavas. Vienam fragmentam abas auduma malas atradās tieši viena zem otras, bet otram – nedaudz pamīšus. Auduma fragmentu izmēri nav lieli – 2–3 cm platumā, 5–10,5 cm garumā. Audums austs skujainajā trīsnišu trinītī no vienkārtīgiem, pretējos virzienos vērptiem divkrāsainiem vilnas pavedieniem, mainot vērsuma virzienu ik pēc sešiem velku pavedieniem. Aušanai izmantoti smalki vilnas pavedieni – velkos 0,5 mm, audos 0,35 mm resni, brūnā un dzeltenā krāsā. Auduma blīvums centimetrā bijis 20V/15A pavedieni. Gan izmantotie materiāli, gan auduma kvalitāte atšķiras no vietējiem vilnas izstrādājumiem, tāpēc uzskatāms par ievestu. Atsegto fragmentu novietojums par vienīgo iespējamo skaidrojumu liek pieņemt šo fragmentu piederību brunču apakšmalai. Turklāt tie varēja būt tikai apliekamie brunči, jo abās vietās audums bija saglabājies divās kārtās un katra no tām noslēdzās ar šauru maisveida eģi. Apliekamo brunču garumu veidojis noaustā auduma platums. Auduma sānu eģes, kas šai gadījumā

austas maisveidā no divu atšķirīgu krāsu pavedieniem – brūniem un ziliem, kalpojušas par brunču apakšmalas un augšmalas dekoratīvu noslēgumu. Brunču platumu savukārt veidojis noaustā auduma gabala garums. Apņemot audumu ap gurniem un saliekot galus vienu otram pāri, mugurpusē veidojušās divas auduma kārtas, kuru apakšmalas fragmenti arī tika atrasti pielipuši sietavām. Ne no garajiem, plecos spraužamajiem brunčiem, ne arī no jakas auduma aizmugurē nevarētu saglabāties divas viena zem otras izvietotas auduma kārtas. Bez tam šī auduma fragmenti netika konstatēti rotām un tekstilijām bagātajā mirušās krūšu daļā. Atradumu sniegtā interpretācija saskan arī ar Duisburgas profesora Johana Arnolda Branda doto 17. gadsimta otrās puses kurzemnieku apģērba aprakstu: *Viņas ap vidu sien tikai vilnas jostu un caur to izvelk rupju, nebalinātu linu audeklu vai rupju vadmalas gabalu, kas sniedzas tikko līdz lieliem* (citēts no: Karnups 1936, 112). Šādu viengabala apliekamo brunču nēsāšanu arī Vidzemē – Madonas novadā vēl 18. gadsimta beigās aprakstījis Pēteris Blaus (Karlsone 2006, 128). Tas liek domāt, ka apliekamo brunču lietošanas tradīcijas saglabājušās nepārtraukti daudzu gadu simtu garumā un tie tikuši valkāti dažādos novados.

Piltenes Landzē nejauši iegūtais atradums – lielā bronzas pakavsakta (A 2319) ar vilnas pavedienu cilpām un nelielu auduma fragmentu pie tām – arī varētu būt no brunčiem, bet jau cita veida – uz pleca saspraužamajiem. Senākajā fotogrāfijā, kas tapusi atraduma iegūšanas laikā, redzama liela izmēra sakta ar zoslai uzvērtām divām cilpām (47. att. A). Tomēr nav

47. att. A – Pakavsakta ar uzvērtajām cilpām. Nezināma autora foto
B – Auduma fragments ar cilpām un ievērtajiem cilpu pavedieniem. Landze, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

drošu liecību, ka cilpas tieši šādā veidā – uzvērtas saktas zoslai arī atrastas. Cilpas, kuru garums ir ap 1,5 cm, gatavotas no rupjākiem vilnas pavedieniem nekā austais audums. Cilpas veidojošie pavedieni, liekot pa diviem kopā, vērti četrnīšu triniša audumā turp un atpakaļ velkiem paralēlā virzienā, auduma atlocītajā malā veidojot vilnas pavedienu grīstes, kas nošūtas cilpu dūrienā. Liekie audumā ievilkto pavedieni 5 centimetru platā joslā rada dekoratīva rotājums efektu. Esošajā paraugā saglabājušās deviņas paralēlu ievilkto pavedienu rindas (47. att. B). Auduma malai piešūta un atlocīta arī vienkrāsaina šaura celaine.

Starp iespējamiem brunču paraugiem minami vairāki auduma fragmenti no plašāk pētītās Puzes Lejaskroga kapsētas. Kā tāds varētu tikt klasificēts 118. apbedījumā starp divu villaiņu auduma krokām atsegtais četrnīšu triniša auduma fragments, kura blīvums atšķiras no villaiņu materiāla. Ar zināmu varbūtību brunču audumam pieskaitāmi arī linu auduma paraugi, kas atsegti 130. kapa kājgalī esošās salocītās villaines auduma krokās, tomēr tie varētu būt saglabājušies arī no krekla. Niecīgo izmēru dēļ nekādas norādes par brunču piegriezumu šie fragmenti nesniedz. Šobrīd nav zināmi arī atradumi no 14.–18. gadsimta, kas pēc saktu izvietojuma nepārprotami norādītu uz plecos spraužamo brunču veidu. Lai gan dažviet Ziemeļkurzemē atsegti apbedījumi ar vairākām saktām plecu rajonā, saktu izvietojums bieži vien ir pārāk zems vai arī to skaits ir

pārāk liels, lai ar tām būtu sasprausti brunči. Nedaudzo atradumu dēļ nav iespējama arī brunču audumu materiālu un krāsu plašāka analīze.

Lai gan arheoloģiskajos izrakumos līdz šim nav fiksēti ar rakstainu celaini apstrādātu brunču apakšmalu nepārprotami atradumi, etnogrāfu publikācijās šāda apdare nereti tiek pasniegta kā raksturīgs un sens apstrādes paņēmieni. Tas redzams arī daudzos tērpu atdarinājumos, kas gatavoti cilvēku personiskai lietošanai. Visticamāk, brunču apakšmalas apstrāde ar platu, rakstainu celaini radusies V. Ģintera veidoto rekonstrukciju un pirmo muzeja atdarinājumu gatavošanas rezultātā, kad tā tika nepamatoti pārņemta no 19. gadsimta tērpiem. Lai gan teorētiski brunču apakšmalas apdare ar celainēm varēja pastāvēt, kamēr nav iegūti reāli pierādījumi, tā uztverama tikai kā pieņēmums, nevis kā pamatots fakts. Ticamāk, ka apdarei izmantotas šaurākas, vienkāršas celaines, nevis platas, ar sarežģītu ielasītu rakstu, kādas pat villainēm sastopamas visai retos gadījumos. Tāpat arheoloģiskajos atradumos līdz šim nav saglabājušies droši pierādījumi vairākos 17.–18. gadsimta tērpu aprakstos pieminētām ar krellēm un citiem rotājumiem izšūtām brunču apakšmalām.

Atrasti tikai daži audumu fragmenti, kurus varētu saistīt ar zināmu brunču piegriezuma veidu parādīšanos. Viens no tiem ir tuvāk nedatējams nejaušs atradums pie Salienas Orgu mājām. Šobrīd brūnajam linu audumam,

kas, iespējams, bijis no brunčiem un no kura saglabājušies vairāki fragmenti, ir simetrisku ieloču grupas, kas izkārtotas vairākās kārtās. Otrs atradums iegūts Doma baznīcas kapsētas izrakumos kādā no vietējo iedzīvotāju apbedījumiem. Ar 17. gadsimtu datētajā 184.^d sievietes apbedījumā atrastais divkrāsu vilnas vienkārtna audums bijis sakārtots 1–2 cen-

timetrus dziļās ielocēs, ar piešūtu rūsganu vilnas auduma jostiņu (Tilko 1998, 280). Ar šo pašu laiku datējamajā Zlēku Gaisiņu 26. kapā zem metāla jostas un vilnas auduma atsegtā austā josta ar vienā malā redzamajiem caurumiņiem, kas saglabājušies no adatas dūriņiem, norāda uz iespējamo brunču veidu ar savilkto augšmalu un piešūtu jostu.

VILLAINES

Viena no galvenajām sieviešu tērpa sastāvdaļām ļoti plašā Eiropas reģionā, tai skaitā Latvijas teritorijā, daudzu gadu simtu garumā bijusi taisnstūrveida plecu sega, saukta par villaini. Vienlaikus tā bijusi arī viena no viskrāšņākajām tērpa sastāvdaļām, kā to apliecina daudzie Latvijā sieviešu apbedījumos atrastie rotāto villaiņu fragmenti. Villaiņu gatavošanas veidiem Latvijā šobrīd iespējams izsekot no 7. gadsimta – līdz ar bronzas izmantošanas sākumu tērpu rotāšanā. Senākie ar metālu rotātie auduma fragmenti no villainēm iegūti Zemgalē – Dobeles Ošos un Latgalē – Zvirgzdenes Kivtos un Ābeļu Boķos. Kuršu un lībiešu apdzīvotajās teritorijās bronzas rotājumi villaiņu greznošanai zināmi no 11. gadsimta. Sākotnēji bronzas rotājums bijis minimāls – gredzentiņi izvietoti šaurā, retinātā joslā villaines vienā – augšējā malā vai arī tikai galos. Laika gaitā metāla rotājumu daudzums ievērojami pieaug un arī izmainās – parādās to lielāka dažādība un atšķirīgi izmantošanas veidi, kas daļēji sakrīt ar etniskās apdzīvotības robežām. Visvairāk materiālu saglabāties no latgaļu un lībiešu villainēm.

Arī starp 13.–18. gadsimta tekstilatrakumiem villaines ir visplašāk pārstāvētā tērpa daļa. To fragmenti iegūti vairāk nekā 30 vietās dažādās Latvijas teritorijas daļās. Šobrīd zināmi pāri par 60 dažādu gadsimtu villaiņu materiāli no apskatāmā laika perioda, ietverot šajā skaitā tikai tos materiālus, kuri nešaubīgi saistāmi ar villaiņu audumiem. Par tādiem uzskatāmi paraugi, kas par piederību minētajam apģērba gabalam nerada šaubas gan pēc to

atrašanas vietas, gan zīmīgām detaļām – apdares materiāliem un rotājumiem. Vairākos gadījumos pats villaines audums nemaz nav saglabājies, bet par to liecina saglabājies rotājums – bronzas gredzentiņi vai stikla krelles un alvas rozetes. Dažkārt, izsekojot rotājuma paliekām vien, pat bez reāla auduma iespējams noteikt aptuvenos villaines izmērus, izvietotības veidu un daļēji rekonstruēt rotājumu. Izrakumos bieži iegūti gan lielāki, gan mazāki audumu paraugi bez konkrētām norādēm par to atrašanas vietu un veidu, kā arī bez īpašām tērpa daļas raksturojošām pazīmēm, kas neļauj tos droši ierindot kādas noteiktas tērpa daļas audumu skaitā, tomēr iespējams, ka daļa no tiem arī bijuši no villainēm. Šādi materiāli veido prāvu daļu no kopējā tekstilatrakumu daudzuma, it sevišķi senāk iegūto atrakumu un veikto pētījumu materiālu klāstā, kad nelieliem tekstilmateriāliem netika pievērsta īpaša uzmanība un to atrakumu vietas nav precīzi fiksētas. Norādes par villaines lietošanu var sniegt arī saktu atrakumi un nelielu celaiņu posmi ar bārkstīm malās vai to fragmenti uz saktu zoslām (48. att. A). Spriežot pēc arheoloģiskajos izrakumos atsegto saktu novietojuma, pārsvarā villaines saspraustas uz krūtīm ar vienu lielāka izmēra saktu. Saktas spraustas gan villaiņu malu celainēs krūšu centrālajā daļā, gan atrastas iespraustas villaiņu stūros, par ko liecina uz saktu zoslām saglabājušies sapītie bārkšu posmi, norādot uz villaiņu nelielu garumu (48. att. B).

Iespējams arī villaines malu saņemšanas veids uz viena pleca. Norādes par šādi nēsātām

48. att. A – Villaines malu celaines ar iespraustu saktu. Augustiniški, 7. kaps. Foto R. Kaniņš
 B – Villaines stūris ar bārķšu galiem un iespraustu saktu. Augustiniški, 140. kaps. Foto R. Kaniņš

villainēm rodamas 17. gadsimta otrās puses kurzemnieku tērpa aprakstā, ko sniedzis Johans Arnolds Brands: *..auguma augšdaļu viņas aplāj ar sagšu, kuras divus stūrus sasprauž ar sakti virs labā pleca, apsegdamas krūtis un muguru. Rokas paliek tikai kreklā, gluži brīvas. Stipri aukstā laikā sedz vēl otru sagšu, ko apņem zem labā pleca un iesedz ar sakti virs kreisā pleca* (citēts pēc: Karnups 1936, 112). Arheoloģiskajos izrakumos kā apliecinājums šādam villaiņu spraušanas veidam pagaidām var kalpot tikai atsevišķi lielo saktu atradumi uz viena pleca, jo reāli villaiņu audumi kopā ar šādu uz pleca izvietotu saktu nav iegūti.

Senajās apbedījumu vietās biežāk konstatētais villaiņu novietojums atbilst to reālajam nēsāšanas veidam – aplikta pleciem un uz krūtīm sasprausta ar saktu. Nereti vienā apbedījumā konstatētas vairākas villaines – no divām līdz pat četrām. Šādas liecības iegūtas Kauguru Beitu 3. un Ances 6. kapā, kur uzieti četrus villaiņu fragmentus, Kastrānes Skubiņu 3. kapā bija saglabājušās trīs villaiņu paliekas, vairākas villaines bijušas arī Dundagas Laukumuižas 9. un Puzes Lejaskroga 118. kapā, kā arī vēl dažos citos apbedījumos. Gadījumos, kad atrastas vairākas villaines, tās bijušas saspraustas ar vienu kopīgu saktu. Atšķirīgs šo tērpa daļu novietojums vērojams dažos Ziemeļkurzemes apbedījumos ar vairākām villainēm. Tā Ances 6. kapā guldītajai sievietei bija līdzīgi dotas četras atšķirīga izmēra villaines,

kuru fragmenti pārsvarā atrasti gar abiem apbedītās sāniem visā kapa vietas garumā. Visi 1. un 2. villainei piederošie fragmenti koncentrējās apbedījuma labajā pusē, bet 3. un 4. villaines fragmenti – vairāk kreisajā malā. Vismaz viena – mazākā villaine (Nr. 1) bijusi gareniski pārlocīta uz pusēm, un tās fragmenti atradās starp otras villaines audumiem. Par četrām villainēm apbedījumā netieši liecina arī četrus vienādu saktu atradumi apbedījumā. Saktas, visticamāk, bijušas iespraustas villaiņu audumos. Divas no tām atradās labās puses elkoņa rajonā, otras divas – kreisās puses atslēgkaula rajonā. Arī Dundagas Laukumuižas 9. apbedījumā saglabājušies lieli vairāku villaiņu fragmenti, kas salocītā veidā atsegušies apbedījuma lejasdaļā (Ģinters 1936, 82). Savukārt Puzes Lejaskroga 136. kapā salocītās villaines fragmenti atrasti zem galvas un daļēji labās rokas rajonā. Precīzi noteikt villaiņu segšanas veidu pēc iegūtajiem paraugiem ne vienmēr ir iespējams.

Villaiņu darināšanai lietotie materiāli un tehnikas apskatāmajā laika posmā principiāli nav mainījušās. Tās joprojām austas no vienkārtīgiem vilnas pavedieniem, ne pārāk biezas, ar krāsainu apaudu apdari un bārkstīm galos. Pavedienu skaits centimetrā parasti nepārsniedz desmit velkus un audus. Par aušanu vertikālajos aužamajos stāvos liecina celu sāku (Kastrānes Skubiņi) un ap pavedienu šķipsnām apmesto (Dundagas Laukumuiža)

auduma ēgu paraugi, bet audumu malas noslēdz maisveida ēges. Aušanas pamatveids lielākajā Latvijas teritorijas daļā villainēm bijis abpusējais četrnišu trinītis, izņemot Ziemeļkurzemi, kurā dominē rombveida trinīti austi audumi. Dažkārt nerotāto villaiņu audumiem 3–10 cm attālumā no malām mainīts nītijuma virziens. Atsevišķos gadījumos villaiņu galos audums nelielā platumā iesākts aust plācē, uz kuras reizēm saglabājušās arī retas uzšūto metāla rotājumu pēdas, pēc tam pārejot uz tradicionālo auduma veidu – četrnišu trinīti. Ievērojami platāks plācē austs posms saglabājies Mālpils Tarvu auduma fragmentam, kas varētu būt no villaines. Atšķirīgā auduma josla šeit izsekojama 11 cm platumā, tomēr nekādas šuvumu vai rotājumu liecības tajā nav saskatāmas.

Apskatāmajā periodā biežāk izmantota trīsnišu trinīša tehnika, kurā austas rūtainās un joslās rakstainās villaines no diviem atšķirīgiem materiāliem – vilnas un liniem. Abu veidu jaukto materiālu villaines vienmēr atrastas komplektā ar tumši zilo villaini bez rotājuma vai ar nelielu bronzas rotājumu visapkārt auduma malām.

Speciālas materiālu krāsu analīzes veiktas tikai atsevišķos gadījumos, bet mikroskopiskā apskate liecina par plašu tumši zilās krāsas izmantošanu villainēs, kas konstatēta jau kopš 7. gadsimta. Arī vēl 17. gadsimta Kastrānes Skubiņu divu villaiņu krāsošanai lietots indigo. Ziemeļkurzemes villaiņu audumos konstatēta gan mistraina divkrāsu materiāla (dzeltens ar brūnu) izmantošana, gan vienkāršainas, zilā krāsā krāsotas vilnas lietošana. Rakstainās un rūtainās villaines bijušas gan divkrāsainas – zili vilnas un balti vai iepelēki linu pavedieni, gan trīskrāsainas – izmantoti zilās, sarkanās un baltās krāsas pavedieni. Atsevišķi paraugi liecina, ka darinātas arī brūna un, iespējams, balta auduma villaines, bet šādu atradumu ir maz. Tumši zilā villaiņu krāsa dominējusi tērpos vismaz līdz 17. gadsimta vidum. Baltās villaines ar izšūtajiem rakstiem, kādas zināmas no 19. gadsimta tērpiem, ir ievērojami jaunāka parādība, kas arheoloģiskajos izrakumos nav konstatēta.

Pēc apdares veida izdalāmas divas lielākas villaiņu grupas – villaines ar nerotātu auduma laukumu un celaiņu apdari un rotātas villaines,

starp kurām sastopami vairāki varianti. Bagātīgāks materiāls saglabājies tieši no rotātajām villainēm, kas veido vairāk nekā pusi (40) no visiem atradumiem, tostarp ar metāla rotājumiem ir vismaz 30 villaiņu fragmenti. Pēc nozīmības fragmenti vērtējami ļoti atšķirīgi, jo to vidū ir gan tikai dažus centimetrus lieli paraugi, kas tikai apliecina villaiņu esības faktu, gan arī lieli auduma gabali, kas ļauj pilnībā rekonstruēt villaines izmērus un tās gatavošanas paņēmienus.

No vienkāršām, nerotātām villainēm pārsvarā saglabājušies nelieli auduma fragmenti ar pieaustām gala un piešūtām malu celainēm. Kā greznojošs elements šeit izmantoti krāsainie vilnas apaudi un stūru noformējumi. Šādi atradumi zināmi no vairāk nekā 15 atradumu vietām, kas koncentrējas Latvijas austrumu daļā. Sprotams, ka nerotāto villaiņu bijis krietni vairāk, taču nelielie vilnas audumu paraugi, kas atrasti apbedījumos un ir bez īpašām norādēm par to pielietojumu, pārlicinoši nenorāda uz to saistību tieši ar šo apgērba daļu un tos nav iespējams atšķirt no citu virsdrēbju audumu fragmentiem.

Daļēji pie šī veida villainēm pieskaitāmas arī no liniem un vilnas darinātās rūtainās, svītrainās vai rakstainās villaines, kas dēvētas arī par pusvilnas villainēm. To ieviešanās Latvijas teritorijā saistāma ar 12./13. gadsimtu, un sākotnēji tās bijušas raksturīgas latgaļu un sēļu apdzīvotajām teritorijām.

Lielākie fragmenti no nerotātajām, vienkāršainajām villainēm saglabājušies Kauguru Beitu 3. kapā, kurā tāda bijusi virsējā, pāri citām apsegtā villaine (49. att.). Iegūti gan gala fragmenti ar pieausto celaini un bārkstīm, gan lielāki garo malu gabali ar piešūto celaini, gan arī stūru bārkšu posmi. Lielāko auduma gabalu izmēri bija 40x26 un 30x29 centimetri. Villaine bijusi tumši zilā krāsā, austa četrnišu trinīti no vienkārtīgiem, Z virzienā vērtiem vilnas pavedieniem. Vienā fragmentā redzams, ka 3,5 cm attālumā no malas ir mainīts nītijuma virziens. Tas, ka citiem fragmentiem tāds netika konstatēts, liek domāt, ka šādi iezīmēta tikai viena no villaines auduma malām. Zinot konkrētu fragmenta atrašanās vietu, varētu precizēt, vai tā bijusi augšējā vai apakšējā mala. Villaines auduma blīvums 9–10Vx7A kvadrācentimetrā. Audumam pievienotās celaines

49. att. Nerotātās villaines fragments ar malu celaini. Beites, 3. kaps. Foto R. Kaniņš

bijušas pavisam vienkāršas – 0,8–0,9 cm platas, garenvirzienā svītrainas, no dzeltenas, sarkanbrūnas un malās arī no zilās krāsas vilnas pavedieniem. Gala celaine pieausta tradicionālā veidā, pirms tās izveidojot villaines velku pavedienu pinumu, krustojot divas pavedienu grīstes, kas sadala velku pavedienus grupiņās pa četriem. Villaines velku gali izausti cauri celainei, veidojot noslēguma bārkstis. Tās ik pēc nepilna centimetra papildus kuplinātas ar trim krāsainiem pavedieniem – vienu sarkanu un diviem dzelteniem. Interesantas detaļas saglabājušās no villaines stūriem – tajos celaiņu pavedienu grīstes vai nu visas kopā sagrieztas vienā virzienā, galā aizmetot mezglu, vai arī posmos notītas ar kādu no krāsainajiem pavedieniem, vēlāk

sazarojoties divās mazākās un atšķirīgi veidotās grīstēs. Vienā no tām pavedieni sagriezti uz vienu pusi, otrā sapīti, savstarpēji krustojot četrus pavedienus. Stūru bārkstīs, šķiet, bijuši iesieti bronzas spirālgredzeni (kopskaitā 10) un arī riekstu jumis. Kopā saaugušu riekstu kā auglības simbola izmantošana, iesienot tos villaiņu stūru bārkstīs, līdz šim bija zināma no 11./12. gadsimta villaines atraduma Liepkalnes Ķesteru 3. apbedījumā. Bez svītrinajam celainēm nerotātās villaines bieži greznojušas arī ap 2 cm platas celaines ar ielasītu rakstu. Nereti šādām villainēm pie pašas malas redzama šaura izšuvuma josla, ko veido ķēdes dūriens no vienas vai divu krāsu vilnas pavedieniem vai vienkārši audumam piešūtu sagrieztu pavedienu grīste (50. att.).

Starp 17. gadsimta villaiņu atradumiem Kastrānes Skubiņos pirmo reizi konstatēts arī nerotātas, šķiet, baltas krāsas villaines gala fragments bez celaiņu apdares, ar auduma noslēgumā bārkstis sapītiem velku pavedieniem un šuvuma joslu pie tām (sk. 30. att.).

Latvijas rietumdaļā nerotāto, vienkāršaino villaiņu atradumu ir maz – tāds zināms Puzes Lejaskroga 118. apbedījumā, kurā 18x6 cm liels, pārlocītais villaines fragments ar pieausto gala celaini (51. att.) atsedzās starp otras – rūtainās villaines auduma kārtām. Villaine bijusi tumši zilā krāsā, austa četrnīšu trinitī no vienkārtīgiem, Z virzienā vērptiem vilnas pavedieniem. Auduma blīvums 6Vx7A kvadrācentimetrā. No gala celaines saglabājies tikai 5 cm garš, fragmentārs posms ar četrām ceļu grīstēm un nelieliem bārkšu – caurausto villaines velku galiem. Celaine austa svītraina, celus izkārtojot pretējos virzienos. Bārkšu kuplināšanai tajā posmos vēl papildus ieausti četri krāsaini pavedieni – zilā, sarkanā

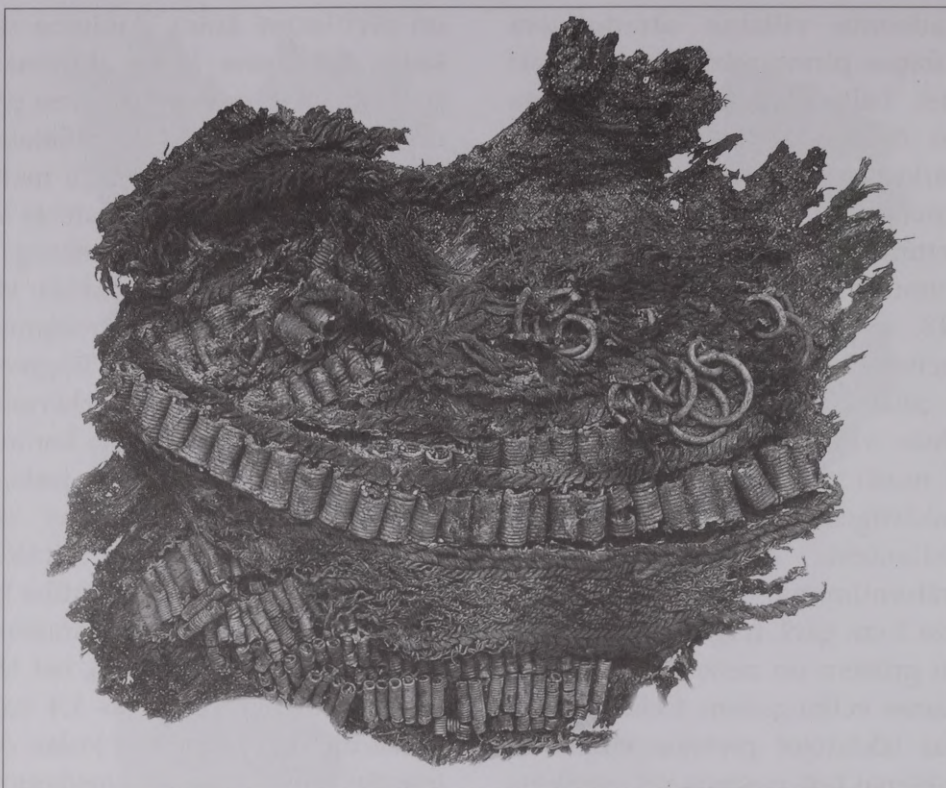
un divi brūnā krāsā. Auduma malā izvietots šaurs dekoratīvs ķēdes dūriena šuvums no šķeterētiem vilnas pavedieniem pārmaiņus zilā un sarkanā krāsā. Šādas villaines raksturīgas 13. gadsimta latgaļu un sēļu materiāliem, kur tās gandrīz vienmēr konstatētas kopā ar rūtainajām villainēm. Arī Lejaskroga apbedījumā saglabājušies vairāki rūtainās villaines fragmenti, no kuriem rekonstruējams tikai neliels villaines posms. Esošajā fragmentā auduma velku virzienā pavedieni izkārtoti simetriskās, 1,2–1,4 cm platās joslās, no kurām viena bijusi linu, otru vilnas pavedienu josla. Vilnas pavedieni austi pārmaiņus divi zili un viens sarkans. Savukārt audu virzienā atšķirīgo pavedienu veidoto joslu kārtība bijusi citāda – šeit 7 cm platumā ieausti pamīšus divi linu un divi zilās vilnas pavedieni, bet tālāk uz abām pusēm ritmiski atkārtojas 1,4 cm platas zilās vilnas un 1 cm platas linu joslas. Audums austa trīsnišu trinitī no visai nevienmērīgi savērtiem, vienkārtīgiem, 1–1,5 mm resniem vilnas

50. att. Villaines fragments ar auduma malām uzšūtu krāsainu pavedienu. Ozolmuiža, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

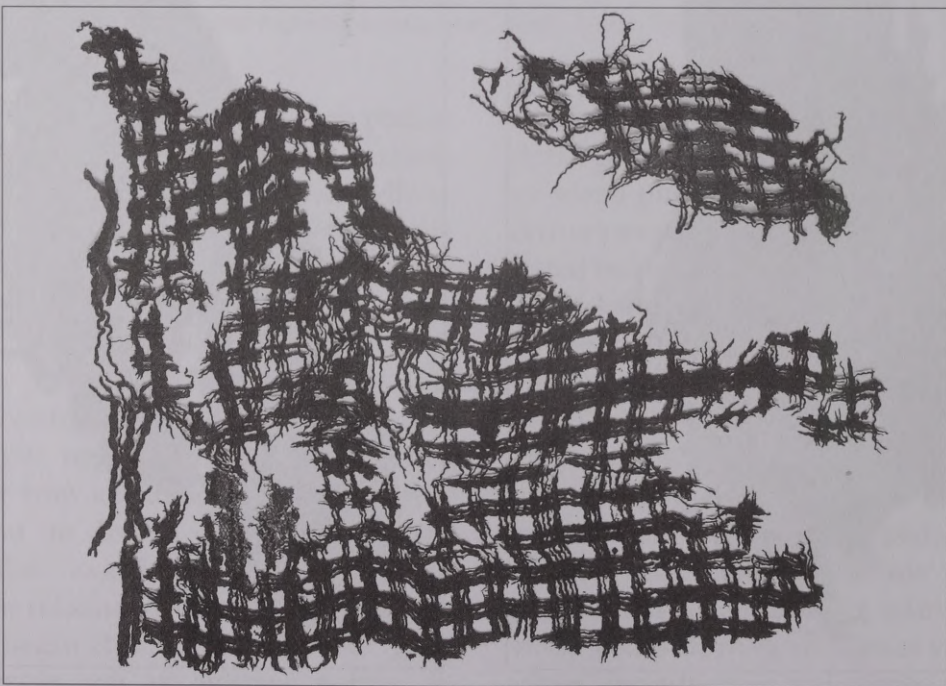
51. att. Nerotātās villaines gala fragments. Lejaskrogs, 118. kaps. Foto R. Kaniņš

52. att. Salocījies rakstainās villaines fragments. Lejaskrogs, 136. kaps. Foto R. Kaniņš

pavedieniem. Auduma blīvums 5Vx8A (6 vilnas, 2 linu) kvadrātcentimetrā. No villaines celainēm saglabājušās tikai izirušās celu grīstes ar zilas un sarkanas krāsas pavedieniem, kas neļauj tās rekonstruēt. Nelieli pusvilnas audumu paraugi iegūti vēl vairākos Puzes Lejaskroga apbedījumos. Zem 136. apbedījuma galvgaļa saglabājies 20x16 cm liels salocījies

pusvilnas auduma malas fragments ar celainēm un bronzas rotājumu joslām (52. att.). To atpreparējot, atsedzās villaines gals 65 cm platumā ar abiem noslēguma stūriem. No villaines auduma gan saglabājušies tikai daži pavisam mazi paraugi, kuros redzamas audu virzienā ejošas joslas. Audums austs četrnīšu trinīša un plāces tehnikas apvienojumā no zilas

53. att. Rūtainās villaines fragments. Beites, 3. kaps. Foto R. Kaniņš

krāsas vilnas un smalkākiem linu pavedieniem. Auduma malas tuvumā iestiprināta divkāršo riņķišu josla, bet villaine noslēgusies ar greznu, 6,5 cm platu rotājuma joslu, kas sastāvējusi no vairākām celainēm un bronzas spirāļu rindām.

Nelieli rūtaino pusvilnas audumu fragmenti saglabājušies arī citviet Latvijas rietumdaļā, piemēram, Užavas centra kapsētas 22. un 54. apbedījumā, bet Zemgales daļā šobrīd tādi zināmi tikai Rubas Rūsīšu-Debešu kapulaukā, kurā tie iegūti kā nejauši atradumi. Atrastie paraugi ir nelieli un vāji saglabājušies, ar praktiski iznīkušiem linu pavedieniem, tāpēc grūti rekonstruējami, bet tie norāda uz šādu jauktu materiālu izstrādājumu izplatības paplašināšanos rietumu virzienā.

Daudz vairāk šādu materiālu saglabāties Latvijas austrumdaļā – no tiem lielākie atrasti starp Kauguru Beitu 3. apbedījuma tekstilijām (53. att.). Iegūto audumu paraugu izmēri un celaiņu fragmenti ļāvuši rekonstruēt villaini pilnā apjomā (sk. VI att. pielikumā). Tā bijusi zili balta, austa skujainajā trīsnišu trinitī, veidojot divu atšķirīgu izmēru rūtījumu – lielākās (16x16 cm) rūtis ietvertas mazākas simetriskas rūtis.

Vairākās vietās iegūti arī nelieli rakstaino villaiņu fragmenti, kas saglabājušies daudz vājāk. Rakstu veidojošie lini pilnībā iznīkuši, tāpēc auduma raksts reti kad vairs ir rekonstruējams. Kā vērojams pēc dažiem labākajiem paraugiem no Taurupes Vecmuižniekiem un Kauguru Beitēm, raksti veidoti šaurās, 1–2 cm platās joslās (54. att.). Atsevišķos gadījumos joslas papildinājis arī krāsainu pavedienu izšuvums.

Starp rotātajām villainēm pēc gatavošanas tehnikas izdalāmas villaines ar audumam uzšūtu rotājumu un ar audumā ieaustu bronzas rotājumu, bet dažkārt abi šie paņēmieni izmantoti vienlaicīgi.

Villaines ar uzšūtu rotājumu, kas zināmas jau no iepriekšējā laika posma, galvenokārt atrastas senajās latgaļu un sēļu, kā arī libiešu apdzīvotajās teritorijās. Villaiņu rotājumu pamatā veido pavedieniem uzvērtas dzeltenās stikla masas krellītes, arī sikas bronzas spirālītes, gredzentiņi un nelieli alvas rozetveida rotājumi. Visi šie materiāli izmantoti arī auduma vainagu greznošanai. Savērtie rotājumi visbiežāk izkārtoti šaurās joslās un piešūti audumam visapkārt villainei, bet reizēm veidojuši arī lielākus rakstus auduma stūros vai

54. att. Villaines rakstu joslas fragments. Beites 3. kaps. Foto R. Kaniņš

virsmā. Diemžēl šie smalkie un trauslie rotājumi nav sekmējuši audumu saglabāšanos, tāpēc konkrētu materiālu par šī veida villainēm ir maz, lai gan pašu rotājumu paliekas konstatētas samērā bieži. Šobrīd zināmi tikai kādi desmit šādu villaiņu atradumi ar uzšūto rotājumu paliekām, turklāt tikai vienā gadījumā – Skubiņu 3. apbedījumā – reāli saglabājušies arī auduma fragmenti. Lielākoties skopas ziņas par šo villaiņu veidu gūstamas tikai no augsnē palikušajām rotājumu paliekām. Pēc Drabešu Uplantu 43. kapā konstatētajām rotājuma paliekām secināts, ka villaines auduma malas greznījusi no dzeltenajām krellītēm veidota josla ar izšūtu līkloku vidū (Apala 1987, 106, 15. att.). Liels daudzums villaiņu rotāšanai izmantoto krellīšu saglabājies vairākos Salaspils Mārtiņsalas apbedījumos – 735., 1223., 1239. un 1773. kapā. Savukārt Sēlpils kapsētas 14. gadsimta 186. apbedījumā no villaines rotājuma saglabājušās tikai robotas alvas rozetes, kuras sniegušās visapkārt audumam, bet stūros un galos rotājums bijis blīvāks (Šnore, Zariņa 1980, 197). Līdzīgi rotājumi šeit nelielā skaitā atrasti arī 171. apbedījumā. Atšķirīgas formas rotājumi kopā ar dzeltenajām krellēm konstatēti vairākos apbedījumos Šķaunes Šelupinkos. Tomēr, trūkstot precīziem datiem par atradumu apstākļiem, to piederība konkrētam tērpa veidam nav nosakāma un tuvāk raksturojama.

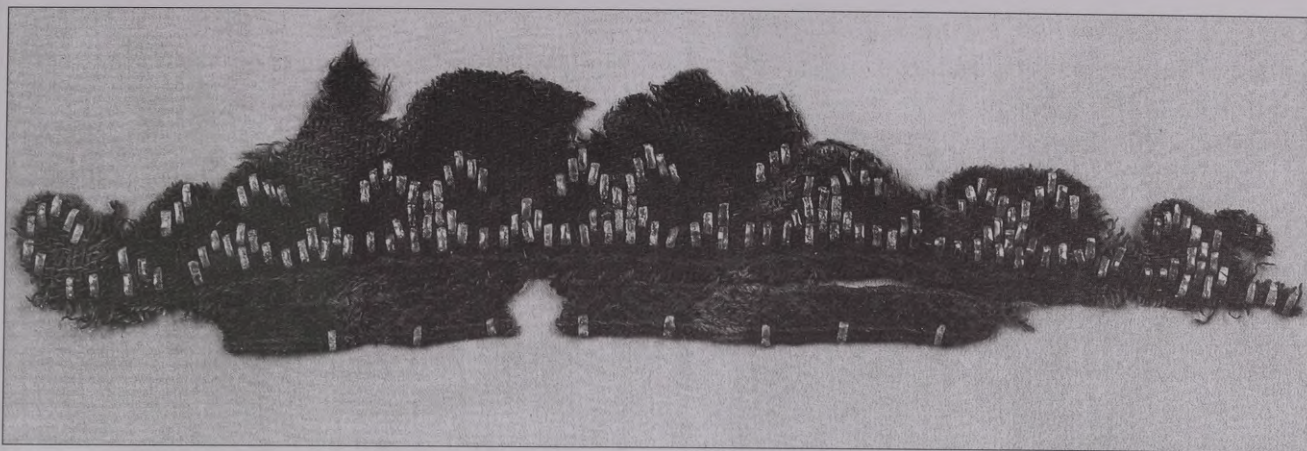
Daudzveidīgāks materiāls, pateicoties tam, ka tekstilmateriālu atsegšana veikta vēlāk laboratorijā, nevis uz lauka izrakumu laikā, iegūts ar 17. gadsimtu datētajā Kastrānes Skubiņu 3. sievietes apbedījumā. Tumši zilās villaines laukums bijis klāts ar krāšņiem izšūtiem rakstiem, kas veidoti no dzeltenajām stikla masas krellītēm. Rotājumu papildina kreļļu, alvas rozešu un mazu bronzas spirālīšu joslas visapkārt audumam. Villaines rotāšanā principā saglabājusies 12. gadsimta tradīcija noklāt villaiņu audumu ar lielākiem ieaustu bronzas gredzentiņu rakstiem, tikai šajā gadījumā izmantoti citi materiāli un tehnika. Fragmentos, kur uzšūtais rotājums jau daļēji nobiris, tas samērā labi nolasāms pēc audumā atstātajiem nospiedumiem un pavedienu šuvuma pēdām. Balstoties uz atrastajiem villaines galu, malu un atsevišķiem viduslaukuma, kā arī celaiņu fragmentiem, bijis iespējams izveidot villaines rekonstrukciju, uz kuras pamata vēlāk tapis arī

tās atdarinājums (sk. X att. pielikumā). Būtiska atšķirība no senākajām villainēm šeit redzama gala celaines izveidē, kas darināta atsevišķi un auduma malai uzšūta virs bārkstīm, nevis pieausta auduma galā, izmantojot kā audus villaines velku pavedienus.

Arī divos ar 15. gadsimtu datētos Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos – 42. un 46. kapā – saglabājušās šādu villaiņu lietošanas pēdas: atsedzot apbedījumus, visā kapa vietas garumā noteikta platuma joslās iezīmējās sabirzušo rotājumu slānis dzeltenā un pelēkā krāsā. Spriežot pēc tā kontūrām, rotājums bijis izvietots visapkārt audumam taisnās joslās un sastāvējis no dzeltenajām stikla krellēm un apaļiem alvas rotājumiem. Precīzu rotājumu formu un veidu, kādā tie piestiprināti audumam, nav izdevies noskaidrot. 42. apbedījuma villainei laukums starp kreļļu joslām aizpildīts ar maziem alvas rotājumiem, kas pilnībā bija jau sabirzuši. Netālu no tiem vietām iezīmējās arī atsevišķas sarkanīgu vilnas pavedienu paliekas, kas varētu būt saglabājušās no malu celaines. 46. apbedījumā villaines rotājošās apkārtejošās joslas platums bijis 3,5 cm, un tā sastāvējusi no divām kreļļu norobežotām slejām, katru no kurām aizpildījušas alvas rozetes divās rindās. Pēc rotājumu palieku izvietojuma zemē nojaušams, ka villaines stūros bijušas izveidotas arī lielākas – ap 9x9 cm lielas kvadrātveida figūras.

Ar uzšūtām krellēm un pavedieniem uzvērtu bronzas riņķīšu joslu rotātu audumu fragmenti konstatēti Užavas centra kapsētas 20. apbedījumā, bet tie ir pārāk niecīgi un slikti saglabājušies, lai rekonstruētu iespējamo rotājumu kārtību. Tas ir viens no retajiem audumu atradumiem Latvijas rietumu daļā, kurā redzama lībiešu 11.–13. gadsimta villainēm raksturīgā pamīšus izkārtoto bronzas riņķīšu vēruma josla uz velku pavedieniem villaines galā, pirms celaines pieaušanas (sk. 29. att.). Citviet Rietumlatvijā villaiņu rotāšana ar krellēm fiksēta Dobeles kapsētā (735. apbedījums).

Visvairāk materiālu saglabājies no villainēm, kas rotātas ar audumā iestrādātām bronzas detaļām. Šādi audumi iegūti kā Latvijas austrumu, tā ziemeļrietumu daļā, bet gan rotājumu veidi, gan to iestrādes principi tur bijuši atšķirīgi. Latvijas austrumdaļā

55. att. Villaines malas fragments ar celainei aplocītiem bronzas gredzentiņiem. Broči, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

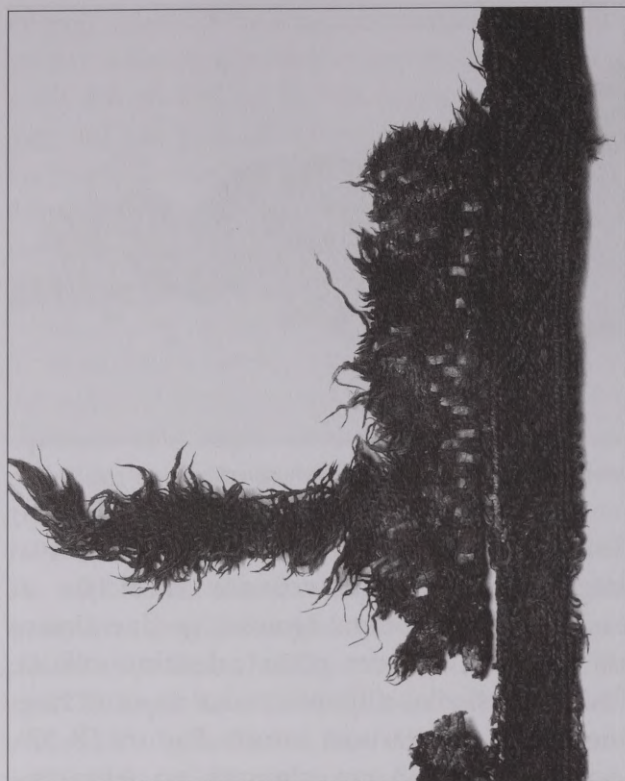
liecības par šādām villainēm saglabājušās nedaudzās senvietās, kas galvenokārt datējamās ar 13. un 14. gadsimtu. Atradumu vidū ir gan auduma fragmenti ar ieauštiem rotājumiem (Dzelzavas Strūgukalns, Ezernieku Broči u.c.), gan tikai bronzas rotājumu daļas (Mārtiņsala, Zaubes Bērmuiža, Pļaviņu Stukmaņi). Atradumi liecina, ka villaiņu greznošana ar audumā iestrādātiem metāla rotājumiem šajā teritorijā saglabājusies un mazākā apjomā turpinājusies arī pēc 13. gadsimta, bet to lietojums ievērojami sarucis. Villaines ar bronzas rotājumiem atrastas retāk, un rotājumu daudzums kļuvis mazāks un vienkāršāks. Ieausti rotājumi izkārtoti šaurā joslā villaines galos, kā Madlienas aptiekas dārza kapsētā iegūtajam paraugam (A 8883:14) ar velku galiem uzvērtām bronzas spirālēm pirms celaines, vai arī šaurā joslā visapkārt audumam. Metāla rotājumi audumā veido vairs tikai zemu trīsstūrus (Dzelzavas Strūgukalns, Šķilbēnu Daņilovka). Reti sastopams rotāšanas veids konstatēts Ezernieku Broču villaines fragmentā, kur metāla gredzentiņi iestrādāti ne vien villaines audumā, bet aplocīti arī piešūtās celaines ārējai malai (55. att.).

Austrumlatvijā iegūtais villaiņu materiāls liecina par tendenci aizstāt ieauštos bronzas rotājumus ar vieglāk pieejamiem un vienkāršāk izmantojamiem rotājumiem – stikla krelēm un alvas rotājumiem.

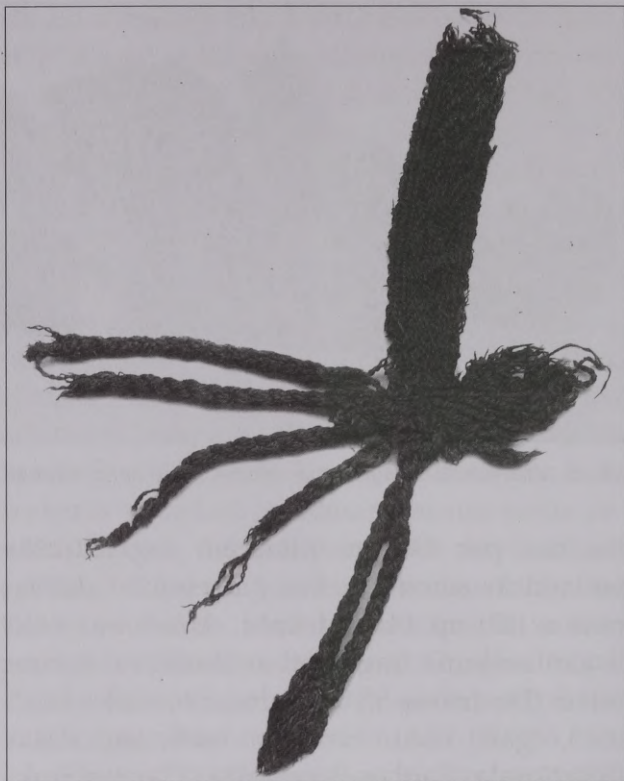
Audumā iestrādāti bronzas rotājumi villaiņu greznošanā izmantoti arī Ziemeļkurzemē, kur šobrīd iegūts visvairāk šāda veida materiālu. Atšķirībā no citiem reģioniem šeit gatavoto villaiņu audumi pārsvarā nav rotāti, bet galvenais akcents vērsts uz to apmalojumu.

Tomēr arī te sastopami materiāli, kas darināti latgaļu villaiņu gatavošanas tradīcijās ar audumā iestrādātiem bronzas gredzentiņiem un pieaustu 2,3 cm platu rakstainu celaini. Šādas tumši zilās villaines malas un stūra fragments 118 cm garumā atrasts Padurē (R 52). Auduma malā 3 cm platumā no ielocītām, iegarenām bronzas stīpiņām veidota trīsstūru rinda, kurā katra otrā virsotne noslēdzas ar kāsišiem (56. att. A). Stīpiņas iestrādātas audumā jau pēc noaušanas. Interesanta nianse vērojama stūra pušķa izveidē – tajā celaines pavedieni tradicionāli sapīti 12 cm garās kantaiņās pīnēs. No gala celaines pavedieniem izveidotas divas, bet no malu celaines pavedieniem – četras pīnes, kas noslēgumā sasaistītas kopā, tās sasienot pāros ar pavedienu. Sasietajos galos vēl papildus iesieti krāsaini pavedieni bārķšu galu kuplināšanai. Rezultātā villaines stūros izveidoti trīs sasietu bārķšu posmi (56. att. B). Šobrīd Padures villaines fragments ar latgaļiem raksturīgajām audumā iestrādātajām bronzas stīpiņām ir vienīgais lielākais šāda veida atradums Ziemeļkurzemē. Vēl daži bronzas gredzentiņi kā nejauši atradumi iegūti Lejaskroga kapsētā, tāpēc šie rotājumi nav uzskatāmi par šim reģionam tipiskiem.

Reģionam raksturīgie villaiņu audumi austi rombveida trinitī no vienkārtīgiem, pretējos virzienos vērptiem pavedieniem. Rotājums koncentrēts villaiņu celainēs, kurās, audu virzienā apņemot divus–trīs celu pavedienus, ieausti mazi bronzas riņķīši, veidojot dažādus rakstus. Riņķīši gatavoti no griezumā apaļas stieples, to ārējais diametrs ir 4–5 milimetri. Gan galos, gan malās villainēm pieaustas

A

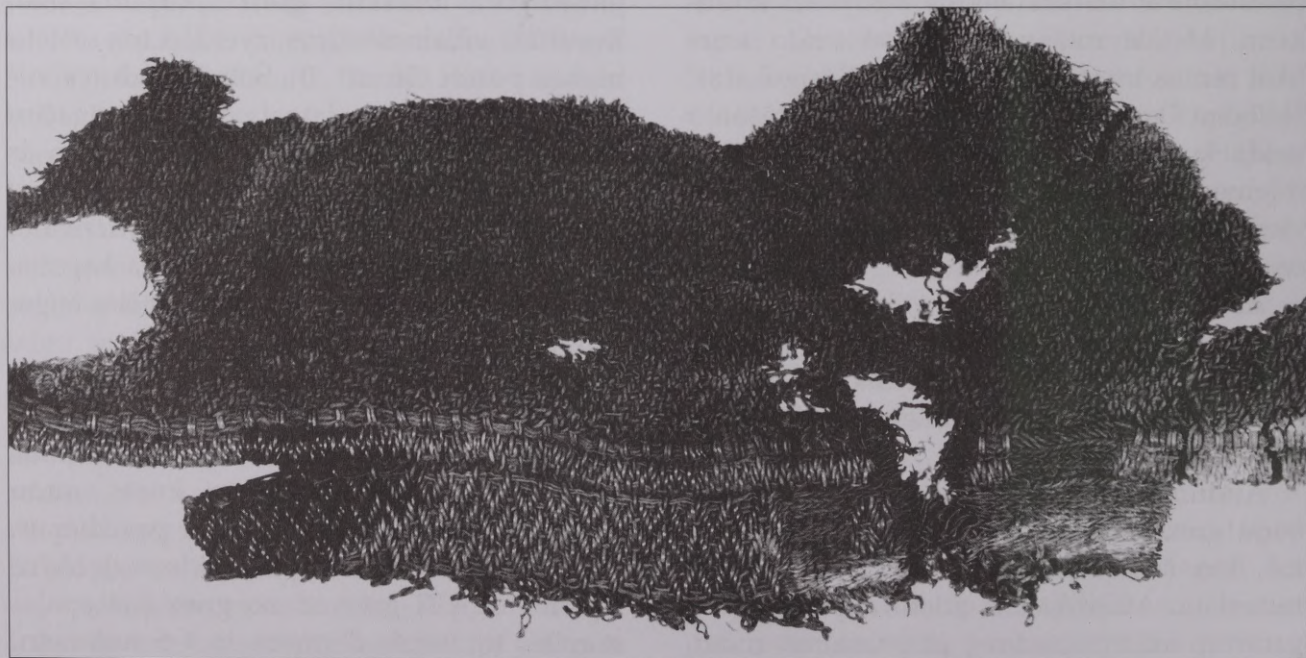

B

56. att. A – Villaines mala ar iestrādātām bronzas stīpiņām. Padure. Foto R. Kaniņš
 B – Villaines stūris ar sasaistītajiem bārķšu posmiem. Padure, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

vairākas cita citai sekojošas dažāda platumā celaines (57. att.). To platumā bijis robežās no 0,6 līdz 3,8 centimetriem. Audumiem pievienotās celaines, skaitā no vienas līdz trim, cauraustas ar maziem bronzas riņķīšiem, kas veido visdažādākos ģeometriskos rakstus. Tie sasauca ar kuršu rotās sastopamo rombu, trīsstūru un līkloku kombināci-

jām. Ieausto rakstu nomainā nav saskatāma nekāda proporcionalitāte vai ritmiskums – zināmas gan celaines ar vienveidīgu un blīvu rotājumu joslām, gan fragmenti ar dažāda garuma posmos iestrādātu rotājumu (58. att.). Zināma līdzība ar joslās dalītajiem rotājumiem saskatāma 19. gadsimta Ventspils novada villaiņu galu izšuvumos.

57. att. Villaines gala fragments ar trim pieaustām celainēm, kas rotātas ar ieaustiem bronzas riņķīšiem. Ance. Foto R. Kaniņš

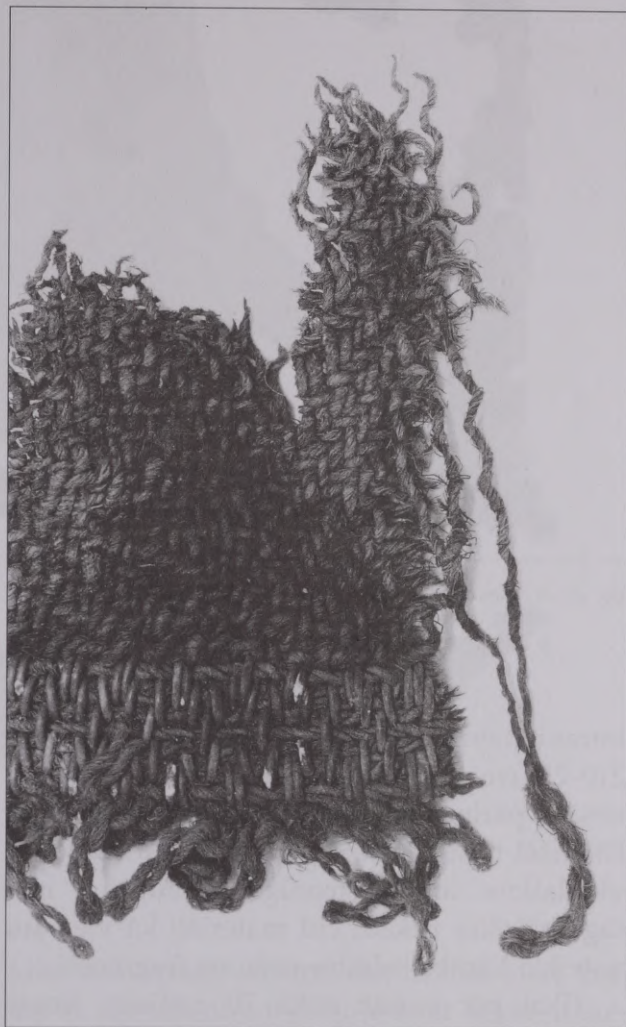
Celaines pieaužot villaiņu galos, kā audi līdztekus riņķīšiem izmantoti arī nepārgriezti villaines velki, veidojot īsas, neregulāras bārkstis (59. att.). Šādas īsas, sagriezušās cilpveida bārkstis, ko veido viens vai divi-trīs pavedienu pāri bez ieaušiem papildus kuplinājumiem, ir raksturīgas visiem Ziemeļkurzemes 13.–15. gadsimta villaiņu atradumiem un uzskatāmas par vēl vienu pazīmi, kas šīs villaines atšķir no citur darinātajām. Zīmīgi, ka villaines ar ļoti īsām bārkstīm vai pat pilnīgi bez tām Kurzemē gatavotas vēl 19. gadsimtā (Latviešu tautas tērpi 1997, 146., 220., 224. att.).

Audumi ar bronzas riņķīšu veidotām celainēm Ziemeļkurzemē zināmi, sākot ar 13. gadsimtu, jo šeit pastāvošo apbedīšanas tradīciju – mirušo kremācijas dēļ nav saglabājušies gandrīz nekādi materiāli no iepriekšējiem gadsimtiem. Ilgu laiku vienīgais zināmais atradums šajā reģionā iegūts 1929. gadā Dundagas Laukumuižā atsegtā apbedījuma,

58. att. Villaines stūra fragments ar bronzas riņķīšiem rotāto celaiņu apdari. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš

kurā bija saglabājušies lieli villaiņu auduma fragmenti ar bronzas riņķīšu veidotiem rakstiem celainēs. Visi apbedījumā konstatētie fragmenti apvienoti vienā ļoti lielā villainē,

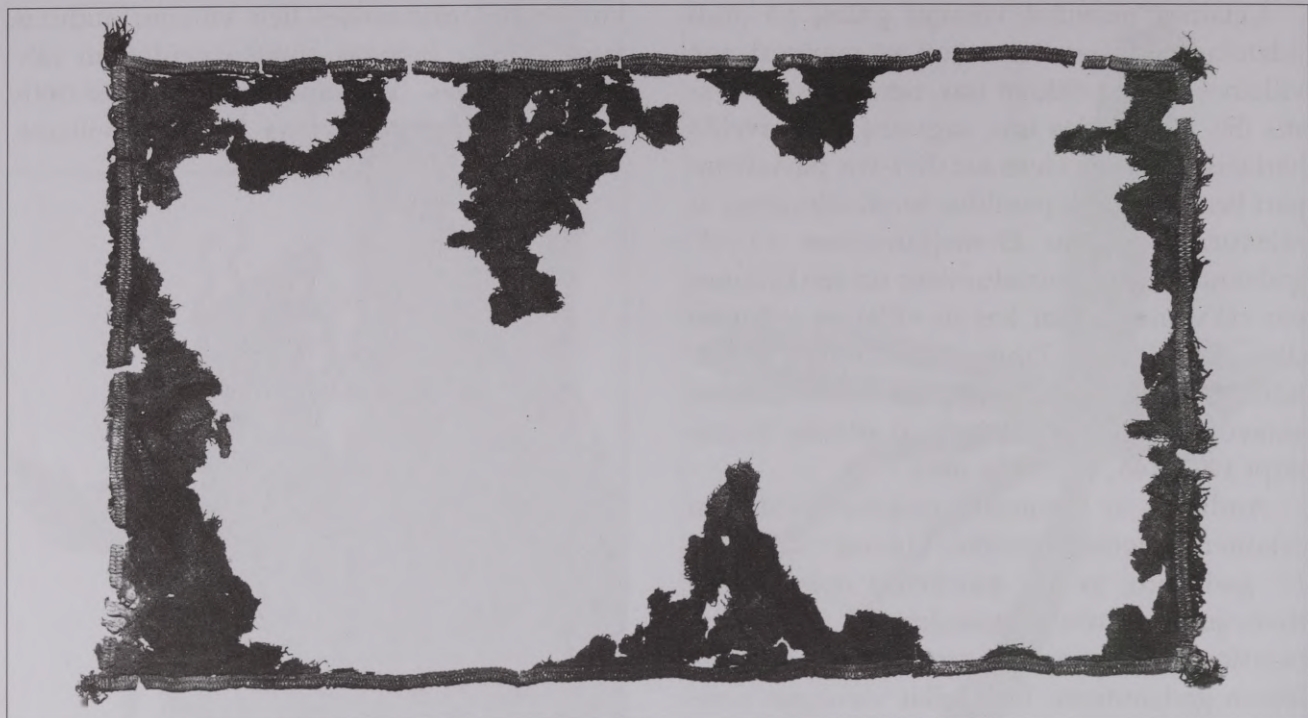

A

B

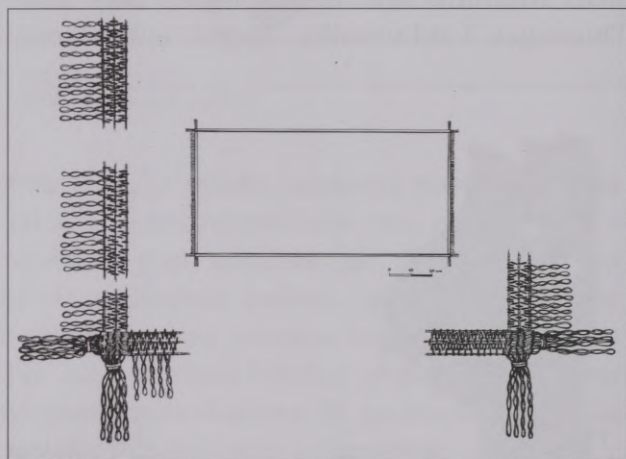
59. att. A – Villaines gala fragments ar celainei caurausto velku pavedieniem, kas veido īsas cilpveida bārkstis. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš
B – Villaines gala fragments ar īsajām cilpveida bārkstīm. Laukumuiža, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

60. att. A – Rekonstruētā Ances 6. kapa 1. villaine.
Foto R. Kaniņš
B – Villaines shēma. Zīm. L. Treija

kuras izmēri literatūrā minēti dažādi – 150–155x 210–255 cm robežās, pieņemot, ka villaine tikusi nēsāta, pārlocīta uz pusēm (Žeiere 2000a, 150). Diemžēl tieši par šo zināmā mērā unikālo un vienlaikus arī pretrunīgo atradumu nav saglabājušies nekādi citi materiāli kā vien jau noteiktā kārtībā saliktie auduma fragmenti.

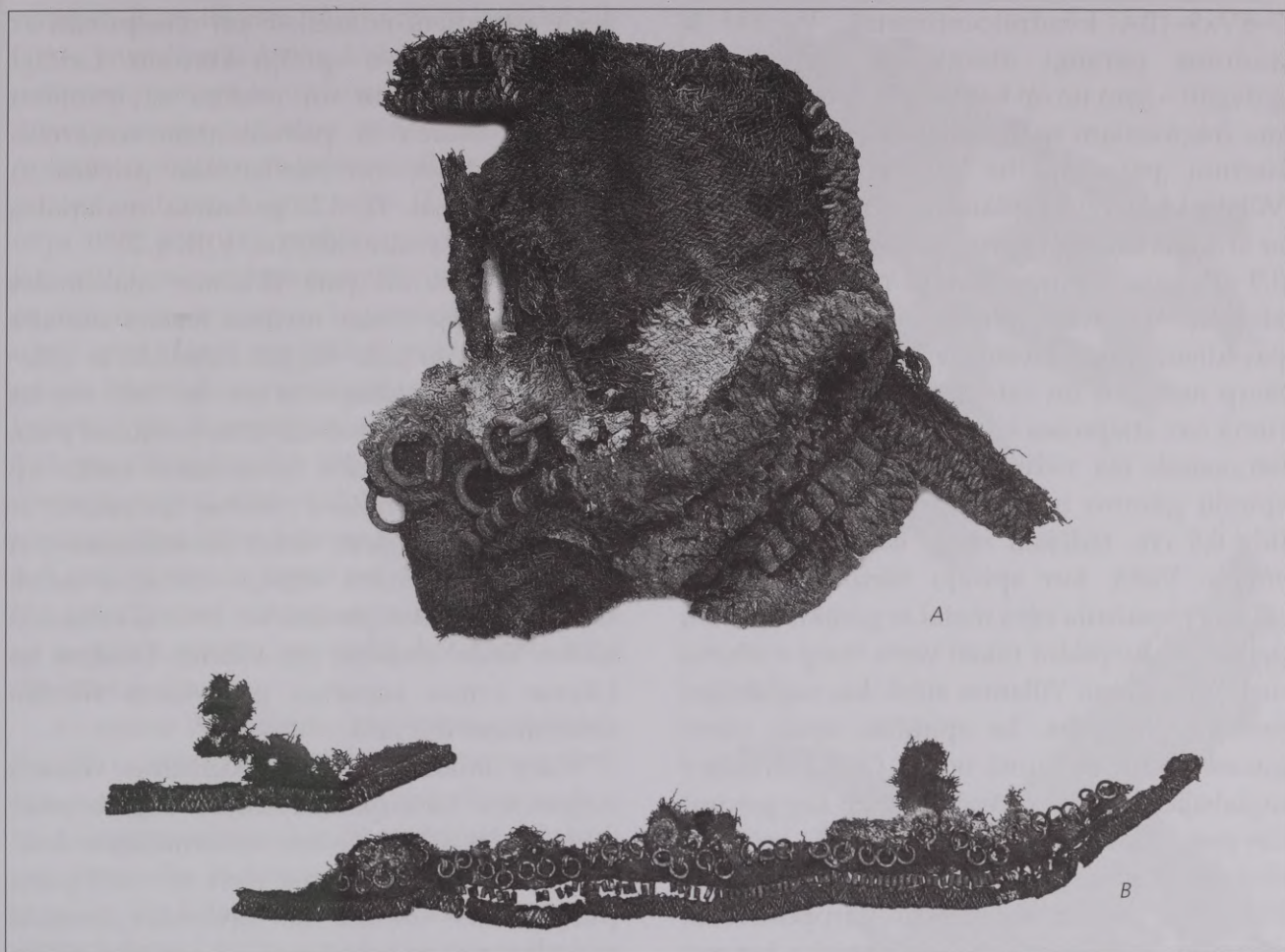
Tikai pēc vairāk nekā 70 gadiem, Ances kapulauka 6. apbedījumā atsedzot skaita un nozīmības ziņā līdzvērtīgu, vizuāli atbilstošu tekstilmateriālu un veicot tā analīzi, radās nepieciešamība pārvērtēt arī Dundagas Laukumuižas materiālus. Izpētes rezultāti radījuši pārliecību, ka abos gadījumos jārunā par vairākām villainēm. Lai gan iegūtie materiāli ir visai līdzīgi, pastāv vairākas detaļas, kas neļauj tos visus apvienot vienā lielā audumā. Pētījumu gaitā konstatēts, ka Ances apbedījumā sievietei bijušas četras vizuāli līdzīgas, bet izmēru un apstrādes ziņā atšķirīgas villaines (Žeiere 2000b, 131). Viena no villainēm – vismazākā, ar vienveidīgāko celaiņu apdari – bija saglabājusies gandrīz pilnībā (60. att.). Tās abi pārlocītie gali, kas bija tikpat kā neskarti, norādīja uz villaines platumu, kas bijis tikai 56 cm, bet garums mazliet pāri metram. Pārējās villaines bijušas lielākas, bet tās nav tik precīzi rekonstruējamas, jo saglabājušās daudz frag-

mentārākā veidā (sk. XI att. pielikumā). Gan vizuāli atšķirīgas, gan dažādas izpildījuma ziņā bijušas arī pievienotās celaines (plašāk sk. Žeiere 2000b).

Līdzīgi veidoti villaines fragmenti ar bronzas riņķišu cauraustu celaiņu apdari konstatēti arī postītajā sievietes apbedījumā Puzes Lejaskrogā, no kura izrakumu laukumā savākti apmēram 120 dažāda izmēra villaiņu auduma fragmenti, galvenokārt ar bronzas riņķīšiem rotāto celaiņu daļas. To vidū ir gan villaiņu galu apdares fragmenti, gan paraugi no auduma malām. Izzanalizējot šos atradumus, secināms, ka savāktie fragmenti piederējuši vairākām atšķirīgām villainēm.

Villaiņu fragmenti ar pieaustu, bronzas riņķīšiem cauraustu celaiņu apdari zināmi vēl citās Ziemeļkurzemes apbedījumu vietās – 13 fragmenti kā nejauši atradumi iegūti Vārves

61. att. Puzes Lejaskroga 130. kapa villaines fragmenti. Foto R. Kaniņš
 A – Salocītais auduma posms
 B – Iztaisnotie villaines fragmenti

Strīķos, 14 fragmenti – Lībagu Sāraju 6. kapā, vairāki paraugi atrasti Piltenes Landzē (sk. XII att. pielikumā). Arī starp Dundagas Laukumuižas atradumiem ir nejausi iegūti fragmenti no villainēm ar līdzīgu rotātu celaiņu apdari – gan to malu, gan gala celaiņu posmi. Tāpat šādu villaiņu fragmenti savrup atrasti Ancē. Par 18 vilnas audumu fragmentiem ar ieaustiem bronzas riņķīšiem no Dundagas virsmežniecībā atsegtā 1. apbedījuma lasāms bijušā Kurzemes provinces muzeja materiālos, tomēr šobrīd vienīgās liecības par tiem saglabājušās LNVM Fotonegatīvu nodaļā. Tajā atrodams viens Raula Šnores 1927. gadā fiksētais fotonegatīvs ar KPM kolekcijā bijušajiem Dundagas virsmežniecībā iegūtajiem atradumiem, starp kuriem redzami arī nelieli celaiņu fragmenti ar bronzas riņķīšu rotājumiem (neg. Nr. 6642).

Ļoti nozīmīgi ir nelieli šāda tipa celaiņu posmu atradumi starp Piltenes Pasilciema un Užavas Silmalciema ugunskaņu materiālu

sakusumu fragmentiem, kas lielākā mērā ļauj saistīt šos tekstilizstrādājumus ar kuršu materiālu.

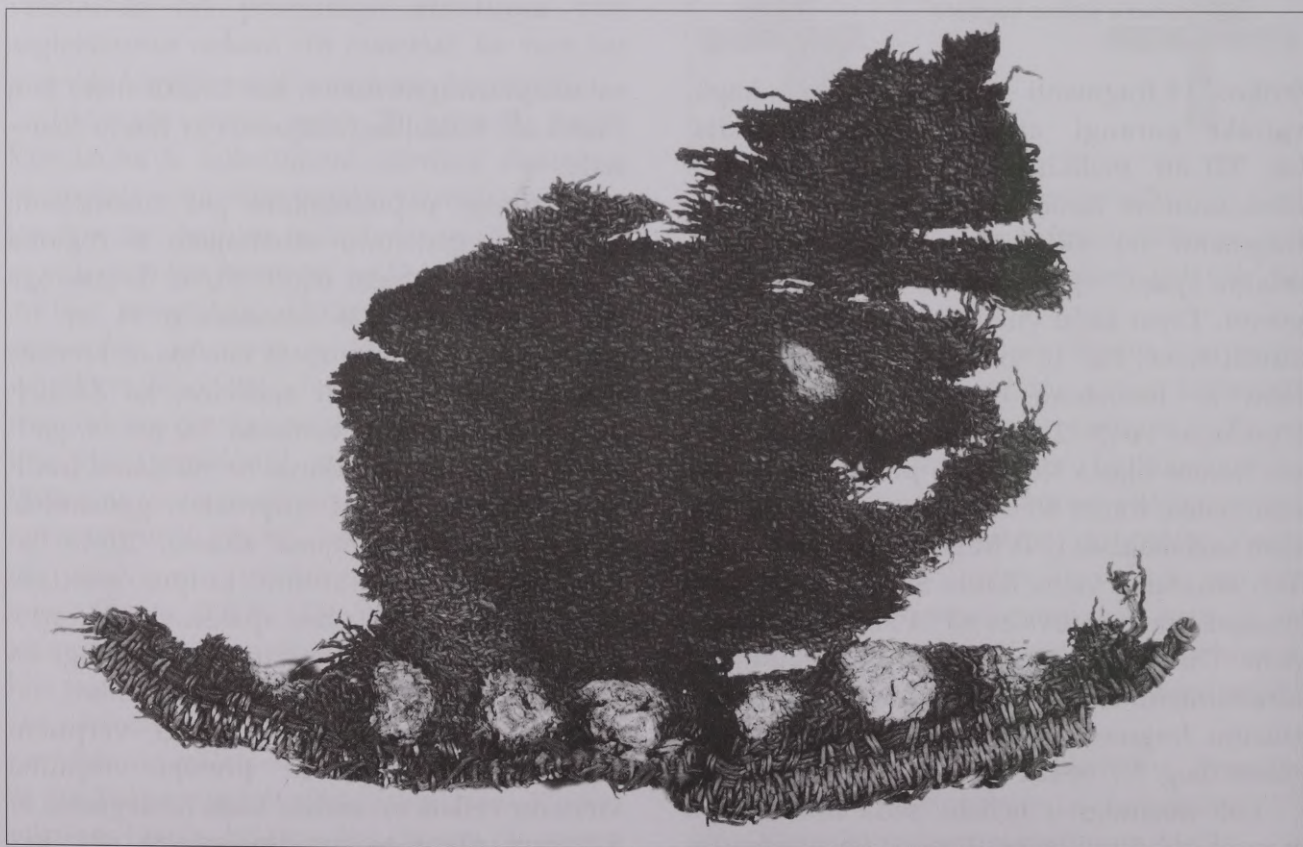
Nozīmīgs papildinājums jau zināmajiem, ar 13.–14. gadsimtu saistītajiem šī reģiona villaiņu atradumiem iegūts Puzes Lejaskroga 130. apbedījumā, kas datējams ar 14. un 15. gadsimta miju. Tajā atrastā villaine ar bronzas riņķīšu celaiņu apdari apliecina, ka Ziemeļkurzemes reģiona specifiskās 13. un 14. gadsimta audumu darināšanas un rotāšanas tradīcijas saglabājušās arī turpmākos gadsimtos. Atpreparējot kāju rajonā atrasto, 20x18 cm lielo salocījušos audumu grupu, atsedzās 97–100 cm gara villaines apakšmala (61. att.). Villaine bijusi zilā krāsā un austa līdzīgi kā Ances senkapos atrastās – lielos rombos, no vienkārtīgiem, bet nevienmērīgi vērptiem vilnas pavedieniem ar pretēju vērptu virzienu velkos un audos. Mala noslēgusies ar 5–6 mm platu masīvu maisveida ēģi, kas austa vienkārtņa pinumā. Auduma blīvums

7-8Vx9-10A kvadrātcimetrā. Vairāki šī auduma paraugi atsegti arī apbedījuma galvgalī – zem un ap kaklariņķi. Vienam auduma fragmentam saglabājušās lāpījuma pēdas, liecinot par apģērba intensīvu lietošanu. Villainei bez 1,5 cm platās raksturīgās celaines ar bronzas riņķīšu ieausto rakstu pievienota arī 0,9 cm garu bronzas spirāļu rinda, kas vērtā atsevišķi uz diviem pretējos virzienos ejošiem pavedieniem un piešūta villaines eģes malai. Starp audumu un celaini iestarpinātā spirāļu rinda nav stiepusies visas apakšmalas garumā, bet vairāk tās vidusdaļā, turklāt uz malām spirāļu garums nedaudz samazinās – no 0,9 līdz 0,5 cm, tādējādi radot neliela izliekuma efektu. Vietā, kur spirāļu vērumš beidzies, celaine piesaistīta eģes malai ar garāku dūrienu palīdzību, aizpildot tukšo vietu starp auduma malu un celaini. Villaines stūrī, kas saglabājies neskarts, redzams, ka spirāļu rinda izbeigusies 12 cm attālumā no tā. Otrs stūris nav saglabājies pilnībā, tāpēc malas kopgarums nav precīzi nosakāms. Tomēr šajā galā spirāļu rinda noslēgusies vismaz 40 cm attālumā no stūra. Tas norāda, ka spirāļu starpposma izvietojums audumā nav bijis simetrisks, bet gan vairāk novirzīts uz vienu pusi. Celaines galā

liekie pavedieni nomaskēti un nostiprināti ar nelielu dekoratīvu spirāļu vērumu. Līdzīgi noformēti audumu un celaiņu savienojumi audumu stūros ar pavedieniem uzvērtām spirālēm sastopami vienkāršāko priekšautu apdarē Somijas 11.–12. gadsimta materiālos (Appelgren-Kivalo 1907, Taf. VIII: 6, 7).

Rotāts bijis arī pats villaines apakšmalas audums – tajā malas tuvumā ievērtā dubulto bronzas riņķīšu josla. Riņķīši iestrādāti ar aptuveni 1 cm lielu atstarpi cits no cita. Tūlīt virs šīs rindas bijusi otra – palielu alvas rotājumu josla, kas šūti cits citam cieši līdzās taisnā rindā. Ap 2 cm lielās alvas ripiņas piešūtas krusteniski ar rupjiem, divkārtīgiem vilnas pavedieniem. Arī citu Ziemeļkurzemes villaiņu audumos nereti sastopamas malās piešūtu vai ievērtu rotājumu rindas. Tādas zināmas gan Piltenes Landzes un Užavas centra kapsētas, gan Ance villaiņu atradumiem (62. att.).

Starp daudzajiem Ziemeļkurzemes villaiņu fragmentu savrupatradumiem saglabājušās interesantas villaiņu stūru noformējumu detaļas – celaiņu savienojuma vieta un noslēguma pušķis, kas veidots no savērtām bronzas spirālēm, atrasts Lejaskrogā (63. att. A). Celaiņu pavedieni sadalīti vairākās grīstēs, katru no tām

62. att. Villaines mala ar celainēm un audumam uzšūtu alvas rotājumu paliekām. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš

norobežojot ar ieaustu riņķišu rindu, sadalot villaines stūri šaurās joslās. Līdzīgas stūru noformēšanas pazīmes saskatāmas arī 19. gadsimta Ziemeļkurzemes villaiņu malās, kur bronzas riņķišus aizstāj ieausti krāsaini vilnas pavedieni, sadalot audumu šaurās joslās (Latviešu tautas tērpi 1997, 146., 162. att.). Fragmentāri saglabāties villaines noslēguma pušķis darināts no pavedieniem uzvērtām bronzas spirālēm, kas verot savā starpā sasaistītas, veidojot pinuma rakstu. Mazāku un vienkāršāku vērumu spirāļu kombinācijas konstatētas arī vienai no Ance 6. kapa villainēm (63. att. B). Līdzīgi spirāļu vēruma posmi, kas veidoti uz linu pavedieniem, zināmi Talsu muzeja krājumā (Nr. 154/1-6 un 251/3) un iegūti arī Matkules Tojātos (63. att. C). Citu villaiņu stūros pavedieni nav ne sagriezti grīstēs, ne sapīti, bet atstāti brīvi stāvoši (sk. 58. att.).

Ar senām darināšanas tradīcijām publikācijās tiek saistītas tumši zilās vilnas auduma villaines ar metāla piekariņiem gar vienu malu – tā saucamās *mēlenes*, kas 19. gadsimtā raksturīgas Ventspils, Kuldīgas un Alsungas novada tērpiem. Par līdzīgu villaiņu nēsāšanu 17. gadsimta beigās lasāms arī vienā no senākajiem Kurzemes iedzīvotāju apģērbu aprakstiem: *..citas apmet ap pleciem baltu villaini, saspraustu uz krūtīm ar platu, apaļu alvas vai misiņa ripiņu, ko sauc par breči; villaines galos skan zvārguliši, tā ka viņu tuvošanos jau iztālēm dzird* (citēts pēc: Karnups 1936, 114). Lai gan aprakstā minēta baltas krāsas villaine, visai droši tas attiecināms tieši uz zilajām *mēlenēm*, kurām pa virsu segta baltā villaine. Arheoloģiskajā materiālā tomēr līdz šim nav atrasti pierādījumi šādām villainēm ar metāla mēlišu piekariņiem apakšmalā. Līdzšinējos atradumos nav arī liecību par villainēm, kurām rotāta tikai viena – apakšējā mala. Parasti rotājums izvietots vai nu simetriski visapkārt audumam, vai arī villaines galos. Dažkārt kāda no malām bijusi papildus akcentēta ar vēl kādu rotājuma joslu. Nav zināmi arī līdzīgu metāla piekariņu atradumi. Villaiņu mēlītēm formas ziņā identiski piekari – gludas vai ar reljefu iespaidumu joslām rotātas mēlītes ar robotu apakšmalu parādās arī pie 17. gadsimta sirdsveida saktām Igaunijā (Kirme 1986, 221). Pie 14.–15. gs. nēsātajiem apkaltajiem dzīvnieku nagu un zobu piekariem karinātās mēlītes ir atšķirīgas,

63. att. A – No bronzas spirālēm vērtais villaines stūra pušķis. Lejaskrogs, savrupatradums. Foto R. Kaniņš
 B – Villaines stūra fragments ar spirāļu rotājumu. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš
 C – Spirāļu vērumi uz linu pavedieniem. Tojāti, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

tomēr varēja kalpot par pamatu to dažādajām, vēlāk sastopamajām formām. Nav pamata uzskatīt šīs 17. gadsimta mēlītes par latgaļu trapeceida piekariņu tiešu turpinājumu. Bez tam latgaļu villainēm nav bijusi raksturīga šādu piekaru iestiprināšana audumā, tie vairāk izmantoti pie rotām un važiņām. Šobrīd pieejamais materiāls liek domāt, ka šīs villaines – *mēlenes* kādu ārēju impulsu ietekmē veidojušās ne ātrāk kā 17. gadsimta beigās un lietotas līdz pat 20. gadsimta sākumam. Ar senākajiem materiāliem tām kopīga ir tumši zilās krāsas un metāla rotājumu izmantošana, bet rotāšanas principi un rotājumu veidi ir pavisam atšķirīgi. Mēlišu iekāršanai lietotie S veidā izliektie metāla stieniņu posmi dažos gadījumos iegūti 14.–15. gadsimta apbedījumos, kur no tiem veidotas jostas (Puzes Lejaskrogs, Veselava). Dažkārt villaiņu stūros rakstu veidošanā kopā ar uzšūtajām spirālēm lietots arī stikla krellu izšuvums.

Apkopojot iegūtos villaiņu materiālus, secināms, ka arī pēc 13. gadsimta pamatos turpinājušās iepriekšējās villaiņu darināšanas tradīcijas, kas izpaudās gan lietotajos izejmateriālos, tehniskajos paņēmienos, gan apdares un rotājumu veidos. To rotāšana ar metāla detaļām Latvijas austrumdaļā izbeigusies 14. gadsimtā, bet rietumdaļā turpinājusies vēl 15./16. gadsimtā.

Villaiņu fragmentu paraugus ar metāla rotājumiem un celaiņu apdari līdz šim nav izdevies konstatēt mazu meiteņu apbedījumos, kas liek domāt, ka villaiņu nēsāšana varētu būt saistīta ar noteikta vecuma sasniegšanu. Tomēr šāda pieņēmuma tālākai attīstīšanai šobrīd trūkst nopietna materiālā pamatojuma. Arī jautājums par vairāku villaiņu atradumu iespējamo saistību ar dažādiem sievietes dzīves posmiem uz tik neliela un fragmentāra materiāla bāzes pagaidām nav atrisināms.

PRIEKŠAUTI

Priekšauts līdz šim nav uzskatīts par Latvijas teritorijas iedzīvotāju raksturīgu tērpa sastāvdaļu ar senām tradīcijām. Starp arheoloģiskajiem tekstilmateriāliem priekšauti Latvijā konstatēti ļoti reti, lai gan daudzviet Ziemeļeiropā un arī blakus esošajās zemēs – tagadējās Lietuvas, Igaunijas un Somijas teritorijās priekšautu lietošana bijusi plaši izplatīta ilgstošā laika posmā. Lietuvā senākie priekšautu atradumi saistāmi jau ar 4. gadsimtu (Волкайте-Куликаускаене 1986, 150), Somijā – ar 9. gadsimtu (Lehtosalo-Hilander 1984, 60). Daudzviet jau senatnē priekšauts bijis svētku tērpa sastāvdaļa ar simbolisku nozīmi, kā tas noprotams pēc tā īpašajiem rotājumiem. Arī 19. gadsimtā šo priekšautu nozīme nav mazinājusies un zināms, ka tie norādījuši uz sievietes ģimenes stāvokli un uzskatīti par auglības simbolu (Историко-этнографический атлас 1986, 46).

Latvijā ilgu laiku par vienīgo priekšauta atradumu tika atzīts Bīriņu Čiekuros kādas lībiešu sievietes 12./13. gadsimta ugunskapā

saglabāties 8,5 cm platais priekšauta apakšmalas rotājums (Zariņa 1999, 98). Tas gatavots atsevišķi, karēļu izstrādājumiem raksturīgā bronzas spirāļu vēruma tehnikā un piestiprināts audumam ar bronzas riņķīšu palīdzību. Šobrīd par priekšautam piederīgu tiek uzskatīts vēl kāds līdzīga rotājuma paraugs no Salaspils Laukskolas 535. apbedījuma, kas atrasts, aplikts mirušās pleciem (Zariņa 2006, 228).

Arī 19. gadsimta latviešu tradicionālajā tautas tērpā priekšauts tiek uzskatīts par jaunu, ienākušu sastāvdaļu, kas izmantota ikdienas darbos, un tā lietošana godos tiek saistīta tikai ar somu cilmes iedzīvotājiem. Tomēr, aplūkojot senākos zināmos Livonijas iedzīvotāju tērpu zīmējumus no 16. gadsimta otrās puses ceļotāju albumiem, vairākos redzami arī priekšauti (Spekke 1934, 1.–5., 9. att.). Šauršapsi priekšauts attēlots arī 16. gadsimta beigu Kurzemes jaunavas tērpa zīmējumā (sk. I att. pielikumā). Tāpat tie redzami 18. un 19. gadsimta Latvijas novadu iedzīvotāju zīmējumos.

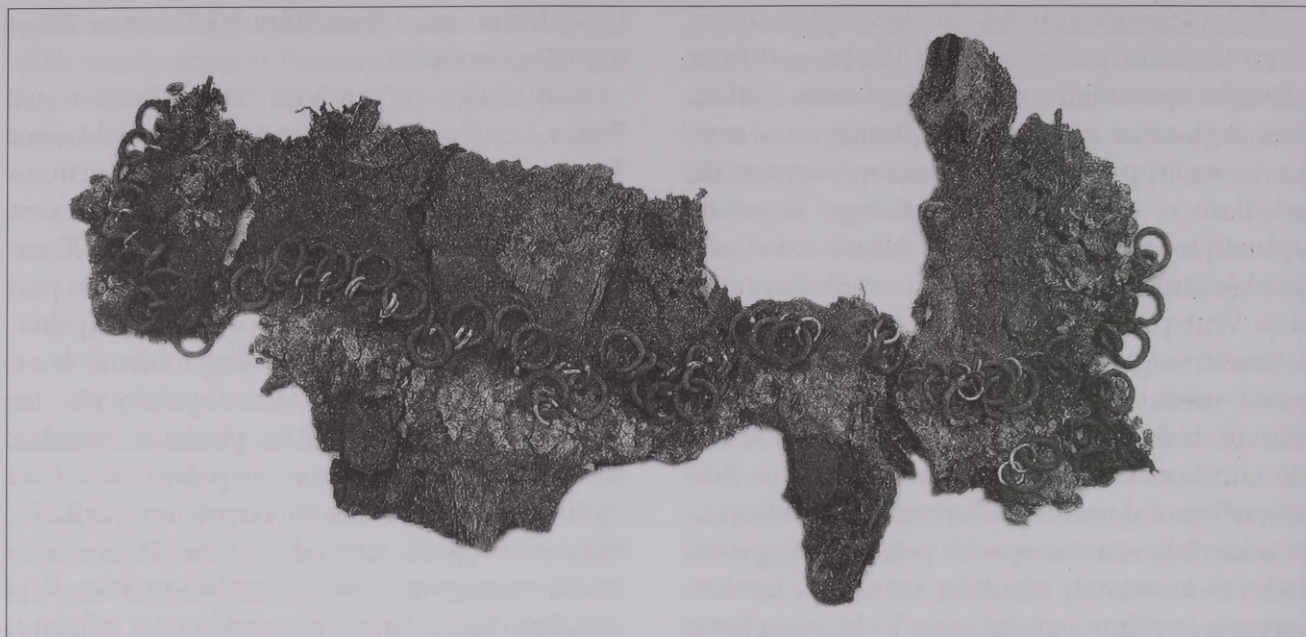
Šobrīd priekšauti kā sieviešu goda tērpa sastāvdaļa konstatēti vairākos 15.–16. gadsimta sieviešu apbedījumos Ziemeļkurzemē. Pašlaik šajā reģionā ir zināmas trīs atradumu vietas, kurās iegūti piecu rotātu priekšautu materiāli, no tiem – trīs Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos. Arī pārējās šobrīd zināmās priekšautu atradumu vietas koncentrējas tagadējā Ventspils rajonā. Lai gan iegūtie materiāli ir visai trūcīgi un fragmentāri un nedod iespēju pilnā mērā rekonstruēt ne seno priekšautu vizuālo izskatu, ne darināšanas tehniku, tomēr tie ļauj konstatēt to lietošanas faktu, kas līdz šim nebija dokumentēts. Latvijas arheoloģiskajā materiālā reti sastopamo priekšautu aprises izdevās konstatēt, strādājot uz vietas izrakumos pie atradumu atsegšanas. Tā kā visos šajos gadījumos no priekšautiem bija saglabājušies tikai to apakšmalā izvietotie metāla rotājumi, tos viegli iespējams sajaukt ar citu apģērba daļu detaļām. Par priekšautu augšdaļas izveidi un sējuma veidu pagaidām konkrētus materiālus nav izdevies iegūt. Tāpat nav iespējams precīzi noteikt, cik garš un cik plats bijis priekšauts, jo nevienā gadījumā nav saglabājušās auduma malas. Arī par priekšau-

tu auduma veidu pagaidām iegūtas vien fragmentāras norādes.

Visplašākā informācija saglabājusies par Puzes Lejaskroga 113. kapā esošo priekšautu. Tā apakšmala ar audumam piestiprināto metāla rotājumu atsedzās apmēram 10 cm zem ceļgala kauliem un bija novērojama 34–35 cm garumā kā 11 cm plata josla, kas sniedzās pāri abu kāju kauliem (64. att.). Audumā iestiprinātais rotājums bijis izkārtots divās taisnās horizontālās joslās priekšauta apakšmalā un vertikāli ejošās joslās abās priekšauta malās, stūros veidojot nelielus noapaļojumus. Pats audums pilnībā iznīcis, tāpēc rotājums balstījās tikai uz augsnes kārtas, ko izdevās neskartu izcelt, pateicoties koksnes paliekām, kas bija saglabājušās no kapa vietas izklājuma (65. att.). Priekšauta greznošanai izmantoti divu veidu rotājumi – divkāŗši, viens otrā iekabināti bronzas riņķīši un apaļas alvas rozetes. Tieši tādi paši rotājumi Ziemeļkurzemē izmantoti arī citu tērpu daļu greznošanai. Sakabinātie riņķīši bijuši atšķirīga izmēra – mazākais, kas bijis iestiprināts priekšauta audumā, gatavots no 1,2 mm resnas, apaļa šķērsriezuma stieples ar pamīšus ejošiem galiem, un tā ārējais diametrs

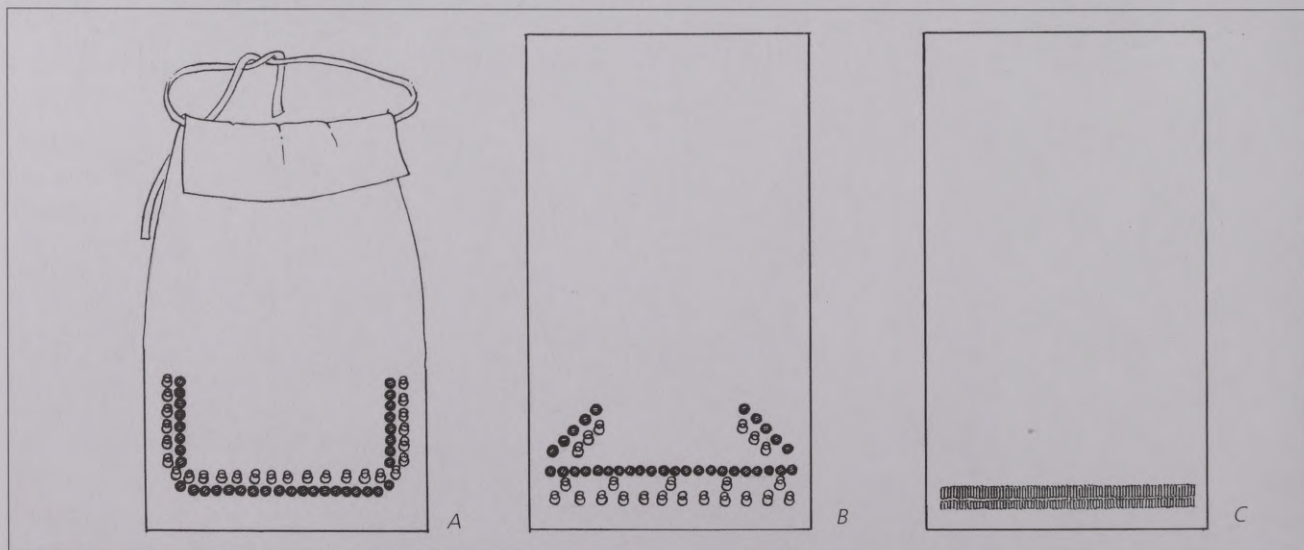
64. att. Atsegtā priekšauta apakšmala *in situ*. Lejaskrogs, 113. apbedījums. Foto A. Vijups

65. att. Priekšauta apakšmalas rotājuma paliekas. Lejaskrogs, 113. kaps. Foto R. Kaniņš

bijis 8 milimetri. Otrs riņķītis bijis masīvāks, gatavots no 2 mm resnas stieples, diametrā 1,5 cm liels, un tas iekabināts mazākajā riņķītī, kopā veidojot ap 1,8–1,9 cm platu, kustīgu rotājumu. Šie riņķīši audumā bijuši izvietoti ar 1,1–1,2 cm lielu atstarpi. Zem riņķīšu joslas priekšauta audumam bijusi piešūta atšķirīgu alvas rotājumu rinda. Lai gan tie gandrīz pilnībā sadalījušies, vietām vēl bija konstatējama to aptuvenā forma un izmēri. Apaļo ripas veida rotājumu diametrs bijis ap 1,5 cm, un vidusdaļā tiem izveidota neliela taisna laipiņa, kas izmantota piešūšanai. Nedaudz izceltā virsma bijusi

ar reljefu rievojumu. Pēc atsegtā rotājuma redzams, ka alvas ripiņas uz auduma bijušas izvietotas cita citai cieši līdzās, abos stūros veidojot noapaļojumus un turpinoties uz augšu vēl vismaz 6 centimetrus. Vertikālajās maļu joslās alvas rotājumi piešūti riņķīšu joslas iekšpusē (66. att. A). Lai gan rotājums stūros veidojies noapaļots, pats priekšauta audums, ticamāk, bijis taisnstūrveida. Līdzīgas stūros noapaļotas rotājumu joslas, kas uzšūtas uz taisna auduma gabala, zināmas no Somijā iegūto priekšautu rekonstrukcijas un to atdarinājumiem (Sinihameet kultavyot 2003, 60–61).

66. att. Priekšautu rotājumu veidi. I. Žeieres rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnīte
 A – Lejaskrogs, 113. kaps
 B – Užava, 49. kaps
 C – Lejaskrogs, 136. kaps

Pieļaujams, ka arī augšdaļas izveide un siešanas veids Latvijā atrastajiem priekšautiem varēja būt līdzīgs – taisnā auduma mala atlocīta uz ārpusi un, no apakšpuses apņēmot, apsietā ar saiti vai jostu. Tomēr iespējama arī auduma augšējai malai piestiprinātas audenes vai celaines izmantošana priekšauta sasiešanai.

Nav skaidrs, vai uz abu kāju kauliem atrastās divas bronzas taisnstūrveida plāksnītes Lejaskroga 113. apbedījumā uzskatāmas par rotājuma sastāvdaļu vai tām bijusi kāda cita funkcija. Šīs dubultās plāksnītes ar vienu sašaurinātu galu atradās 12,5 cm attālumā viena no otras tieši uz abu kāju kauliem, un starp abām metāla kārtām konstatētas ādas sloksnītes paliekas.

Tikai dažviet pie metāla rotājumiem bija saglabājušies sīki, līdz 2 cm lieli iziruša priekšauta auduma fragmenti, kas ļāvuši secināt, ka tas austs no jauktiem materiāliem – liniem un vilnas. Aušanai lietotie vilnas pavedieni bijuši vienkārtīgi, ap 1–1,5 mm resni, vērpti Z virzienā. Linu pavedienu izmēri vairs nav nosakāmi, jo tie pilnībā zaudējuši savu struktūru. Auduma blīvums varēja būt ap 8–10 linu x 6–8 vilnas pavedieni kvadrācentimetrā. Paraugu niecīgo izmēru un bojājumu dēļ grūti precizēt auduma veidu, jo linu pavedieni gandrīz sadalījušies, tomēr dažviet nojaušams četrnišu triniša pinums. Vietām saskatāmi arī sarkanīgas krāsas vilnas pavedieni, kas liek domāt, ka priekšauta audums bijis svītrains vai rūtains.

Līdzīga audumā ievērtā divdaļīgo riņķīšu josla 8–10 cm zem ceļgalu kauliem, tikai izliktā veidā konstatēta arī Lejaskroga kapsētas 147. apbedījumā. Bronzas saglabāšanās pakāpe šim atradumam bija ievērojami vājāka, jo bronzas rotājumi gandrīz pilnībā sadalījušies un sadrupuši. Spriežot pēc rotājumu paliekām, audums, guldot mirušo kapā, sakrokojies, radot rotājuma joslas izlocījumu. Ņemot vērā liekumu posmus, priekšauta rotājuma platums rēķināms tuvu pie 40 centimetriem. No priekšauta auduma izdevies konstatēt tikai nelielu (2x1 cm) paraugu ar gandrīz pilnībā sabrukušiem pavedieniem. Mikroskopā saskatāmās vienā virzienā lietoto linu pavedienu atliekas. Lini bijuši vienkārtīgi, vērpti Z virzienā. Pretējā auduma virzienā izmantoti

tāda paša vērpusa vilnas pavedieni divās krāsās – pamīšus divi zili un divi sarkani. Audums austs trīsnišu triniša tehnikā no 12 velku un 9–10 izaustiem audu pavedieniem vienā centimetrā.

Abiem aprakstītajiem līdzīga priekšauta apakšmalas rotājuma josla 8–9 cm platumā un ap 30 cm garumā atsegta arī 2003. gada arheoloģiskajos izrakumos Užavas centra kapsētas 49. apbedījumā. Arī šeit no priekšauta saglabāties tikai rotājums, kas bijis izkārtots trijās joslās (66. att. B). Līdzīgi kā Puzes Lejaskroga kapsētā atsegtajiem priekšautiem, auduma apakšmalā bijusi retināta divkārho riņķīšu rinda. Rotājumu izkārtojums šai gadījumā nebija tik simetrisks – riņķīši apakšējā joslā atradās 1,3–3,2 cm attālumā cits no cita. Otra, vēl retāka riņķīšu rinda izvietota 1,5 cm augstāk, tieši zem sekojošās alvas rotājumu joslas. Riņķīši iestiprināti audumā ik starp trim – pieciem alvas rotājumiem, kas šūti cits citam cieši līdzās. Rotājumu veidi un to izmēri identiski iepriekš aprakstītajiem. Malu rotājumu joslas šai gadījumā nav bijušas taisnas, bet noslipinātas virzienā uz auduma centru, veidojot asāku leņķi. Arī sānu daļu joslās izvietoti abu veidu rotājumi – vispirms alvas rotājumi, skaitā pa pieciem, un zem tiem bronzas riņķīšu virkne.

Dažviet pie riņķīšiem saglabājušies vairāki niecīgi auduma paraudziņi, no kuriem viens bijis malu apdarei lietotais audenes fragments. Sarkanīgo vilnas pavedienu mala izsekojama deviņu pavedienu platumā, bet par priekšauta audumu grūti ko spriest, jo paraugus sedz blīva, cieta masa, kas nepakļaujas attīrīšanai.

Nedaudz atšķirīgs no pārējiem ir Puzes Lejaskroga kapsētas 136. kapa kājgalī saglabāties priekšauta apakšmalas rotājums, kas arī atsedzās 15 cm zem ceļgala kauliem nedaudz izliktā veidā. Tā kā audums gandrīz pilnībā iznīcis, arī rotājums daudzviet sadalījies un turas kopā, tikai pateicoties bronzas patinas slānim. Rotājuma joslas platums rēķināms nedaudz pāri 30 centimetriem. Šajā gadījumā priekšauta rotājums sastāvējis no divām atšķirīga garuma vertikāli izvietotām bronzas spirālīšu rindām (66. att. C). Augšējās rindas spirāļu garums ir 1,8 cm, apakšējās – tikai 0,7 centimetri. Spirāles gatavotas ļoti smalkas – no 1 mm resnas bronzas stieples, to ārējais diametrs – 2,5 milimetri. Tās izkārtotas blīvā

rindā cita citai blakus. Domājams, spirāles vērtas nevis uz auduma velku pavedienu galiem, bet gan uz atsevišķiem pavedieniem un pēc tam uzšūtas audumam. Vairāki pavedieni saskatāmi arī starp abām spirāļu rindām, tomēr vājās saglabāšanās pakāpes dēļ grūti pateikt, vai tie bijuši ieausti vai tikai iepīti. Izdevies fiksēt arī nelielu priekšauta malas fragmentu ar abu spirāļu rindām un audumam pievienotu 8–9 mm platu audenes posmu, kas saglabājies trīs audu garumā. Audenes velkos likti septiņi vilnas pavedieni sarkanīgā un dzeltenīgā krāsā – malās pa diviem sarkaniem, vidū – dzeltens, sarkans, dzeltens. Arī audos lietoti vienkārtīgi, Z vērpusa vilnas pavedieni.

Visu minēto atradumu atsegšanas vieta – pāri abu kāju kauliem nedaudz zem ceļgala –, aptuveni vienāda, ierobežotais laukuma izmērs, kā arī fakts, ka rotājumi vienmēr konstatēti tikai vienā – virsējā slānī virs kāju kauliem, faktiski nerada šaubas par to saistību ar apskatāmo tērpa daļu.

Pēc šiem jaunatklājumiem iepazīstoties ar citu izrakumu pārskatiem un izanalizējot materiālus, jāsecina, ka arī 1936. gada arheoloģiskos izrakumos Jūrkalnes pagasta Darvedžos atsegtajā 3. apbedījumā apglabātajai sievietei bijis rotāts priekšauts. Apbedījumā konstatētie rozetveida alvas rotājumi, kas izvietoti vienā rindā virs abu kāju stilbu kauliem tūlīt zem ceļgaliem, varēja būt tikai no tērpa sastāvā ietilpstošā priekšauta apakšmalas rotājuma (AA 169). Par to liecina gan nelielais alvas rotājumu atradumu skaits, gan to izvietojums. Šai gadījumā labāk saglabājušos alvas rotājumu izmēri un veids atbilst Lejaskroga kapsētas atradumiem. Saskatāms, ka rotājumu virsma bijusi izcelta ar reljefu šķērsvītru joslu visapkārt. Vidusdaļā izveidota laipiņa rotājumu piešūšanai.

Identiski alvas rotājumi un dubultie riņķīši tikuši izmantoti arī citu tērpa daļu rotāšanai,

tāpēc ne vienmēr šādu rotājumu atradumu gadījumā var pieņemt, ka tie saglabājušās no priekšautiem. Tikai rūpīgi izvērtējot rotājumu izvietojumu un to daudzumu, iespējams tos saistīt ar kādu tērpa sastāvdaļu. Citviet Ziemeļkurzemē pārliecinošas liecības par priekšautu lietošanu šobrīd nav izdevies konstatēt.

Pamatojoties uz izrakumu pārskatu plānu zīmējumos redzamajām bronzas spirāļu galvasrotām, kas bijušas novietotas apglabāto sieviešu klēpī vai virs ceļgaliem, igauņu arheoloģe Marika Megi (*Mägi*) izteikusi pieņēmumu par rotātu priekšautu atradumiem dažos Dundagas Laukumuižas sieviešu apbedījumos, noturot galvasrotu spirāles par priekšautu apakšmalai uzšūtā rotājuma paliekām (Mägi 2002, 113). Savukārt, pārvērtējot līdzšinējos Igaunijas tekstilatrādumus, autore daudzus agrāk par priekšautu rotājumiem klasificētos atrādumus saistījusi ar villaiņu rotājumiem (Mägi 2002, plate 97: 2). Jāatzīmē, ka audumam uzšūtu bronzas spirāļu rotājumi, kādi tipiski Baltijas somu tekstilmateriāliem, Latvijas rietumdaļai nav bijuši īpaši raksturīgi un sastopami visai retos gadījumos.

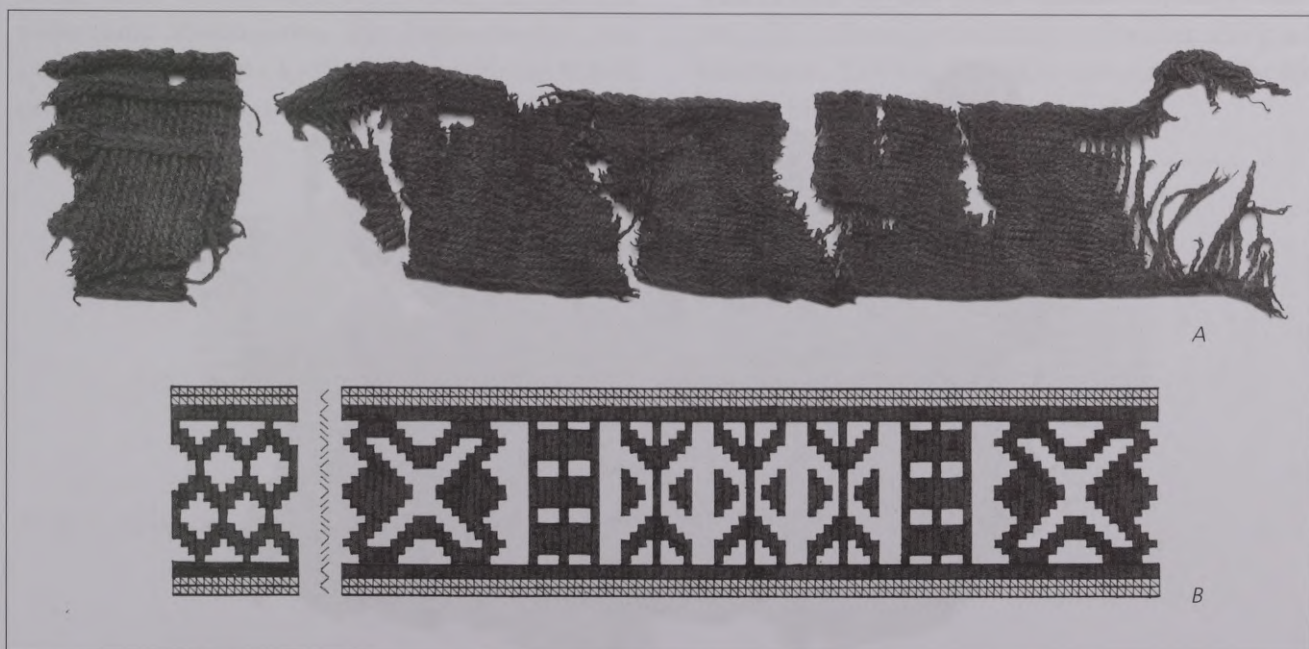
Nemot vērā jauniegūtos materiālus un to koncentrāciju visai nelielā teritorijā, priekšautus ar rotātu apakšmalu un celaiņu vai audeņu apdari varam uzskatīt par Ziemeļkurzemes reģionam raksturīgu sieviešu svētku tērpu sastāvdaļu vismaz 15.–16. gadsimtā, bet šobrīd vēl nav zināms, vai tie lietoti arī senāk. Tāpat ir daudz neskaidrību par jau zināmo priekšautu izveides principiem un apdares veidiem. Nelielā atradumu skaita dēļ šobrīd nav iespējams izdarīt kādus secinājumus par priekšautu nozīmi sieviešu tērpos un to iespējamo simbolisko nozīmi, tomēr atsevišķas likumsakarības ir nojaušamas – rotāto priekšautu atradumi iegūti vecāka gadagājuma sieviešu apbedījumos, kuros atrastas arī rotātās villaines un liels līdzīgi dotu rotu skaits.

TEKSTILĀS JOSTAS

Nozīmīga gan vīriešu un sieviešu, gan bērnu apģērba sastāvdaļa vienmēr bijusi josta. Jostas lietotas tērpa daļu saturēšanai, kā arī dažādu iedzīves priekšmetu un amuletu piekarināšanai. Tās darinātas gan no ādas, gan no tekstilmateriāliem – austas, gatavotas celos vai pītas. Kā vienkāršas, tā ar bronzas apkalumiem rotātas ādas jostas ilgstoši bijušas tikai vīriešu tērpa sastāvā. Sieviešu apģērbā ādas jostas ar metāla apkalumiem sastopamas, tikai sākot ar 15. gadsimta otro pusi, bet Rietumlatvijā kopš 16./17. gadsimta visai populāras kļūst ādas jostas ar bronzas kniediņu rotājumu un metāla ķēžu jostas jeb t.s. sleņģenes. Darbā detalizētāk apskatīti tikai tekstilo jostu atradumi, kas, neskatoties uz ādas un vēlāk arī metāla jostu plašāku izplatību, apskatāmajā laika posmā saglabājušas savu nozīmi. Tekstilo jostu atradumi arheoloģiskajos izrakumos ir ļoti reti. Arī vēsturisko laiku atradumu vietās iegūti tikai nedaudzi auduma jostu fragmenti un vairāki posmi, par kuru piederību šai apģērba daļai nav drošu liecību. Zināmie atradumi iegūti tikai sieviešu apbedījumos, bet neapšaubāmi tās lietojuši arī vīrieši. Auduma jostas saglabājušās ļoti fragmentāri, tāpēc iegūtie paraugi sniedz tikai daļēju ieskatu par

jostu izskatu. Tekstilās jostas darinātas gan vienkāršainas ar reljefu rakstu, gan arī svītrainas vai svītrainas ar skujiņām, vai rakstainas. Atsevišķos gadījumos konstatētas vairākas vienlaicīgi lietotas jostas. Divas un pat trīs dažādu materiālu jostas bijušas Zlēku Gaisiņu 26. un Kastrānes Skubiņu 3. kapā. Dažkārt saglabājušās atsevišķas norādes par jostu lietošanas veidu. Kā liecina atrastie tekstilo jostu fragmenti, tās bijušas vairākkārt apņemtās tērpam – no divām līdz trim reizēm. Šādi posmi ar vairākām jostas tinuma kārtām atrasti Ances kapulauka 6. sievietes apbedījumā, kurā iegūti septiņi 3,3 cm platas rakstainas jostas fragmenti. Viens no tiem ir saglabājis trīs paralēlas tinuma kārtas, liecinot par aptuveno jostas garumu (67. att. A). Ņemot vērā, ka josta bijusi apņemta trīs reizes, tās garums rēķināms ap 2,5–3 metriem. Tomēr tikai diviem nelieliem fragmentiem 14 cm garumā iespējams rekonstruēt rakstu, kas veido niecīgu daļu no jostas kopējā garuma (67. att. B). Jostas fragmenti ar vairākām tinuma kārtām ir arī starp Puzes Lejaskroga atradumiem.

Vislielākie un pilnīgāk saglabājušies celu jostu fragmenti, kuriem labi saskatāmas krāsas,

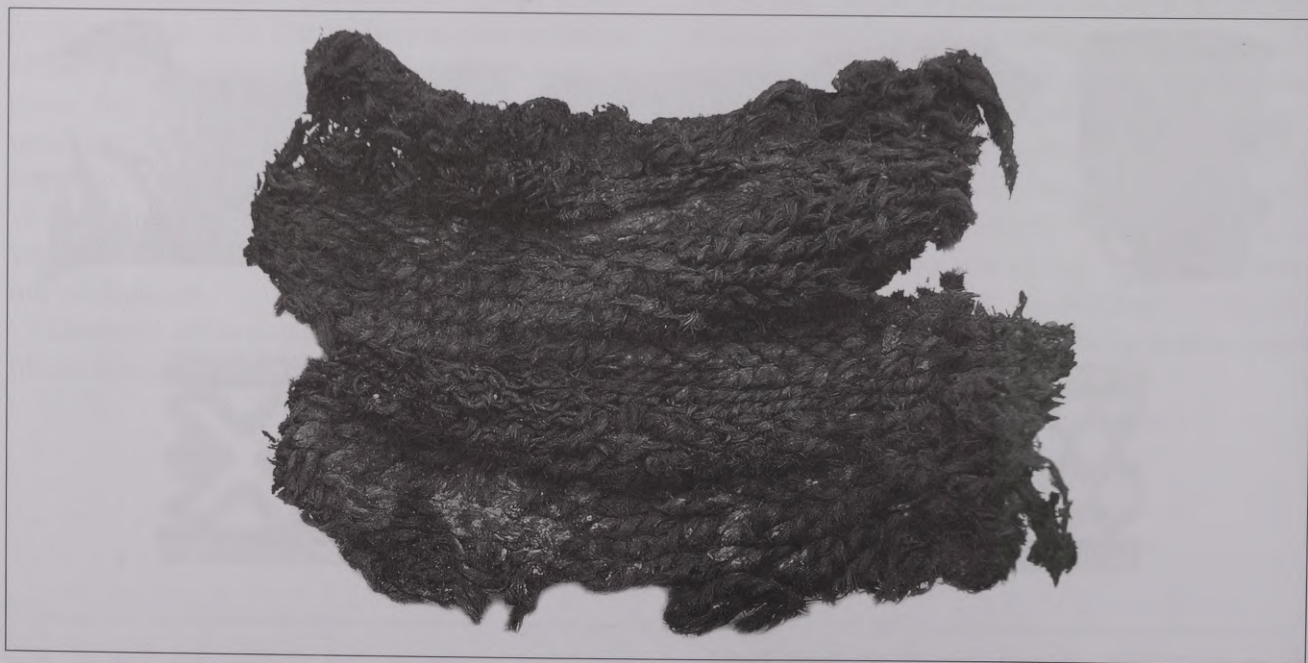
67. att. A – Celu jostas fragmenti. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš
B – I. Žeieres veidotā jostas raksta posma rekonstrukcija. Zīm. L. Treija

atrasti Lielvārdes kapsētas apbedījumā kopā ar adītajiem cimdiem. Josta bijusi 3,2 cm plata, austa 22 celos no sarkanbrūnas, brūnas, dzeltenas un zilas krāsas šķeterētiem vilnas pavedieniem (sk. XIII att. pielikumā). Garenvirzienā svītrainā josta ar trim skujiņu joslām bijusi apņemta trīs reizes un nostiprināta, sasienot dubultā mezglā. Brīvie jostas gali bijuši 15 cm gari un noslēgušies ar vienkāršām, posmos sagrieztām bārkstīm, kas saglabājušās 5,5 cm garumā. Citviet materiāli par jostu galu garumu un apstrādi nav saglabājušies. Diemžēl Lielvārdes kapsētas atradumi nav iegūti izrakumu laikā, tāpēc materiāls nav precīzi datējams. Mazāki līdzīgas 3,5 cm platas celu jostas fragmenti, kur līdztekus vilnai izmantoti arī linu pavedieni, atrasti Madonas kapulauka 80. apbedījumā, kas datējams ar 17. gadsimtu (sk. XIV att. pielikumā). Līdzīgi, domājams, datējams arī Lielvārdes kapsētas atradums.

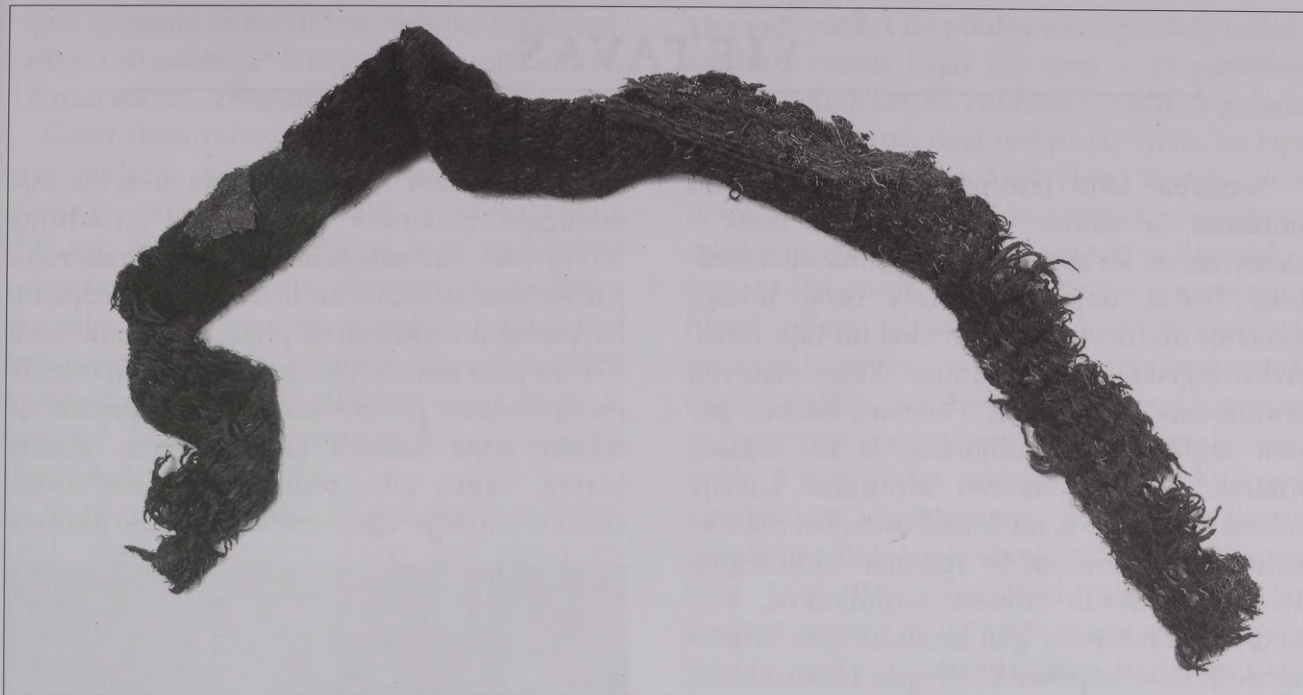
Celu jostu fragmenti konstatēti arī vairākos Puzes Lejaskroga apbedījumos. 134. kapā atrastās jostas fragmentu malām un audiem lietoti rupjāki sarkani vilnas pavedieni, bet vidusdaļā, izmantojot atšķirīga biezuma pavedienus un grupējot tos joslās un posmos mainot celu griešanas virzienus, veidota vienkrāsaina reljefa virsma (68. att.). Vietās, kur mainās celu griešanas kārtība, atšķirīgie sarkanie audu pavedieni nelielos posmos parādās jostas virspusē. Vienkrāsainas – tumši zilas reljefas celaines fragmenti, kas gatavoti no

ievērojami smalkākiem pavedieniem, atrasti arī Dundagas Laukumuižas 4. apbedījumā (sk. 15. att.). Lai gan atrašanas apstākļi nav precīzi norādīti, ticamāk, ka celaine izmantota kā josta.

Arī no nedaudzajām austajām jostām saglabājušies vienīgi nelieli paraugi. Tās darinātas gan tikai no vilnas, gan vilnas un linu pavedieniem. Jostas bijušas samērā šauras – ap 2 cm platas un vienkāršas – vienkrāsainas, svītrainas vai ziedainas, bez sarežģītākiem rakstiem. Gadījumos, kad izmantoti divi atšķirīgi materiāli, no kuriem viens ir lins, tas visbiežāk iznīcis, apgrūtinot jostu rekonstrukcijas iespējas. Šādu, no diviem dažādiem materiāliem austu izstrādājumu paliekas, no kuriem viens materiāls pilnībā sadalījies, vairākkārt konstatētas starp tekstilatrādumiem Ziemeļkurzemes apbedījumos Laukumuižā, Ancē, Lejaskrogā. Šobrīd nav iespējams noteikt, vai atrastie paraugi bijuši no jostām, saitēm vai arī vienkārši iziruša pusvilnas auduma, jo saglabājušies tikai atsevišķie velku pavedieni brūnā un sarkanā krāsā ar audenēm raksturīgo pavedienu izliekumu un sikiem linu šķiedru atlikumiem dažās izlocījumu vietās. Lielāku skaidrību nevieš arī paraugu atrašanas vietu analīze, jo tās ir ļoti dažādas un ne vienmēr precīzi fiksētas. Tā Laukumuižas 27. apbedījumā šādi fragmenti atrasti zem kreisās kājas sietavas aptinuma. Ņemot vērā, ka tajā saglabājušies arī sietavu celaiņu posmi, jāšaubās, vai austie paraugi

68. att. Celu jostas fragments. Lejaskrogs, 134. kaps. Foto R. Kaniņš

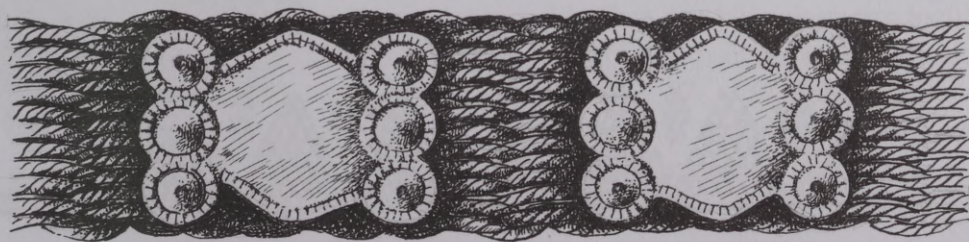
69. att. Austās jostas fragments. Gaisiņi, 26. kaps. Foto R. Kaniņš

piederējuši sietavu apsējiem. Ances 6. apbedījumā līdzīgi audēju paraugi atradās vidukļa rajona tekstiltradumu grupā, kurā bija arī rakstainās ceļu jostas fragmenti.

Divu dažādu jostu fragmenti atrasti Zlēku Gaisiņu 26. apbedījumā. Viena no tām – vienkāršaina, 2 cm plata audene no tumšas krāsas vilnas pavedieniem – konstatēta lielāka auduma gabala iekšpusē (69. att.). Saglabājušies fragmenti veido 70 cm garu jostas posmu ar vienā malā saskatāmām šuvuma caurumiņu paliekām. Pieļaujams, ka josta varēja būt izmantota auduma krokojuma nostiprināšanai un saturēšanai, kas atradās turpat blakus. Tas

bija krāsains pusvilnas auduma fragments ar blīvām, sīkām pretielocēm. Arī šai jostai audu pavedieni bijuši ievērojami biežāki. Otrās jostas fragmenti atrasti šķērsām viens pār otru apbedījuma sānu daļā kopā ar monētām. Josta bijusi 1,7 cm plata, austa no sarkaniem, ziliem vilnas un linu pavedieniem.

Netipiskāks austās jostas fragments saglabājies Slutišķu 128. apbedījumā pie dzelzs naža (VI 277: 271). Tā bijusi vienkārša, 1,7 cm plata tumšas krāsas (brūna vai zila) vilnas pavedienu audene ar virspusē uzšūtiem 2,5 cm gariem bronzas plāksniņu rotājumiem (70. att.).

70. att. Austā josta ar uzšūtiem bronzas rotājumiem. Slutišķi, 128. kaps. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

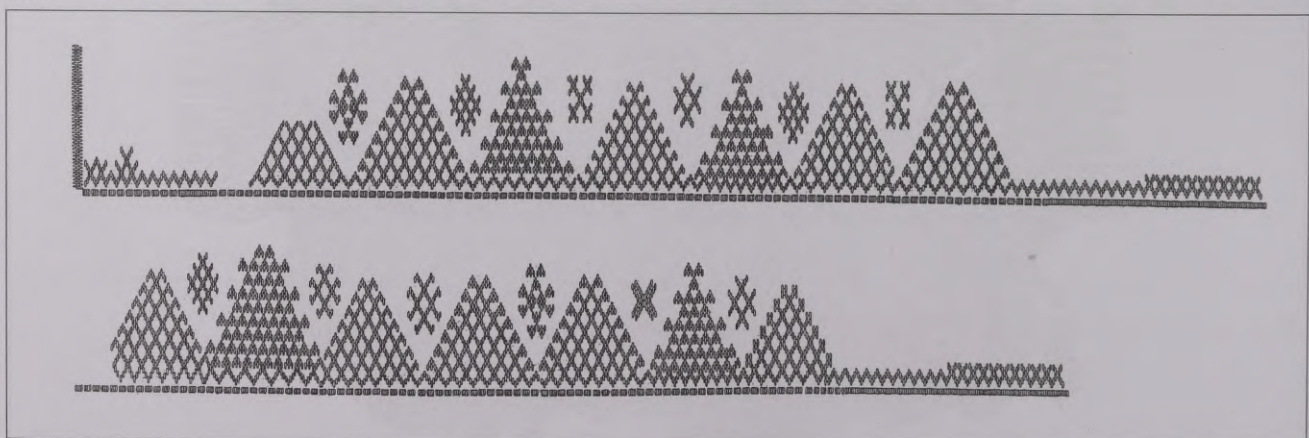
SIETAVAS

Senākais kāju ietērpšanas veids bija to notīšana ar šauru, speciāli austu lenti – sietavām, ar ko spirālveidīgi notina apakšstilbus. Pēdas daļai izmantots otrs, līdzīgi gatavots audums – kājauts, tikai tas bijis īsāks. Arheoloģiskajos izrakumos kāju sietavas konstatētas diezgan reti. Pārsvarā liecības par tām saglabājušās gadījumos, ja tās bijušas rotātas. Senākie sietavu atradumi Latvijā šobrīd zināmi no 8. un 9. gadsimta, bet plašāks materiālu apjoms par šo apģērba veidu iegūts 11.–13. gadsimta libiešu kapulaukos, kur sietavas konstatētas gan sievietes, gan vīriešu apbedījumos, kopskaitā 26 kapos (Zariņa 1988, 15. tab.).

Uz šajā grāmatā apskatāmo laika posmu attiecināmi sietavu atradumi šobrīd zināmi tikai astoņi, lielākā daļa no kuriem iegūti nelielā Ziemeļkurzemes reģionā – tagadējā Ventspils rajonā. Tikai divi mazi sietavu fragmenti atrasti Rīgā, izrakumos pie Pētera baznīcas, un viens Zaubes Bērzmuižā. Tur atrastais 14 cm platais brūnas krāsas vienkārtņa auduma posms ar vienkāršajām eģes malām, visticamāk, saglabājies no sietavas vai kājauta. Citās vietās pārliecinoši pierādījumi kāju sietavu audumu atradumiem nav saglabājušies.

Lai gan visi uzskaitītie sietavu atradumi savulaik jau ir aprakstīti dažādās publikācijās, pamatzīņas par tiem ietvertas arī šajā darbā. Ilgu laiku Dundagas Laukumuižas 27. sievietes apbedījumā saglabājušās, ar smalkiem bronzas

riņķīšiem grezni izrakstītās kāju sietavas bija vienīgais zināmais šāda veida atradums (71. att. A). Tās sniegušas ļoti plašu materiālu par sietavu izveides un lietošanas principiem. Divpadsmit centimetrus plato un vairāk nekā 330 cm garo sietavu tinums iesākts zem ceļgala un noslēdzies pie potītes, kur nostiprināts ar celaini, kopā veidojot vismaz piecas tinuma kārtas. Tumši zilo, rombveida triniņi austu sietavu augšējā eģes mala visā tās garumā

71. att. A – Laukumuižas 27. kapa sietavas *in situ*. Foto E. Freiberga

B – A. Siliņas veidotā sietavu galu raksta rekonstrukcija. Pēc: E. Šnore 1938, Dundagas kājauti

bijusi apņemta ar smalkiem bronzas riņķīšiem. Riņķīšu diametrs ir 4 mm, un tie gatavoti no 0,8 mm resnas, griezumā apaļas stieples.

Greznākais rotājums, kas sniedzies gandrīz visa auduma platumā, izvietots tikai noslēdzošajā galā, kas atradās potītes rajonā (71. att. B). Vienai sietavai bija saglabājies pagaidām vienīgais zināmais auduma noslēguma gals, kas arī apņemts ar riņķīšu joslām. Bez tam atsegta kājauta auduma mala, kas daļēji noseģusi sietavu pēdējo tinuma kārtu, tādējādi norādot, ka kājai vispirms aptīta sietava un tikai pēc tam pēdas daļa.

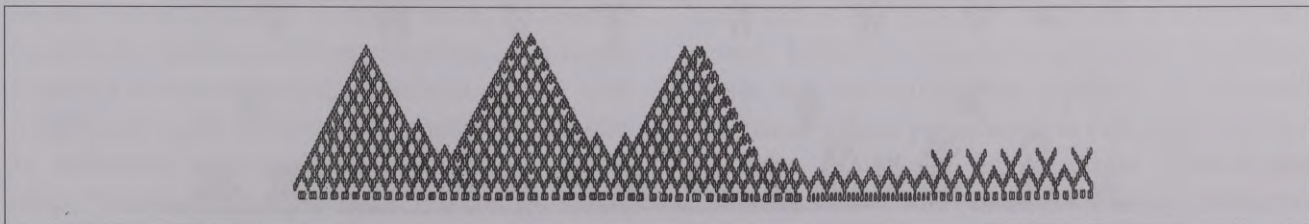
Jauni grezni izrotātu sietavu atradumi iegūti 1991. gada izrakumos Ancē, kur vienā no sieviešu apbedījumiem (6. kapā) bija labi saglabājušās ar bronzas riņķīšiem rotātas sietavas (72. att. A). Kājas tinumi šeit veidoti pretējā

A

virzienā – sākot no potītes uz augšu līdz celim, veidojot vienai kājai 12, otrai – 11 pamīšus ejošas tinuma kārtas. Atlikušais auduma gabals kājas aizmugures daļā ieslīpi novirzīts uz leju potītes virzienā, nosedzot visas iepriekš veidotās tinumu kārtas, un pie potītes nosaitēts ar rakstainu celaini. Tinumi veidoti simetriski – katrai kājai pretējā virzienā. Sietavas austas no tumši ziliem vilnas pavedieniem neregulārā rombveida trinītī, kas brīžam mijas ar skujuainā trinīša joslām. Arī šīs sietavas speciāli austas 11 cm platas, par ko liecina auduma malās veidotās 4 mm platās maisveida eģes. Audums darināts no vienkārtīgiem, pretējos virzienos vērptiem vilnas pavedieniem, un tā blīvums bijis 16Vx10A kvadrātcimetrā. Tā kā sietavas attinot sadalījušās vairākos fragmentos un tām nav saglabājušies auduma gali, precīzs sietavu garums nav nosakāms. Esošo fragmentu kopgarums kreisās kājas sietavai bija ap 340 cm, bet labās kājas sietavai – tikai ap 290 centimetru. Domājams, ka sietavu garums bijis ap 350 cm, kas saskan arī ar iepriekš aprakstīto Dundagas Laukumuižas 27. kapa sietavu izmēru. Ar abu kāju sietavu fragmentu garuma atšķirībām saistīts kāds interesants fakts, kas atklājās audumu attīšanas procesā. Izrādījās, ka arī šīm sietavām noslēguma gals bijis greznāk rotāts ar audumā ieaustiem bronzas riņķīšiem (72. att. B). Šāds fragmentārs noslēguma gals 20 cm garumā gan bija saglabājies tikai vienai sietavai un varbūt tieši šī iemesla dēļ paslēpts zem pārējām tinumu kārtām potītes rajonā. Pēdas auta auduma fragmenti šajā gadījumā nebija saglabājušies. Arī šo sietavu izmantošanas laiks bijis līdzīgs iepriekš aprakstītajām – 13./14. gadsimts.

Liecības par kāju sietavām iegūtas arī Puzes Lejaskroga kapsētas izrakumos sieviešu apbedījumos – 82., 130. kapā un kādā izpostītā apbedījumā. Arī šeit tās bija saglabājušās, pateicoties izmantotajam metāla rotājumam.

B

72. att. A – Sietava ar augšmalā redzamo brunču apakšmalu, pielīpušo villaines audumu un apakšmalā esošajām sietavu celainēm. Ance, 6. kaps. Foto R. Kaniņš

B – I. Žeieres veidotā sietavas gala rotājuma rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnite

Labi saglabājušās un līdzīgas Ancē un Laukumuižā atrastajām bija sietavas, kuras piederējušas jau senatnē izpostītam sievietes apbedījumam Puzes Lejaskrogā. Postījums radies, ierokot senajā apbedījumu vietā jaunāku laiku apbedījumus. Katra no šīm sietavām tika atrasta citā iemērītā laukuma vietā un dažādos novietojuma stāvokļos. Lielākā laukumā ap abām sietavām dažādā dziļumā konstatēti arī villaiņu malu celaiņu fragmenti ar ieauštiem bronzas riņķīšiem. Šo atradumu kopsaderība šaubas nerada, jo apbedījumos ar greznām sietavām vienmēr līdzī dotas arī līdzīgi rotātas villaines. Viena

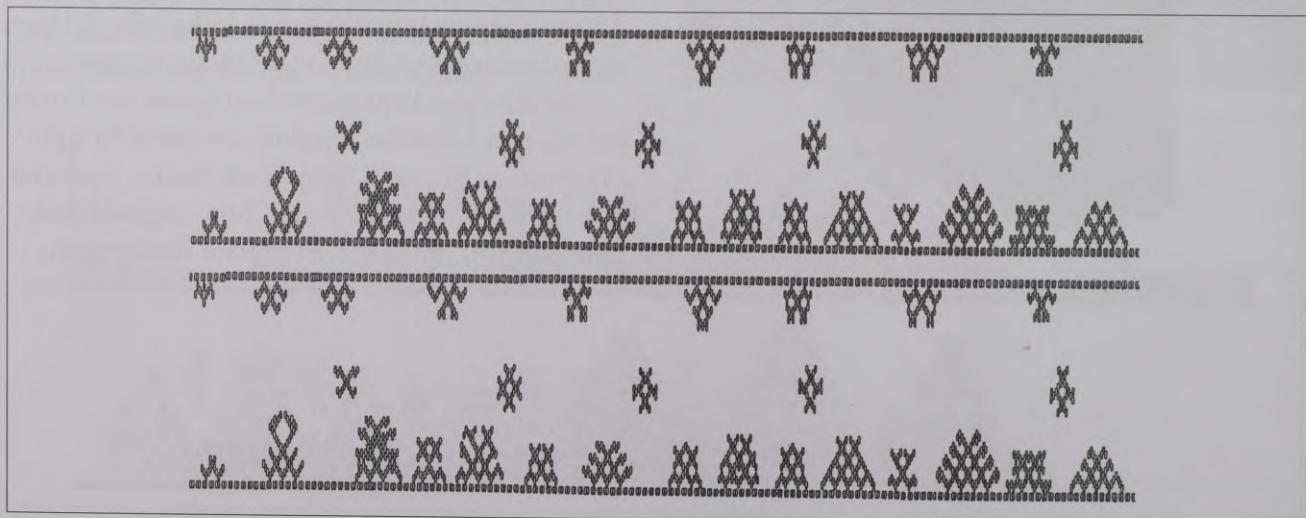
sietava bija vājāk saglabājusies – tikai septiņas tinuma kārtas, kas bija izsekojamas 16 cm garā un 12–13 cm platā joslā (73. att. A). Tinot katra nākamā josla likta ar 0,7–1,5 cm lielu atstarpi. Neskarts palicis arī slīpi novirzītā noslēguma gala fragments. Otra sietava bija saglabājusies gandrīz pilnībā, nedaudz bojāts bija tikai pats noslēguma gals (73. att. B). Sietavas tinums

A

B

C

73. att. A, B – Lejaskroga kāju sietavas no postītā apbedījuma *in situ*. Foto A. Vijups
C – I. Žeieres veidotā sietavu gala rotājumu rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

74. att. Kājauta auduma fragmenti. Lejaskrogs, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

sniedzās 32 cm garumā, un tā platums potītes rajonā bija 12 cm, bet tuvāk ceļgalam – 17 cm. Labi rekonstruējams arī tinuma veids – sietava sāka tīt no ceļgala uz leju ar 1–3 cm lielām atkāpēm. Pie potītes auduma noslēguma gals ieslīpi pār tinumu atvirzīts atpakaļ uz ceļgalu, kur nostiprināts ar vairākās kārtās apņemtu apsēju. Sietavu audums bija 10 cm plats, ar 3 mm platām maisveida eģēm abās malās. Tas austs skujainajā četrnīšu trinītī no vienkārtīgiem, pretējos virzienos vērptiem ziliem vilnas pavedieniem. Vienas sietavas audums sākotnēji austs rombveida trinītī, bet jau pēc 8 cm sekojusi pāreja uz skujaino trinītī. Nītījuma virziens mainīts ik pēc sešiem velku pavedieniem. Auduma blīvums 16Vx12A pavedieni kvadrācentimetrā. Sietavas bijušas rotātas ar eģes malai aplocītu bronzas riņķīšu joslām un ar audumā ieausto bronzas riņķīšu veidotiem ģeometriskiem rakstiem. Auduma augšējās malas rotātas tikai nelielā posmā virs noslēguma galu greznajiem rakstiem. Riņķīši ar nelielām atstarpēm apņemti eģes malai blīvā, taisnā joslā apmēram 60 cm garumā, liekot tos pa diviem kopā. Bronzas riņķīši apņemti arī sietavas apakšmalai, tikai krietni garākā posmā – divu metru garumā, tomēr

nevienā malā rotājums nav sniedzies līdz auduma galam. Arī šīm sietavām auduma nobeiguma gali nebija saglabājušies, bet to garums rēķināms tuvu jau iepriekš aprakstīto sietavu garumam – pāri trim metriem.

Sietavu noslēguma gali ap 40 cm garumā greznoti ar audumā ieaustiem bronzas riņķīšiem, kas izkārtoti trīs paralēlās joslās, veidojot dažādas ģeometriskas figūras (73. att. C). To izmēri, skaits un veidi ir atšķirīgi un rakstu izkārtojums nesimetrisks.

Saglabājušies arī vairāki kājauta fragmenti (74. att.), kas atsedzās uz vienas no sietavām potītes rajonā virs zilā sietavu auduma, daļēji nosedzot grezno rotājumu. No kājauta bija saglabājušās divas tinuma kārtas, kas sniedzās virs apava augšmalas. Kājauta auduma platums un kvalitāte maz atšķiras no sietavu auduma – tas bijis 11 cm plats, auduma blīvums 14Vx10A kvadrācentimetrā. Audums austs no vienkārtīgiem, gaišiem, Z virzienā vērptiem vilnas pavedieniem četrnīšu trinītī ar nelielām maisveida eģēm malās. Centimetra attālumā no abām malām mainīts nītījuma virziens, ieaūžot trīs atšķirīgas kvalitātes pavedienus zilā krāsā. Kājauta auduma mala lietošanas gaitā nedaudz deformējusies, un,

audumu tinot, tas vietām sašaurināts, veidojot vienā malā nelielas ieloces.

Ņemot vērā visu trīs grezni rotāto sietavu lielo līdzību, arī Puzē atrastās varētu attiecināt uz to pašu laiku kā Ances un Laukumuižas sietavas – 13./14. gadsimtu. Šo trīs Ziemeļkurzemes rotāto sietavu salīdzinājums liecina par to kopēju izcelsmi vienā amatnieku darbīcā. Atšķiras tikai noslēguma galu rotājums, kas katram sietavu pārim bijis citāds. Ances kapsētas sietavām rotājums – piramidālās figūras – izvietots vienā limenī auduma apakšmalā, aizpildot gandrīz visu auduma platumu. Laukumuižas kapsētas sietavu rotājumi bijuši izvietoti gar auduma augšējo malu, izkārtojot tos divos līmeņos. Raksti bijuši dažādu izmēru, lielākie – piramidāli un veidoti ar smailēm uz leju, bet mazākie – brīvajos laukumos starp lielo figūru galotnēm. Puzes Lejaskroga sietavu raksti bijuši izkārtoti trīs joslās. Tie bijuši mazāka izmēra un daudz lielākā skaitā – vienas sietavas galā izvietotas 29 zīmes – 15 apakšmalā, 5 vidū un 9 augšmalā, bet otrai sietavai 26 zīmes – attiecīgi 14 apakšmalā, 5 vidū un 7 augšmalā.

Sliktāk saglabājušās un ne tik grezni rotātas bijušas Puzes Lejaskroga 82. apbedījumā konstatētās sietavas (75. att.). To paliekas daļēji bija saskatāmas 30 cm garumā abu kāju apakšstilbu rajonā. Reāli auduma fragmenti saglabājušies

75. att. Kāju sietavas fragments.
Lejaskrogs, 82. kaps. Foto R. Kaniņš

tikai vietām nelielos posmos no sietavu augšmalas, kur bijis izvietots bronzas rotājums, un ādas apava iekšpusē. Rotājums bijis vienkāršs – auduma eģes malai aplocīti mazi bronzas riņķīši, kas ar nelielām – 5 mm atstarpēm grupēti pa diviem kopā. Šāds auduma posms ar bronzas riņķīšu rotājumu ap vienu eģes malu saglabājies 40 cm garumā. Sietavas austas skujainā trinitī no vienkārtīgiem, Z virzienā vērptiem vilnas pavedieniem zilā krāsā, ar 5 mm platām maisveida eģēm abās malās. Nītījuma virziens audumam mainīts ik pēc sešiem velku pavedieniem. Auduma blīvums bijis 12–14Vx10–11A pavedieni kvadrātcentimetrā. Sietavu tinuma veids nelielo fragmentu dēļ nav droši rekonstruējams, tomēr domājams, ka tās tītas no potītes uz augšu un noslēguma gals no ceļgala slīpi novirzīts uz leju. Atsevišķās vietās sietavu rajonā atsegtas arī mazas bronzas spirālītes, tomēr konkrēta to saistība ar audumu bija grūti konstatējama. Pieļaujams, ka tās varētu būt no iznīkušo, sietavu nostiprināšanai domāto saišu galu rotājuma. Starp sietavas fragmentiem un apava ādas atliekām atrasti arī nelieli mazliet rupjāka vilnas auduma fragmenti, iespējams, no pēdas auta. Šis audums austs četrnīšu trinitī no vienkārtīgiem, Z virzienā vērptiem, 1 mm resniem pavedieniem. Auduma blīvums bijis 9x8 pavedieni kvadrātcentimetrā. Apbedījums datējams ar 13. gadsimta beigām vai 14. gadsimta sākumu.

Arī ar 15. gadsimta sākumu datētajā Puzes Lejaskroga 130. kapā konstatētas rotātas sietavas, no kurām bija saglabājušies tikai atsevišķi rotāto malu posmi abu kāju apakšstilbu rajonā 12 cm platās joslās, kurās bija saskatāmas četras masīvas auduma malu tinuma kārtas, kas bijušas apņemtas ar bronzas riņķīšiem (76. att.). Apakšējā tinuma kārtā atradās 10–11 cm attālumā no potīšu rajonā konstatētajām apavu sprādzēm. Pats sietavu audums saglabājies tikai atsevišķu pavedienu veidā pie smagnējās auduma malas. Saskatāmi zili vienkārtīgi vilnas pavedieni, kas vērpti Z virzienā, tomēr auduma veids un tā blīvums nav nosakāms. Malai apliktie bronzas riņķīši salīdzinājumā ar citiem zināmajiem atradumiem ir masīvāki un atšķirīga izmēra – gatavoti no 8 mm resnas bronzas stieples, ar 1–1,6 cm lielu ārējo diametru. Riņķīšu gali,

apņēmot auduma malu, nav bijuši cieši saspiesti kopā kā parasti, bet atstāti nedaudz vaļā. Šajā gadījumā sietavu auduma platums un tinuma veids vairs nav nosakāms.

Ievērojami mazāk materiālu par kāju sietavām iegūts 1957. gadā izrakumos Rīgā vietējo iedzīvotāju apbedījumu vietā pie Pētera baznīcas. Kā lasāms izrakumu pārskatā, liecības par sietavām konstatētas divos apbedījumos – 1. un 7. kapā (Pāvele 1959, 24–27, 35–36). Pirmajā sievietes apbedījumā no sietavām bija saglabājies 8x4 cm liels vilnas auduma fragments kopā ar apsēja posmiem, kas atsedzās virs kreisās kājas apava malas. Apava iekšpusē atrasts vēl cits, atšķirīgs auduma fragments, kas bija saglabājies no pēdas auta, kā arī 541 bronzas riņķītis no izirušā rotājuma. Otrās kājas apavā saglabājušies tikai 56 metāla rotājumi. Novērots, ka tie bijuši izkārtoti pāros – trīs pāri vienā centimetrā, līdzīgi kā citiem atradumiem. Lai gan materiāla sairšanas dēļ vairs nav skaidri nosakāms, vai rotāts bijis pats audums, tikai tā mala vai nostiprināšanai lietotā celaine, ticamāk, ka riņķīši grupiņās bijuši aplikti sietavas malai, līdzīgi kā tas vērojams Puzes Lejaskroga 82. kapā. Pētera baznīcas kapsētas 7. apbedījumā pie apaviem konstatēti tikai atsevišķi nelieli auduma fragmenti, kas nedod iespēju precizēt, vai tie bijuši no sietavas vai kājauta auduma. Lai gan publikācijā nav norādīts mirušā iespējamais dzimums, spriežot pēc rotām un apavu lieluma, tas bijis vīrieša apbedījums. Visai vāji saglabājušies auduma fragmenti austi vienkārtna tehnikā no vienkārtīgiem, Z virzienā vērptiem vilnas pavedieniem. Auduma blīvums bijis ap 12–14x10–12 pavedienu kvadrācentimetrā.

Citviet 13.–18. gadsimta arheoloģiski pētītajos objektos nav izdevies atklāt pietiekamas norādes, lai apbedījumu kājgalī atrastos auduma fragmentus varētu saistīt ar sietavu lietošanu, tomēr tas nenozīmē, ka tādu nav bijis. Kā redzams, tie saglabājušies, tikai pateicoties īpašiem nosacījumiem – vairumā gadījumu tas bijis bronzas rotājums, bet Rīgas atradumiem noteicošais bijis augsnes sastāvs.

No skaitliski nelielā 13.–18. gadsimta sietavu materiālu daudzuma tomēr iespējams uzzināt visai būtiskus faktus – rotātās un,

76. att. Lejaskroga 130. kapa kājgalis ar atsegtajām sietavu paliekām, rotāto villaines malu un bronzas apavu sprādzēm *in situ*. Foto A. Vījups

jādomā, arī nerotātās sietavas bijušas ap trīsarpus metru garas, darinātas no labas kvalitātes materiāliem – vienkārtīgiem vilnas pavedieniem, kas parasti vērpti pretējos virzienos. Audums speciāli auster 10–14 cm platumā, ar biežākām maisveida eģēm malās, lai to varētu ērti aptīt kājām un sietavas arī labi izskatītos. Pietiekami plašs ir to sniegtais praktiskā pielietojuma materiāls – zināmi divi tišanas veidi – no potītes uz augšu un no ceļgala uz leju. Pāri par trim metriem garo audumu tina ap kāju turp un atpakaļ, veidojot apmēram 12 tinuma kārtas. Atkarībā no tinuma virziena auduma gals nostiprināts ar vairākām – līdz pat piecām kārtām notītu šauru celaini potītes vai ceļgala rajonā. Tinot celaines kārtas sekojušas cita citai šaurā joslā, nevis liekot tās krusteniski visas sietavas garumā. Jāpiebilst, ka senatnē, tinot sietavas ap kāju, to audums

nekad nav bijis sagriezts pretējā virzienā, lai tas labāk piegulētu, kā to mēdz darīt sietavu nēsātāji mūsdienās. Sietavu audumu neizmantoja pēdas noseģšanai, tam kalpoja cits apmēram tikpat plati austs, mazliet atšķirīgas kvalitātes audums, ko aptina pēdai jau pēc sietavu uztīšanas, nedaudz nosedzot sietavas apakšējo kārtu. Šobrīd precīzs autu garums nav zināms, bet aprēķini liecina, ka tas varētu būt pusotra metra robežās. Līdz šim visas atrastās sietavas bijušas gatavotas tikai no vilnas un lielākoties krāsotas tumši zilā krāsā.

Lai gan sietavu atradumu nav saglabājies daudz, secināms, ka greznas, ar bronzu izrotātas sietavas bija liels retums un vairumā gadījumu tās bijušas vienkāršas, nerotātas. Rotātajām sietavām, kas atrastas Ziemeļrietumkurzemē, raksturīgi labas kvalitātes materiāli, reti lietotais skujainā vai rombveida triniša auduma veids un tumši zila krāsa. Tas liek domāt, ka sietavām bijusi ļoti nozīmīga loma sieviešu tērpa komplektā. Redzams arī, ka to rotāšanas tradīcijas neizsīka līdz pat 16. gadsimtam. Kāju sietavu lietošana, kā to apliecina arī rakstītie avoti un ikonogrāfiskais materiāls, visas Latvijas teritorijā pastāvējusi līdz 19. gadsimta beigām. Par sietavu izmantošanu 17. gadsimta otrās puses Kurzemes vīriešu apģērbā lasāms J. A. Branda sniegtajos aprakstos: *..pēdas un stilbus aptin ar autiem pāri lieliem, ietinot arī bikšu galus* (citēts pēc: Karnups 1936, 111). Šeit pieminētas arī sievietes, kas *stilbus līdz locītavām aptin autiem un notin prievītēm* (turpat, 112). Vēl norādīts, ka Vidzemē gan sievietes, gan vīrieši svētku dienās lietojuši baltas lina sietavas. Kā lina, tā vilnas sietavas 18. gadsimta otrās puses

un 19. gadsimta sākuma latviešu un igauņu tērpos atzīmējis igauņu mācītājs Augusts Vilhelms Hupels (Karnups 1936, 118). Tās minētas un vairākos zīmējumos arī redzamas daudzos citos tērpu aprakstiem veltītos darbos un krājumos – gan Johana Kristofa Broces, gan Oto Hūna un Pētera Blaua sniegtajos materiālos. Arheoloģiskajā materiālā šobrīd gan nav izdevies konstatēt no līnēm darinātus sietavu audumu fragmentus.

Sietavu ilgstošai izmantošanai varētu būt vairāki skaidrojumi. No vienas puses, to varam uztvert kā ļoti ilgi saglabājušos, noturīgu tradīciju ar zināmu simbolisku nozīmi, par ko liek domāt tieši rotāto un vairumā gadījumu tumši zilo sietavu eksistence. Tās zināmas jau no 7./8. gadsimta un nepārtraukti līdz pat 19. gadsimta beigām. To apliecina arī vairāki 18. un 19. gadsimta zīmējumi, kur sievietes svētku tērpos attēlotas ar tumšām sietavām notītām kājām. Tomēr citos 19. gadsimta avotos norādīts, ka tādas lietotas arī ikdienas darbos. Tas liek domāt, ka ar laiku sietavu lietošanā sāka dominēt praktiski apsvērumi – kāju lielu nōsaitēšana pasargāja tās no pārpūles, kā tas jau atzīmēts literatūrā (Karlsonē 2006, 138). Jaunāku laiku vēstures avotos, piemēram, 18. gadsimta J. K. Broces zīmējumā redzams, ka senāk lietotos pēdas autus ir nomainījušas adītas īsās zeķes. Latvijā ar adatām adītas senākās īsās vilnas zeķes šobrīd zināmas no atradumiem Rīgā, un tās datētas ar 16. gadsimta otro pusi (Zariņa 1998, 311). Ar šo laiku datējams arī Zlēku Gaisiņos atsegtais 24. apbedījums, kurā saglabājusies zeķes papēža daļa.

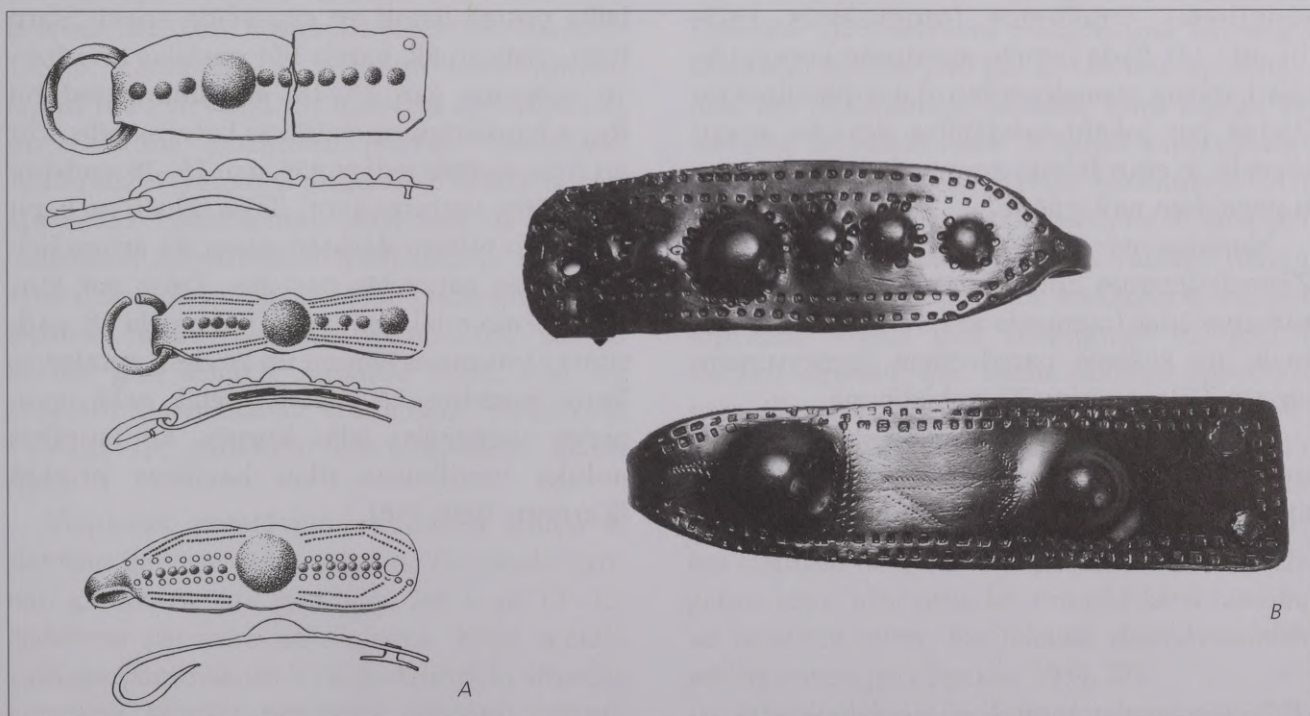
APAVI

Par seno cilvēku nēsāto apavu veidiem un darināšanas principiem līdz pat 13. gadsimtam Latvijā saglabāties ļoti maz ziņu. Vairumā gadījumu izdevies konstatēt tikai sīkus ādas fragmentus. Izņēmums ir vairāki atradumi zemgaļu apdzīvotajā teritorijā, kurā 6.–8. gadsimtā pastāvējusi tradīcija ādas apavu rotāšanai izmantot nelielas izdobtas bronzas vai sudraba podziņas. Vēl konstatēta no rupja vilnas auduma darinātu apavu lietošana Lejaskurzēmē (Rucavas Tiras purvs) un no lūkiem pītu smalku sandaļu izmantošana Āraišu ezerpilī 9. gadsimtā.

Turpmāko gadsimtu pieminekļos ļoti nozīmīgi materiāli par apaviem iegūti Rīgas pilsētas kultūrslāņos, kur no ādas darināti apavi saglabājušies pat pilnībā, kā arī vairākās Latvijas pilīs, piemēram, Cēsīs, Koknesē. Tomēr senajās apbedījumu vietās apavu atradumi ir ļoti reti. Kā zināms izņēmums atkal minams Ziemeļkurzemes reģions, kurā iegūtas vairākas liecības par apaviem. Te deviņās atradumu vietās koncentrējas vairāk nekā puse

no visām pāri par divdesmit kapos gūtām liecībām. Visvairāk materiālu atrasts Puzes Lejaskroga kapsētā – šobrīd zināmi pieci apbedījumi un trīs nejauši iegūti atradumi, kas apliecina ādas apavu izmantošanu. Par apavu veidu vairāk stāsta pie savrupi atrastās sietavas potītes rajonā saglabājušies ādas apava fragmenti – divas atsevišķas, pamīšus saliktas un taisni nogrieztas, neatlocītas apava augšmalas, kas vairākās kārtās bijušas nosaitētas ar gludu ādas siksnīņu (sk. 71. att.). Siksnīņa bija 1 cm plata, bet ādas apava fragmenta platums bija 8 centimetri. Iegūtais paraugs pilnībā atbilst Rīgā pie Pētera baznīcas labā saglabāšanās pakāpē atrastajiem apaviem no 1. un 7. apbedījuma. Mazāki, apavu piegriezumam neraksturojoši ādas fragmenti Puzes Lejaskroga kapsētā saglabājušies vēl divu apbedījumu – 82. un 96. kapa kājgali.

Trijos citos Puzes Lejaskroga sieviešu apbedījumos – 113., 130., 147. kapā – abu kāju potīšu rajonā atrastas līdzīga veida ādas apavu aizdarei lietotās bronzas sprādzes (77. att. A).

77. att. Apavu bronzas sprādzes

A – Lejaskrogs, 147. kaps un savrupatradumi I un II laukumā. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

B – Atšķirīgās apavu sprādzes no Darvedžu 3. apbedījuma. Foto R. Kaniņš

Tās bijušas iegarenas formas, ar nedaudz izliektu virsmu un nosmailinātu, atlocītu aķveidīgu galu. No 1,5 līdz 2 cm plato sprādzu virsma rotāta ar reljefu dažāda izmēra izciļņu joslu. Sprādzes otrā – platajā galā redzama ādas siksnīņas piestiprināšanai lietotā kniede. Nosmailinātie sprādzu gali bijuši vērsti uz ārpusi, pretējos virzienos. 147. apbedījumā saglabājies arī apava saites otra gala fragments ar atlocītu galu un tajā ievērtu bronzas riņķi, aiz kura sprādzes aķis aizkabināts. Līdzīgas četras bronzas sprādzes no diviem apavu pāriem kapsētas teritorijā 2001. gada izrakumu laikā iegūtas kā savrupatradumi no izpostītiem kapiem. Arī Jūrkalnes Darvdedžu kapsētas divos apbedījumos – 3. un 11. kapā – atsegti šāda tipa apavu aizdares sprādzu komplekti, turklāt 3. kapā katra sprādze bija savādāka (77. att. B). Garenas bronzas apavu sprādzes minētas arī starp Užavas centra kapsētas 20. apbedījuma atradumiem (Klepere 1975, 67), tomēr šobrīd tās vairs nav atrodamas. Iepriekš aprakstītajām līdzīgas bronzas sprādzes kopā ar nelieliem ādas fragmentiem un linu pavedienu šuvuma pēdām minētajā kapsētā iegūtas 2004. gada izrakumu laikā. Tās atradās 49. sievietes apbedījuma kājgalī potišu rajonā. Līdzīga bronzas sprādze atrasta arī Sabiles senpilsētas izrakumos (Mugurēvičs 1979, 10. att.: 14). Šāda minēto atradumu koncentrācija Latvijas ziemeļrietumu daļas pieminekļos liecina par lokālu savdabību sieviešu apavu izveidē, jo citur līdzīgi apavu aizdares elementi pagaidām nav zināmi.

Norādes par apaviem rodamas vēl citās Ziemeļkurzemes apbedījumu vietās. Brūngani sarkanas ādas fragments ar 1,5 cm platu atlocītu malu un šūšanai paredzētiem iegriezumiem atrasts Zlēku Gaisiņu 27. apbedījumā.

Labi saglabājušies ādas apavi atrasti izrakumos Rīgā pie Pētera baznīcas. Šeit materiāli par apaviem iegūti četros apbedījumos – 1., 2., 5.

un 7. kapā. Gan vīriešu, gan sieviešu apbedījumos atrastie apavi ir līdzīga piegriezuma. Vairāku kapu inventāru līdzība Ziemeļkurzemes apbedījumos iegūtajiem liek domāt, ka Ziemeļkurzemē atrastie apavu fragmenti bijuši analogi šiem.

Ievērojami mazāk liecību par apaviem saglabājies Latvijas austrumu daļas pieminekļos. Šeit zināmas norādes iegūtas četros Krāslavas Augustinišķu (16., 20., 37. un 100. kaps) un divos Naujenes Slutišķu apbedījumos (158. un 161. kaps). Tikai vienā no tiem – 158. vīrieša kapā, kas datējams ar 17. gadsimta pirmo pusi, saglabājušās paša apava atliekas (Berga 2007, 107). Pārējos apbedījumos bija tikai nelieli rotājumi, kas pa vienam atrasti abu pēdu rajonos – bronzas zvārguliši, trapeceveida piekariņi, stieplītes un aplokāmas caurulītes ar ādas fragmentiem. Ar tiem, iespējams, bijuši rotāti apavu saišu gali. Par pašu apavu veidu nekādas norādes nav saglabājušās. Šie rotājumi iegūti sieviešu un bērna apbedījumos, kas datējami ar laiku no 15. gadsimta vidus līdz 17. gadsimta pirmajam ceturksnim. Dažādu līdzīgu rotājumu atradumi kāju pēdu rajonā Latvijas austrumu daļas apbedījumu vietās zināmi arī apbedījumos pirms 13. gadsimta.

Paralēli ādas puszābakiem aplūkojamajā laika posmā lietoti arī cita veida apavi. Starp tiem, visticamāk, varēja būt pastalas un vīzes. To apliecina gan 13.–18. gadsimta atradumi Rīgas izrakumos un vairākās Latvijas pilīs, kur arī mīta vietējie iedzīvotāji, gan 16.–18. gadsimta rakstītie vēstures avoti. Tajos minēti no liepu un vītoli mizām darināti apavi, kā arī no liel-lopū ādas gatavotās pastalas. Ziņas par korpēm pirmo reizi lasāmas A.V. Hupela 18. gadsimta otrās puses igauņu un latviešu aprakstos, kuros norādīts, ka latvietes retāk nekā igauņietes staigājušas īstās korpēs, ko taupības nolūkā uzvilkušas tikai baznīcas priekšā (Karnups 1936, 118).

GALVASSEGAS UN GALVASROTAS

Galvassegas un galvasrotas ir arheoloģiskajos izrakumos apbedījumu vietās visbiežāk sastopamās tērpu komplekta sastāvdaļas, un to vidū arī vērojamas vislielākās izmaiņas. Par galvassegām nosacīti uzskatāmi atradumi, kas saglabājušies no galvas segšanai domātiem priekšmetiem – cepurēm, galvasautiem. Savukārt par galvasrotām uzskatāmi priekšmeti, kam būtībā ir ne tik daudz praktiska kā dekoratīva vai simboliska nozīme. Senākās liecības par galvassegu un galvasrotu lietošanu Latvijas teritorijā šobrīd saglabājušās no 5./6. gadsimta, bet kaimiņos esošajā Klaipēdas apgabalā – kuršu sieviešu apbedījumos – no 4. gadsimta. Kopš tā laika vīriešu un sieviešu nēsātās galvassegas piedzīvojušas dažādas pārmaiņas.

Salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu – līdz 13. gadsimtam – par grāmatā apskatāmo laika posmu konstatēts ievērojami mazāk galvassegu un galvasrotu atradumu, un starp tiem tikpat kā vairs nav materiālu no vīriešu apbedījumiem, kuros iepriekš bija iegūstamas norādes par cepuru rotāšanu ar dažādām bronzas detaļām. Materiāli, kas attiecināmi uz 13.–18. gadsimtu, ar maziem izņēmumiem iegūti tikai sieviešu un meiteņu apbedījumos un vairumā gadījumu pārstāv vainagus. Acīmredzot vainagu atradumu skaita samazināšanās apbedījumos saistāma ar kādām izmaiņām apbedīšanas tradīcijās, jo to lietošana dzīvē turpinājusies tādā pašā apmērā kā iepriekš, mainoties tikai to nozīmei. Par to liecina gan senākie rakstītie avoti, gan arī senajām darināšanas tradīcijām atbilstošie vainagi 19. gadsimta etnogrāfiskajā materiālā.

Visplašāk pārstāvētā atradumu grupa ir sieviešu galvasrotas – vainagi. Tie tikuši darināti gan no metāla, gan ādas, bet kopš 12.–13. gadsimta pārsvarā no auduma. Kopš metāla vainagu parādīšanās 5./6. gadsimtā to attīstībā vērojami vairāki nozīmīgi izmaiņu posmi. Viens no tiem saistāms ar 12./13. gadsimtu, kad Latvijas austrumu daļā – latgaļu un sēļu apdzīvotajā teritorijā – salīdzinoši īsā laikā parādījās vairāki jauni vainagu veidi – bronzas

riņķišu vērums, apkaltas ādas siksnīņas, astru un lūku pinuma vainadziņi. Paralēli tiem līdz tam lietoto metāla vainagu vietā plaši ieviesās un uz ilgu laiku nostiprinājās auduma vainagi ar uzšūtu rotājumu joslām (sk. XV att. pielikumā). Sākotnēji tie gatavoti šaurāki, vēlāk platāki, no speciāli austām vilnas audenēm, ar audumam uzšūtām rotājumu joslām no dzeltenām stikla masas krellītēm, smalkām bronzas spirālītēm, dažkārt arī alvas rotājumiem.

Uz 9.–12. gadsimtu attiecināmi vainagi konstatēti apmēram 1/3 vai 1/2 pētīto sieviešu un bērnu apbedījumu, kuros bijuši pat divi un trīs vainagi, likti viens virs otra, bet pēc 13. gadsimta vainagi apbedījumos sastopami ievērojami retāk. Tā samērā plaši pētītajā viduslaiku kapsētā Sēlpilī no 56 sieviešu un vairākiem desmitiem meiteņu apbedījumu vainagu paliekas iegūtas tikai divos 15. gadsimta kapos – 68. (sieviete) un 80. (bērns) apbedījumā. Turklāt tie nav bijuši šai teritorijai agrāk tipiskie auduma vainagi ar uzšūto rotājumu, bet gan jauna veida bronzas plāksnīšu vainagi. Tikpat reti – trīs–četros gadījumos vainagi atrasti Drabešu Uplantu un Dzelzavas Strūgukalna kapsētās, kur katrā izpētīts pāri par 20 sieviešu apbedījumu, bet Aizkraukles kapsētā, kurā atsegti 36 sieviešu un vairāk nekā 10 bērnu kapi, vainagi bijuši līdzdoti tikai divos gadījumos. Arī Krāslavas Augustinišķu kapsētā no 37 sieviešu apbedījumiem tikai divos bijis vainags (Berga 2007, 39). Arheoloģiskajos izrakumos vainagi joprojām iegūti gan pieaugušu un gados vecāku sieviešu, gan mazu meiteņu apbedījumos. To apstiprina arī atsevišķi senākie rakstītie avoti. A. Gvanini (*Guagnini*) 1578. gadā sniegtajā Livonijas iedzīvotāju aprakstā lasāms: *Ir vecākās sievas, ir jaunavas, visas viņas bez izšķirības staigā ar valā palaistiem matiem. Uz galvas viņas nēsā rotu, kas brīnišķā kārtā iztaisīta no daudzām zīlēm, kas līdzinās daudzkrāsainām pērlēm* (citēts pēc: Spekke 1934, 27).

Arheoloģiskajos izrakumos vainagi visbiežāk atrasti veidā, kā tie nēsāti dzīvē, – uzlikti galvā, bet dažkārt tie atrasti arī netradicionālā veidā – novietoti mirušās klēpī, uz kājām vai palikti zem muguras. Šādi gadījumi zināmi Drabešu

Uplantu, Dundagas Laukumuižas un Vilces Kalnaplāteru kapsētās.

Pēc 13. gadsimta metāla spirālvainagu atradumi ir visai reti – tie iegūti Madalānu kapulaukā un starp Madlienas savrupatradumiem. Šo vainagu spirāles kļuvas smalkākas un garākas (diametrs 0,35 cm; garums 4,5–5 cm), darinātas no griezumā apaļas stieples. Starpskārdītes vairāk tuvinās kvadrātam (2,2–2,4x1,6–1,9 cm), jo vainagi veidoti no trim līdz četrām spirālēm, kas vērtas uz linu pavedieniem. Pilnībā izmainījies arī starpskārdīšu rotājums.

12. gadsimtā Latvijas austrumu daļā ieviesies auduma vainagu veids turpinājies pastāvēt un attīstījies arī vēlākā laikā un, piedzīvojot pavisam nelielas izmaiņas, faktiski cauri gadsimtiem saglabājies līdz pat 20. gadsimta sākumam. Jau senāk zināmajiem un aprakstītajiem, uz 13.–14. gadsimtu attiecināmajiem latgaļu vainagiem (Zariņa 1960) klāt nācis neliels skaits atradumu no Madalānu, Uplantu, Augustinišķu, Lejaskroga, Madonas un Madlienas baznīcas, Veselavas kapsētām.

Diemžēl auduma vainagu saglabāšanās pakāpe ir ievērojami vājāka nekā citu materiālu vainagiem, tāpēc vairumā gadījumu iegūti tikai nelieli fragmenti, pēc kuriem tomēr nereti iespējams kaut daļēji rekonstruēt vainaga izskatu. Auduma vainagi darināti gan pavisam šauri – 1,4 cm platumā (Kauguru Beitu 3. kaps, Aizkraukle, Augustinišķi), gan plati – līdz pat 8 cm, kā Augustinišķu 50. kapa vainags. Atradumi arī 15. un pat 17. gadsimta apbedījumu liecina, ka vainagu darināšanas un rotāšanas paņēmieni būtiski nav mainījušies, bet paplašinājusies to atradumu vietu ģeogrāfija. Šo vainagu pamatā joprojām vairumā gadījumu lietota speciāli austa viena vai vairākas kopā sašūtas audenes. Tās bijušas gan vienkrāsainas, gan svītrainas. Dažkārt vainagu pamatam izmantoti austa, nedaudz uzvelta auduma gabali, kas norāda uz stingrākas pamatnes nepieciešamību vainagu darināšanā. Zināmi gan sarkanīgas, gan zilas krāsas auduma pamatņu atradumi. Vainagu rotāšanai izmantoti arī iepriekš lietotie materiāli – dzeltenās stikla masas krellītes, sīkas bronzas spirālītes, kas vērtas uz zirgu astriem vai linu pavedieniem, kā arī dažādi alvas rotājumi. Dažiem 12. un arī 13. gadsimta auduma

vainagiem noslēgumu galos atrasti uzšūtu astru pinumu lenšu fragmenti. Tāpat sastopami pagarinātie, kopā sašūtie vainagu noslēguma gali, kas konstatēti arī ar audumu apvilktajiem vainagiem. Šādu galu savienojuma vietu izdevies konstatēt starp Krāslavas Augustinišķu 15. gadsimta pirmās puses 50. kapā esošajiem fragmentiem. Vainaga aizmugures 9,5x7 cm lielajā fragmentā abu auduma malu salaiduma vietas posms bija saglabājies 3 cm garumā. Viena auduma mala, nedaudz ielokot uz iekšpusi, pārlikta pār otru malu un abas kopā sašūtas ar šķeterētu pavedienu. Ņemot vērā dažādo uzšūto rotājumu joslu platumu, vainaga kopējais platums bijis vismaz 8 centimetri.

Arī kompozicionālā ziņā vainagu rotājums nav mainījies – tas joprojām izkārtots vairākās paralēlās norobežotās joslās, veidojot līklokus, rombus vai taisnas līnijas. Katrā joslā veidoti ornaments, šķiet, bijis nemainīgs visā vainaga garumā. Kā izņēmums minams Meirānu vainags, kuram smalko bronzas spirālīšu veidotie rombi joslā starp divām kreļļu rindām bijuši atšķirīgi (Zariņa 1999, 27. att. 2). Tāpat saglabājušās divas pretējos virzienos izkārtotās, vītņēs sagrieztās kreļļu un spirālīšu virknes. Šādu vijumu joslas gan no virtenēs savērtām krellītēm, gan bronzas spirālītēm izmantotas 15. gadsimta pirmās puses Krāslavas Augustinišķu 50. kapa vainaga rotāšanai. Auduma vainagu aizmugurē to savienojuma vietā joprojām karināti dažādi piekari, kuriem tiek piedēvēta simboliska nozīme. Tie darināti gan no bronzas važiņām, gan spirāļu vērumiem, izmantotas arī vilnas vai vilnas un linu audenes. Piekari noslēgušies ar galā pievienotiem rotājumiem – bronzas važiņu piekariem tās ir bronzas trapecveida mēlītes vai zvārguļi, bet austajiem un no spirālītēm pītajiem piekariem – bronzas spirāļu režģveida pinumi. Tie bijuši visai vienveidīgi – veidoti rombiski no regulāri režģveidā izvietotām spirālēm (78. att.). Atšķirīga piekara saite un netradicionāls tās noslēgums izveidots Meirānu muižas 1. kapa vainagam. Vainagiem pievienoto piekaru skaits bijis dažāds – no viena līdz pieciem atšķirīgiem piekariem. Liels skaits piekaru konstatēts Drabešu Uplantu kapsētas materiālos – vienā no apbedījumiem minētas 10 piekaru saites (Apala 1987, 106).

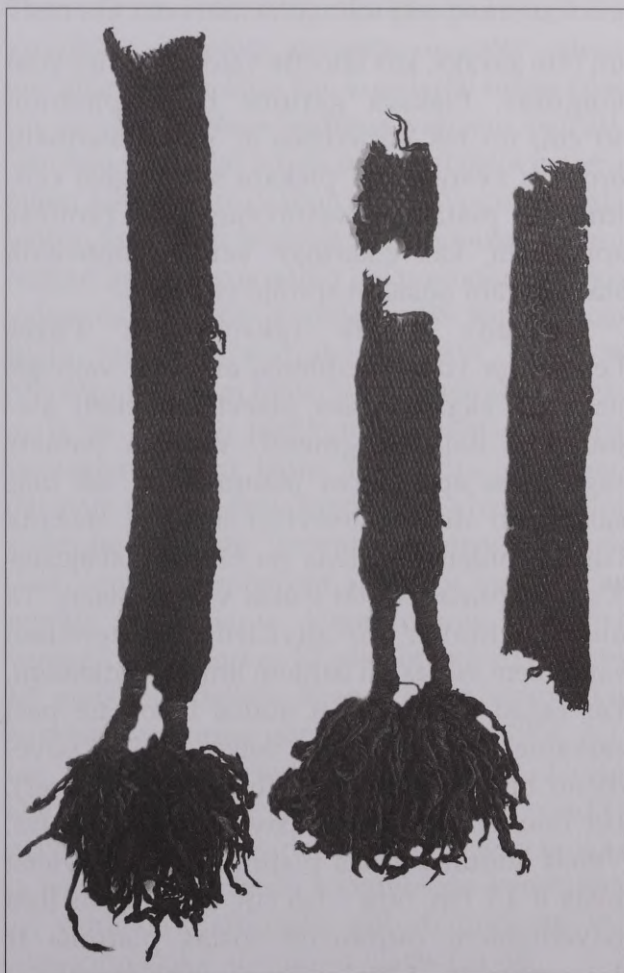

78. att. Auduma vainagu piekaru saites.
Veselava, 2. kaps. Foto R. Kaniņš

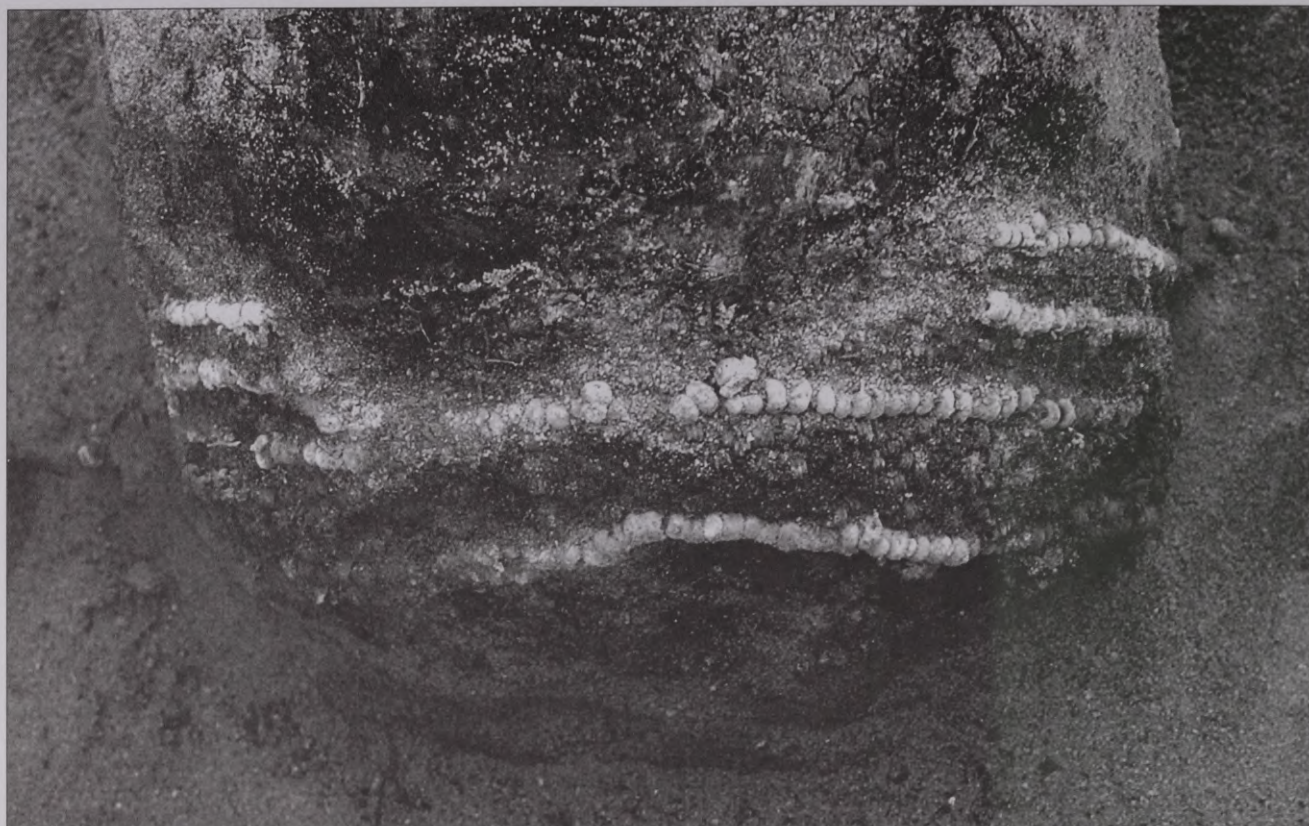
Madalānu II kapulauka 1. kapā iegūtie 2,1 cm platās vienkrāsainās audenes fragmenti ar kupliem pušķiem galos vairāk atgādina jostu, nevis vainagu, tomēr paraugu atrašanās vieta un šuvuma pēdas uz audenes norāda, ka tā varēja tikt izmantota kā sasiens vainags (79. att.). Tā austa no 28 tumši sarkaniem, stipri sagrodotiem vilnas pavedieniem. Noslēgumā audenes gali pārdalīti uz pusēm un 2–3 cm garumā notīti ar krāsainu pavedienu – vienā galā sarkanu, otrā – joslās dzeltenu un sarkanu. Noslēgumā pavedieni sasiesti mezglā, veidojot bārkstis, kas vēl papildinātas ar dažādiem iesietiem liekiem pavedieniem.

Par nozīmīgiem uzskatāmi vairāku tipisku latgaļu auduma vainagu atradumi Latvijas rietumdaļā – Ventpils rajona Puzes Lejaskroga kapsētā. Auduma vainagus ar uzšūtu rotājumu tajā izdevies konstatēt četros gadījumos – 42., 59., 118. un 128. kapā (80. att.). To saglabāšanās pakāpe visos gadījumos gan bijusi ļoti vāja – audumu pamatnes praktiski iznīkušas un smalkie uzšūtie rotājumi gandrīz sabirzuši, apgrūtinot to rekonstrukcijas iespējas. 42. kapa

postītājā galvgalī varēja noteikt, ka vainags, līdzīgi apbedījumā konstatētajai villainei, bijis izšūts ar dzeltenās stikla masas krellītēm, alvas rotājumiem un smalkām bronzas spirālītēm. Vainaga rotātās daļas platums, spriežot pēc nospieduma augsne, varētu būt ap 3,5 centimetriem. Apbedījuma galvgalī bija saglabājusies arī neliela, no bronzas stieples izlocīta cilpiņa ar diviem zvārguļiem. Līdzīgus piekarus mēdza piestiprināt arī latgaļu auduma vainagu aizmugures savienojuma vietām. Arī 59. apbedījumā no auduma vainaga bija saglabājusies tikai neliels paraugs galvas labajā pusē, kas ļāva noteikt iespējamo vainaga platumu – 3,5–4 centimetri. Tajā saskatāms arī rotājumu vēršanas veids taisnās, norobežotās joslās – rindai alvas rotājumu sekojušas divas rindas uzšūtu stikla krellīšu. Aiz tām posmos izveidots bronzas spirālīšu vērums uz astriem. Vainaga aizmugurē tā savienojuma vietā bijuši piestiprināti divi piekari – viens īsāks, izliektas cilpiņas veidā ar tajā iekārtiem bronzas zvārguļiem un trapeceveida mēlītēm

79. att. Vainaga audenes fragmenti.
Madalānu II kapulauka 1. kaps. Foto R. Kaniņš

80. att. Auduma vainags *in situ*. Lejaskrogs, 128. kaps. Foto A. Vijups

un otrs garāks, kas izlocītā veidā atradies zem muguras. Piekara garums bijis apmēram 40 cm, un tas noslēdzies ar galā iekarinātu bronzas zvārguli. Šī piekara saite bijusi centimetru plata un sastāvējusi no bronzas spirālītēm, kas izkārtotas vērta rombeidā starp divām taisnām spirāļu rindām.

Nedaudz plašāk raksturojams Puzes Lejaskroga 118. apbedījuma auduma vainags, no kura saglabājušies atsevišķi nelieli aizmugures daļas fragmenti. Vainaga pamats saglabājies ap 5,5 cm platumā, un tas bijis sašūts no divām atsevišķi austām, dažāda izmēra audenēm. Viena no tām saglabājusies 3 cm platumā, bet tai trūkst vienas malas. Tā austā svītraina no divkārtīgi šķeterētiem sarkaniem vilnas un baltiem linu pavedieniem, kas tagad iznīkuši, bet audos lietoti tie paši sarkanie pavedieni, kas velkos. Velku pavedienu blīvums audenes vilnas daļā bijis seši, bet linu posmā desmit pavedieni centimetrā. Vilnas auduma joslas platums audenes vienā malā ir 1,2 cm, otrā – 0,6 cm, bet vidū ar linu pavedieniem cauraustās joslas platums ir 1,2 centimetri. Otra audene bijusi šaurāka – 2,5 cm plata un austā simetriski svītraina – 0,7 cm platas joslas abās malās un 1,1 cm plata,

ar linu pavedieniem caurausta josla vidū. Visticamāk, ka arī platākās, daļēji bojātās audenes joslas bijušas simetriskas. Vainaga abas audenes neredzamiem dūrieniem sašūtas kopā un to virsma noklāta ar uzšūtu rotājumu. Vainaga rotājumu kopā veidojušas trīs joslas – divas stikla masas krellišu norobežotas alvas rotājumu joslas un 1,2 cm plata smalku bronzas spirālīšu vēruma josla. Alvas rotājumu diametrs bijis ap 5 mm, un tos norobežojuši stateniski sarkanas vilnas pavedieni, kas, visticamāk, izmantoti piešūšanai. Audenes vienā malā saglabājusies no vilnas pavedieniem izveidota 0,9x1,5 cm liela cilpiņa, kādas izmantotas vainagu piekaru iekāršanai. Piekari atklājās tikai izpētes gaitā starp villaines auduma kārtām (81. att). Kopumā vainaga aizmugurē bijuši piestiprināti trīs vizuāli līdzīgi, tomēr nedaudz atšķirīgi gatavoti piekari. Dažāds bijis pievienoto piekaru garums. Lai gan saišu bojājumu dēļ tas precīzi vairs nav nosakāms, ņemot vērā piekaru atrašanās vietu – zem muguras, aptuveni elkoņu rajonā, tas rēķināms ap 40–50 centimetriem. Divu piekaru saites bijušas 7 mm platas, veidotas, verot uz vilnas pavedienu šķipsnām divas paralēlas bronzas spirālītes pārmaiņus ar

notītām, savstarpēji savienotām vilnas pavedienu grupām. Spirāļu garums bijis 6–7 mm, vilnas pavedienu tinuma posmu garums – 2,3 centimetri. Trešā piekara saite veidota, verot uz tumšiem astriem atšķirīga izmēra spirālītes dažādās kombinācijās (sk. 27. att. A). Visu saišu galos izveidoti rombiski piekari no režģveidā savērtām 18 spirālēm. Katra piekara noslēgums darināts nedaudz atšķirīgs – vienam noslēgumā spirāļu gali pirms bārkstīm savstarpēji savienoti ar vilnas pavedienu. Vidējā piekara galam pieausta masīva, trīs celos austa svitraina celaine no zilās un brūnganās sarkanās krāsas pavedieniem, stūros, liekos pavedienus nosienot, izveidoti kuplāki pušķīši. Bārkstis, kas vēl papildus kuplinātas, ieaužot celainē liekus pavedienus, saglabājušās 7 cm garumā. Līdztekus vilnai šajā piekara pinumā lietoti astri, kas izmantoti arī piekara saites spirāļu vērūmā. Trešā piekara vilnas pavedieni no-

87. att. Lejaskroga 118. kapa vainaģi starp villaiņu audumiem. Foto R. Kaniņš

stiprināti, dziju galus aiz spirālēm nosienot un izveidojot mezgliņus, atstājot līdz 4 cm garas bārkstis. Līdzīgā veidā darināti piekari un to saites zināmi no daudziem latgaļu vainaģu atradumiem.

Auduma vainaģi ar uzšūtu rotājumu un piekariem aizmugurē līdz šim bija zināmi Latvijas austrumdaļā – latgaļu un sēļu apdzīvotajās zemēs, kur tie lielā skaitā atrodami kopš 12. gadsimta beigām. Puzes Lejaskroga atradumi apliecina, ka līdzīga veida galvasrotas nav bijušas svešas arī Latvijas ziemeļrietumu daļas iedzīvotājiem, lai gan ne Zemgales, ne Kurzemes pētitajos pieminekļos līdz šim konkrētas izšūtu auduma vainaģu liecības nebija iegūtas. Tomēr 19. gadsimtā šāda tipa auduma vainaģi ar uzšūtu krellīšu rotājumu bijuši izplatīti arī daudzos Rietumlatvijas apgabalos.

Lai gan auduma vainaģu atradumu nav daudz un šo materiālu saglabāšanās pakāpe ir ļoti vāja, kopš 15. gadsimta vidus novērojamas dažas jaunas iezīmes šo vainaģu gatavošanā. Tiem sāk izmantot stingrāku tās pamatu, kura apvilksanai lietots noausts, uzvelts vilnas auduma gabals. Līdz šim konstatēti tumši zilās un sarkanās krāsas auduma vainaģu pamati. Vainaģu rotāšanai līdzās jau ierastajiem materiāliem lietotas arī darbnīcās gatavotās brokāta lentes, kas vēlāk iekaroja lielu popularitāti un redzamas daudzos jauno laiku etnogrāfiskajos vainaģos. Madonas kapulauka 88. kapā 2,5 cm plata zīda un sudraba brokāta lente ar robotām maliņām bijusi piešūta vainaģa augšmalā (sk. XVI att. pielikumā). Citam – 97. kapa vainaģam lietotā lente, iespējams, pašausta, darināta no lina pavedieniem un alvotām vara sloksnītēm. Lente izmantota vainaģa vidusdaļā, kur tā norobežota ar krellīšu joslām. Par metāla pavedienu izmantošanu auduma vainaģā lasāms arī ar 17. gadsimta otro pusi un 18. gadsimtu datētās Krapes Rogu viduslaiku kapsētas izrakumu pārskatā (Bernāte 1994, 36). Uz to pašu periodu attiecināmajā Doles Dūdiņu kapsētas 155. apbedījumā esošās galvasrotas greznošanai izmantota zelta brokāta lente. Brokāta lenšu izmantošana konstatēta arī vairākos Mārtiņsalas apbedījumos un vēl citās viduslaiku atradumu vietās Latvijā.

Līdzās daudzos gadsimtus lietotajām dzeltenajām stikla masas krellītēm vainaģu

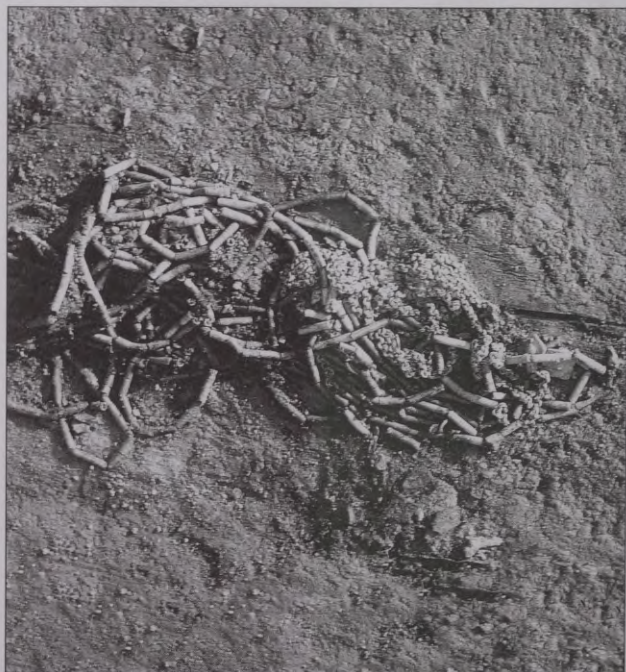
izšuvumos parādās arī citas krāsas nelielas krelles – tumši zilas, zaļas, baltas un perlamutra, kādas iepriekš nav konstatētas. Tās šūtas taisnās, blīvās joslās, kombinējot krāsas un neveidojot nekādus citus rakstus.

Senākais galvasrotu veids Ziemeļrietumu Kurzemē ir bronzas spirāļu vainagi, kas konstatēti visai nelielā Ziemeļkurzemes reģionā – tagadējā Talsu un Ventpils rajonā – vairākos 13. un 14. gadsimta sieviešu apbedījumos. Šobrīd zināmi desmit šādu rotu atradumi no Dundagas Laukumuižas, Ances un Puzes Lejaskroga kapsētām, kā arī Puzes pilskalna depoziāta. Šādas spirāles kopā ar važiņu posmiem bija arī starp Landzes materiāliem. Visvairāk materiālu iegūts Dundagas Laukumuižas kapulaukā, kurā izpētīti tikai 27 apbedījumi, no kuriem sešos saglabājušās liecības par minētajām galvasrotām. Lai gan atradumu skaits nav mazs, par šo galvasrotu veidu zināms visai maz, un vēl joprojām nav iespējams pamatoti rekonstruēt šo rotu izskatu un gatavošanas veidu to nepilnīgās saglabāšanās pakāpes dēļ. Praktiski visos gadījumos rotas atrastas sairusās un sadalījušās. Tikai dažos apbedījumos – Ancē (6. un 10. kaps) un Puzes Lejaskrogā (82. kaps) – šīs rotas, iespējams, bijušas uz galvas – izīrušās bronzas spirālītes atrastas ap galvu. Arī visos pārējos gadījumos galvasrotu atrašanās vieta nav sek-

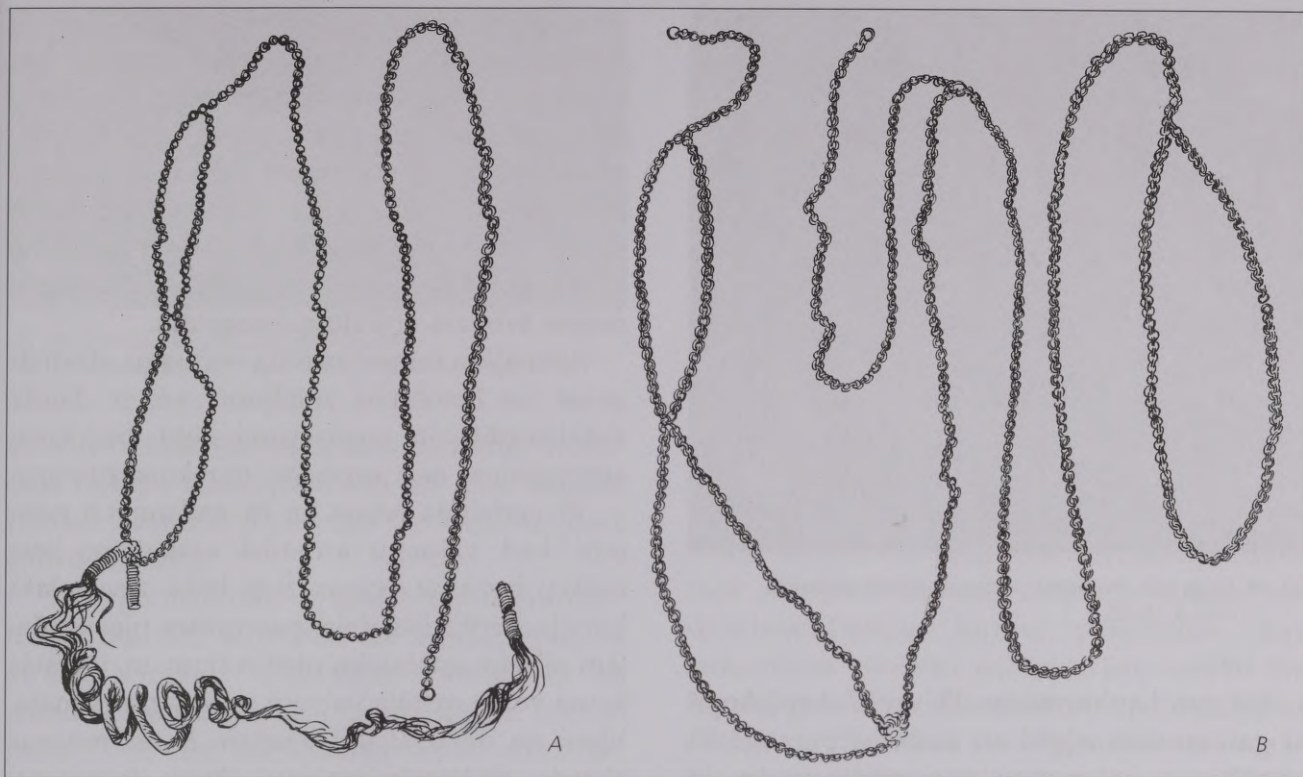
mējusi to labāku saglabāšanos. Kā liecina virs spirāļu paliekām atsegtie kauli, tās bijušas novietotas zem mirušās plecu un krūšu daļas (Laukumuižas 15. un 27. kaps), klēpī (3. un 7. kaps), starp kājām ceļgalu rajonā (23. kaps). Tuvāk nepārzinot šo atradumu specifiku un ņemot vērā tikai spirāļu atrašanās vietu Dundagas Laukumuižas 23. apbedījumā, igauņu arheoloģe Marika Megi tās kļūdaini saistījusi ar priekšautu apakšmalai uzšūto rotājumu paliekām (Māgi 2002, 113) (sk. 41. att.).

Šīs galvasrotas veido prāvs skaits nelielu – no 2 līdz 2,2 cm garu bronzas spirāļu, kas vērtas cita aiz citas uz vilnas, retāk linu pavedieniem taisnā, nepārtrauktā joslā. Spirāļu skaits parasti pārsniedz trīs simtus, sasniedzot vairāk nekā 7 metru kopgarumu. Pēc atradumiem nojaušams, ka spirāļu vērumus bijis izkārtots koncentriskos apļos, veidojot citu virs citas 6–10 tinumu kārtas, tomēr nekādi starpposmi vai savienojošās detaļas, kas sasaistītu un noturētu spirāļu rindas citu virs citas, nav izdevies konstatēt (82. att.).

Visos gadījumos kopā ar savērtajām spirālēm atrastas arī savā starpā dažkārt posmos savienotas vai satrūkušas bronzas dubultvažiņas, kuru galos nereti pievienoti dažādi piekariņi. Vairākos Laukumuižas apbedījumos (9., 15. kaps) savienotās važiņas veidojušas galvas vidusdaļas lielumam atbilstošu apli, kam

82. att. Bronzas spirāļu galvasrotas *in situ*. Foto M. Pluka
A – Laukumuiža, 15. kaps
B – Laukumuiža, 3. kaps

83. att. Bronzas važiņas un dažādas detaļas no spirāļu vainagiem.

Zīm. A. Alksne-Alksnīte

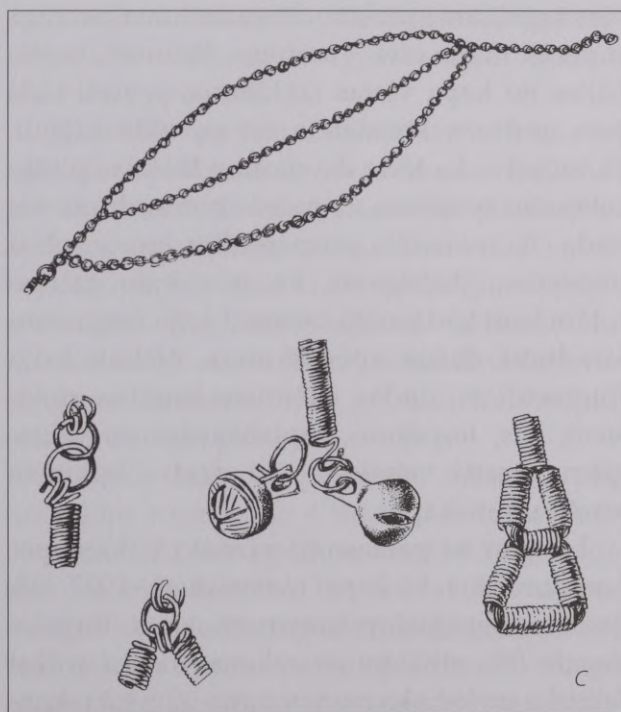
A – Laukumuiža, 27. kaps

B – Laukumuižas 3. kaps

C – Laukumuiža, 9., 23. kaps

abās malās piestiprināti atsevišķi savienotāj-riņķīši (83. att.). Kapulauka 23. apbedījumā savā starpā daļēji savienoto važiņu kopgarums izstieptā veidā sasniedz 145 cm, tomēr konkrētu to saistību ar vērtajām spirālēm pagaidām nav izdevies konstatēt.

Šādas izjukušas galvasrotas paliekas no sešām spirāļu rindām konstatētas arī Ances kapulauka 6. un 10. apbedījumā, bet Puzes Lejaskroga kapsētas 82. kapā esošās rotas rindu skaits vairs nebija nosakāms. Bronzas spirālītes, kas bijušas vērtas uz linu pavedieniem, atrastas izklaidus dažādās vietās galvaskausa rajonā. To diametrs 5 mm, garums 2 centimetri. Arī pārējās kopā ar spirālītēm galvas rajonā atrastās detaļas – bronzas važiņas, nelieli spirāļu vērumi, mazi zvārguliši, spirāle ar kreili galā, rombveida dubultpiekariņš un riņķītis, kurā aiz vidējā posma ievērtā trīs daļās saliekta spirāle, – ir līdzīgas kā iepriekš zināmajos atradumos, un to saistība ar šo veidojumu nav apšaubāma, ņemot vērā detaļu atrašanas vietu. Pilnīgāk saglabājusies spirāļu rota tika iegūta Lejaskroga kapsētas tuvumā esošā Puzes

pilskalna depoziāta sastāvā (Vijups 2003, 21). Arī šajā gadījumā galvasrotas saglabāšanās apstākļi nebija tādi, lai gūtu atbildes uz neskaidrajiem jautājumiem. Depoziāta rotas sastāvā bija 503 veselas, kā arī vairākas fragmentāras, uz linu pavedieniem vērtas spirālītes, kuru vēruma kopgarums pārsniedza 10 metrus (84. att.). Starp spirālēm konstatēti arī vairāki važiņu posmi un piekari.

84. att. Puzes pilskalna depozīta bronzas spirāļu galvasrota.
Foto A. Vijups

Lai gan Laukumuižas 23. un 27. kapā kopā ar galvasrotām iegūti arī auduma paraugi, to saistība ar galvasrotu nav pārliecinoša, jo vienā gadījumā piekorodējies auduma paraugs ir pārāk mazs, otrā – audums, ticamāk, saglabājies no kapa vietas izklājuma, jo tieši tāds pats audums konstatēts arī mirušās kājgalī. Domājams, ka šāda daudzuma metāla spirāļu rotājumu nēsāšana uz galvas bez auduma vai kāda cita materiāla starpniecības tomēr nebija iespējama. Pieļaujams, ka ar spirāļu galvasrotām kaut kādā mērā saistāmi kriju fragmentu atradumi dažos apbedījumos. Nelieli kriju fragmenti ar rindās uzšūtiem bronzas riņķīšiem, kas, iespējams, saglabājušies no vainagiem, atrasti vairākos vēlā dzelzs laikmeta kuršu ugunskaļos.

Lai gan šo galvasrotu vizuālo izskatu pēc Laukumuižas 9. kapa materiāliem 1927./28. gadā mēģinājusi rekonstruēt Alma Birģele-Paegle (85. att.), tomēr rekonstrukcijai trūkst faktiskā un loģiskā pamatojuma. Zīmētā rekonstrukcija nesniedz skaidrojumu, kādā veidā daudzās spirāļu kārtas varētu turēties kopā cita virs citas. Bez tam abas vainaga malas savienojos detaļas spēja noturēt smago spirāļu vērūmu uz galvas ir apšaubāma. Turklāt šāds pinuma fragments konstatēts tikai nelielā posmā vienas spirāles galā. Rekonstrukcijā neparādās arī bronzas važiņu funkcijas rotas uzbūvē.

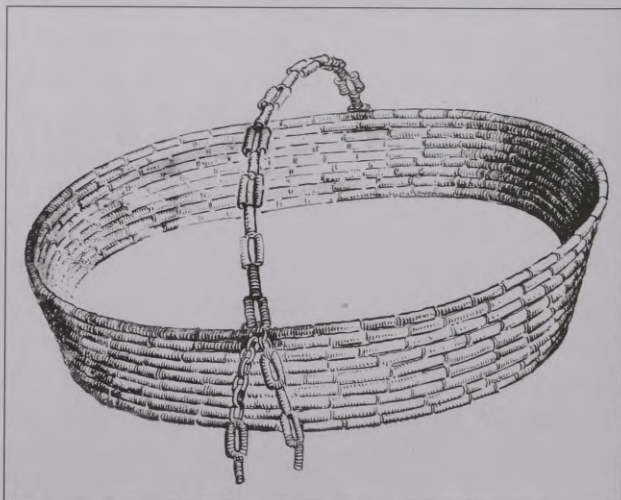
Mazliet līdzīga, no vairākām garu bronzas spirāļu rindām sastāvošas galvasrotas paliekas, kas sānu daļā, šķiet, bijusi papildināta ar sīku

spirāļu pinumu posmiem, zināmas no 5. sievietes apbedījuma Lonā (*Loona*) Sāmsalā, kas datēts ar 12. gadsimta beigām (Māgi 2002). Arī citos pētītajos šīs salas sieviešu apbedījumos nereti galvas rajonā atrasts neliels daudzums bronzas spirāļu un citu rotājumu fragmentu, kas izmantoti galvassegas rotāšanai, tomēr tie ievērojami atšķiras no Ziemeļkurzemē sastopamajām bronzas spirāļu galvasrotām.

Ziemeļkurzemes metāla vainagu darināšanas un lietošanas jautājumā vēl ir daudz skaidrojumu un precizējumu lietu, bez kuru atrisināšanas nav iespējama to rekonstruēšana.

15. gadsimta beigās un 16. gadsimts ir periods, kad vainagu attīstībā saskatāms otrs lielāku izmaiņu posms. Šajā laikā visai plašā Latvijas teritorijas daļā, pateicoties pieaugošajam pilsētu amatnieku piedāvājumam, izplatās jauna veida metāla vainagi uz stingra pamata. Vieni no daudzskaitlīgākajiem ir t.s. bronzas skārda plāksnīšu vainagi, kuru fragmenti atrasti visā Latvijas teritorijā, tomēr vairums atradumu koncentrējas Rietumlatvijas viduslaiku apbedījumos. Pašreiz zināmo šādu vainagu fragmentu skaits tuvojas simtam, un tie iegūti vairāk nekā 15 atradumu vietās Latvijā – galvenokārt Zemgalē un Kurzemē, tomēr atsevišķi paraugi konstatēti arī Rīgas, Madonas, Jēkabpils un Rēzeknes rajona pieminētos. Vainagu rotājošās detaļas – kvadrātveida plāksnītes ar caurumiņiem stūros – atrastas ne vien apbedījumos, bet visai lielā skaitā arī dzīvesvietās.

Bronzas plāksnīšu vainagu pamatam izmantota tāss sloksne vai krija, kas apvilka ar

85. att. A. Birģeles-Paegles zīmētā bronzas spirāļu galvasrotas rekonstrukcija. Pēc AA 268

86. att. Bronzas plāksnišu vainaga fragments.
Lejaskrogs, 117. kaps. Foto A. Vijups

uzveltū vilnas vai retāk linu audumu, vidusdaļā uzšūjot taisnā joslā citu pie citas nelielas rotātas bronzas plāksnītes ar caurumiņiem stūros (86. att.).

Vainagu materiāla – plānā bronzas skārda – trausluma dēļ senvietās šie vainagi parasti atrasti iziruši – plāksnītes atdalījušās no pamatnes un bieži vien salūzušas un apdrupušas. Bez tam lielākā daļa rotāto plāksnišu iegūta kā nejauši atradumi kapsētas teritorijā vai arī dzīvesvietu kultūrslāņos. Kā neapšaubāmas vainaga sastāvdaļas bronzas plāksnītes kopā ar pamatni atrastas tikai 15 apbedījumos. Ņemot vērā faktu, ka līdzīgas plāksnītes izmantotas arī cepuru rotāšanai, pieļaujams, ka daļa mazskaitlīgo atradumu varēja būt arī no cepurēm.

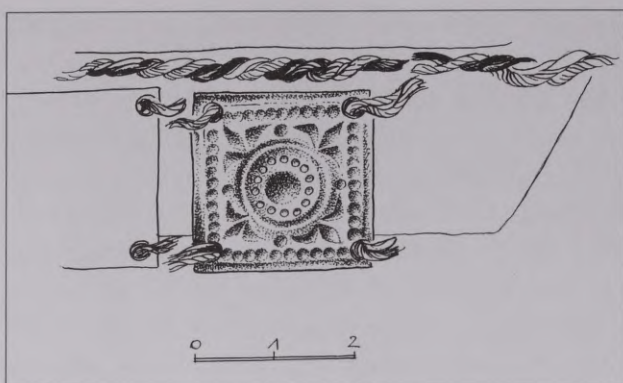
Vainagu plāksnišu izmēri bijuši visai dažādi – robežās no 1,7 līdz 3,5 cm, un Latvijā tām tipiska tieši kvadrātveida forma. Citas formas plāksnītes Latvijas teritorijā atrastas ļoti reti. Sēlpils kapsētas 138. apbedījumā saglabājušies vertikāli garenas formas plāksnīte ar rozetveida augšdaļu, bet Makašēnu Greivuļos lietotas horizontāli iegarenas taisnstūrveida plāksnītes ar reljefiem stūriem. Savukārt vairākās citās vietās atrastas apaļas rozetveida plāksnītes ar gludu vai robotu maliņu, taču šādu atradumu nav daudz. Tādas zināmas no materiāliem Tērvetes kapsētā (VI 21: 23, 7. kapā), Dobeles kapsētā (VI 234: 232, 954, 1300, 2558, 678. kapā), Ikšķiles Zemturos (A 12567: 7) un Doles Nāvessalā (A 6287: 7), Cesvaines kapsētā (A 12304: 155), Nīgrandes Kapu kalniņā (A 369), Gudenieku Ģēģeros (A 12987: 10) un vēl dažās citās vietās. Dažkārt tās atrastas kopā ar šauru bronzas skārda lentveida vainagu fragmentiem, tomēr iespējams, ka šīs apaļās, t.s. spangām līdzīgās plāksnītes arī vienas pašas izmantotas vainagu rotāšanai. Par tādu iespē-

jamību liecina fragmentārais atradums no Doles Nāvessalas (A 6287: 7), kur šāda plāksnīte piešūta ar zilu vilnas audumu apvilktai krijai. No spangu vainagiem atšķirīgs bija arī piešūšanas virziens – caurumiņi izvietoti nevis horizontālā līnijā, bet vertikālā un šūšanai izmantots linu pavediens. Lai gan pie fragmenta saglabājušies tikai viena apaļā plāksnīte, pamatnes apakšpusē esošie piešūšanai domātie caurumiņi liecina, ka rotājumi nav atradušies cieši cits citam līdzās, bet gan ar nelielu atstarpi. Pamatnē saglabājušās trīs plāksnišu piešūšanas vietas atradās ik pēc 2,5–3 centimetriem.

Lietuvā 13.–14. gadsimta sieviešu apbedījumos Kernavā atrastas atšķirīga izskata un daudzveidīgāku formu plāksnītes, kas izmantotas sieviešu galvasrotām, turklāt tās bijušas gatavotas no sudraba un pat apzeltītas (Velius 1997). Viens no plāksnišu veidiem – iegarenas formas plāksnītes ar nosmailinātu augšmalu – līdzinās "Kurzemes jaunavas" zīmējumā redzamās galvasrotas formai (sk. I att. pielikumā).

Plāksnišu piestiprināšanai to stūros vai apaļajām plāksnītēm divās malās izveidoti nelieli caurumiņi, aiz kuriem tās piešūtas ar audumu apvilktajai tāsij, durot tai cauri. Lejaskroga kapsētas 125. apbedījumā visas plāksnītes vispirms bijušas uzvērtas uz šķeterētiem, 2 mm resniem sarkanbrūniem vilnas pavedieniem un tikai pēc tam vēruma pie-
saistīts vainaga pamatam.

Kopējais bronzas plāksnišu vainagu platums bijis robežās no 4 līdz 6,5 centimetriem. Iespējams, ka vainagi ar rozetveida plāksnītēm tas bijis mazāks, bet šobrīd nav atrasts neviens šāda vainaga pamatnes fragments, pēc kura varētu spriest par to platumu. Vainagu malās 1–1,5 cm platumā atstātas brīvas auduma joslas. Kā vairākkārt izdevies secināt pēc iegūtajiem atradumiem, tās bijušas noklātas ar celainēm un audenēm vai dekoratīvu pavedienu grīstēm (87. att.). Niecīgi fragmenti no austām vai celotām lentēm saglabājušies Zlēku Jaunbērzkalnu (A 9292: 1) vainagam, tādi iegūti arī Puzes Lejaskroga kapsētā, kur pašlaik zināmi bronzas plāksnišu vainagi no pieciem apbedījumiem (34., 76., 117., 125. un 142. kaps), kā arī nejaušiem atradumiem postītos kapos. Lai gan tie visi atrasti daļēji iziruši un stipri

87. att. Bronzas plāksnišu vainaga fragments ar augšmalā piestiprinātu krāsainu pavedienu. Lejaskrogs, 125. kaps. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

bojāti, tomēr salīdzinājumā ar citviet Latvijā pētītajām viduslaiku kapsētām, kur no šiem vainagiem iegūti tikai atsevišķi rotājumi, šeit to saglabāšanās pakāpe ir salīdzinoši labāka, kas ļauj daļēji rekonstruēt gan vainagu gatavošanas veidu, gan izskatu. Konstatējams, ka visi Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos iegūtie kvadrātveida rotājumi bijuši no vainagiem, jo atrasti visapkārt galvai. Zināms, ka šādas plāksnītes tikušas izmantotas arī cepures priekšpuses rotāšanai (Makašēnu Greivuļi). Puzes Lejaskroga kapsētas 34. kapā atsegtā vainaga pamatnes apvilksanai izmantots blīvs, tumši zils vilnas vienkārtna audums, kas saglabājies līdz 2 cm platumā. Uz auduma cieši cita citai blakus šūtas plānas, 1,7x1,7 cm lielas bronzas skārda plāksnītes ar rotātu virsmu. Citos apbedījumos konstatēto vainaga plāksnišu izmēri bijuši lielāki – 3x3 cm un to piešūšanai izmantots biezs, šķeterēts vilnas pavediens. Vainaga pamatnes apvilksanai šai gadījumā lietots vienkārtna līnu audums. Vēl pilnīgāk saglabājies 142. kapa vainags. Tā pamatam izmantota 6,5 cm plata tāss sloksne, kas bijusi apvilka ar vienkārtna līnu audumu. Vainaga vidusdaļā cita citai līdzās piešūtas 3,5x3,5 cm lielas rotātas bronzas skārda plāksnītes, atstājot katrā malā 1,5 cm platu brīvu joslu. Malās konstatētas izirušu, smalku celaiņu atliekas. Saglabājušies sarkani un brūngani divkārtīgi šķeterēti vilnas velku pavedieni, bet audu daļa, kas acīmredzot bijusi no līniem, pilnībā iznikusi, tāpēc celaines raksts un gatavošanas veids vairs nav nosakāms. Arī Zlēku Jaunbērzkalnu vainaga malu celaine vairs nav rekonstruējama, jo saglabājušies tikai viena virziena pavedieni zilā un sarkanā krāsā.

Līdzīgs, tikai daudz sliktāk saglabājies un no alvas gatavots plāksnišu vainags konstatēts Puzes Lejaskroga 76. kapā. Šeit bija saskatāmas astoņu no alvas vai kāda cita līdzīga materiāla gatavotu plāksnišu paliekas. Vainaga atsegšanas brīdī vēl bija iespējams fiksēt atsevišķu plāksnišu formu un izmēru – tās bijušas ap 2x2 cm lielas, ar pusapaļu reljefu izcēlumu vidū.

Spriežot pēc atradumiem datējamos apbedījumos, bronzas plāksnišu vainagu lietošanas laiks bijis samērā ierobežots – no 15. gadsimta beigām līdz 17. gadsimta sākumam, tomēr, kā liecina daudzie atradumi, šajā laika posmā tie kļuvuši visai izplatīti tieši Latvijas rietumdaļā. Ievērojami mazākā skaitā šo vainagu darināšanai lietotās detaļas – bronzas skārda plāksnītes – sastopamas Latvijas austrumu daļas arheoloģiskajos pieminekļos, tādējādi norādot uz šī veida izstrādājumu ienākšanas virzienu.

Visas vainagu plāksnītes bijušas rotātas ar dažādiem, vietējo amatnieku darinātajām rotām neraksturīgiem ornamentiem, kuru veidi apskatīti atsevišķā pētījumā (Vaska 2003). Zināmi gadījumi, kad vienā vainagā izmantotas dažādi ornamentētas plāksnītes. Atzīmējams vēl kāds bronzas skārda plāksnišu variants ar sešos sektoros sadalītu apli un sirds motīvu katrā no tiem. Divas šādas plāksnītes kā nejausi atradumi iegūtas Tērvetes kapsētas teritorijā (VI 21: 46, 118). Vainagu plāksnišu ornamentā izmantotie kristīgie simboli ir jauna parādība, kas neliecina par to sākotnējo vietējo izcelsmi.

Vizuāli līdzīgi, tikai gatavoti no platākas vienlaidu skārda lentes un jau ar atšķirīgu ornamentāciju ir plašāk pētītie bronzas skārda lentveida vainagi (Cimermane 1994), kas Latvijas rietumdaļas senvietās iegūti daudz biežāk nekā pārējā teritorijā. No šobrīd zināmajiem 45 vainagu atradumiem tikai sešos gadījumos tie iegūti apbedījumos. Visi šie vainagi atrasti Zemgalē – Īslīces Jaunzemju 3., Rubas Rūsišu-Debešu 26., Vilces Kalnaplāteru 6. un 7., Zaļenieku Zaļāsmuižas 9. un Tērvetes Sapņu 4. kapā – un datējami ar 16. gadsimta beigām un 17. gadsimta sākumu. Pārējie tikai nelielu fragmentu veidā iegūti kā nejausi atradumi.

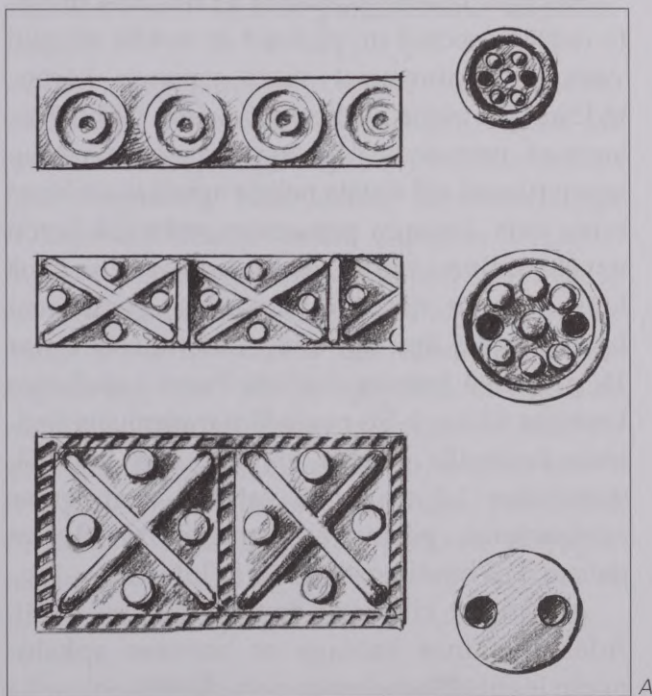
Šiem vainagiem ir bērza tāss pamats, kas apvilks ar audumu un tam pa virsu uzlikta

rotāta skārda sloksne, kas bijusi dažāda platumā. 18. un 19. gadsimta materiālos par šo vainagu lietošanu tieši šādā izskatā vairs nekas neliecina, tādējādi apstiprinot to lietošanas īslaicīgo raksturu, un tradicionālajos tautastēpos tos sastop vairs tikai atdarinājumu veidā.

Par bronzas skārda lentveida vainagu variantu uzskatāms t.s. spangu vainags, kas sastāv no šauras skārda sloksnes un mazām metāla ripiņām (spangām) tās abās malās (88. att. A). Šie vainagi parādās vienlaikus ar platajiem skārda lentveida vainagiem 16. gadsimta beigās – 17. gadsimtā, bet to lietošana atsevišķās vietās turpinājusies vēl 19. gadsimtā. Kopumā arheoloģiskajos izrakumos iegūts ap 30 šādu vainagu un to fragmentu atradumu no Ventspils, Kuldīgas, Liepājas, Aizputes, Jelgavas, Bauskas, Dobeles un Rīgas rajona. Tikai deviņi no tiem atrasti apbedījumos, bet pārējie uzskatāmi par nejaušiem atradumiem. Iegūtie materiāli ļauj pilnībā rekonstruēt vainagu gatavošanas veidu.

Arī šo vainagu pamatam lietota bērza tās vai liepas koka miza, kas apvilka ar vilnas vai lina audumu. Auduma malu savienojuma vieta tiem parasti atrodas uz āru vērstaļā pusē, lai vainaga iekšpuse būtu gluda un izskatīga. Vainaga pamata ārmalā, apmēram tā vidusdaļā, abas apņemtā auduma malas vispirms savilkta kopā ar pavedienu, šuves vietu pēc tam nosedzot ar bronzas skārda sloksni. Dažiem vainagiem tā bijusi ļoti šaura – tikai 8 mm plata un rotāta. Arī vainaga malās uzšūtās spangas bijušas rotātas, un tās praktiski nosegušas skārda plāksnīti (88. att. B). Šādi spangu vainagi atrasti Kalvenes Sermuļi 5. un 7. kapā, Aizputes Melnkalnos. Citiem vainagiem plāksnīte bijusi platāka, sasniedzot 1,5–3 centimetrus. Tā bijusi gan rotāta, gan

pilnīgi gluda. Vairākkārt atrasti paraugi, kuriem vidusplāksnīte bijusi rotāta ar iespiestiem kvadrātiem, kādi sastopami arī bronzas plāksnīšu vainagos (Kalvenes Sermuļi, 5. kaps; Nīgrandes Kapu kalniņš, A 370; Gudenieku Aniņi, A7528: 5). Acīmredzot, sagriežot stīpu posmos un izsitot stūros caurumiņus, viena veida izejmateriālu varēja izmantot atšķirīgiem vainagiem. Vainaga skārda vidusplāksne nostiprināta ar apaļām metāla ripiņām – spangām, kurām malās izveidoti divi caurumiņi piešūšanai. Tās cita citai līdzās piešūtas vainagam tādā veidā, lai daļēji nosegtu un noturētu vidusplāksnes abas malas. Spangu piešūšanai izmantota metāla stieplīte, kas caurdur arī vainaga pamata tāsī. Aizputes Melnkalnu vainaga iekšpusē zem metāla stieples cilpām ievietoti divi biezāki pavedieni, lai stieplīte locījumu vietās, stingrāk pievelkot, neiegrieztos tāsī.

88. att. A – Spangu vainagu detaļu varianti. Zīm. A. Alksne-Alksnīte
B – Spangu vainaga fragments. Sermuļi, 7. kaps. Foto R. Kaniņš

Dažāds bijis arī spangu veids – sākotnēji tās bijušas apaļas un rotātas. Dažas bijušas pat visai liela izmēra – 1,5 cm diametrā. Iespējams, līdzīgā veidā lietotas arī apaļās rozetveida plāksnītes, kuras iepriekš minētas saistībā ar bronzas plāksnīšu vainagiem. Tā kā tās visas ir nejauši atradumi, nav īstas skaidrības par to lietojuma veidu. Tomēr daži atradumi liecina, ka rozetveida plāksnītes izmantotas arī vainagos kopā ar skārda lenti. Šādi atradumi zināmi Salaspils Mārtiņsalas kapsētas 1074. kapā un arī 975. kapā, kur spangas fiksētas sakopotas divās grupās galvas abās pusēs tikai rotātās metāla stīpas augšmalā.

Vainagiem lietoto spangu izmēri bijuši visai atšķirīgi – no 0,5 līdz 2 cm diametrā, un laika gaitā nedaudz mainījusies arī to forma – tās kļuvušas iegarenas, mazliet velvētas un gludas, bez jebkāda rotājuma. Tieši tādas spangas redzamas 19. gadsimta vainagos.

Spangas izvietotas skārda lentes abās malās, to daļēji nosedzot un piešūjot ar metāla stieplīti vainagam, caurdurot visas vainaga kārtas, tādējādi pie viena nostiprinot skārda sloksni pie vainaga pamatnes. Vainaga malās aiz rotājumiem parasti vēl atstāta neliela apvilktā auduma brīva josla. Vainagu pamatnēm visbiežāk lietoti uzvelti audumi tumši zilā un brūngani sarkanā krāsā. Tomēr dažkārt pamatnes apvilksanai izmantots arī linu audums. Tāds konstatēts ar 16. gadsimta beigām datētajā Puzes Lejaskroga kapsētas 40. kapā. Šis pagaidām ir vienīgais zināmais lentveida skārda vainags šajā kapsētā. Saglabājies 1,7 cm platā vainaga aizmugures savienojuma posms ar pamīšus pārliktiem galiem, kas bijuši nostiprināti ar lūkiem.

Atrasti arī citi retāk lietoti vainagu veidi. Ādas siksnīņas vainags ar bronzas apkalumiem iegūts 15. gadsimta apbedījumā Salaspils Mārtiņsalā, bet kādā bērna apbedījumā Užavas kapsētā atrasts ādas vainags ar blīvu, taisnu bronzas kniedīšu joslu rotājumu, kāds tipisks ādas jostām.

Savdabīgi, pagaidām neskaidra veida galvassegu rotājumi konstatēti vairākās Augšdaugavas kapsētās – Augustinišķos, Slutišķos un Vilmaņos, kopā 14 sieviešu kapos (Berga 2007, 113). Apbedījumos saglabājušies tikai piekari – nelieli bronzas važiņu posmi ar dažādiem piekariņiem galā – rozetēm, krellēm utt. Važiņas vienmēr atrastas pa vienai pie galvas.

89. att. Adītās cepures fragments ar uzšūtā rotājuma paliekām. Greivuļi, 1. kaps. Foto R. Kaniņš

Vilmaņu 5. kapā kopā ar važiņu saglabājies arī auduma fragments, kas norāda uz piekariņu izmantošanu auduma galvasrotās.

Par cepuru izmantošanu viduslaiku tērpos arheoloģiskajos izrakumos līdz šim iegūts pavisam maz materiālu. Vienīgais pārliecinošais sievietes cepures atradums iegūts Makašēnu Greivuļu 15./16. gadsimta sievietes apbedījumā, kurā saglabājies aditas tumši zilās vilnas cepures fragments ar priekšpusē uzšūto rotājumu joslu. Cepures posms – 6,5 cm plats apakšmalas fragments no tās pieres daļas – saglabājies, pateicoties uzšūtajam rotājumam, kas bijis izvietots tikai cepures priekšpusē. Cepures rotātā daļa, kas sastāvējusi no vairākām joslām, bijusi 5 cm plata un sniegusies 24 cm garumā, rajonā no vienas auss līdz otrai.

Minētā cepure ir uzskatāms piemērs tam, kā gadu gaitā, pat glabājoties muzejā, bojājas dažādi priekšmeti. Senākajos fotoattēlos, kas tapuši neilgi pēc atraduma nonākšanas muzejā, cepure vēl redzama ar visu uzšūto rotājumu. Diemžēl šobrīd, pēc 70 gadiem, rotājums jau gandrīz pilnībā ir nobiris un apdrupis, saglabājušās tikai tā nospieduma pēdas materiālā (89. att.). Arī savulaik veiktā neveiksmīgā atraduma nostiprināšana, to pielīmējot galvaskausam, nav nākusi materiālam par labu, padarot neiespējamu fragmenta pilnīgu izpēti.

Adītās cepures apakšmala nav bijusi uzbiezināta, bet sāka adīt tūlīt pēc valdziņu

uzmešanas. Tā akcentēta un nostiprināta ar malai piešūtu 2,5 mm platu pīnīti, kas darināta no četriem vienkārtīgiem, Z vērpuma pavedieniem, tos savstarpēji krustojot. Divi no tiem bijuši zilā, divi – sarkanbrūnā krāsā. Pie pašas malas veidota arī uzšūtā rotājuma apakšējā josla – dzelteno stikla masas krellišu rinda. Tās uzvērtas linu pavedienam, kas ik pēc divām vai trim krellītēm piešūts cepurei. Krellišu izmēri bijuši ļoti dažādi – diametrā no 1 līdz 3 mm. Tālāk seko 5 mm plata, šobrīd jau sabirzušu alvas – svina rozešu rotājumu josla un otra krellišu rinda. Tieši virs tās audumam uzšūtas kvadrātveida bronzas plāksnītes. Saglabājušies septiņu šādu plāksnīšu fragmenti un to nospiedumi cepures materiālā. Piestiprinot rotājumus audumam, tas savilcies nelielās krokās. Plāksnītes ir 3x3 cm lielas, ar iespiestu reljefu rotājumu – četrlapu āboliņa lapas motīvu. Stūros izveidotie caurumiņi izmantoti piestiprināšanai. Tajos saglabājušies bronzas stieplītes posmi norāda, ka plāksnītes savā starpā vispirms sastiprinātas ar stiepli un tikai tad visa rinda piešūta materiālam. Piešūšanai izmantoti divkārtīgi šķeterēti vilnas pavedieni sarkanīgā krāsā.

Šādas dažāda izmēra plāksnītes, kas samērā bieži atrastas 15. gadsimta otrās puses un 16. gadsimta apbedījumos un arī dzīvesvietās, galvenokārt izmantotas vainagu gatavošanai. Teorētiski pieļaujams, ka tikai dažu plāksnīšu atradumi virknē apbedījumu saistāmi ar līdzīgu cepuru rotājumiem, tomēr lietisku pierādījumu tam šobrīd trūkst, jo nav saglabājušies galvassegu pamatmateriāli, kas varētu norādīt uz to veidu. Vērā ņemams fakts, ka viduslaiku kapsētām raksturīgs ļoti liels postīto apbedījumu skaits, kas nevar sniegt patiesu ainu par atradumu daudzumu. Arī gadījumos, kad saglabājušies vainaga pamatnes fragmenti, rotājumu trausluma un arī postījumu dēļ bieži vien atrastas tikai dažas rotājuma plāksnītes vai apdrupuši to fragmenti.

Pēc antropoloģes Gunitas Zariņas autorei mutiski sniegtās informācijas, Greivuloš apbedītā sieviete ar cepuri bijusi 45–50 gadu veca, tomēr, balstoties tikai uz vienu atradumu, šķiet pārāgri risināt jautājumu par cepures saistību ar sievietes ģimenes stāvokļa norādi, pieņemot to kā precētu sievu galvassegu (Zariņa 1999, 94). Lai izdarītu secinājumus par

šāda galvassegu dalījuma ieviešanos kopš 15. gadsimta vai vēlāk, kā arī par cepuru saistību ar noteiktu sievietes statusu, nepieciešams ievērojami plašāks materiālu klāsts un speciāli kompleksi pētījumi, turklāt šis jautājums nav risināms, balstoties tikai uz arheoloģiskajiem atradumiem, pat ja to būtu krietni vairāk. Tas visciešākajā mērā saistīts ar cilvēku morāles un tikumības normām, kuras sabiedrībā dažādu apstākļu dēļ periodiski mainās.

Literatūrā dažkārt Greivulošos minēti vairāku cepuru atradumi, acīmredzot ar to domājot turpat atrasto auduma fragmentu ar uzšūtām skārda plāksnītēm (A 8996: 8, 9). Tas bijis 20 cm garš oderēta vilnas auduma fragments ar uzšūtām dažāda veida plāksnītēm un dekoratīvu pīnīti malā, tomēr tā piederība cepurei nav droša, ņemot vērā, ka tas iegūts kā savrupatradums (sk. 32. att.). Pat pieļaujot, ka cepure bijusi šūta no auduma, tik garā posmā vajadzētu būt kādam piegriezuma fragmentam.

Par iespējamiem cepuru fragmentiem uzskatāmi arī vairākās atradumu vietās pie galvaskausiem saglabājušies nelieli vilnas filca fragmenti. Tādi atrasti Tērvetes Sapņū 6. kapā un Užavas centra kapsētas 55. apbedījumā, kas diemžēl plašāk neļauj raksturot šo galvassegu izskatu (90. att.). Kā cepures apakšmalai piederīgs varētu tikt klasificēts Puzes Lejaskroga 116. bērna apbedījumā atklātais rotājums – šaura bronzas spirālīšu josla ap galvu un divi apaļi alvas piekari deniņu rajonā (91. att.). Saglabājusies arī no vilnas pavediena veidota cilpiņa šo alvas piekaru nostiprināšanai.

90. att. Cepures fragments. Sapņū, 6. kaps. Foto R. Kaniņš

91. att. Cepures apakšmalas rotājums. Lejaskrogs, 116. kaps. Foto G. Zariņa

Arī trijos citos Lejaskroga kapsētas apbedījumos – 105., 116. un 129. kapā – pie galvaskausiēm atrastās detaļas vairāk, šķiet, bijušas piemērotas cepuru apakšmalas rotāšanai. Šeit galvas abās pusēs deniņu rajonā konstatēti nelieli piekariņi – gan apaļi, no alvas gatavoti, gan rombveidīgi bronzas.

Par galvasautu izmantošanu apbedīto sieviešu tērpā komplektā līdz šim nav izdevies gūt jebkādas pārliecinošas norādes, tāpēc to lietošana šobrīd tikai teorētiski pieņemama, balstoties uz dažkārt pie galvaskausiēm atrastu saktu vai ap galvu saglabājušos nelielu, izirušu rotājumu pēdām, kas nerada pārliecību par to piederību vainagiem. Šādas sabirzušu rotājumu atliekas šaurā joslā pie galvaskausiēm konstatētas Puzes Lejaskroga 95., 110., 113. kapā, un tās varētu būt no auduma malas apšuvuma. Arī galvgali dažkārt atrasto vilnas vai linu audumu nelieli fragmenti skaidri neliecina par to piederību galvasautiem. Tomēr jādomā, ka nerotātu galvasautu izmantošana bijusi visai izplatīta, ko apliecina arī atsevišķas rakstīto avotu ziņas.

Esošo materiālu apkopojums liecina par apbedīšanas tradīciju maiņu, sākot ar 13. gadsimtu, kas atspoguļojas līdzīgo piedevu sastāvā, to skaitā arī galvassegās – vainagi mirušo tērpā sastāvā sastopami ievērojami retāk salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu. Novērojama arī ilgstoša un noturīga vainagu gatavošanas tradīciju saglabāšanās Latvijas

austrumdaļā, turpretim rietumdaļa bijusi vairāk pakļauta dažādu jauninājumu ietekmei, kas ārēju apstākļu iespaidā pakāpeniski sāka izpausties kopš 16. gadsimta. Novērojama arī audumu vainagu izplatība rietumu virzienā. Lielais savrupatradumu skaits traucē pilnvērtīgi izvērtēt un precizēt dažādo galvassegu izplatības robežas, lietošanas laiku vai to saistību ar apbedīto vecumu vai sociālo stāvokli.

Spriežot pēc arheoloģiskā materiāla, Latvijā dažādu rotātu galvassegu, to skaitā vainagu izmantošana vismaz līdz 16. gadsimta beigām nav bijusi saistīta ar kādu noteiktu sieviešu vecuma grupu vai ģimenes stāvokli. Tie atrasti gan mazu meiteņu un pusaudžu, gan gados vecāku sieviešu apbedījumos, tomēr novērojama pakāpeniska šo atradumu skaita samazināšanās jaunāku laiku apbedījumos. Ar 17. gadsimtu datēto apbedījumu skaits pagaidām ir salīdzinoši neliels, lai izdarītu plašākus secinājumus par vainagu saistību ar noteiktiem sievietes dzīves posmiem. Tradīcija sievietēm nosegt galvu un matus ar auduma galvassegu, tādējādi simbolizējot šķīstību un pazemību, saistāma ar Bībeles iepazīšanas laiku. Latvijas lauku iedzīvotāju vidū Bībeles tulkojums kļuva pieejams, tikai sākot ar 17. gadsimta beigām, kad arī varēja sākt mainīties dažādu lietoto galvassegu nozīme, kurām līdz tam, ticamāk, bijusi pavisam cita loma.

SECINĀJUMI

13.–18. gadsimta tekstilmateriālu atradumu apkopojums ļāvis noskaidrot faktisko situāciju vietējo iedzīvotāju apģērba pētniecībā un izvirzīt turpmākās prioritātes, kas vērsamas padziļinātā atsevišķu atradumu kategoriju izpētē. Arheoloģiskajos pētījumos gadu gaitā sakrājies ne mazums tekstilatrādumu no senajiem tērpiem, tomēr, neskatoties uz atradumu lielo skaitu, to sniegtās ziņas, kā daudziem arheoloģisko pētījumu materiāliem, tomēr ir visai ierobežotas un fragmentāras. Tas saistāms ar šo materiālu vājo saglabāšanās pakāpi un nevienmērīgo atradumu skaitu gan teritoriālā ziņā, gan arī pa gadsimtiem. Arī lielais nejaušo atradumu daudzums (gandrīz trešdaļa) ievērojami samazina iegūstamo ziņu apjomu un to nozīmību.

Tekstilmateriāli nav vienlīdz plaši saglabājušies no visiem apskatāmā perioda posmiem. Pārsvārā tie iegūti senvietās, kas datējamās ar 13.–15. gadsimtu, kad, pateicoties vēl visai plašai pagānisko tradīciju izplatībai, mirušie apbedīti ar bagātīgām piedevām, kas sekmējušas tekstilmateriālu saglabāšanos. Uz perioda beigām – 17.–18. gadsimtu attiecināmu

atrādumu saglabājies pavisam maz, un to izmēri ir visai niecīgi. Tomēr par šī laika tērpiem papildus informācija iegūstama rakstītajos avotos un senajos zīmējumos.

Vairums tekstilatrādumu nāk no Latvijas austrumdaļas un ziemeļrietumdaļas pieminekļiem, bet ļoti maz to ir tagadējās Dienvidkurzemes un Zemgales senvietās, kā arī Latvijas ziemeļaustrumu daļā. Šobrīd pieejamais materiāls ir vienpusīgs tai ziņā, ka tas saglabājies gandrīz vienīgi no sieviešu apģērba, un tas raksturojams kā svētku reizēm paredzētais apģērbs, bet par ikdienā lietoto apģērbu arheoloģiskie pētījumi ziņas nesniedz. Bez tam tekstilmateriāli vienlīdz plaši nepārstāv visas sieviešu tērpa sastāvdaļas. Līdzās apģērba daļām, par kuru izskatu un gatavošanu uzzināms pietiekami daudz, lai tās varētu pat pilnībā rekonstruēt (villaines, sietavas, daļa vainagu), ir virkne paraugu, kuriem iespējams konstatēt tikai izmantoto materiālu un auduma veidu, bet noteikt to piederību konkrētai tērpa daļai vairs nav iespējams. Minimālas ziņas joprojām ir par lietoto kreklu un brunču piegriezumiem un apdares veidiem, kā arī atsevišķiem vainagu

veidiem. Tas zināmā mērā ierobežo pamatotu pilnu tērpu komplektu rekonstrukciju izveidi uz iegūto atradumu pamata, lai gan atsevišķos gadījumos tādas ir iespējams veidot. Ir visai grūti salīdzināt Latvijas teritorijā dzīvojošo lauku iedzīvotāju apģērbu ar pilsētnieku tērpiem vai tuvāko kaimiņzemju materiāliem, jo trūkst plašu, aptverošu pētījumu, tomēr šķiet, ka laucinieku apģērbs ilgstoši saglabājis savdabību un maz pakļāvies dažādiem ārējiem iespaidiem.

Lai gan apģērbs ir būtisks sociālās pozīcijas rādītājs, vājas saglabāšanās pakāpes un retās sastopamības dēļ arheoloģiskajos izrakumos iegūti tekstilmateriāli sociālā statusa jautājumu risināšanā izmantojami tikai daļēji, kontekstā ar citiem materiāliem. No plašāk pētītās Puzes Lejaskroga kapsētas materiāliem izriet, ka krāšņākie tērpi ar vairākām rotātām villainēm un greznām kāju sietavām, kā arī bagātīgu rotu klāstu bijuši noteiktu vecumu sasniegušām sievietēm, kas acīmredzot mantiskā vai sociālā ziņā bija ieguvušas ievērojamu vietu sabiedrībā. Lai gan zināms, ka atsevišķām sievietēm tērpa sastāvdaļām senatnē bijusi īpaša loma, to patieso nozīmi diez vai šodien vairs iespējams noskaidrot, jo cilvēku uzskati par dzīves ritējumu un attieksme pret lietām daudzu gadsimtu laikā vairākkārt mainījusies. Piemēram, vainagu nozīme sākumā – 5.–6. gadsimtā noteikti nebija tāda pati kā 18. gadsimtā, kad tas kļuva par nevainības simbolu. Tāpat arī citu tērpu daļu, audumu krāsu vai to rotājumu simboliskā nozīme var palikt nenoskaidrota, pieļaujot visdažādākās interpretācijas.

Apģērbs ir arī nozīmīgs etniskās piederības rādītājs, tāpēc var tikt izmantots apdzīvotības un migrācijas jautājumu risināšanā. Ziemeļrietumkurzemē, kas pamatā tiek uzskatīta par kuronizēto lībiešu dzīvesvietu, pēdējos gados iegūtie 13.–16. gadsimta tekstilatrādumi ļauj tos vairāk saistīt ar kuršu izcelsmi. Bez tam šeit iegūto tekstilatrādumu analīze liecina par iedzīvotāju ciešākiem sakariem ar Sāmsalu, nevis Daugavas vai Gaujas baseina lībiešiem, kas izpaužas vairāku rotājumu detaļu un tērpus papildinošo priekšmetu līdzībā (piemēram, raksturīgās adatu kārbīņas). Atšķirīgi no lībiešu materiāla ir tērpu rotāšanas principi,

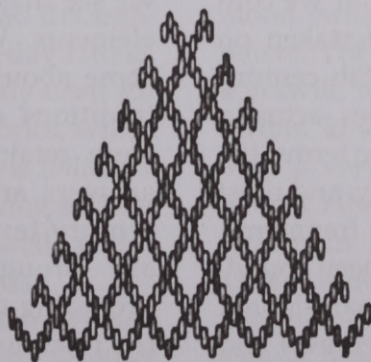
kuros izpaužas zināmas lokālas īpatnības, kādas nav sastopamas nekur citur. Krietni mazākā skaitā šajā apgabalā konstatētas arī lībiešu apģērbam raksturīgās pazīmes un atsevišķi latgaļu tērpu komplektācijai tipiski atradumi, norādot uz ievērojami sarežģītāku apdzīvotības situāciju šajā teritorijā. Gan Latvijas austrumu, gan ziemeļrietumu daļā atsevišķos reģionos saskatāmas ilgstošas lokālas rotu un tērpu komplektācijas, to darināšanas un rotāšanas tradīciju īpatnības, kas liecina par noteiktu novadu tērpu pastāvēšanu jau senatnē.

Neskatoties uz zināmu materiāla vienusību, šie 13.–18. gadsimta tekstilatrādumi ir ļoti nozīmīgi, jo sniedz daļēju ieskatu tā laika apģērba gatavošanas, rotāšanas un valkāšanas īpatnībās. Šie nelielie materiāli ir vienīgā reālā saikne starp senākajiem, mums tikai daļēji zināmajiem tērpiem un ievērojami atšķirīgajiem jaunāko laiku tērpiem, kas šobrīd pieejami muzejos. Lai gan materiāli ir visai fragmentāri, to apkopojuma rezultātā iespējams gūt pierādījumus ilgstošām tērpu darināšanas tradīcijām. Jau iepriekš izveidoties tērpu komplektācija turpināja pastāvēt arī pēc 13. gadsimta, tāpat saglabājās to gatavošanas un apdares veidi, kā arī rotāšanas pamatprincipi. Daļējas izmaiņas skārušas vienīgi tērpu rotāšanai izmantotos materiālus un to veidus, kā arī rotu sastāvu. Latvijas austrumdaļā bronzas rotājumu izmantošana villaiņu greznošanai beigusies 14. gadsimtā, aizstājot tos ar dzeltenās stikla masas krellītēm. Atsevišķi senie bronzas rotājumi saglabājušies un izmantoti vairs vienīgi auduma vainagu apdarē. Latvijas ziemeļrietumu daļā bronzas rotājumi tērpos lietoti ilgāk – līdz pat 15. gadsimta vidum vai beigām – un plašāk – bez villainēm un vainagiem ar metāla rotājumiem greznoti arī priekšauti un kāju sietavas.

Zināmas pārmaiņas apģērbā pakāpeniski iezīmējas, sākot ar 16./17. gadsimta miju, kad pamazām arī zemnieku tērpos parādījās vairākas jaunas iezīmes un ieviesās jaunas detaļas, pamatā saglabājoties iepriekšējām darināšanas, rotāšanas un nēsāšanas tradīcijām. To apliecina arī pieejamie rakstītie avoti un ikonogrāfiskais materiāls. Būtiskākās izmaiņas lauku iedzīvotāju tērpos saistāmas jau ar 18./19. gadsimtu, kad ievērojami mainījās gan

to vizuālais veidols, rodoties jaunām tērpu daļām un rotām, gan arī to nozīme. Turpmāk dažādi jauninājumi lauku iedzīvotāju apgērbā ienāca daudz straujāk un biežāk. Šos jaunākos tērpus ierasts dēvēt par tradicionālo latviešu tautas tērpu, kaut gan senākās tērpu darināšanas tradīcijas, kas pastāvējušas gadu simtiem, tajos saglabājušās vairs tikai daļēji un pārveidotā veidā.

Lai arī nepilnīgi, esošie tekstiltradumi ļauj ielūkoties atsevišķos senatnē lietoto tērpu veidos, to darināšanas un nēsāšanas tradīcijās Latvijas teritorijā, par kuriem vēl simt gadu iepriekš nebija gandrīz nekādu ziņu. Katrs jauns atradums soli pa solim var tuvināt plašākai un dziļākai izpratnei par maz zināmo seno apgērbu, kam vienmēr ir bijusi nozīmīga loma tautas kultūras vēsturē.

SUMMARY

Although textiles constitute one of the rarer categories of archaeological finds, in Latvia a very large corpus of evidence relating to ancient dress has accumulated in the course of archaeological research. Most of this material has been recovered at burial sites, although some has been preserved at residential sites and in hoards. The largest number of finds relates to the richly decorated 10th–13th century dress of the Latgallians and Livs, which has already been extensively studied and analysed. We know much less about the development of dress after the Crusades of the 13th century, which significantly changed the living conditions of the indigenous population. If we consider the amount of research undertaken on Christian cemeteries of the 13th–18th century and the number of fabric samples actually recovered, we see that, in percentage terms, the number of finds has fallen markedly, and most of the finds are in fact very small fragments. How much material has actually been found, and what it can tell us, are subjects considered in this overview of research on medieval and early modern textiles.

In Latvia, archaeologically excavated textiles have a unique role as a historical source, since they constitute the only source of infor-

mation concerning the dress of the people living in this area right up to the second half of the 16th century, from which time we have the earliest extensive written and pictorial evidence. The oldest preserved complete costumes and separate garments from the dress of the indigenous population date back only to the late 18th and 19th century. A gap of several centuries separates this material from the considerably older dress remains recovered in archaeological excavation – a period during which various changes occurred in the development of dress. Comparing the dress of these two periods, we see major differences, as well as unifying elements. When and why these differences came about, and to what extent the ancient traditions of making and decorating dress were retained, are the questions to which answers are sought in the study 13th–18th century textile remains, the results of which are brought together in this volume. Providing the basis for the study are the textile remains relating to the indigenous population, found in archaeological excavation up to 2005, utilising as comparative material the evidence from the earliest written sources and ethnographic material.

Textile remains have been found throughout Latvia, but the largest and most interesting finds of this period come from the region of northern Kurzeme – a

region from which we have virtually no material regarding the dress worn in earlier centuries, because of the practice of cremating the dead.

MATERIALS, WEAVES AND DECORATION

Archaeological finds of 13th–18th century textiles indicate that the locally available raw materials, linen and wool, that had been processed and used for making dress during the previous centuries, remained in use in this period, and that all the traditional weaving techniques had also been retained. Although the weaving techniques were very simple, the variety of materials and techniques used in trimming dress fabrics made them distinctive and altogether unique. Apart from wool and linen, coloured horsehair was also used for particular garments. It served as the weft for the tablet-woven bands used as legbindings, and for making patterns of threaded decorative spirals on the pendants of the crown-like *vainags* headdresses, as well as for weaving colourful horsehair bands.

One of the basic materials for dress was linen. It was used mainly for shirts, and is seldom represented as material for outer garments. In many cases, linen cloth has been laid out in the grave or covered over the body. Sometimes linen cloth was used to cover the base of the *vainags* headdress. Linen was used together with wool to make so-called 'half-wool' fabrics, which gradually spread throughout the different regions of present-day Latvia. This was the material predominantly used for weaving checked and patterned fabrics, which in most cases were made into shawls (*villaine*). Linen thread was also used for sewing and for threading metal ornaments, as well as for weaving belts and card-woven bands.

Linen fabrics were usually plain-woven. Examples of linen fabric made in some other technique are very rare. There are only a small number of linen fabric samples woven in 2/2 twill, diamond twill or *Rippenkoper*. Finds of linen selvages are very rare: these are very

simple: somewhat more densely spaced warp threads, with a two-ply yarn threaded along the edge. The mean density of linen fabric was 10–14 warp threads and 7–12 weft threads per centimetre, although finer fabrics also occur. Fabrics were woven exclusively of singly-ply thread, usually Z-spun.

Finds of woollen fabrics are more numerous, and are much better preserved than linen fabrics. The fabrics were woven from locally-obtained sheep's wool, either undyed or dyed in various colours. They were used to make outer garments – skirts, trousers, jackets, shawls and legbindings – and for coverings, but in many cases the samples of woollen fabric are very difficult to identify as deriving from particular garments, because of the absence of distinguishing features.

Woollen fabrics were woven from single-ply yarn. Only in very rare cases has plied yarn been used for fabrics. The weaving techniques remained unchanged during the study period: the majority were woven in 2/2 twill, with a small difference in the number of threads between warp and weft. In north-western Latvia, the most widespread weave was diamond twill, which is rarely encountered elsewhere. The twill weaves also include 2/2 broken twill, which was used rarely, and only for certain kinds of garments. Likewise, there is only a very small number of finds of plain-woven fabrics. After the 13th century, fabrics woven in 2/1 twill become more common. These were commonly felted and used for making outer garments and the bases of fabric *vainags* headdresses.

Apart from fabrics woven on the loom, which were used to make the main elements of the dress, other kinds of textiles were also utilised. These include card-woven and woven

bands, made by different techniques. Such textiles are dense and durable, so they were generally used for trimming garments, or as belts and garters for legbindings. Alongside the traditional materials used for making card-woven and woven bands, namely plied woollen and linen yarn, it is known that horsehair and small bronze loops were also used, although so far these have been observed only in northern Kurzeme.

In this period, too, the main application for card-woven textiles was for trimming shawls. Continuing the traditions of the previous centuries, in most of the area of present-day Latvia card-woven trims were woven to the ends of the shawls, using the warp threads of the shawl as the weft. For this reason, they were very narrow, with simple designs. Several 17th century finds indicate new trends: the card-woven bands at the ends were woven separately with a fringe and then sewn onto the fabric, as we see on many 19th century shawls. There is also a fragment of a monocolour shawl with no card-woven trim at the end.

The card-woven trims for the long sides of the shawls were still being made in the traditional way, weaving them separately and then attaching them to the edge of the fabric. Accordingly, wider bands could be made, with more elaborate designs, but more common in fact are narrow and simple bands with stripes or a herringbone pattern. From northern Kurzeme, there are several finds where the card-woven trims along the sides have also been woven to the fabric, using a needle threaded with a weft thread of the trim (Fig. 13). Card-woven bands with woven-in bronze loops, which were used only for trimming shawls, can be regarded as typical of this region, since they were not used elsewhere. The design is created in the course of weaving, by winding the small bronze loops around between two and four threads of the band in a particular sequence. The earliest loops measure 4 mm in diameter and are made of 0.8–1 mm wire, but the loops used on bands in the 15th century were slightly more robust: 8 mm. The width of the bands and the density of the woven designs varied considerably, and often two or three such bands were attached to the shawls side by side (Fig. 14).

Examples of woven bands are much less common, and possibly they were not so commonly made. Their main application was for the base of the *vainags* headdress, which could consist of a single woven band, or of several bands of different widths that were sewn together. These woven bands were very simple, since they were completely covered by the sewn-on decoration. Usually, the bands for the *vainags* were monocolour or with longitudinal stripes. They were woven of plied woollen yarn, or a combination of woollen and linen yarn. The most commonly observed colour of the wool yarn used for the *vainags* was red, augmented with brown, yellow or blue. Woven bands were also used for the pendants attached in large numbers to the back of fabric *vainags*. These could be monocolour or striped bands, or they could have sections of threaded bronze spirals or patterns of such spirals. Shawls were very rarely trimmed with woven bands: to date, there are only a few finds of shawls trimmed with woven bands, and these could be from the early part of the study period (Fig. 17).

Knitting is a fairly old and simple method of making textiles, but examples of knitting have been preserved very rarely among archaeological finds. At present, about 40 knitted garments or fragments of garments are known from 13th–18th century sites, half of these from excavation in the city of Riga. The knitted garments recovered in archaeological excavation in Latvia include fragments of gloves and mittens, socks and caps, worn by both men and women.

In terms of the production technique, two groups of knitted garments can be distinguished. The oldest examples were made using a single needle, by the technique known as *naalbinding*. At present, only seven finds of this kind are known, two of them found with female burials at the cemetery of Puzes Lejaskrogs.

Knitting with more than one needle is a more recent technique. Currently, the oldest known knitted garments are from the 14th–15th century. Small fragments of knitted gloves have been recovered from female burials at Puzes Lejaskrogs. It is concluded that the gloves were worn over the very large hemispherical finger-rings, and also covered the

armbands, which is an indirect indication of the possible season of burial. Other finds of knitted garments include socks and fragments of a decorated cap.

In the 13th–18th century, the knitted garments of the indigenous population were quite simply made, knitted in stockinette with small bands of coloured patterns or purled sections. The gloves and mittens had a straight wrist section that did not broaden and was most com-

monly emphasised using bands of purled or very simple patterns. The broadened wrist section and the wide bands of coloured patterns on them, and likewise patterning of the whole surface, and the variety of knitted notches and a fringe along the lower margin, which we see on the elaborate gloves and mittens of the 19th century, were evidently adopted by the rural population at a later date – around the 18th century.

DECORATION

The decoration of particular garments with metal elements worked into the fabric is known in Latvia from the 7th century onwards. In later centuries, this tradition continued to develop, reaching a maximum in the 12th century. In the period after this, the tradition of dress decoration experienced various changes, and the amount of decoration decreased significantly in many areas, which had an effect on the size of the preserved fabric samples and the number of such finds. Certain kinds of decoration did continue in use, but the various forms of decoration were augmented or supplanted by new ones. In earlier times, decoration was applied on women's dress, and on the dress of men and children, but after the 13th century decorated garments are found almost exclusively as part of female dress. The most commonly decorated garments included the shawls, headdresses and legbindings, and less commonly the belts, aprons, card-woven bands and footwear. The various decorations were worked into the fabric as it was woven, or sewn onto the finished fabric. One form of decoration used throughout the area of present-day Latvia, applied on a mass scale and enduring for a long period, was decoration with yellow glass beads, which are known to have been made in Riga as well since the 13th century (Caune, 2003, p. 56). These were still being used to decorate shawls, *vainagi* and other kinds of headdresses. In eastern Latvia we see a tendency for the bronze elements of dress decoration to be replaced by beads, which were threaded

together and attached to the fabric in straight bands or in the form of zigzags or more elaborate geometric designs. Also frequently used together with beads were rosettes of tin or tin-lead alloy. In most cases these are found in shattered condition, although there are some preserved examples, from which we can approximately reconstruct the form and mode of attachment. From the 13th century onwards, new variants of such decorative elements appeared: they increased in size, and the mode of attachment changed, so that in terms of form they came to resemble buttons (Fig. 26). Spirals of various dimensions also continued to be used for decorating the fabric *vainags* and its pendants, as well as the shawls. Among the most common forms of decorative element from north-western Latvia, used for decorating shawls and legbindings, was the bronze loop. Such loops were woven into the fabric to form a variety of patterns. A new decorative element, used here from the 14th century onwards, was the combination of two linked loops, used to decorate shawls and aprons. Ornaments of a similar kind had already appeared earlier in the dress decoration of the Estonian islanders. In the dress of eastern Latvia, the use of bronze rods and small rings for decorating shawls continued in the 13th and even the 14th century, although the amount of such decoration decreased. Later, they practically disappeared.

New kinds of dress decoration, connected mainly with headgear, spread in the 15th/16th

century. These were various-sized decorated plaquettes, bands and buttons of bronze. The surface decoration shows various motifs uncharacteristic of the indigenous tradition, indicating that the pieces initially came from the workshops of immigrant craftsmen. Shawls were also decorated with embroidery of coloured yarn. This was of a very simple kind: a narrow band of chainstitch or overcasting along the edge of the fabric, using plied woollen yarn of a different colour, most commonly red, blue or brown. Right up to the 18th-19th century, when the 'Holbein' embroidery technique became widespread in the production of peasant dress, there was practically no change in the character of embroidery. The

coloured woollen braids, and the card-woven or woven bands sewn onto the edges of garments served both as decoration and as a trim for strengthening the edge. They were most commonly applied to the shawls, but were sometimes also used to trim other garments. In the study period, decorative overcast edges became one of the most commonly observed forms of decorative trimming of dress. A proportion of the woollen fabrics have preserved remains of overcasting along the edges of the fabric, made using yarn plied from two threads of the same or different colours (Fig. 34). In certain cases, garments are also found to have been decorated with purchased, imported brocade bands.

OTHER EVIDENCE

Apart from actual finds of fabric fragments, indirect indications of dress can be obtained at burial sites from the placement of ornaments and other grave goods, and from the remains of various sewn-on decorations.

The large numbers of brooch finds on burials and also at residential sites indicate that dress cut in the familiar tunic form – shirts and jackets – continued in use, with a slit on the chest that was closed by means of a brooch. From the size of the brooches and their position on the body we can infer what kind of garment they were used on. Small brooches found under the chin were used to close the slit of the shirt-front. Finds of larger brooches on the middle of the chest were evidently used to fasten a shawl or jacket. Brooches arranged symmetrically on both shoulders in female burials can indicate that skirts fastened at the shoulder were being worn.

The presence of several brooches in a row one beneath the next indicates open-fronted dress that was fastened at the front. Also testifying to the wearing of open-fronted outer garments that were to be fastened at the front is the introduction of other kinds of devices for closing the dress: buttons and hooks. Pairs of hooks and loops bent from bronze wire appear on dress from the 16th century onwards.

The remains of particular garments are not always found in burials in the same position as they would have been worn in life. Sometimes an item of dress might be folded and placed in a special position in the grave. In many cases, the placement of belts and *vainags* headdresses differs from the real-life situation. They might be placed in the person's lap or on the legs, or placed under the back or head. Items found in the waist area would in most cases have attached to the belt.

ANALYSIS OF 13TH-18TH CENTURY TEXTILE FINDS

The available material consists almost exclusively of female garments, so it is practically impossible to characterise and separately describe the material relating to men's or children's dress. This is represented by only a very small number of preserved linen and woollen fabric samples, deriving from shirts and outer garments, which is insufficient material to indicate the set of garments that

constituted the dress, or the cut of dress. In comparison with the preceding period, men's dress included fewer ornaments, and garments decorated with bronze, worn in certain areas in the preceding period, had disappeared altogether. The most elaborate element of male dress was the leather belt, which was very rarely decorated with metal bindings.

SHIRTS

A shirt made of linen fabric was the basic element of all dress, as can be seen from the frequent finds of linen fabric fragments associated with brooches. However, it has not been possible to obtain more specific indications as to the cut of the shirt, either from earlier material, or for the study period. This is explicable in terms of the very poor state of preservation of linen fibres. The thread count

of the recovered fabrics is generally 12-14 threads per cm², which corresponds to medium quality fabric. Samples of significantly finer or coarser fabric are very rare. The fabrics generally do not show a very large difference in the number of threads between warp and weft - only 2-4 threads per cm. Fabrics with an equal number of warp and weft threads are not very common either.

SKIRTS

The identification of skirt fabrics among the many samples is particularly difficult, which means that little is known about the form of skirts. It has been concluded from finds of the preceding centuries that two forms of skirts were worn: unsewn wrap-around skirts that extended down from the middle, and long skirts beginning above the shoulders and fastened at the shoulders. Both skirt forms include several possible variants. Brooches recovered in the area of the shoulders might indicate the form of skirts fastened at the shoulder, but such finds are not numer-

ous. It is possible that the fabric was sewn together over the shoulder. A possible variant of this kind of skirt could be a skirt consisting of a single rectangular piece of fabric, which was fastened over one shoulder only and was wrapped around the body above the chest (Fig. 45). Such a form has been reconstructed from the placement of large bronze penannular brooches on one shoulder, and such a form is represented in the ethnographic material of various countries.

So far, the clearest evidence of a skirt comes from northern Kurzeme. With Burial 6 at the

cemetery of Ance, fragments of the edge of a fabric in two layers were preserved on the lower sides of the legbindings of both legs, perpendicular to the legbinding (four fragments altogether). These were found on the uppermost winding of the legbindings, just below the knee. Both edges of the fabric had a decorative tubular selvedge (Fig. 46). This indicates

that the skirt was quite a short one, not covering the elaborately decorated legbindings.

There are only a few finds of woollen and linen fabric fragments dated to the 17th century that might indicate that appearance of a certain form of sewn skirt. Preserved are groups of fine, symmetrical pleats and fragments of sewn-on woollen belts.

SHAWLS

The shawl has always been one of the most important elements of female dress, and also one of the most elaborate. The techniques of making shawls can at present be traced in Latvia starting from the 7th century, when bronze decoration first came into use. Shawls are also the best-represented garment among the textile finds from the 13th–18th century. Shawl fragments or evidence of shawls have been obtained at more than 30 findspots in various parts of present-day Latvia. In some cases, the only testimony to their existence is in the form of preserved ornaments – small bronze rings or the remains of glass beads and tin rosettes.

The most common position of shawls on burials corresponds to the way in which they were actually worn: draped over the shoulders and fastened on the chest with a brooch. In many cases, several shawls are represented on burials – between two and four. The material used for shawls and the technique of production did not change fundamentally after the 13th century. Shawls continued to be woven from single-ply woollen yarn, not very thick, trimmed with a coloured band and with a fringe along the ends. The number of warp and weft threads in the fabric does not usually exceed 10 threads per cm. Examples of starting edges made by card-weaving and edges where the warp threads pass around bundles of thread indicate that the fabrics were woven on the vertical loom, while the sides of the fabric were formed into tubular selvedges. Most of the shawls from the area of present-day Latvia were woven in 2/2 twill, except in northern Kurzeme, where diamond twill predominates. The recovered material indicates that it was a

widespread practice to dye the shawls dark blue, something that is observed already from the 7th century.

In terms of trimming, we may distinguish two major groups of shawls: shawls with an undecorated field trimmed with card-woven bands, and decorated shawls, the latter group containing several variants. The largest number of remains are preserved from the decorated shawls, which constitute more than half of all the finds. From the simple, undecorated shawls, generally only small fabric fragments are preserved, with card-woven bands woven on at the ends and sewn on at the sides. The decorative elements here are the colourful woollen trims and the corner designs. We can partly include among these kinds of shawls the checked, striped or patterned shawls made of linen and wool, which also spread westwards and were woven mainly in 2/1 twill (Fig. 53).

Among the decorated shawls, we can distinguish in terms of production technique shawls with decoration sewn onto the fabric and shawls with bronze decoration woven into the fabric, although sometimes both forms of decoration have been used together. Shawls with sewn-on decoration in the form of threaded beads, bronze spirals and tin rosettes are known since the 12th–13th century and were used until the 18th century, when they were replaced by embroidery in coloured thread. The decoration is arranged in bands all around the fabric, and in some cases also at the corners of the fabric (Appendix X). There is more preserved material from the shawls decorated with bronze elements worked into the fabric. Such fabrics have been recovered in both eastern and north-western

Latvia, but in each area the forms of decoration and the principles of applying it were different. In the eastern part of the country, the use of small bronze rings or rods continued in this period, and these were woven into the fabric all around the shawl, forming low triangles (Fig. 55). From the mid-14th century, there is no

more record of the use of these decorative elements. In north-western Latvia, small bronze loops were used, woven into the card-woven bands that were woven onto the shawls, forming various geometric designs (Fig. 57). Shawls decorated in this manner are also known from mid-15th century burials.

APRONS

The apron is not considered a characteristic element of the dress of the inhabitants of the area of present-day Latvia. Until now, only a few finds of decorated hems from 12th/13th century Liv burials were known. In the course of research in northern Kurzeme, decorated apron fragments have been found on several 15th–16th century female burials. Evidently, the apron formed part of women's festive dress of this region. So far, we know of three findspots, which have produced material from five decorated aprons. In all of these cases, only the metal decorative elements along the hem had been

preserved, with only minute samples of the fabric. These show that the aprons were made of mixed material – wool and linen. There is also evidence of trimming of the edges with woven bands. No clear indications have been obtained as to the form of the upper part of the apron and the way it was tied. In all cases, the apron hem, with its band of decoration sewn onto the fabric, was found over the bones of the legs, about 10 cm below the knees, and could be traced for a width of 34–40 cm (Figs. 64, 65). The materials used to decorate the aprons were the same as those used for the shawls.

TEXTILE BELTS

The belt was an important element of the costume, used not only to girdle the dress, but also to attach various everyday items and amulets. Belts were worn with male, female and children's dress, and were made from leather, textiles or metal. For a long time, both simple leather belts and belts decorated with bronze were used only on male dress. Leather belts with metal decoration occur on female dress only from the second half of the 15th century, and in western Latvia very popular from the 16th/17th century were belts decorated with bronze rivets and belts of metal chains. Several burials had evidence of two or even three different belts around the middle. Discussed in detail in this book are only the finds of textile belts, which retained their importance up to the 20th century,

regardless of the wide spread of leather belts and later also metal belts. Archaeological finds of woven and card-woven textile belts are very rare. So far, only finds from female burials are known, but no doubt they were also worn by men. In some cases, there are indications of the mode of wearing the belts: sections of belts have been recovered that indicate that they had been passed around the middle two or three times and then tied in a knot, leaving free ends 15–20 cm long (Fig. 67, Appendix XIII). These finds indicate the approximate length of the textile belts: 2.5–3 metres. The belts were up to 3.5 cm wide. Small fragments have been found of textured monocolour, striped and patterned belts, made of wool and linen. There is also evidence of the decoration of woven belts with bronze elements (Fig. 70).

LEGBINDINGS AND FOOTWEAR

The oldest way to cover the legs was to bind them with a narrow, specially woven band of woollen fabric, the legbinding, wound around the lower leg in a spiral. Used for the feet was a second, similar piece of fabric, the footcloth, which was shorter – about 100–120 cm long. The footcloths were applied after the legbindings, partly covering the lower margin of the latter. Archaeological finds of legbindings are comparatively rare. Usually, evidence of the legbindings has survived in those cases where they were decorated. Currently, the oldest finds of legbindings in Latvia date from the 8th and 9th century, and more extensive material has been obtained from 11th–13th century Liv burial sites, where they have been found on both female and male burials. So far, only seven finds of legbindings post-dating the 13th century are known: two small legbinding fragments have been recovered in Riga, in the excavation next to St Peter's, the rest coming from a small region of northern Kurzeme – the present-day Ventspils District. In other areas, clear evidence of legbinding fabrics has not been found. Two ways of binding the legbindings have been observed: from the ankle upwards and from the knee downwards. Depending on where the ends of the legbindings were placed, they were secured by means of card-woven garters, tied several times around the leg. Horsehair was frequently used as the weft for legbindings. Three pairs of legbindings from northern Kurzeme, with particularly ornate decoration, are preserved almost completely, which permits us to determine the production techniques and the way they were worn. These legbindings, of dark blue woollen yarn, were about 3.5 m long and 10–12 cm wide, with tubular selvages. The weave is diamond twill or 2/2 broken twill, with a density of 16 warp and 10 weft threads per cm. The

legbinding fabrics were decorated along the whole of their length with small bronze loops (0.4 cm diam.) woven into the fabric, such as were used on the card-woven trims of the shawls. They were wound around the selvedge and worked into the fabric, forming more elaborate geometric designs at one end (Figs. 71, 72).

Slightly more robust and applied in a simpler way are the loops used for decorating 15th century legbindings from Burial 130 at Lejaskrogs: these were wound around only one edge of the fabric. Written evidence of the wearing of legbindings can be found in the earliest sources, from the 16th century, and the practice is still recorded in 19th century sources. The sources also mention legbindings woven from linen, which have so far not been recovered archaeologically. As can be seen from drawings, in the 18th century the footcloths were replaced by knitted socks and stockings.

Little evidence of footwear has been preserved at the burial sites. The situation is different in urban excavations, particularly in Riga, where the special conditions in the cultural layer have permitted even whole examples of leather footwear to be preserved. Here a large number of footwear samples have been recovered, of the kind that the indigenous rural population may also have worn. In the course of excavation next to St Peter's, almost complete leather half-length boots were also found on two burials, whose inventory resembles that of 13th–14th century burials in northern Kurzeme. The tops of footwear of a similar cut have also been preserved in association with legbindings at Lejaskrogs. Here, bronze buckles used for buckling leather footwear were also found at the ankles (Fig. 76). These were elongated, with a slightly convex surface and a pointed, recurved, hook-shaped end.

HEADGEAR AND HEADDRESSES

The most commonly encountered elements of the dress are remains of headgear and headdresses, and these exhibit the greatest amount of change. Headgear includes finds preserved from garments that served to cover the head – caps, hats and headcloths. Headdresses, on the other hand, include objects not intended for everyday use, but instead possessing a certain decorative or symbolic significance. The earliest evidence so far recovered of headgear and headdresses in the area of present-day Latvia dates from the 5th/6th century. Since that time, the headgear worn by men and women has seen various influences and developments.

Compared with the preceding period, up to the 13th century, the number of finds of headgear and headdresses from the period covered in this book is much smaller, and among these finds there are virtually no preserved remains from male burials, in contrast to those of the preceding period, which have produced evidence of the decoration of caps with a variety of bronze elements. With minor exceptions, the material dating from the 13th–18th century all comes from the burials of women and girls, and in most cases is restricted to *vainags* headdresses. Evidently, the reduction in the number of *vainags* finds from burials has to do with changes in burial practices, since, judging from the earliest written sources and the preserved 19th century examples corresponding to the ancient tradition, the *vainags* continued to be worn.

Vainags finds are the best-represented group. Starting from the first appearance of the metal *vainags* in the 5th/6th century, this item has experienced several important stages of development. One of these occurred in the 12th/13th century, when several new forms of *vainags* appeared in a fairly short time in the eastern part of present-day Latvia – in the area populated by the Latgallians and Selonians. In place of the metal *vainags* used until then, the fabric *vainags* with bands of sewn-on decoration became increasingly common, and this tra-

dition lasted for a long time – right up to the 19th century. Initially, this kind of *vainags* was narrow, later becoming wider, and was made from specially woven woollen bands, decorated with elements sewn onto the fabric in bands – yellow glass beads, fine bronze spirals and tin elements (Appendix XV). Finds of fabric *vainags* headdresses on 15th and 16th century burials show that the techniques of making and decorating them had not changed significantly, but the geographical spread had extended: they have also been identified in the dress of northern Kurzeme. The fabric *vainags* still retained the various appendages at the back, which are regarded as having had symbolic significance. These were made from bronze chains, threaded spirals, or woven bands of wool or linen. Spiral braids were formed at the ends of the appendages (Fig. 78).

Some new features of the fabric *vainags* are observable from the mid-15th century onwards. At this time, a firmer base of birch-bark began to be provided, covered with woollen fabric. In some cases, brocade bands were also used as decoration, these later becoming a widespread form of decoration on ethnographic *vainags* headdresses.

The oldest form of headdress in north-western Latvia is the *vainags* of bronze spirals. So far, ten such pieces are known, recovered from 13th and 14th century female burials, but the appearance and production technique of these headdresses cannot be reconstructed with confidence, since they have all been found in a disintegrated state (Fig. 82). *Vainags* headdresses of this kind have most commonly been found under the back of the body, placed in the lap or between the legs. They consist of a large number of bronze spirals (300–500), threaded in rows on woollen or less commonly linen thread, forming a straight, unbroken band. The spirals are 2–2.2 cm long, with a diameter of 0.5 cm. It is evident that threaded spirals were arranged in concentric circles, forming 6–10 windings and reaching a length of 7–10 m, but

no spacers or joining elements have been found that could have linked and held together the rows of spirals in position one above the other. In all cases, bronze chains of various length, with pendants at the ends, have also been found together with the threaded spirals. An attempt to reconstruct the appearance of these headdresses was made in 1927/28 by Alma Birģele-Paegle, using the remains from Burial 9 at Laukmuiža (Fig. 85), however the reconstruction has no factual or logical basis, since it is impossible to say how the many rows of spirals were held together and held in position one over the other. Remains of a similar headdresses, in this case consisting of rows of longer bronze spirals, augmented with sections of plaited small spirals, are known from late 12th century burials at Loona on the island of Saaremaa (Mägi, 2002, plate 97:2).

The 15th/16th century marks a second period in the development of the *vainags* headdress, one that sees major changes. At this time, a new form of metal *vainags* on a firm base became widespread. These were made either from sewn-on plaquettes of bronze sheet, or from a single band of metal. Examples have been found throughout the area of present-day Latvia, although most of the finds are from western Latvia. The *vainags* of metal plaquettes was 4–6.5 cm wide, depending on the size of the decorative design (Fig. 86). A 1–1.5 cm strip along the edges was covered by card-woven or woven bands, or twisted decorative threads. This kind of *vainags* was in use for quite a limited time – from the late 15th to the early 17th century. All the plaquettes of the *vainags* were decorated with a variety of designs, of a kind that are not characteristic of the local crafts tradition, so that there is no indication of a local origin.

Similar in appearance, but made from a single wider metal band and with a different kind of ornamentation, is the *vainags* consisting of a band of bronze sheet, of which there are also several variants, most examples of which have been recovered at sites in western Latvia (Cimermane, 1994). This form of *vainags* began to spread in the late 16th and 17th century. Other forms of *vainags* are rarely encountered: there are some examples of *vainags* headdresses consisting of leather straps with bronze bindings or decorated with rivets.

So far, there is little archaeological evidence of the kinds of caps worn with medieval dress. The only clearly identifiable example of a woman's cap has been found on a 15th/16th century burial at Makašēnu Greivuļi. Here, a fragment of a knitted dark blue woollen cap was preserved, with a band of decoration sewn on at the front (Fig. 89). Small fragments of felted wool, found near the skull on burials at several sites, can also be interpreted as possibly deriving from caps. Narrow bands of decoration found encircling the heads of several burials can also be classed as decoration for the rim of a cap.

No clear archaeological indications have been obtained regarding the use of headcloths, but from the finds of brooches next to the head, or the remains of small adornments, we may infer that headcloths were in use. Also interpretable as headcloth decorations are the pendants preserved on several burials in south-eastern Latvia – short sections of bronze chain terminating in rosettes or beads, which have been found as single examples on one side of the head. One of these also had a preserved fabric fragment, indicating that such pendants were attached to the fabric of the headgear.

CONCLUSIONS

If we consider the recovered textile finds relating to the indigenous population of the 13th–18th century, we are forced to conclude that, although a large number of finds have accumulated, because of the state of preservation, the information obtainable from them is very limited and fragmentary, so it is impossible to provide a comprehensive and extensive overall description of the dress worn in this period. The large number of chance finds also markedly reduces the amount and value of the evidence that can be recovered. Textile finds are not evenly distributed in chronological or geographical terms. The majority of finds date from the 13th–15th century and are concentrated in parts of eastern Latvia and in north-western Kurzeme. The preserved material gives a somewhat one-sided picture, since almost all of it derives from female dress. Most of the finds derive from the most ornate and richly decorated costumes, worn by women of the highest rank in terms of wealth or social status. Neither are all the different garments comprising female dress equally represented among the known textile finds. For some kinds of garments (shawls, legbindings and *vainags* headdresses) we have enough information to reconstruct them in their entirety, but at the same time there are many fragments for which we can determine the material used, the weave and the production technique, but cannot identify the garment that they derive from, the cut or the way they were trimmed.

Finds of 13th–18th century textiles are very important, since they represent the only true link between ancient dress and the markedly different dress of recent times. Although the material is very fragmentary, by pooling the evidence, we can obtain a partial picture of the

developmental trends of women's festive dress. Analysis of this material shows that the earlier dress traditions did continue after the 13th century. The set of garments constituting the dress, the kinds of trimmings and the basic principles of decoration were also retained. Only the decorative materials and forms of decoration used on the dress changed in part. In eastern Latvia, the use of bronze decoration on the shawls came to an end in the 14th century, when this kind of decoration was completely replaced by yellow glass beads, while bronze decoration was still applied on the *vainags*. In north-western Latvia, bronze decoration of dress remained in use longer – right up to the middle or even end of the 15th century – and this kind of decoration had a wider range of applications. Apart from shawls and *vainags* headdresses, metal decoration was also applied to aprons and legbindings. There are also considerable differences between the two regions in terms of dress material and decorative designs. In particular areas, local sets of ornaments and dress, as well as distinctive traits of production and decoration, can be identified, testifying to the existence of regional dress already in ancient times.

Gradual changes in dress occur from around the turn of the 17th century, when peasant dress, too, gradually begins to exhibit various novel features influenced by Western European fashion, and when new details are introduced, although the earlier traditions of making, decorating and wearing dress essentially continue. This is also indicated by the available written and pictorial evidence. More significant changes in folk dress occurred in the 18th and 19th century, when the appearance of dress and its significance changed markedly.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. Fragment of checked fabric, where the linen yarn has decayed. Rūsiši-Debeši, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 2. Three fragments of linen fabric, found together. Rūsiši-Debeši, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 3. Fragments of different linen fabrics. Darvedži, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 4. Fragment of linen fabric woven in *Rippenköper*. Beites, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 5. Fragment of woollen fabric with plied yarn in one direction. Lejaskrogs, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 6. Samples of 2/2 diamond twill fabric
A – Laukumuiža, Burial 15. Photo: M. Pluka
B – Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
C – Drawing of a section of irregular diamond twill fabric. Ance, Burial 6, 1st shawl. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 7. Scheme of the shawl from Burial 9 at Laukumuiža, showing the starting border, before the tablet-woven bands. Reconstructed by I. Žeiere. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 8. Fabric fragment with plaited selvedge. Ance, Burial 6. Photo: L. Spure
- Fig. 9. Edges of the tubular selvedge of a woollen fabric. Užava, Burial 20. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 10. A – Fragments of a monocolour tablet-woven band with horsehair weft. Lejaskrogs, stray find
B – Fragments of a patterned tablet-woven band. Laukumuiža, Burial 27. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 11. A – Fragments of tablet-woven band with loops. Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
B – Reconstruction of the tablet-woven band. Drawing: L. Treija
- Fig. 12. Separately made tablet-woven band with a fringe, for the end of a shawl. Madliena, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 13. Method of weaving on the tablet-woven trim for the side edge of a shawl. Ance, Burial 6. Reconstructed by I. Žeiere. Drawing: L. Treija
- Fig. 14. Fragments of tablet-woven shawl trims, decorated with bronze loops. Lejaskrogs, stray finds. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 15. Fragment of textured monocolour tablet-woven band. Laukumuiža, Burial 4. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 16. Tablet-woven band with herringbone pattern, from a patterned shawl. Skubiņi, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 17. Fragments of shawls trimmed with woven bands
A – Pļavniekkalns, stray find
B – Ozolmuiža, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 18. Woven band of wool and linen. Lejaskrogs, Burial 136. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 19. Fragment of *naalbinding*. Lejaskrogs, Burial 110. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 20. Fragment of knitted glove. Vārnupe, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 21. Pair of knitted gloves. Lielvārde, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 22. A – Left hand mitten. Livāni, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
B – Left hand glove. Livāni, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
C – Scheme of sections of purled for a glove. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 23. A – Fragments of knitted gloves. Lejaskrogs, Burial 142. Photo: R. Kaniņš
B – Reconstruction of the glove design. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 24. A – Fragment of knitted sock. Gaisiņi, Burial 24. Photo: R. Kaniņš
B – Reconstruction of the sock design. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 25. Fragment of fabric *vainags* headdress with disintegrated remains of tin decoration. Lejaskrogs, Burial 46. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 26. 13th–17th century tin (A–F) and bronze (F) decorations and reconstructions of them
A – Darvedži, Burial 3
B – Lejaskrogs Burial 130
C – Sēlpils, Burial 186
D – Augustiņiški, Burial 103
E – Sēlpils, Burial 173
F – Lejaskrogs, Burial 130. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 27. A – Fragments of an appendage from a *vainags* headdress, consisting of threaded spirals
B – *Vainags* headdress appendages with threaded spirals at the ends. Lejaskrogs, Burial 118. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 28. The corner of a shawl with an attached row of spirals along the edge. Laukumuiža, Burial 9. Photo: M. Pluka ?
- Fig. 29. Fragment of the end of a shawl, with a band of metal loops threaded onto the warp threads. Užavas centrs, Burial 20. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 30. Fragment of the end of an undecorated shawl, with a band of chainstitch above the fringe. Skubiņi, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 31. Bands of embroidery on patterned shawls
A – Beites, Burial 3
B – Skubiņi, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 32. Fragment of the edge of a lined fabric, trimmed with a plait. Greivulji, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 33. Card-woven trims of the edge of a garment and remains of tin decoration. Lejaskrogs, Burial 142. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 34. Garment edges overcast in braided stitch
A – Lejaskrogs, Burial 136
B – Užava, Burial 20. Photo: R. Kaniņš
C – Scheme of the braided stitching. Reconstructed by I. Heinola. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 35. Garment edge overcast in buttonhole stitch. Lejaskrogs, Burial 142. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 36. Decorative overcasting of a garment edge using coloured thread. Jaunbērzkalni, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 37. The side edge of a shawl with a tablet-woven trim and twisted threads sewn onto the fabric. Augustiņiški, Burial 50. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 38. Wrong side of a lined fabric, carelessly worked. Greivulji, stray find. Photo: R. Kaniņš

- Fig. 39. The edge of a garment, with a sewn-on row of hooks. Varmākas, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 40. Forms of bronze hooks
A – Dārznieki, Burial 4
B – Lejaskrogs, Burial 2. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 41. A bronze spiral headdress placed on the pelvis. Laukumuiža, Burial 23. After AA 269
- Fig. 42. Metal decoration of leather belts *in situ*. Lejaskrogs, Burial 109. Photo: A. Vijups
- Fig. 43. Opening of a linen shirt, with edges folded back and sewn, fastened with a brooch. reverse side. Rūsiši-Debeši, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 44. Fragment of decorative overcasting. Lejaskrogs, Burial 134. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 45. Reconstruction of female dress, showing a form of wrap-around skirt fastened on one shoulder. Reconstructed by A. Zariņa after material excavated in Riga. Drawing: L. Treija
- Fig. 46. Fragments of a skirt hem, showing the edge of a tubular selvedge. Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 47. A – Penannular brooch with loops of thread. Photographer unknown
B – Fabric fragment with additional threads forming loops. Landze, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 48. A – Tablet-woven trims from the side edge of a shawl, with an attached brooch. Augustinišķi, Burial 7
B – Corner of a woollen shawl with a fringe and attached brooch. Augustinišķi, Burial 140. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 49. Fragment of an undecorated shawl with a card-woven trim along the side edge. Beites, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 50. Shawl fragment with coloured thread sewn onto the side edges of the fabric. Ozolmuiža, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 51. End fragment of an undecorated shawl. Lejaskrogs, Burial 118. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 52. Fragment of a patterned shawl, folded. Lejaskrogs, Burial 136. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 53. Fragment of a checked shawl. Beites, Burial 3.
- Fig. 54. Fragment of a band of patterning on a shawl. Beites, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 55. Fragment from the side edge of a shawl, with bronze rings wound around a card-woven band. Broči, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 56. A – Side edge of a shawl, with bronze rods woven into it.
B – Corner of a shawl, with linked sections of fringe. Padure. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 57. End fragment of a shawl, with three tablet-woven trims, decorated with bronze loops woven into the trims. Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 58. Corner fragment of a shawl, with tablet-woven trims decorated with bronze loops. Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 59. A – End fragment of a woollen shawl, with warp threads woven through a tablet-woven band, forming a short looped fringe. Ance, Burial 6
B – End fragment of a woollen shawl, with a short looped fringe. Laukumuiža, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 60. A – Reconstructed shawl. Ance, Burial 6. Reconstruction by I. Žeiere. Photo: R. Kaniņš
B – Scheme of the shawl. Drawing: L. Treija
- Fig. 61. Shawl fragments. Puzes Lejaskrogs, Burial 130
A – Folded part of the fabric
B – The shawl fragments after flattening. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 62. Side edge of a shawl with card-woven trims and remains of tin decorations sewn onto the fabric. Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 63. A – Corner embellishment of a shawl, of threaded bronze spirals. Lejaskrogs, stray find
B – Corner of a shawl, with decoration of spirals. Ance, Burial 6.
C – Spirals threaded onto linen threads. Tojāti, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 64. Hem of an excavated apron *in situ*. Lejaskrogs, Burial 113. Photo: A. Vijups
- Fig. 65. Remains of the hem decoration of an apron. Lejaskrogs, Burial 113. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 66. Apron decoration schemes
A – Lejaskrogs, Burial 113
B – Užava, Burial 49
C – Lejaskrogs, Burial 136. Reconstructed by I. Žeiere. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 67. A – Fragments of tablet-woven belts. Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
B – Reconstructed section of the belt pattern. Reconstructed by I. Žeiere. Drawing: L. Treija
- Fig. 68. Fragment of a tablet-woven band. Lejaskrogs, Burial 134. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 69. Fragment of a woven belt. Gaisiņi, Burial 26. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 70. Woven belt with sewn-on bronze decoration. Slutišķi, Burial 128. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 71. A – Legbindings of Burial 27, Laukumuiža *in situ*. Photo: E. Freiberga
B – Reconstruction of the design of the ends of the legbindings. Reconstructed by A. Siliņa. After E. Šnore, Dundagas kājauti 1938
- Fig. 72. A – Legbinding with the hem of the skirt visible at the top, along with the shawl fabric stuck to it and the tablet-woven bands of the legbinding at the bottom. Ance, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
B – Reconstruction of the decoration at the end of the puttee. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 73. A – Legbindings from a destroyed burial at Lejaskrogs *in situ*. Photo: A. Vijups
B – Reconstruction of the decoration at the end of the legbindings. Reconstructed by I. Žeiere. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 74. Fragments of footcloth fabric. Lejaskrogs, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 75. Legbindings fragment. Lejaskrogs, Burial 82. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 76. The legs of Burial 130 at Lejaskrogs, with uncovered remains of legbindings, the decorated side edge of the shawl and bronze buckles of the footwear *in situ*. Photo: A. Vijups
- Fig. 77. Bronze buckles from footwear
A – Lejaskrogs, Burial 147 stray finds. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
B – Buckles differing in form, from Darvdedži, Burial 3. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 78. Cords of the appendages of a fabric *vainags* headdress. Veselava, Burial 2. Photo: R. Kaniņš

- Fig. 79. Fragments of a woven band from a *vainags* headdress. Madalāni II, Burial 1. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 80. Fabric *vainags*, *in situ*. Lejaskrogs, Burial 128. Photo: A. Vijups
- Fig. 81. *Vainags* appendages among shawl fabrics. Lejaskrogs, Burial 118. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 82. Headdresses of bronze spirals *in situ*
A – Laukumuiža, Burial 15
B – Laukumuiža, Burial 3. Photo: M. Pluka
- Fig. 83. Bronze chains and various elements of *vainagi* headdresses of spirals. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
A – Laukumuiža, Burial 27
B – Laukumuiža, Burial 3
C – Laukumuiža, Burials 9 and 23
- Fig. 84. Headdress of bronze spirals from the hoard found on Puze Hillfort. Photo: A. Vijups
- Fig. 85. Reconstruction of a headdress of bronze spirals, drawn by A. Birģele-Paegle. After AA 268
- Fig. 86. Fragment of a *vainags* headdress of bronze plaquettes. Lejaskrogs, Burial 117. Photo: A. Vijups
- Fig. 87. Fragment of a *vainags* headdress of bronze plaquettes, with a coloured thread along the top. Lejaskrogs, Burial 125. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 88. A – Fragment of a metal band *vainags* headdress. Sermuļi, Burial 7. Photo: R. Kaniņš
B – Variants of the elements of the metal band *vainags* headdress. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. 89. Fragment of a knitted cap, with remains of sewn-on decoration. Greivuiji, Burial 1. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 90. Cap fragment. Sapņi, Burial 6. Photo: R. Kaniņš
- Fig. 91. Decoration from the rim of a cap. Lejaskrogs, Burial 116. Photo: G. Zariņa
- Cover Replica of a legbinding from Laukumuiža, Burial 27, made at the Latvian Chamber of Crafts before 1940. Photo: R. Kaniņš

Appendix

- Fig. I Costume of a Courland maiden of the late 16th century. Author unknown, 1st half of 19th century. CVVM 224406, ZAE 1
- Fig. II Reconstruction of ancient dress by F. Kruse. After Kruse 1859
- Fig. III Reconstructions of ancient Latvian dress by A. Baumanis. CVVM 239830 and 239831
- Fig. IV Reconstructions of Latgallian dress by V. Ģinters. After Ģinters 1936
- Fig. V Reconstruction of 14th century female dress by I. Žeiere, based on the excavated finds from Ance, Burial 6. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. VI Replica of the shawl. Beites, Burial 3. Reconstructed by I. Žeiere, woven by D. Pārupe. Photo: R. Kaniņš
- Fig. VII Reverse side of a shawl, showing the pattern of embroidery threads. Replica. Skubiņi, Burial 3. Sewn by I. Svarinska. Photo: R. Kaniņš
- Fig. VIII Replica gloves made in *naalbinding* technique. One the gloves has been felted. Based on excavated finds from Riga. Made by E. Boikova. Photo: R. Kaniņš
- Fig. IX A – Fragment of knitted garment. Bēķi, stray find. Photo: R. Kaniņš
B – Reconstruction of the knitting design. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. X Shawl replica. Skubiņi, Burial 3. Reconstructed by A. Zariņa. Made by D. Pārupe, D. Kalniņš and I. Svarinska. Photo: R. Kaniņš
- Fig. XI A – Reconstructed scheme of the 2nd shawl from Burial 6, Ance
B – Reconstructed scheme of the 3rd shawl from Ance. Burial 6, Reconstructed by I. Žeiere. Drawing: L. Treija
- Fig. XII Fragments of tablet-woven bands decorated with bronze loops. Landze, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. XIII Fragments of a tablet-woven belt. Lielvārde, stray find. Photo: R. Kaniņš
- Fig. XIV Reconstruction of a fragment of a tablet-woven belt. Madona, Burial 80. Drawing: A. Alksne-Alksnīte
- Fig. XV Partially reconstructed fabric *vainags* headdress. Strūgukalns, Burial 15. Photo: R. Kaniņš
- Fig. XVI A – Fragment of a fabric *vainags* headdress with a brocade band. Madona, Burial 88. Photo: R. Kaniņš.
B – Reconstruction of the *vainags*. Drawing: A. Alksne-Alksnīte

PIELIKUMS

Att. 16. gadsimta beigu Kurzemes jaunavas tērps. Nezināma autora darbs, 19. gs. 1. puse. CVMM 224406, ZAE 1

II att. F. Krüzes seno tēpu rekonstrukcija. Pēc Kruse 1859

III att. A. Baumaņa zīmētās senlatviešu tēpu rekonstrukcijas. CVM 239830 un 239831

IV att. V. Ģintera veidotās latgaļu tērpu rekonstrukcijas.
Pēc Ģinters 1936

V att. 14. gadsimta sievietes tērps pēc Ances izrakumu
materiāliem. I. Žeieres rekonstrukcija.
Zīm. A. Alksne-Alksnīte

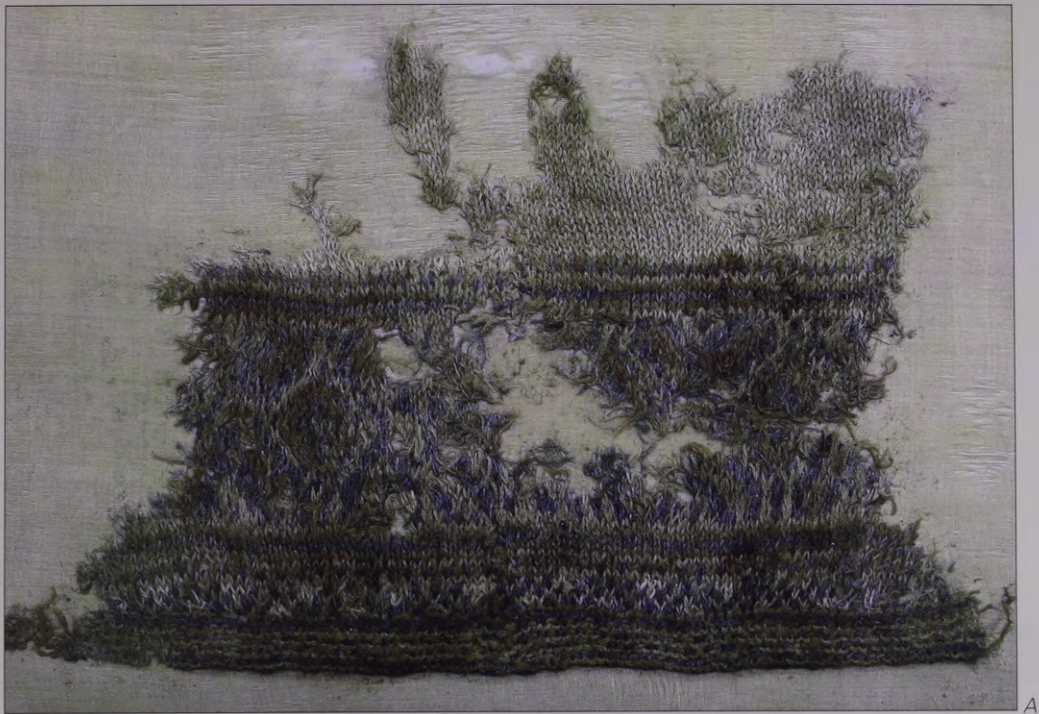
VI att. Beitu 3. kapa villaines atdarinājums, I. Žeieres rekonstrukcija. Audusi D. Pārupe. Foto R. Kaniņš

VII att. Villaines apakšpuse ar šūšanai lietoto pavedienu veidoto rakstu. Atdarinājums. Skubiņi, 3. kaps. Šūvusi I. Svarinska. Foto R. Kaniņš

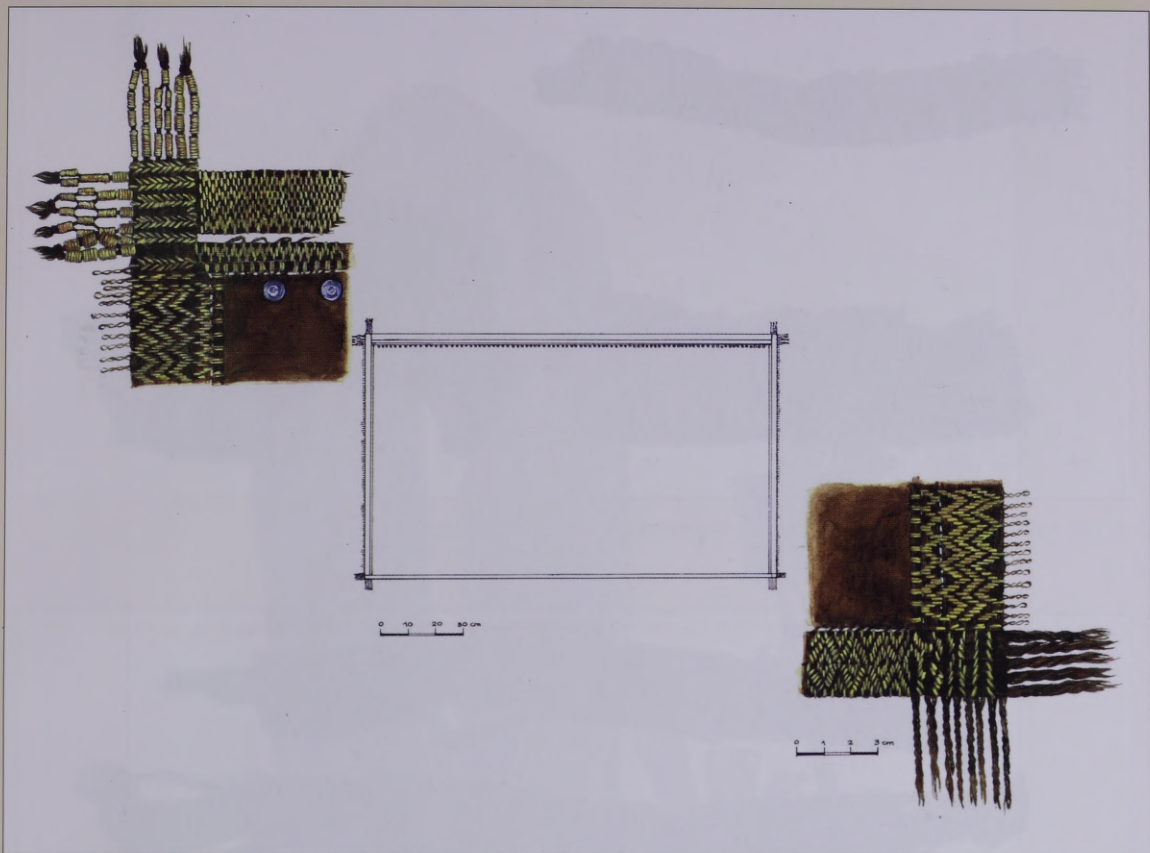
VIII att. Adata pinuma cimdu atdarinājums pēc Rīgas izrakumu materiāliem. Viens no cimdiem uzvelts. Gatavojusi E. Boikova. Foto R. Kaniņš

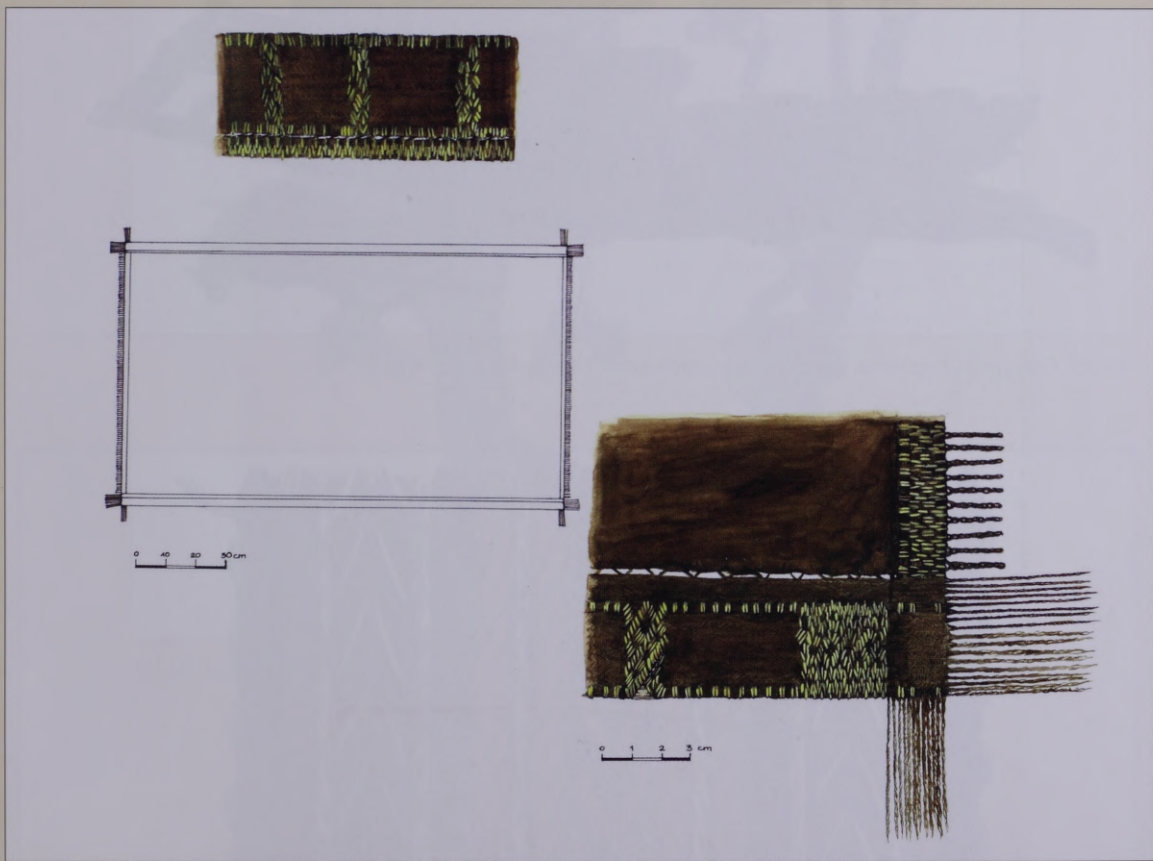
*IX att. A – Adijuma fragments. Bēķi, savrupatradums. Foto R. Kaniņš
B – Adijuma raksta rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnite*

X att. Skubiņu 3. kapa villaines atdarinājums pēc A. Zariņas rekonstrukcijas.
Darinājuši D. Pārupe, D. Kalniņš, I. Svarinska. Foto R. Kaniņš

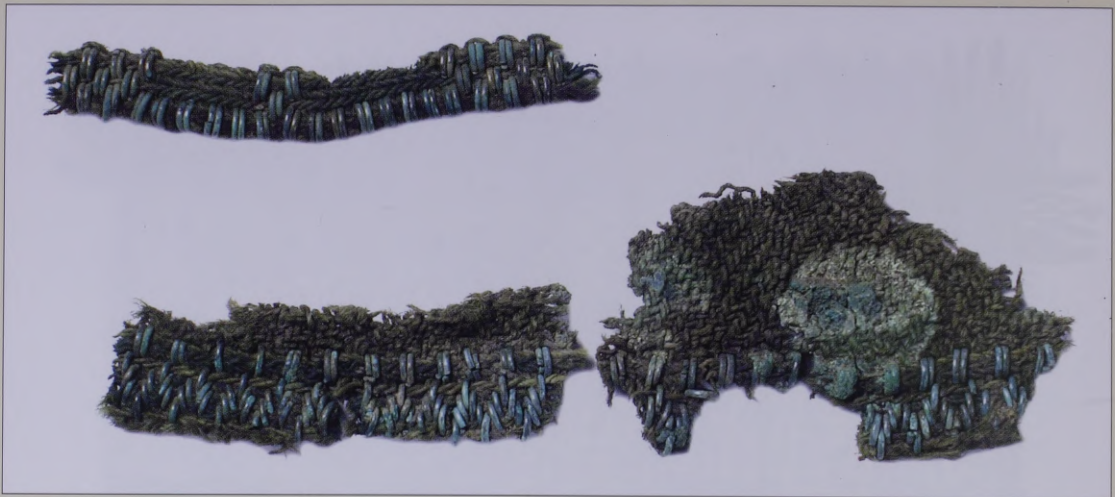

A

B

XI att. Ances 6. kapa 2. villaines (A) un 3. villaines (B) shematiskais zīmējums. I. Žeieres rekonstrukcija. Zīm. L. Treija

XII att. Ar bronzas riņķiņiem rotāto celaiņu fragmenti. Landze, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

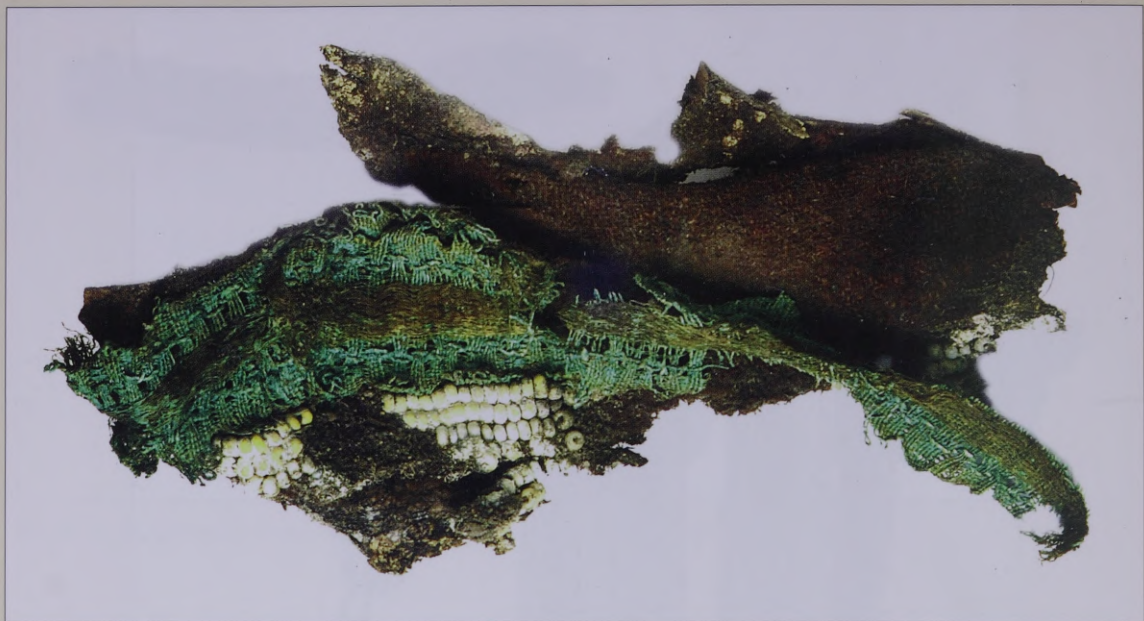
XIII att. Celu jostas fragmenti. Lielvārde, savrupatradums. Foto R. Kaniņš

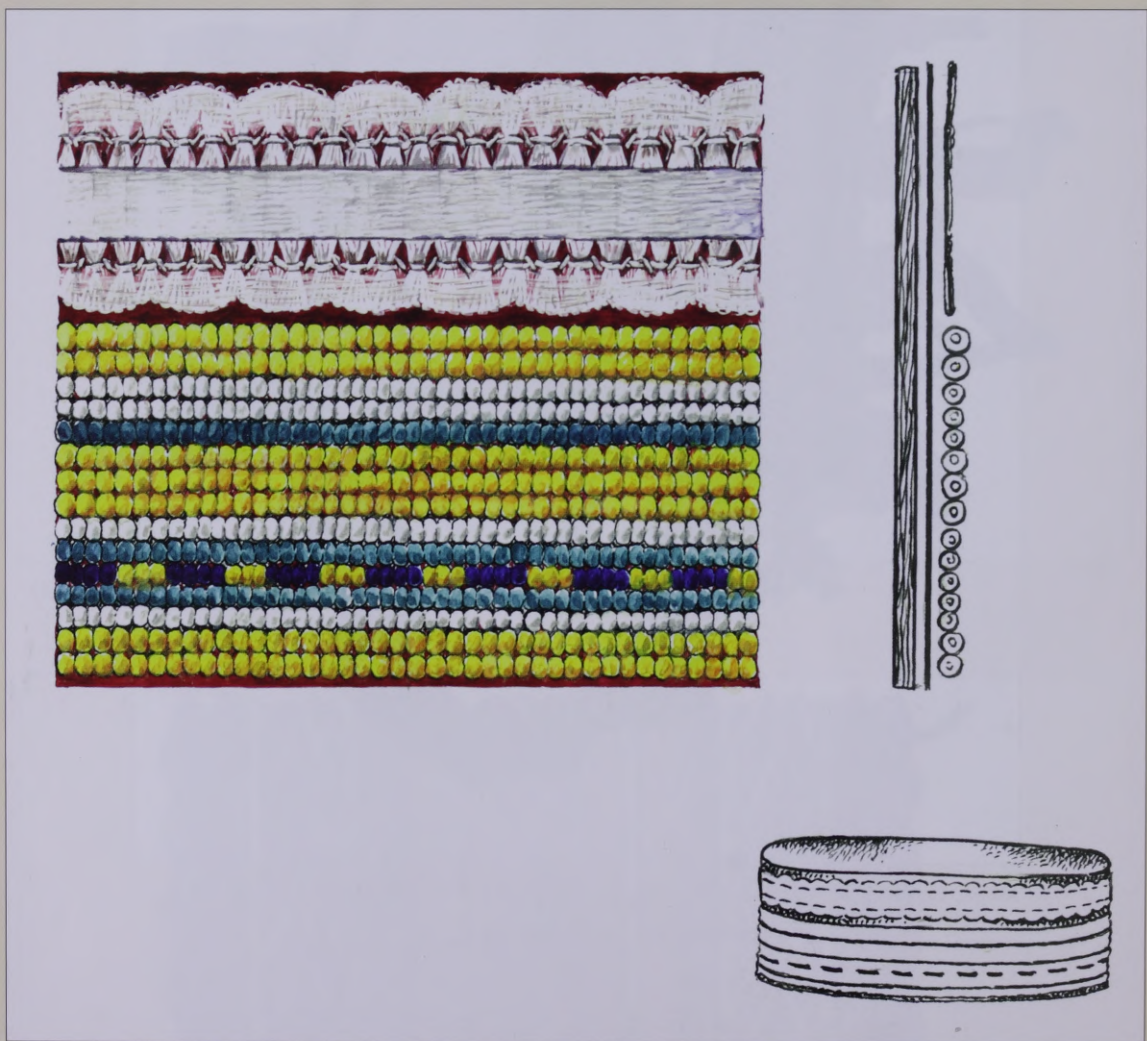
XIV att. Celu jostas fragmenta rekonstrukcija. Madona, 80. kaps. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

XV att. Daļēji rekonstruētais auduma vainags. Strūgukalns, 15. kaps. Foto R. Kaniņš

A

B

XVI att. A – Auduma vainaga fragments ar brokāta lenti. Madona, 88. kaps. Foto R. Kaniņš
 B – Vainaga rekonstrukcija. Zīm. A. Alksne-Alksnīte

GRĀMATĀ IZMANTOTO 13.-18. GADSIMTA TEKSTILMATERĀĻU UN TĒRPU DAĻU ATRADUMU VIETU KARTE

Numuri kartē atbilst numuriem atradumu vietu sarakstā 128.-129. lpp. Zīm. N. Grasis

13.–18. GADSIMTA TEKSTILMATERIĀLU UN TĒRPU DETAĻU ATRADUMU VIETU SARAKSTS*

Nr. p.k.	Atraduma vieta	Pagasts, apriņķis	Iegūšanas gads	Iegūšanas avots
1.	Abavmuiža	Zlēku pag. Ventpils apr.	2004	V. Muižnieks
2.	Aizkraukles baznīcas kapsēta	Skrīveru pag. Rīgas apr.	1960, 1971	V. Urtāns
3.	Akmeņrags	Sakas pag. Aizputes apr.	1979	Savrupatradumi
4.	Ance	Ances pag. Ventpils apr.	1967 1969 1991	Ē. Mugurēvičs Savrupatradumi M. Lūsēns
5.	Aniņi	Gudenieku pag. Aizputes apr.	1931	Savrupatradumi
6.	Annas muiža	Stāmerienas pag. Madonas apr.	1896	Savrupatradumi
7.	Augustinišķi	Krāslavas pag. Daugavpils apr.	1984–1985, 1989	T. Berga
8.	Baši	Rītes pag. Jēkabpils apr.	1933	Savrupatradumi
9.	Bāļas	Dobeles pag. Jelgavas apr.	1926	E. Šturms, F. Ozoliņš
10.	Beites	Kauguru pag. Valmieras apr.	1962	I. Cimermane
11.	Bēķi	Vārves pag. Ventpils apr.	1967	Savrupatradumi
12.	Bērzemnieki	Baldones pag. Rīgas apr.	1929	Savrupatradumi
13.	Bēzrmuiža	Zaubes pag. Rīgas apr.	1931	H. Riekstiņš, J. Jaunzems, savrupatradumi
14.	Bēzrpils	Bēzrpils pag. Abrenes apr.	1933	Savrupatradumi
15.	Broči	Ezernieku pag. Rēzeknes apr.	1967	I. Cimermane
16.	Cesvaines kapsēta	Cesvaines pag. Madonas apr.	1975	A. Vasks
17.	Daņilovka II	Šķilbēnu pag. Abrenes apr.	1951–1952	E. Šnore
18.	Darvdedži	Jūrkalnes pag. Ventpils apr.	1936	E. Šnore
19.	Dārznieki	Cīravas pag. Liepājas apr.	1936	E. Šturms
20.	Dižliepnieki	Rendas pag. Kuldīgas apr.	1936	Savrupatradumi
21.	Dobeļe	Dobeļe Jelgavas apr.	1979–1982	J. Daiga
22.	Gailiši	Īles pag. Jelgavas apr.	1934	Savrupatradumi
23.	Gaišiņi	Zlēku pag. Ventpils apr.	2004	A. Vijups
24.	Greiņi	Makašēnu pag. Rēzeknes apr.	1935	E. Šnore
25.	Grotēnu kapsēta	Plāteres pag. Rīgas apr.	1980	Savrupatradumi
26.	Čēģeri	Gudenieku pag. Aizputes apr.	1979	Savrupatradumi
27.	Irlavas muiža	Irlavas pag. Tukuma apr.	1963	Savrupatradumi
28.	Īvandes muiža	Īvandes pag. Kuldīgas apr.	1931	Savrupatradumi
29.	Jaunbērzkalni	Zlēku pag. Ventpils apr.	1937	E. Šturms
30.	Jaunkandava	Kandavas pag. Talsu apr.	1967	D. Klepere
31.	Jaunzemji	Īslīces pag. Bauskas apr.	1934	E. Šturms
32.	Jumpravmuižas kapsēta	Codes pag. Bauskas apr.	1933	Savrupatradumi
33.	Kalnadžiļi	Viesienas pag. Madonas apr.	1933	Savrupatradumi
34.	Kalnaplāteri	Vilces pag. Jelgavas apr.	1966	I. Cimermane
35.	Kantsonu kapi	Ventpils	1944	Savrupatradumi
36.	Kapeļu muiža	Remtes pag. Tukuma apr.	1927	Savrupatradumi
37.	Kapenieki	Nīgrandes pag. Liepājas apr.	1940	Savrupatradumi
38.	Kapu kalniņš	Nīgrandes pag. Liepājas apr.	1921	Savrupatradumi
39.	Kapu kalns	Dzelzavas pag. Madonas apr.	1974	A. Vasks
40.	Kučuri	Viesienas pag. Madonas apr.	1939	K. Ošs
41.	Ķebēni	Rītes pag. Jēkabpils apr.	1940	E. Šnore
42.	Landze	Piltenes pag. Ventpils apr.	1926	Savrupatradumi
43.	Laukummuiža	Dundagas pag. Ventpils apr.	1929, 1930, 1937	E. Šturms, E. Šnore, savrupatradumi
44.	Leišu kapi	Karvas pag. Valkas apr.	1936	Savrupatradumi
45.	Lejaskrogs	Puzes pag. Ventpils apr.	2001–2002	A. Vasks, A. Vijups
46.	Lešķi	Litenes pag. Madonas apr.	1957	Savrupatradumi
47.	Lielais mežs	Alsviķu pag. Valkas apr.	1927	P. Kampe
48.	Lielvārde	Lielvārdes pag. Rīgas apr.	1934	Savrupatradumi
49.	Līvānu kapsēta	Līvāni	1957	F. Zagorskis
50.	Madalāni	Kapiņu pag. Daugavpils apr.	1986, 1988	V. Urtāns
51.	Madlienas baznīcas kapsēta	Madlienas pag. Rīgas apr.	1936, 1971, 1973, 1984, 1985	Savrupatradumi

* Sarakstā norādīts 20. gadsimta 30. gadu administratīvais dalījums, pēc kura atradumi glabājas LNVMA Arheoloģijas nodaļā.

Nr. p.k.	Atraduma vieta	Pagasts, apriņķis	Iegūšanas gads	Iegūšanas avots
52.	Madona	Madona	2004	M. Ruša
53.	Mārtiņsalas baznīcas kapsēta	Salaspils pag. Rīgas apr.	1966, 1967–1973	A. Zariņa, Ē. Mugurēvičs
54.	Maztišu kapi	Tērvetes pag. Jelgavas apr.	1974	Savrupatradumi
55.	Meirāni	Meirānu pag. Madonas apr.	1934	R. Šnore
56.	Melnkalni	Aizputes pag. Aizputes apr.	1932	Savrupatradumi
57.	Naugrubi	Trapenes pag. Valkas apr.	1969	Savrupatradumi
58.	Nāvessala	Doles pag. Rīgas apr.	1929	Savrupatradumi
59.	Orgi	Salienas pag. Ilūkstes apr.	1930	Savrupatradumi
60.	Ozolmuiža	Liezeres pag. Madonas apr.	1918	Savrupatradumi
61.	Padure	Rendas pag. Kuldīgas apr.	1922	Savrupatradumi
62.	Pāle	Pāles pag. Valmieras apr.	1923	Savrupatradumi
63.	Pasilciems	Piltenes pag. Ventpils apr.	1932	Savrupatradumi
64.	Pāvulkalns	Launkalnes pag. Valmieras apr.	1983–1986	J. Siatkovskis
65.	Piedruja	Indras pag. Daugavpils apr.	1966	Savrupatradumi
66.	Pļavniekkalns	Katlakalna pag. Rīgas apr.	1901	Savrupatradumi
67.	Priecumi	Svētciema pag. Valmieras apr.	1929	F. Jākobsons
68.	Priedīši	Vadakstes pag. Jelgavas apr.	1985	J. Asaris
69.	Pukuļi	Bārtas pag. Liepājas apr.	1981	A. Vasks
70.	Puzes pilskalns	Puzes pag. Ventpils apr.	2002	A. Vasks
71.	Repji	Trapenes pag. Valkas apr.	1964	Savrupatradumi
72.	Rīgas Doma baznīcas kapsēta	Rīga	1986–1989	A. Caune, S. Tilko
73.	Rīgas Pētera baznīcas kapsēta	Rīga	1957	T. Pāvele
74.	Riņņukalns	Vecates pag. Valmieras apr.	1944	E. Šturms
75.	Rogas	Krapes pag. Rīgas apr.	1993	I. Bernāte
76.	Rojas jūrmala	Lubezeres pag. Tukuma apr.	1940	Savrupatradumi
77.	Rūsiši-Debeši	Rubas pag. Jelgavas apr.	1938, 1940	P. Stepiņš, savrupatradumi
78.	Salīņas	Ķeipenes pag. Rīgas apr.	1976	Savrupatradumi
79.	Sapņi	Tērvetes pag. Jelgavas apr.	1975	M. Atgāzis
80.	Sāraji	Libagu pag. Talsu apr.	1991	J. Asaris
81.	Sēlpils kapsēta	Sēlpils pag. Jēkabpils apr.	1964–1965	A. Zariņa, E. Šnore
82.	Sermuļi	Kalvenes pag. Aizputes apr.	1938, 1962	P. Stepiņš
83.	Silmalciems	Užavas pag. Ventpils apr.	1936	E. Šturms
84.	Skubiņi	Kastrānes pag. Rīgas apr.	1937	P. Stepiņš
85.	Slutišķi	Naujenes pag. Daugavpils apr.	1986–1987	T. Berga
86.	Straumaņi	Bārbeles pag. Bauskas apr.	1939	P. Stepiņš
87.	Striķi (Pasiekste)	Vārves pag. Ventpils apr.	1932	H. Riekstiņš, savrupatradumi
88.	Strūgukalns	Dzelzavas pag. Madonas apr.	1930	P. Ārends, P. Stepiņš
89.	Subate	Subates pag. Ilūkstes apr.	1962	Savrupatradumi
90.	Šelupinki	Šķaunes pag. Ludzas apr.	1959	E. Šnore
91.	Šķerskāni	Krāslavas pag. Daugavpils apr.	1986	M. Ruša, I. Zagorska
92.	Tarvu kapulauks	Māļupes pag. Valkas apr.	1976	Savrupatradumi
93.	Tērvetes kapsēta (sanatorijas dārzs)	Tērvetes pag. Jelgavas apr.	1953, 1975	E. Brīvkalne, savrupatradumi
94.	Tojāti	Matkules pag. Tukuma apr.	1923, 1929	Savrupatradumi
95.	Uplanti	Drabešu pag. Cēsu apr.	1971	Z. Apala
96.	Užavas centra kapi	Užavas pag. Ventpils apr.	1974 2003	D. Klepere, V. Muižnieks, A. Vijups
97.	Vaidu kapi	Bērzgales pag. Rēzeknes apr.	1973	A. Vasks
98.	Varmākas	Remtes pag. Tukuma apr.	1931	Savrupatradumi
99.	Vārnupe	Rucavas pag. Liepājas apr.	1933	Savrupatradumi
100.	Vecmuižnieki	Taurupes pag. Rīgas apr.	1927	Savrupatradumi
101.	Veselava	Veselavas pag. Cēsu apr.	2004	I. Melne
102.	Vilmaņi	Krāslavas pag. Daugavpils apr.	1983, 1984	I. Zagorska
103.	Vīnakalns	Pļaviņu pag. Rīgas apr.	1959	V. Urtāns
104.	Zaļā muiža	Zaļenieku pag. Jelgavas apr.	1930	E. Šturms, H. Riekstiņš
105.	Zemturi	Ikšķiles pag. Rīgas apr.	1983	Savrupatradumi
106.	Ziedugravas	Apriķu pag. Aizputes apr.	1938	Savrupatradumi
107.	Zvanitāji	Jēkabpils	1974	E. Šnore

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- Apala Z. 1987. Drabešu Uplantu kapsēta // AE. XV. Rīga. 94.–109. lpp.
- Appelgren-Kivalo H. 1907. Finnische Trachten aus der jungeren Eisenzeit. Helsinki. Tafel VIII: 6, 7.
- Auškāps J. 1929. Balināšana un krāsošana latvju daiņās // Latvju tautas daiņas. 3. sēj. Rīga. 25.–40. lpp.
- Berga T. 2007. Augšdaugavas 14.–17. gadsimta senvietas: no Krāslavas līdz Slutišķiem. Rīga. 223 lpp.
- Bernāte I. 1994. Rogu viduslaiku kapsēta // ZASM. Rīga. 35.–37. lpp.
- Bilenšteins A. 2007. Latviešu koka celtnes un iedzīves priekšmeti. Otrā daļa. Latviešu koka iedzīves priekšmeti. Rīga. 125.–185. lpp.
- Blumbers Z. 1982. Bronzebuckelchen als trachtzier. Stockholm. 142 p.
- Caune A. 2003. Arheoloģiskās liecības par stikla apstrādi Rīgā 13.–14. gadsimtā // SR. IV. Rīga. 45.–57. lpp.
- Caune A. Zariņa A. 1980. Rīgas 13.–15. gs. vilnas cimdi // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. Nr. 1 (390). 60.–69. lpp.
- Cimermane I. 1994. Zemgaļu 16. gs. bronzas skārda vainagi // AE. XVII. Rīga. 53.–59. lpp.
- Ģinters V. 1936. Latviešu tautas tērpa aizvēsture // Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. Rīga. 7.–90. lpp.
- Ģinters V. 1981. Tracht und Schmuck in Birka und im Ostbaltische Raum: Eine vergleichende Studie. (Antikvariskt arkiv 70). Stockholm. S. 7–44.
- Hermans R. 2005. Viduslaiku tekstilatrādumi no Viļakas (Marienhausen) kapulauka // Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs. Rīga. 177.–212. lpp.
- Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. 1936. Rīga. 256 lpp.
- Jansone A. 2000. Viduseiropas tautu un Kurzemes tērpu raksturīgākās paralēles // AE. XX. Rīga. 177.–191. lpp.
- Jaworski Z. 1949/50. Welny tkanin z wezenohistoryczuch kurhanów L.S.R.R. // Slavia Antiqua. T. II/2. S. 486–507.
- Karlson A. 2006. Komentāri Pētera Blaua 1885. gadā publicētajām ziņām par apģērbu 18. gs. beigās // AE. XXIII. Rīga. 127.–142. lpp.
- Karnups A. 1936. Latviešu tērps pēdējos 350 gados // Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. Rīga. 98.–192. lpp.
- Kirme K. 1986. Eesti soled. Tallin. P. 122. Fig. 221: B, C
- Kleper D. 1975. Izrakumi Užavas senkapos un Rūjienas baznīcā // ZASM. Rīga. 65.–68. lpp.
- Kruse F. 1859. Necrolivonica oder Geschichte und Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands. Leipzig. S. 1–34.
- Kupffer K. R. 1928. Organische Reste aus vorgeschichtlichen Grabstätten in Kurland // Pieminekļu valdes materiālu krājums. I sēj. II daļa. Profesors E. Vāle. Izrakumi Rucavā un Bauskā. Rīga. 65.–73. lpp.
- Latviešu tautas tērpi. 1997. Kurzeme. II. Rīga. 398 lpp.
- Lehtosalo-Hilander P. L. 1984. Ancient Finnish Costumes. Helsinki. P. 2–77.
- Māgi M. 2002. At The Crossroads of Space and Time. Tallin. 278 p.
- Mugurēvičs Ē. 1979. Sabiles ekspedīcijas darbs 1978. gadā // ZASM. Rīga. 10. att.: 14.
- Muižnieks V., Vijups A. 2004. Izrakumi Puzes Lejaskroga kapsētā // Arheologu pētījumi Latvijā 2002. un 2003. gadā. Rīga. 118.–122. lpp.
- Ozols K. 1939. Senie latviešu audumi // SM. Nr. 2. 76.–101. lpp.
- Pāvele T. 1959. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. Rīga. 19.–39. lpp.
- Peets J. 1987. Totenhandschuhe im Bestattungsbrauchtum der Esten und anderer Ostseefinnen // Fennoscandica archaeological. Helsinki. IV. P. 105–116.
- Riikonen J. 2006. Broken twill in finnish late iron age textiles – weaving pattern of special garments // AE. XXIII. Rīga. 206.–220. lpp.
- Sinihameet kultavyot. Suomalaisia muinaispukuja. 2003. Tampere. P. 60–61.
- Slava L. 1966. Latviešu tautas tērpi. Rīga. 168 lpp.
- Spekke A. 1934. Vecākie latvju tautas apģērbu zīmējumi. Rīga. 41 lpp.
- Šnore E. 1937. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pagasta Darvdedžos // SM. Nr. 2. 57.–64. lpp.
- Šnore E. 1938. Dundagas kājauti // SM. Nr. 2. 111.–121. lpp.
- Šnore E., Zariņa A. 1980. Senā Sēlpils. Rīga. 235. lpp.
- Tilko S. 1998. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā // SR. I. 273.–287. lpp.
- Vahtere T. 1931. Der spateisenzeitliche Mantel im Ostbaltikum // Congressus secundus archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23. VIII 1930. Acta Universitatis Latviensis, Philologorum et philosophorum ordinis series, I, supplementum I. Rigae. 283.–292. lpp.
- Vaska B. 2003. Viduslaiku ornaments Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem // VMR. III. Rīga. 83.–90. lpp.
- Velius G. 1997. Kernaves – XIII–XIV a. // Baltu archeologija. Nr. I (10). P. 26–34.
- Vijups A. 2003. Puzes pilskalna depoziāts // VMR. III. Rīga. 15.–33. lpp.
- Volkaite-Kulikauskiene R. 1997. Senoves Lietuviu drabužiai ir ju papuošalai (I–XVI a). Lietuvos Istorijos Institutas. 155 p.
- Zariņa A. 1960. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam // AE. II. Rīga. 79.–95. lpp.

- Zariņa A. 1970. Seno latgaļu apģērbs 7.–13. gs. Rīga. 216 lpp.
- Zariņa A. 1988. Libiešu apģērbs 10.–13. gs. Rīga. 216 lpp.
- Zariņa A. 1998. Rīgas cimdi un zeķes 16.–17. gadsimtā // SR. I. Rīga. 289.–314. lpp.
- Zariņa A. 1999. Apģērbs Latvijā 7.–17. gs. Rīga. 121.–134. lpp.
- Zariņa A. 2000. Rīgas filca cepures 16.–17. gs. // SR. II. 184.–195. lpp.
- Zariņa A. 2001. Rīgas 14. gadsimta rakstainās celu jostas fragments // SR. III. Rīga. 77.–84. lpp.
- Zariņa A. 2006. Salaspils Laukskolas kapulauks. 10.–13. gadsimts. Rīga. 225.–233. lpp.

Pārskati

- AA 169 – E. Šnores pārskats par izrakumiem Jūrkalnes pagasta Darvdedžos 1936. gadā
- AA 249 – P. Stepiņa pārskats par izrakumiem Kastrānes Skubiņos 1937. gadā
- AA 33 – I. Cimermanes pārskats par izrakumiem Kauguru Beitēs 1962. gadā

Žeiere I. 2000 a. Par 13.–14. gadsimta villaiņu atradumiem Ziemeļkurzemē // Cauri gadsimtiem. Rakstu krājums veltīts Valdemāram Ģinteram (1899–1979). LVMR. VII. 149.–158. lpp.

Žeiere I. 2000 b. Tekstilatradumi Ances kapulaukā // AE. XX. Rīga. 126.–138. lpp.

Žeiere I. 2004. Tekstilatradumi Puzes Lejaskroga kapsētā // VMR. IV. Rīga. 209.–257. lpp.

Волкайте-Куликаускаене Р. 1986. Одежда литовцев с древнейших времен до XVII в. // Древняя одежда народов восточной Европы. Москва. С. 146–171.

Историко-этнографический атлас Прибалтики. Одежда. 1986. Рига. С. 173

AA 268 – E. Šturma pārskats par izrakumiem Dundagas Laukumuižā 1929. un 1930. gadā

AA 269 – E. Šnores pārskats par izrakumiem Dundagas Laukumuižā 1937. gadā

AA 377 – I. Cimermanes pārskats par izrakumiem Vilces Kalnaplāteros 1966. gadā

Apzīmējumi

- A, R, RDM, VI – LNVM Arheoloģijas nodaļas kolekcija
- AA – arheoloģisko izrakumu pārskati. Glabājas LNVM Arheoloģijas nodaļā
- CVVM – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

LNVM – V/a Latvijas Nacionālais vēstures muzejs

ZAE – Rokrakstu, zīmējumu, fotoattēlu un dokumentu kolekcija. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļa

Saīsinājumi

- AE – Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga. 1975–
- LVMR – Latvijas Vēstures Muzeja Raksti. Rīga. 1962–
- SM – Senatne un Māksla. Rīga. 1936–1940.
- SR – Senā Rīga. Rīga. 1998–

VMR – Ventspils muzeja raksti. Rīga. 2001–

ZASM – Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu ... gada pētījumu rezultātiem. Rīga. 1972–1998

1917-18

1918-19

1919-20

1920-21

1921-22

1922-23

1923-24

1924-25

1925-26

1926-27

1927-28

1928-29

1929-30

1930-31

1931-32

1917-18

1918-19

1919-20

1920-21

1921-22

1922-23

1923-24

1924-25

1925-26

1926-27

1927-28

1928-29

1929-30

1930-31

1931-32

OBLIGĀTAIS EKSEMPLĀRS

12. ✓

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308083285

